

ჰუმანიტარული კვლევები

**Ivane Javakishvili
Tbilisi State University
Faculty of Humanities**

STUDIES IN THE HUMANITIES

Annual

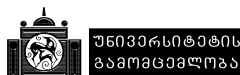
V

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

ჰუმანიტარული კვლევები

წელიწდეული

V

UDC(უაკ)050.8(479.22)
ჰ-952

მთავარი რედაქტორი: ზაზა სხირტლაძე

ტომის რედაქტორი: ნანი გელოვანი

სარედაქციო საბჭო: ზაზა ალექსიძე, ვინფრიდ ბოედერი (გერმანია), თინათინ ბოლქვაძე, დევიდ ბრაუნდი (დიდი ბრიტანეთი), დარეჯან გარდავაძე, იოსტ გიპერტი (გერმანია), რისმაგ გორდეზიანი, დარეჯან თვალთვაძე, ენტონი ისტმონდი (დიდი ბრიტანეთი), მარიამ ლორთქიფანიძე, ჰიროტაკე მადეა (იაპონია), დამანა მელიქიშვილი, ირმა რატიანი, მანანა რუსეიშვილი, აპოლონ სილაგაძე, ნანა ტონია, ბერნარ უტიე (საფრანგეთი), აკაკი ყულიჯანაშვილი, მზექალა შანიძე, კარლ შმიდტი (დიდი ბრიტანეთი), ნინო ჩიქოვანი, ელგუჯა ხინთიბიძე, ქეთევან ხუციშვილი, გოჩა ჯაფარიძე.

სარედაქციო კოლეგია: ნანი გელოვანი, ირინა გველესიანი, ელენე გოგიაშვილი, თამარ გოგუაძე

Editor-in-Chief: Zaza Skhirtladze

Editor of the Volume: Nani Gelovani

EDITORIAL COUNCIL: Zaza Aleksidze, Vinfried Boeder (Germany), Tinatin Bolkvadze, David Braund (Great Britain), Nino Chikovani, Antony Eastmond (Great Britain), Darejan Gardavadze, Jost Gippert (Germany), Rismag Gordeziani, Gocha Japaridze, Elguja Khintibidze, Ketevan Khutsishvili, Akaki Kulijanashvili, Mariam Lortkipanidze, Hirotake Maeda (Japan), Damana Melikishvili, Irma Ratiani, Manana Ruseishvili, Mzekala Shanidze, Carl Schmidt (Great Britain), Apolon Silagadze, Nana Tonia, Darejan Tvaltvadze, Bernard Outtier (France).

EDITORIAL BOARD: Nani Gelovani, Elene Gogiashvili, Tamar Gogvadze, Irina Gvelesiani

გამოცემულია ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საუნევერსიტეტო საგამომცემლო საბჭოს გადწყვეტილებით

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2016

ISSN 1987-894X

შინაარსი

ფილოსოფია

ლელა ალექსიძე

მე და სხვა პლეთონის სიქველეთა თეორიის კონტექსტში 11

ფილოლოგია

რუსუდან ასათიანი

ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა ლაზურში და ხმოვანპრეფიქსთა ფუნქციები 41

კახა გაბუნია

ზმნა-შემასმენლის კონსტრუქციების სწავლების სპეციფიკა არაქართულენოვანი შემსწავლელებისთვის 65

ელენე გოგიაშვილი

ფოლკლორული წყაროები ქართულ-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობების შესახებ „კავკასიის ტომთა და ადგილთა აღწერის მასალათა კრებულში“ (1881-1900) 79

შორენა თავბერიძე

მისაღმების ჩვეულება (ქართული ზეპირსიტყვიერების მიხედვით) 94

მარიამ გოდუაძე

ფსიქიკურ ზმნათა უნივერსალური მოდელისადმი ქართული ზმნების მიმართების საკითხისათვის 108

ნესტან სულავა

ჰაგიოგრაფიის სახისმეტყველება და „დავითისა და ტირიჭანის საკითხავის“ ჟანრობრივი რაობის პრობლემა 124

ისტორია

ზაზა ალექსიძე

ლუერი – ახტალა 143

ვასილ კაჭარავა

როლანდ რეიგანის იდეოლოგიური შეტევა საბჭოთა კავშირზე 162

აღმოსავლეთმცოდნეობა

გონა ჯაფარიძე

ეგვიპტის მამლუქთა სულტანი კა'ით ბაი (1468-1496)
და ქართული სამონასტრო თემი იერუსალიმში 185

გონა ჯაფარიძე, ნანი გელოვანი

მუჰამად ბეი კატამიში 208

თინათინ ქაროსანიძე

„ახალი“ ტალღის ტერორისტები: ულიდერო ჯიჰადი 217

დარეჯან გარდავაძე

წარსული – ანმეოსა და მომავლის ნაწილი. ზღვარზე მყოფი ხმა
(თავფიკ ალ-ჰაქიმის რომანის „ჩიტი აღმოსავლეთიდან“ მიხედვით) 233

გიორგი ლობჯანიძე

ჯალალ ედ-დინ რუმის „არსთა მესნევის“
ერთი ჰიპერბოლის გააზრებისათვის 267

ნინო სურმავა

ამინ არ-რეიჰანი და გრიგოლ რობაქიძე: ლიტერატურული
პარალელები (აღმოსავლეთ-დასავლეთის სინთეზის თემა) 276

პუბლიკაცია

ელდარ ბუბულაშვილი

რამდენიმე დოკუმენტი საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების
დამყარების შესახებ (1921-1922 წწ.) 291

რეცენზიები

ნინო დოლიძე

ნავიზ მაჰფუზის რომანი „ჩვენი უბნის შვილები“
და მისი ქართული თარგმანი 317

მზია სურგულაძე

მამუკა წურწუმია
საქართველოს სამხედრო ისტორიის საკითხები. ტომი I 333

ქრონიკა – 2014 339

Contents

Philosophy

Lela Alexidze

Self and Other in the Context of Pletho's Theory of Virtues 11

Philology

Rusudan Asatiani

The Morphological Structure of Laz Verb and
the Functional Analysis of Verbal Vowel Prefixes 41

Kakha Gabunia

Specifics of teaching verbal constructions to
Non-Georgian-speaking Students 65

Elene Gogiashvili

The Folklore Sources on the Georgian and North-Caucasian
Relationships in the "Collection of materials for describing
of places and tribes of the Caucasus" (1881-1900) 79

Shorena Tavberidze

The tradition of greeting
(According to the Georgian folklore) 94

Mariam Goduadze

Towards the Issue of a Relation between Universal Pattern
of Psych verbs and the Georgian verba sentiendi 108

Nestan Sulava

The Symbols in Hagiography and Problem of Genres
in "David and Taritchani's Reading" 124

History

Zaza Alexidze

Louvre – Akhtala 143

Vasil Kacharava

The Ideological Attack of Ronald Reagan on Soviet Union 162

Orientalistics

Gotcha Djaparidze

Mamluk Sultan of Egypt Ka'it Bay (1468 - 1496)
And Georgian Monastic Community in Jerusalem 185

Gotcha Djaparidze, Nani Gelovani

Muhammad Bey Katamish 208

Tinatin Karosanidze

New Wave Terrorists: Leaderless Jihad 217

Darejan Gardavadze

The Past – Part of the Present and Future. The Voice on the Verge
(Based on the novel by Tawfiq Al-Hakim "A Bird from the East") 233

Giorgi Lobjanidze

About the concept of the hyperbole of *Masnavi-I Ma'navi*
by Jalal al-Din Rumi 267

Nino Surmava

Ameen Rihani and Grigol Robakidze: Literary Parallels
(Issue of the Synthesis of the East and West) 276

Publication

Eldar Bubulashvili

Several document on the establishment of
Soviet Rule in Georgia (1921-1922) 291

Reviews

Nino Dolidze

Novel by Naguib Mahfouz "Children of Gebelawi"
and its Georgian translation 317

Mzia Surguladze

Mamuka Tsurtsumia
Issues of Georgia's Military History. Volume I 333

Main Events – 2014 339

ფილოსოფია

ლელა ალექსიძე

მე და სხვა პლეთონის სიქველეთა თეორიის კონტექსტში

ბიზანტიელი ფილოსოფოსი გეორგიოს გემისტოს პლეთონი (XIV-XV სს.) საკმაოდ იშვიათი შემთხვევაა პლატონიკოსთა შორის (და ამით ის ნამდვილად რენესანსის წინამორბედა), რომელსაც, გარკვეული ისტორიული ვითარების გამო, აუცილებლად მიაჩნდა, რომ არა მარტო „მჭვრეტელი“ (თეორეტიკოსი), არამედ პრაქტიკოსიც უნდა ყოფილიყო, ან, როგორც მინიმუმ, სრულყოფილად უნდა მოემზადა ნიადაგი პოლიტიკური, ეკონომიკური და სხვაგვარი სამოქალაქო აქტივობისა და რეფორმებისთვის სახელმწიფო დონეზე.¹ ამავე დროს, პლეთონი ნამდვილი პლატონიკოსი იყო იმ გაგებით, რომ მისთვის მჭვრეტელობითი – „თეორიული“ ცხოვრება განსაკუთრებით ღირებული იყო. ამ ორი მომენტის – თეორიისა და პრაქტიკის სინთეზის აუცილებლობა (რაც, პლეთონის შემთხვევაში, ისტორიული ვითარებით იყო განპირობებული: ბიზანტია დაცემის პირას იყო, პლეთონისთვის კი ეს, უპირველეს ყოვლისა, ანტიკური – ელინური მემკვიდრეობის განადგურების საფრთხეს ნიშნავდა) განსაზღვრავდა იმას, რომ პლეთონის ფილოსოფიაში ადამიანის მიერ თვით-ობის – მისი ნამდვილი მე-ს და თავისუფლების – ძიება განსაკუთრებით მჭიდროდ (მეტად, ვიდრე გვიანანტიკურ, შუა საუკუნეებისა და, გარკვეულწილად, იტალიური რენესანსის პლატონიკოსებთან) გადაჯაჭვულია სხვის, სხვაობის გაგებასა და მასთან კავშირთან (ვგულისხმობთ სხვა-ობას როგორც მე-ს შიგნით, ასევე გარემოცვასა და საზოგადოებაში).

ჩვენი მიზანია, გავაანალიზოთ მე-სა და სხვის დიალექტიკა პლეთონის სიქველეთა თეორიის კონტექსტში.²

¹ თეორიისა და პრაქტიკის საკითხის მიმართებისთვის პლეთონის ფილოსოფიაში იხ. ალექსიძე 2012ა, 337-348.

² ამით ვაგრძელებთ მე-სა და სხვის დიალექტიკის თემას, რომელსაც „ჰუმანიტარული კვლევების წელიწდეულში“ ჩემი სხვა სტატიებიც მიეძღვნა: ალექსიძე 2011ბ, 11-22; ალექსიძე 2012გ, 11-30. პლეთონის სიქველეთა თეორიას, გაცილებით უფრო მოკლედ, ვიდრე წინამდებარე სტატიაში, შევხებ შემდეგ ნაშრომებში: ალექსიძე 2011ა, 21-29; ალექსიძე 2012ა, 337-338.

სიქველეთი ზოგადად

პლატონიდან მოყოლებული, არისტოტელეს, სტოას, პლოტინისა და პორფირიოსის გზით სიქველეთა („სათნობათა“) კლასიფიკაცია ქრისტიანულ ფილოსოფიაშიც შევიდა და მსჯელობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს თემად იქცა. სიქველეთა საფეხურები, სიქველეთში წვრთნა გვიანანტიკურობიდან გვიანდელ შუა საუკუნეებამდე იმის საშუალება იყო, რომ ადამიანი შეძლებისდაგვარად განთავისუფლებულიყო მინიერობისგან და თავისი ნამდვილი მე ყოფილიყო – მაქსიმალურად გონებასა და ერთზე ანუ ღმერთზე ორიენტირებული სული. სიქველეთა საკითხში, პლატონისა და არისტოტელესგან განსხვავებით, გვიანდელ პლატონიზმს ნაკლებად აინტერესებდა სამოქალაქო და საზოგადოებრივი ასპექტები; აქ მხოლოდ ზედაპირულად თუ შეეხებოდნენ ე.წ. „სამოქალაქო“ სიქველეთებს, რომლებიც ადამიანის საზოგადოებასთან მიმართებას განსაზღვრავდნენ. საზოგადოება თითქოს ის გარე სამყარო იყო, რომელიც მე-ს მაქსიმალურად „შედეგიანად“ უნდა ჩამოეშორებინა.

ამ თვალსაზრისით პლეთონთან რადიკალური (ოღონდ თავისებური) შემობრუნება მოხდა პლატონისკენ.³

წინამორბედი პლატონიკოსებისგან განსხვავებით, პლეთონისთვის სიქველეთი მნიშვნელოვანი იყო არა მხოლოდ როგორც მეთოდი, რომელსაც ადამიანი ინდივიდუალურ სულიერ თვითკმარობამდე და პიროვნულ, გონისეულ სრულყოფამდე მიჰყავს, არამედ, ასევე, როგორც გზა, რომელსაც შეუძლია მთელი ერი მიიყვანოს პოლიტიკურ, სოციალურ, რელიგიურ, აგრარულ რეფორმებამდე, დამოუკიდებლობამდე და

³ მიუხედავად ამისა, მკვლევრებს მიაჩნიათ, რომ პლეთონის ფილოსოფია თავისი ხასიათით ნეოპლატონურია. იხ. Webb 1989, 214-219 (“his ontology has a distinctly Neoplatonic flavor”, იქვე, 216). ჩვენ ამ შეხედულებას ვიზიარებთ, თუმცა შევეცდებით, ვაჩვენოთ, რომ პლოტინის ფილოსოფია, ყოველ შემთხვევაში, სიქველეთა საფეხურების საკითხში, საკმაოდ „აცდენილი“ იყო ანტიკური ნეოპლატონიზმის ტრადიციულ ხაზს. პლეთონის სიქველეთა თეორიის მეტ-ნაკლებად არა-ნეოპლატონურ ხასიათს მიეძღვნა ჩემი მოხსენება (*“Pletho on the Grades of Virtue: Back to Plato via Neoplatonism?”*) საერთაშორისო ნეოპლატონური საზოგადოების XI კონფერენციაზე კარდიფში (ივნისი, 2013). გათვალისწინებულია მოხსენების ინგლისური ტექსტის გამოქვეყნება ბერლინში.

თავისუფლებამდე.⁴ მეტიც: ამ ყველაფერს პლეთონისთვის არა მხოლოდ ეთიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა, არამედ ეს ონტოლოგიურად და კოსმოლოგიურადაც მნიშვნელოვანი იყო. რატომ? იმიტომ რომ პლეთონი ინდივიდუალურ თვითსრულყოფას და პოლიტიკური რეფორმების განხორციელებას ღვთაებრივი განგებით განპირობებული გეგმის ნაწილად მიიჩნევდა, გეგმისა, რომელიც, პლეთონის აზრით, მარადიულად იმართებოდა ღვთაებრივი გონების მიერ.⁵ პლეთონი დარწმუნებული იყო, ერთი მხრივ, რომ ღვთაებრივი განგება მთელ სამყაროს მართავს და უნივერსუმი მარადიულად წინასწარ განსაზღვრულია, მეორე მხრივ კი მას ადამიანის თავისუფლების სწამდა.⁶ ონტოლოგიური, კოსმოლოგიური და ანთროპოლოგიური სინამდვილის ეს ორი ასპექტი (ეთიკისა და პოლიტიკის ჩათვლით), პლეთონის აზრით, ერთმანეთს კი არ უპირისპირდება, არამედ ჰარმონიაშია ერთმანეთთან. პლეთონს მიაჩნდა, რომ თავისუფლება პიროვნებისგან მოითხოვს სრულ სულიერ და

⁴ პლეთონის პოლიტიკური ფილოსოფიის მოკლე მიმოხილვისთვის იხ. Peritore 1977, 168-191; Webb 1989, 214-219.

⁵ განგებისა და ბედის შესახებ პლეთონის ფილოსოფიაში იხ. Bargeliotis 1975, 137-149. არსებითად, პლეთონის თეორიას განგებისა და ბედის შესახებ ბევრი საერთო აქვს პროკლეს, აგრეთვე სტოელების შეხედულებებთან ამავე საკითხზე. და მაინც, სწორედ პლეთონმა, და არა ნეოპლატონიკოსებმა ან სტოიკოსებმა, შეიმუშავა თეორია უნივერსალური ონტოლოგიური მიზეზობრიობის შესახებ არა მარტო მეტაფიზიკურ-ფიზიკურ ქრილში (რაც მათაც გააკეთეს), არამედ ადამიანთა ეთიკის (ურთიერთობების დონეზე) და ნაციონალური პოლიტიკის პრაქტიკული ასპექტების კონტექსტშიც. მეტიც: პლეთონისთვის მნიშვნელოვანი იყო ინდივიდისა და ერის ეთიკისა და პოლიტიკის არა მხოლოდ ანმყო მდგომარეობა, არამედ მათი მომავალი ბედი და რეფორმებიც. განგების პროკლესეული თეორიისთვის იხ. Beierwaltes 1977, 88-111; Beierwaltes 1985, 226-253. მიზეზობრიობისა და განგების შესახებ პროკლესა და პლეთონის თეორიათა მსგავსება-განსხვავებებისთვის იხ. Bargeliotis 1975, 140-141; Gersh 2014, 216-225. განგების თემისათვის ნეოპლატონიზმში (პლოტინი, პროკლე, პეტრინი) იხ. ალექსიძე 2008, 186-224.

⁶ პლეთონის ბრწყინვალე სპეციალისტის, მაზუს თანახმად, პლეთონი „ცდილობდა, ერთდროულად გადაერჩინა დეტერმინიზმი და ადამიანის თავისუფლება“ (Masai 1956, 240).

პრაქტიკულ აქტივობას, რომელიც ეყრდნობა ღვთაებრივი განგებისა და უნივერსალური მიზეზშედეგობრიობის სწორ გაგებას. შესაბამისად, პლეთონის აზრით, ადამიანი თავისუფალია და თან არ არის თავისუფალი.⁷ თავისუფლება, პლეთონის რწმენით, უნივერსალური მიზეზშედეგობრიობის, უფრო სწორად, ღვთაებრივი განგების საიდუმლოს წვდომის შესაბამისია.⁸ ამ თვალსაზრისითაც, პლეთონი ცდილობდა, რელიგია ფილოსოფიურ საფუძველზე დაემყარებინა. მას სჯეროდა, რომ ფილოსოფიური ძიება საღმრთო იერარქიის სწორად გაგებას შეუწყობდა ხელს; ის ხომ აუცილებელი წინაპირობაა ადამიანის და ბუნების გაგებისთვის, რაც, თავის მხრივ, იმის საფუძველია, რომ ადამიანისთვის საუკეთესო ცხოვრების წესი განისაზღვროს.⁹ თავის ნაშრომში „კანონები“ პლეთონი შეგნებულად უსვამდა ხაზს იმას, რომ დარგების კომბინაციაა საჭირო: ეთიკა და ფიზიკა თეოლოგიას მოითხოვდა.¹⁰ ამდენად, სიქველეები ის ღირებულებები იყო, რომელთა დაუფლება, მათში წვრთნა და სრულყოფა არა მხოლოდ ეთიკის სფეროში, არამედ პოლიტიკაში, კოსმოლოგიასა და თეოლოგიაშიც წარმატების – ჰარმონიული მთლიანობის, ადამიანის ამაღლების საფუძველი იყო.

ოთხი კარდინალური სიქველე

რა არის სიქველე (*ajreth*) პლეთონისთვის?

სიქველე, პლეთონის აზრით, არის მდგომარეობა, რომლის შესაბამისადაც ვართ კარგები.¹¹ ადამიანს სჭირდება სიქველეები იმიტომ,

⁷ e| euqerou- de; eihai te; pw- kai; mh; eihai. Pletho, *de legibus* (PG 160: 963 D). პლეთონისთვის თავისუფლება ბედნიერებაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ არავის მონა არ ხარ (Masai 1956, 242). განგებისა და თავისუფლების პლეთონისეულ გაგებასთან დაკავშირებით კელერი აღნიშნავს, რომ პლეთონისთვის „აუცილებლობის ცოდნა ყველაზე ჭეშმარიტი თავისუფლებაა“ (Keller 1957, 363). პლეთონის თანახმად, ღმერთი აუცილებლობაა, და მასში მონობა (*douleia*) არ არის (Masai 1956, 241). ამდენად, საუკეთესო შემთხვევა ისაა, როცა ადამიანი სწორედაც რომ აუცილებლობას (*ajagkh*) ექვემდებარება და არა მონობას (*douleia*) (Masai 1956, 240).

⁸ Gersh 2014, 223-224.

⁹ Webb 1989, 216.

¹⁰ იქვე.

¹¹ #Arethve|stin e|xi- kaq| h| agaqoi; e|smen. Pléthon 1987 (A 1), 1, 1.

რომ ის არც სრულყოფილია და არც კარგი. მას ყოველთვის რაღაც აკლია. სიქველე ის საშუალებაა, რომლის მეშვეობით შეგვიძლია სიკარგის გარკვეულ საფეხურს მივალნიოთ და ღმერთის მსგავსნი გავხდეთ, იმდენად, რამდენადაც ეს საერთოდ ადამიანებს შეგვიძლია. ღმერთი ჭეშმარიტად კეთილია / კარგია; შესაბამისად, მას სიქველეები არ სჭირდება – ის თვითკმარია.¹² როგორ შეიძლება ადამიანმა ღმერთთან მსგავსებას მიაღწიოს? პლეთონის აზრით, ღმერთთან მსგავსება მხოლოდ გონისმიერი მოქმედებით მიიღწევა.¹³ აქ ვლინდება პლეთონის ფილოსოფიის პლატონური და, მეტიც, საკუთრივ ნეოპლატონური ხასიათი, თუმცა სიქველის თეორიაში პლეთონისა და ნეოპლატონურ გაგებებს შორის გარკვეული განსხვავებებიც შეინიშნება. ძირითადი, რაც ცხადს ხდის ამ განსხვავებას, ის არის, რომ პლეთონის აზრით, სიქველეებში სრულყოფის შედეგად, ადამიანი უნდა დარჩეს ადამიანად; ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანის ღმერთთან მსგავსება უფრო იმას გულისხმობს, რომ ადამიანმა უნდა მიაღწიოს მის საუკეთესო მდგომარეობას, ვიდრე იმას, რომ მან ეს მდგომარეობა გადალახოს და ღვთაებრივ არსად გახდომა სცადოს. გარდა ამისა, პლეთონისთვის, ისევე როგორც ნაწილობრივ მაინც, პლატონის გაგებით, ფილოსოფოსი, გარკვეულწილად, რეფორმატორიც უნდა იყოს. შესაბამისად, ფილოსოფიის პრაქტიკული ასპექტები, როგორც ვთქვით, პლეთონისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი იყო.¹⁴ პლეთონის თანახმად, ადამიანმა არ უნდა უგულვებლყოს ის ფაქტი, რომ ის სხეულისა და სულისგან შედგება და იგი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური არსებაა, რომელიც სხვა ადამიანების გვერდით ცხოვრობს. ღმერთთან მსგავსება პლეთონისთვის, ისევე როგორც ყველა პლატონიკოსისთვის, ადამიანის სიქველის საფუძველი იყო, მაგრამ ეს მისთვის სხეულისგან

¹² *D men ouh qeo- tw/ojti ahēpideh*, telewtator- te wj* kai; w* oiipn te mal ista aurtarkh**. Pléthon 1987 (A 2), 1, 19 - 2, 1. ეს იმას ნიშნავს, რომ ღმერთი არ ფლობს სიქველებს. ის, ასე ვთქვათ, თავად არის პირველადი სიქველე – სიკეთე, ანუ უმაღლესი პარადიგმა (მოდელი) ჩვენი სიქველეებისთვის. პლეთონის ფილოსოფიის შესახებ მსჯელობისას უნდა გვახსოვდეს, რომ მისთვის უმაღლესი ღმერთი არის ზევსი, რომელიც არის პირველი მიზეზი (სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის საკუთარი თავის მიზეზია, რომელიც არაფერი გარეგანით არ არის განპირობებული) და რომელზეც ყველაფერია დამოკიდებული.

¹³ Taylor 1920, 96.

¹⁴ Masai 1956, 243.

მონყვეტას არ ნიშნავდა. მაზეს თქმით, „პლეთონი თავს არიდებს იმ შედეგებამდე მისვლას, რომლისკენაც მიზანძვის პრინციპს მივყავართ“.¹⁵ მას მიაჩნია, რომ „ღმერთი მხოლოდ სიკეთეს ქმნის და მისი სამყარო მხოლოდ საუკეთესო შეიძლება იყოს. შესაბამისად, პლეთონის თანახმად, უნდა ვივარაუდოთ, რომ სხეული კარგია და სულთან მისი კავშირი რეალურად ცუდი ვერ იქნება“.¹⁶

შესაბამისად, ორი ბუნების – მოკვდავისა და უკვდავის ნაზავი პლეთონისთვის პოზიტიური ფაქტი იყო.¹⁷ პლეთონს სწამდა, რომ ეს ნაზავი ღვთაებრივი განგების შედეგია და ის საყოველთაო ჰარმონიას ემსახურება.¹⁸ სწორედ ეს იყო იმის მიზეზი, რომ, პლეთონის აზრით, ადამიანი არათუ არ უნდა ეცადოს, გაექცეს იმ პოზიციას, რომელიც განგებამ არგუნა, არამედ, მეტიც, სიქველეებში სრულყოფის მეშვეობით უნდა შეეცადოს, საკუთარი მე-ს საუკეთესო მდგომარეობას მიაღწიოს, რაც განსაზღვრავს მის მიმართებას როგორც საკუთარ თავთან, ასევე სხვებთან (ადამიანებთან და გარემოსთან). პლეთონის თანახმად, გონის-მიერი აქტივობა მთავარი მახასიათებელია ადამიანის როგორც ადამიანის და ღმერთთან მისი მსგავსებისა, თუმცა სიქველის სხვა საფეხურებზე ძალიან მნიშვნელოვანია ადამიანის თვითსრულყოფისთვის. პლეთონისთვის სიქველეთა მთელ კომპლექსს მიზნად აქვს ინდივიდის არა მხოლოდ გონის და სულისმიერი სრულყოფა, როგორც ეს, ძირითადად, ნეოპლატონიზმში იყო, არამედ ადამიანის – როგორც ერთიანი არსების,

¹⁵ რომელი პრინციპის შედეგების თავიდან არიდებაზე საუბრობს მაზე? იგულისხმება პლატონური პრინციპი – ის, რომ ადამიანი შეძლებისდაგვარად ღმერთის მსგავსი უნდა იყოს, ეს კი, პლატონის თქმით, აქედან გაქცევაა („თეეტეტი“ 176ab). მაზეს აზრით, ამ პრინციპის ლოგიკას თუ გავყვებით, ის არ უნდა გამორიცხავდეს თვითმკვლევობას, თუმცა პლატონი ამას უარყოფდა. რაც შეეხება პლეთონს, ის საერთოდ თავს არიდებდა სხეულის უარყოფითად – პლატონისეულად განსაზღვრებას (Masai 1956, 243).

¹⁶ იქვე.

¹⁷ შეიძლება თუ არა პლეთონის მიერ სულისა და სხეულის ურთიერთ-მიმართების ამგვარ გაგებაში ქრისტიანული ტრადიციის კვალი დავინახოთ? ვფიქრობ, ასეა, თუმცა ამ დასკვნას პლეთონი, ალბათ, აღფრთოვანებით არ შეხვდებოდა.

¹⁸ Masai 1956, 246.

სხეულისა და სულისგან შედგენილის – სრულქმნა, აგრეთვე სრულყოფა ადამიანისა, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური არსებისა. სწორედ ამით განსხვავდება სიქველეთა პლეთონის თეორია ნეოპლატონურისგან. რაც შეეხება სიქველეთა საკუთრივ პოლიტიკურ კონტექსტს, ის ნეოპლატონიკოსებს არ აინტერესებდათ.

პლატონის მიერ დამკვიდრებულ ტრადიციაზე დაყრდნობით, პლეთონი ოთხ ძირითად სიქველეს გამოყოფს. ესენია: *თავშეკავებულობა / ზომიერება, ვაჟკაცობა / სიმამაცე*,¹⁹ *სამართლიანობა, გონივრულობა*. თითოეული მათგანი სამ ქვესახეობად იყოფა, რაც ასევე პლატონის ჩვეულება იყო. საბოლოოდ გვაქვს 12 სიქველე, რომლებიც ადამიანის დანიშნულებას მოიცავენ. ამგვარი კლასიფიკაციის შემდეგ პლეთონი თავის ნაშრომში „*სიქველეთა შესახებ*“ ხელახლა ალაგებს სიქველეებს, ამჯერად უკვე ცალკეული ადამიანის ცხოვრებაში მათი მოქმედების შესაბამისად. შედეგად ვიღებთ ზეაღმავალ გზას: ყველაზე აუცილებელი და ელემენტარული სიქველიდან უიშვიათესამდე და უმაღლესამდე აღმასვლას.²⁰

სიქველეთა განხილვისას პლეთონი, ძირითადად, ეყრდნობა სიქველეთა დაყოფას სულის რაციონალური და ირაციონალური სანყისების მიხედვით. ნამდვილი მე არის გონება. ირაციონალური ნაწილებია სურვილები, რომლებიც ნებელობითია, და შიშები, რომლებიც უნებლიეა. სიქველეებს სახელები სხვადასხვა მიმართების მიხედვით ეწოდება. ადამიანის სიქველე ნებელობით, მისივე რაციონალურ სანყისთან მიმართებაში არის „თავშეკავებულობა“ / „ზომიერება“, უნებლიე გრძნობების მიმართ – „ვაჟკაცობა“ / „სიმამაცე“, სხვა ადამიანის მიმართ – „სამართლიანობა“, ადამიანის რაციონალური სანყისის მიმართ – „გონივრულობა“. საინტერესოა, რომ ზომიერება და ვაჟკაცობა პლეთონთან, ისევე როგორც სტოელებთან, უფრო სუბიექტურ კონტექსტში განისაზღვრება,

¹⁹ ქართულ ენაზე შეიძლება ამ ორი სიქველიდან თითოეული შესაბამისი ორ-ორი შესატყვისით (ან ერთ-ერთით) ვთარგმნოთ.

²⁰ სიქველეთა საკითხის და, საერთოდ, პლეთონის ეთიკური თეორიის კარგი მიმოხილვისთვის იხ. Taylor 1920, 84-100, აქ განსაკუთრებით 85-86. პლეთონის სიქველეთა შესახებ ტექსტისა და გამოკვლევებისთვის იხ. ტამბრუნ-კრასკერის აკადემიური გამოცემა: Pléthon 1987, აქ განსაკუთრებით XXXVI-XXXIX. რეფორმებისა და სიქველეების ურთიერთ-მიმართებისთვის იხ. აგრეთვე Tambrun 2005, 101-117.

ვიდრე ეს პლატონთან ან არისტოტელესთან იყო. მაგალითად: ვაჟკაცობას საქმე აქვს არა იმ საგნებთან თუ მოვლენებთან, რომლებიც შიშს ან სიმტკიცეს გამოიწვევენ, არამედ იმ გრძნობებთან, რომლებიც სულში ამ საგნებით არის გამოწვეული.²¹

ზოგადად კი, პლეთონის აზრით, პლატონური ადამიანის იდეა უნდა იყოს ემპირიული ადამიანისთვის ქცევის ნორმა, იმისათვის, რომ აღარ იყოს უფსკრული ადამიანსა და ღმერთს შორის.²² თუმცა, ადამიანის მიერ მოვალეობათა შესრულება პლეთონისთვის გაცილებით უფრო მეტად გულისხმობდა სხეულებრივი სანყისისა და გარემოს ჩართვას, ვიდრე ეს უსხეულო იდეის მიხედვით წარმართული ცხოვრებისთვის შეიძლება წარმოვიდგინოთ. აქვე დავუმატოთ, რომ სიქველეებში წვრთნა, პლეთონის თანახმად, თანდათან ხდება. ეს ეხმიანება მისეულ რეფორმათა პროექტს, რომლის განხორციელება, პლეთონის აზრით, *tabula rasa*-დან იწყება.²³

მოკლედ განვიხილოთ ოთხი კარდინალური სიქველე აღმავალი მიმდევრობით.

1. *თავშეკავებულობა/ ზომიერება (swfrosunh)*: პლეთონის თანახმად, ეს არის ადამიანის სიქველე ნებელობით აფექტებთან მიმართებაში. ის ეხება ადამიანის ირაციონალურ მხარეს და მის მისწრაფებებს.²⁴ ამ სიქველით ხდება სურვილების გაკონტროლება.²⁵ მისი სამოქალაქო კონტექსტი იმას გულისხმობს, რომ ადამიანები კმაყოფილდებოდნენ იმით, რაც მკაცრად აუცილებელია (პლეთონის „შემზღუდავი“ რეფორმები, რომლებიც სახელმწიფოს ავტარკია-ავტონომიას ისახავდა მიზნად, მაღალ ფენებს და მონასტრებს ზღუდავდა, აგრეთვე ბიუროკრატიულ აპარატს). ამდენად, თავშეკავებულობა ყველა მოქალაქის სიქველე უნდა იყოს.²⁶

2. *ვაჟკაცობა / სიმამაცე (ajdreia)*: სიქველის ეს სახეობა უნებლიე გრძნობებთან და აფექტებთან არის მიმართებაში.²⁷ პლეთონისთვის ეს სიქველე იმ თვისებას განსაზღვრავს, რომელიც ადამიანს აქვს, როცა

²¹ Taylor 1920, 86.

²² იხ. ტამბრუნ-კრასკერის გამოკვლევა: Pléthon 1987, XXXVII.

²³ Peritore 1977, 179; ალექსიძე 2012ა, 341-345.

²⁴ Pléthon 1987 (A 1), 1, 14-16.

²⁵ Taylor 1920, 94.

²⁶ იხ. ტამბრუნ-კრასკერის გამოკვლევა: Pléthon 1987, XXXVII.

²⁷ Pléthon 1987 (A 1), 1, 14.

ის მისთვის განკუთვნილ როლს ასრულებს ცხოვრებაში როგორც მშობელი, მეგობარი, მეზობელი, მოქალაქე, აგრეთვე, საზოგადოდ, როგორც ღვთაებრივად წარმართული სამყაროს წევრი. ამ სიქველის ფუნქციაა, შეაკავოს ადამიანის, როგორც კომპოზიტის, ცხოველური ასპექტი (ანუ ადამიანური ბუნების ირაციონალური ელემენტები, როგორცაა შიშები და სურვილები) და ისინი ღვთაებრივ ელემენტებს დაუქვემდებაროს.²⁸ ამ სიქველითვე კონტროლდება შიშები.²⁹ პლეთონის აზრით, იუდაიზმმა და ქრისტიანობამ ბევრი თვალსაზრისით შეუწყო ხელი ხსენებული სიქველის მოშლას. თუ ღმერთს თავისუფლად შეუძლია ჩარევა ბუნებრივ წესრიგში, ადამიანს ეკარგება ვაჟკაცობა. ასეთ შემთხვევაში ის აღარ მისდევს ბუნებრივ წესრიგს, რომელიც გონიერებას ემყარება, და საკუთარი თავის რწმენას კარგავს (როგორც უკვე აღვნიშნეთ, პლეთონს, ნეოპლატონიკოსთა მსგავსად – და პეტრინის მსგავსადაც – ღრმად სჯეროდა საღმრთო განგების ძალისა, რომელიც გონიერებას ეფუძნებოდა). ასეთ შემთხვევაში ადამიანი მიენდობა უცხო ძალას, რომელზეც მისი ხსნაა დამოკიდებული. ის კარგავს ავტონომიას, დამოკიდებული ხდება შემოქმედსა და მხსნელზე; ქვეყნის უსაფრთხოება კი იმას მოითხოვს, რომ ღმერთის არსებობასთან ერთად, ისიც გვწამდეს, რომ ის აბსოლუტურად რაციონალური წესით მოქმედებს. ვაჟკაცობის დაკარგვის სხვა მიზეზი, პლეთონის აზრით, არისტოტელეს ავეროისტული ინტერპრეტაცია იყო, რომელიც უარყოფდა ინდივიდუალური სულის უკვდავებას, ეს კი სიკვდილის შიშს ამართლებდა. ამ და კიდევ სხვა მიზეზების გამო პლეთონს აუცილებლად მიაჩნდა სულის უკვდავების ანტიკური თეზის აღდგენა, რომელსაც პლატონიც იზიარებდა.³⁰

სიქველეთა ზემოთ აღნიშნული ორი სახეობა ადამიანის სულის ქვენა ნაწილს განეკუთვნება.³¹ ისინი გვეხმარებიან, შევინარჩუნოთ იმის ღირებულება, რაც ჩვენში კარგია, იმის წინააღმდეგ, რაც ცუდია.³²

3. **სამართლიანობა (dikaiosunh):** ეს სიქველე სხვა ადამიანებთან მიმართებას განსაზღვრავს და იმას ეხება, რაც ადამიანისთვის გარე-

²⁸ Taylor 1920, 89.

²⁹ იქვე.

³⁰ იხ. ტამბრუნ-კრასკერის გამოკვლევა, Pléthon 1987, XXXVI-XXXVII.

³¹ Taylor 1920, 94.

³² Pléthon 1987 (A 1), 1, 15 -16.

განია.³³ მისი ფუნქცია, სხვათა და სხვათა შორის, აისახა პლეთონის საზოგადოების კლასებად დაყოფისა და ამ კლასების მოქმედების პრინციპშიც: თითოეულ კლასს თავისი ადგილი აქვს. სამართლიანობის სიქველე პლეთონთან განიხილება სოციალური (სამხედრო, მიწის, დაბეგვრის) რეფორმების პერსპექტივაშიც.³⁴

4. *გონიერულობა (fronhsi-)* საკუთრივ ადამიანის როგორც ადამიანის – მისი რაციონალური ნაწილის სიქველეა. ის ახასიათებს ადამიანს თავისთავად, ანუ მას საკუთარ თავთან, და არა სხვებთან მიმართებაში.³⁵ ქრისტიანობის შეცდომა, პლეთონის აზრით, ის არის, რომ ის რწმენას წინ აყენებს გონიერებაზე. თუ საღმრთო სინამდვილის ცოდნა რაციონალურობისგან შორს არის, მაშინ მეტაფიზიკის პრინციპები გამიჯნულია პოლიტიკისგან და პოლიტიკის საფუძვლებიც არამყარია. პლეთონის აზრით, მეტაფიზიკა და თეოლოგია რაციონალური უნდა იყოს და ყველა სხვა ცოდნის საფუძველს ქმნიდეს. ესაა გონიერულობა.³⁶

პლეთონი სიქველეებს ჯერ აღმავალი, შემდეგ კი დაღმავალი მიმდევრობით ახასიათებს.³⁷

ოთხი კარდინალური სიქველის ქვესახეობები

ოთხი კარდინალური სიქველე პლეთონთან, როგორც ვთქვით, თორმეტ ქვესახეობად იყოფა (თითოეული სიქველე სამ კომპონენტს შეიცავს). საბოლოო ჯამში, ვიღებთ 12 სიქველეს, რომლებიც ადამიანის მოვალეობას წარმოადგენს და მოიცავს.³⁸ პლეთონის ამ თეორიას სიქველეებზე, მათ სახელებსა და თავისებურებებს წყაროდ პლატონის დიალოგები, აგრეთვე არისტოტელესა და სტოელთა სიქველეთა თეორიები აქვს.³⁹ მოკლედ შევებოთ თითოეული სიქველის სამად დაყოფას. ჩვენ მხოლოდ ვახსენებთ ამ ქვესახეობებს, დეტალების განხილვის გარეშე.

³³ Pléthon 1987 (A 1), 1, 12 -13.

³⁴ იხ. ტამბრუნ-კრასკერის გამოკვლევა, Pléthon 1987, XXXVIII.

³⁵ Pléthon 1987 (A 1), 1, 10 -11.

³⁶ იხ. ტამბრუნ-კრასკერის გამოკვლევა, Pléthon 1987, XXXVIII.

³⁷ Pléthon 1987 (A 2), 4, 4-5.

³⁸ Taylor 1920, 86.

³⁹ ამ 12 სიქველის აღწერისთვის, წყაროთა ანალიზით, იხ. ტამბრუნ-კრასკერის გამოკვლევა: Pléthon 1987, 64-82; აგრეთვე Taylor 1920, 85-100.

1. თავშეკავებულობა / ზომიერება (*swfrosunh*) არის თვითკმარობა ცხოვრების აუცილებლობასთან მიმართებაში.⁴⁰ ამ სიქველის სამი ნაწილი სურვილის სამი სახის გაკონტროლებას ემსახურება. ესენია: სიამოვნება, ფული და პატივი. ეს სამი ნაწილი (ზეაღმავალი მიმდევრობით) ასეთია: (ა) ნესრიგი (*kosmioth-*), რომელიც ნიშნავს თვითკონტროლს სიამოვნებისკენ ლტოლვაში; (ბ) თავისუფლება (*e|euerioth-*), რომელიც გულისხმობს თვითკონტროლს ფულის ხარჯვაში; (გ) ზომიერება (*metrioth-*), რაც არის თვითკონტროლი, რომელიც დიდებისკენ ლტოლვას აკავებს.⁴¹

2. ვაჟკაცობა / სიმამაცე (*ajndreia*) იმას ნიშნავს, რომ ცხოვრებისეული მძლავრი მღელვარებები ჩვენზე გავლენას არ ახდენს.⁴² ამ სიქველის სამი ნაწილი უნებლიე აფექტების (ზემოქმედებების) კონტროლს ემსახურება. ეს ნაწილებია: (ა) ლმობიერება (*prabioth-*), რომელიც ნიშნავს დიდი ადამიანის ამტანობას ბოროტი მტრული დამოკიდებულების პირისპირ; ის გონების მდგომარეობას ახასიათებს.⁴³ (ბ) კეთილშობილება (*gennaiioth-*), რომელიც ნიშნავს ტანჯვის ატანის უნარს, რაც აუცილებელია სასურველი მიზნის მისაღწევად. (გ) დიდსულოვნება (*euyucia*), რაც ისეთი ადამიანის სიქველეა, რომელიც, როგორც ტელორი განმარტავს, სოკრატეს მსგავსად, დარწმუნებულია, რომ მას ვერაფერი გარეშე ზიანს ვერ მიაყენებს და მისთვის სახიფათო მხოლოდ ის სიმდაბლე იქნება, რომელმაც სულში მცდარი შეხედულებების გზით შეიძლება შემოაღწიოს. ასეთი ადამიანი იწამებს, რომ ბედის დარტყმებს გარკვეული მიზანი და მისთვისვე კეთილი დანიშნულება აქვს.⁴⁴

⁴⁰ *aujtarkeia tw n pro~ ton bion ajagkaiwn*. Pléthon 1987 (A 3), 4, 7-8. მაზეს თანახმად, ნეოპლატონიკოსები ამ სიქველეს ისეთ დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდნენ, როგორც ქრისტიანები. ელინური ინტელექტუალიზმი ყოველთვის იმისკენ უბიძგებდა ნეოპლატონიკოსებს, რომ უპირატესობა თეორიული ცოდნისთვის მიენიჭებინათ, შედარებით იმასთან, რასაც თავშეკავებულობაში / ზომიერებაში ვარჯიში შეიძლება ვუნოდოთ. განმწმენდი სიქველეები მათთვის მიზანი კი არ ყოფილა, არამედ უფრო საშუალება იყო, რომლითაც სული სინამდვილის უფრო მაღალ დონეზე უნდა ასულიყო (Masai 1956, 246-247).

⁴¹ Pléthon 1987 (A 3), 4, 7 - 11; Taylor 1920, 87.

⁴² *¶Andreia de; epeive|stin apaqeia upo; tw n kata; bion biaiwn paqhmatwn*. Pléthon 1987 (A 3), 4, 12 - 13.

⁴³ Taylor 1920, 93.

⁴⁴ Pléthon 1987 (A 3), 4, 12 - 23; Taylor 1920, 90.

3. სამართლიანობა (*dikaioσnh*) იმას ეხება, რაც ადამიანისთვის გარეგანია: სამართლიანობის სამი ნაწილი მიმართებაშია ღმერთთან, საზოგადოებასთან და ინდივიდუალურ ადამიანთან.⁴⁵ მისი ქვესახეობებია: (ა) სიკარგე / ღირებულება (*crhσtoth~*) აქტიური სიქველეა, რომელიც საქმეში ვლინდება. ის აღნიშნავს იმას, რომ ადამიანს საქმე აქვს ინდივიდუალურ ადამიანთან.⁴⁶ პლეთონს სწამდა, რომ ადამიანმა თვითონ უნდა იზრუნოს საკუთარი თავისთვის და არ ჰქონდეს იმის იმედი, რომ ლოცვით შეიძლება ღმერთზე გავლენა მოახდინოს. თეორიულად, ეს შეხედულებაც ემყარებოდა ღვთაებრივი განგების და უნივერსალური მიზეზობრიობის პლეთონისეულ რწმენას. ამ თეორიის პრაქტიკული შედეგი უნდა იყოს ადამიანის აქტივობა, და არა მისი ასკეტობა ან პასიურობა. როგორც უკვე ვთქვით, პლეთონის აზრით, ძალიან მნიშვნელოვანი იყო ინდივიდებისთვის და საერთოდ ერისთვის, რომ სწორად გაგებულყო სამყაროსა და ისტორიაში მმართველი ღვთაებრივი განგებისა და მიზეზშედეგობრიობის პრინციპების შინაარსი, იმისთვის, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრების ამ ცოდნის შესაბამისად წარმართვა. (ბ) მოქალაქეობა (*politeia*) არის სამართლიანობა, რომელიც ეხება პიროვნების საზოგადოებასთან ურთიერთობას.⁴⁷ (გ) ღვთისმოსაობა (*osioth~*) არის სწორი პოზიცია და აქტიურობა ღმერთთან მიმართებაში. ის გვეხმარება იმაში, რომ, ერთი მხრივ, თავი ავარიდოთ ათეიზმს, ხოლო მეორე მხრივ, ცრურწმენას, რომლის თანახმად ღმერთზე შეიძლება მართლაც გავლენა მოვახდინოთ ლოცვით და თაყვანისცემით.⁴⁸ ტეილორი დაწვრილებით განიხილავს პლეთონთან ლოცვის მნიშვნელობას.⁴⁹ მისი აზრით, „პლეთონი უარყოფდა ღვთაებრივი გამოცხადების მოძღვრებას. ის ამტკიცებდა, რომ დეტერმინიზმი შეუთავსებელია ლოცვის შედეგიანობის რწმენასთან, იმ სახით, როგორც ეს ეკლესიას მიაჩნდა. შესაბამისად, პლეთონმა განავითარა ეთიკის ისეთი სისტემა, რომელიც უფრო პლატონურია, იმ შემთხვევაშიც, როცა ის თითქოს ქრისტიანულად გამოიყურება“.⁵⁰

⁴⁵ Taylor 1920, 94.

⁴⁶ იქვე.

⁴⁷ იქვე.

⁴⁸ Pléthon 1987 (B 12), 12, 24 - 13, 9.

⁴⁹ Taylor 1920, 95.

⁵⁰ Taylor 1921, 87-88.

4. დაბოლოს, გონივრულობის (*fronhsi-*) სამი ნაწილი, აღმავალი მიმდევრობით, რომელიც ახასიათებს ადამიანური საქმეებიდან ბუნებაზე, ბუნებიდან კი საღმრთო საქმეებზე გადასვლას, შემდეგია: (ა) კეთილგონიერება (*eupouliā*); ეს არის პრაქტიკული სიქველის გონის-მიერი მახასიათებელი.⁵¹ (ბ) საბუნებისმეტყველო ცოდნა (*fusikh*), რაც ბუნების ცოდნას – „ფიზიკას“ გულისხმობს. პლეთონის აზრით, ის დიდად უწყობს ხელს ადამიანის ბედნიერებას, რადგან ადამიანის ბუნების უმაღლესი ნაწილის აქტივობას მოითხოვს და მას სამყაროს ნაწილად აქცევს.⁵² (გ) ღმერთის თაყვანისცემა (*qeosebeia*). ეს არის ყველაფრის სინოპტიკური ხედვა.⁵³ ადამიანის მიზანია, ბუნებრივ მოვლენათა მიზეზებისა და კანონების გაგება, აგრეთვე იმაში გარკვევა, რატომ არის რაღაც ადამიანებისთვის კარგი ან ცუდი. როდესაც ადამიანი მიაღწევს საბოლოო, გამაერთიანებელ ხედვას, რომლის მეშვეობითაც საყოველთაო მიზანი – სიკეთე (*agathon*) გაცხადდება, მაშინ ის აღწევს ღმერთის ხედვას, მისი თაყვანისცემის (*qeosebeia*) მდგომარეობას, რაც ადამიანური ბედნიერების მწვერვალია.⁵⁴

პლეთონის სიქველეთა თეორიის მოკლე შეჯამება.

შედარება პორფირიოსთან და პეტრინთან

ზემოთქმულიდან ნათელია, რომ, პლეთონის აზრით, ოთხი კარდინალური სიქველის ყველა დონეზე, აგრეთვე ამ სიქველეთა „შიდა“ საფეხურების ყველა თორმეტ დონეზე, ძალიან მნიშვნელოვანია ადამიანის პრაქტიკული აქტივობა. აქ „პრაქტიკულობაში“ ვგულისხმობ პოლიტიკურ აქტივობას (ადამიანის საზოგადოების წევრად გაგებას) და მის აქტივობას, როგორც სულისა და სხეულისგან შედგენილი არსების. მართლაც, პლეთონის თანახმად, ადამიანი უნდა შეეცადოს, იყოს ღმერთის მსგავსი ყველა

⁵¹ Taylor 1920, 99.

⁵² ვფიქრობ, აქ სტოელთა გავლენაც იგრძნობა. თუმცა, უპირველეს ყოვლისა, მხედველობაში მისაღებია ანტიკური ნეოპლატონიზმის უკანასკნელი წარმომადგენლების გამოცდილება, კერძოდ, სიმპლიკიოსის მიერ „ფიზიკის“ შესწავლის ჩართვა ადამიანის სულიერი ამაღლების საფეხურებში. იხ. Hoffmann 2014, 329-333.

⁵³ აქ კი, ალბათ, უკვე პლატონის „სახელმწიფოს“ VII წიგნში მოცემული დიალექტიკის გაგების კვალი ჩანს.

⁵⁴ Taylor 1920, 98.

იმ უნარისა და შესაძლებლობის გამოყენებით, რომელიც მას, როგორც ადამიანს, გააჩნია.⁵⁵ მეტიც: სიქველის უმაღლესი საფეხურის მისაღწევად ადამიანმა საკუთარი თავი კოსმოსის ნაწილად უნდა გააცნობიეროს. ამ მეტ-ნაკლებად პრაქტიკული ნაბიჯების გარეშე შეუძლებელია უმაღლესი, წმინდა ინტელექტუალური დონის მიღწევა.

რაც შეეხება ჩვენს თემას – მე-ს (ან: თვით-ობის) და სხვის ურთიერთმიმართებას, ამ თვალსაზრისით პლეთონის სიქველეთა თეორია ასე შეიძლება დავახასიათოთ: პლეთონის თანახმად, სიქველეთა მიზანი არის არა ყოველგვარი სხვა-ობისგან განთავისუფლება იმისთვის, რომ მივალწიოთ ნამდვილ თვით-ობას, ანუ ნამდვილ მე-ს, არამედ მიზანი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, უფრო ის არის, რომ მოხდეს „ასიმილირება“ – სხვებთან და სხვასთან „დამეგობრება“, სხვა-ობის გათავისება. თუ ამ პოზიციას ნეოპლატონურ თეორიებს შევადარებთ, განსხვავება თვალში საცემი გახდება: ნეოპლატონიკოსებისთვის სიქველის უმაღლესი წერტილი სხვა-ობის გადალახვას გულისხმობდა და მოითხოვდა ჩვენს თავში ერთიანობის მაქსიმალურად მიღწევას.⁵⁶ ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა პლეთონის სიქველეთა თეორიის შედარება პორფიროსის სიქველეთა თეორიასთან.⁵⁷ მოკლედ რომ შევადაროთ პორფიროსისეული სიქველეთა თეორია პლეთონისას, შეიძლება დავასკვნათ: ნეოპლატონიკოსებისთვის, როგორებიც იყვნენ პლოტინი და პორფიროსი (მაგრამ, აგრეთვე, გვიანდელი ნეოპლატონიზმისთვის, პატრისტისტიკისთვის, აგრეთვე შუა საუკუნეების ქრისტიანული ფილოსოფიისთვის, როგორც ბიზანტიურისთვის, ასევე ლათინურისთვის), სიქველეთებს (მათ შორის ე.წ. „პოლიტიკურ“ – სამოქალაქო სიქველეთებსაც კი) არ ჰქონია კონკრეტული პოლიტიკური მნიშვნელობა. სიქველეთები ემსახურებოდა ინდივიდუალური მე-ს ტრანსფორმაციას, თვით-ობის ამალღებას – რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო – გონების „ღვთაებრივ“ დონემდე. პორფიროსის მიზანი იყო, ესწავლა

⁵⁵ Masai 1956, 247.

⁵⁶ ალექსიძე 2012დ, 12-23.

⁵⁷ პორფიროსის სიქველეთა თეორიისთვის იხ. Porphyrius, Sententia 32: Porphyrius 1975, 22-35; Porphyre 2005, 334-344; 628-642; Brisson 2004, 271-286; 809-815; პორფიროსი 2013, 84-102; ალექსიძე 2012ბ, 170-178. სიქველეთა საკითხში პლეთონისა და პორფიროსის უფრო ვრცლად შედარებისთვის იხ. ალექსიძე 2011ა, 21-29.

და ესწავლებინა, როგორ მივაღწიოთ თვითკონცენტრაციას, რაც ნიშნავდა ინტელექტუალურ ფიქსირებას „ერთზე ჩვენში“.⁵⁸ ეს მოითხოვდა შეძლებისდაგვარად მაქსიმალურ თავისუფლებას სიმრავლისგან, სხვაობისგან და სხეულებრივი გავლენებისგან. პლეთონთან საქმე სხვაგვარად იყო. მასთან ადამიანი არის სულისა და სხეულის კომპოზიტი.⁵⁹ პლეთონისთვის ადამიანის პირადი თვით-ობა, მისი მე ნაციონალური იდენტობის ნაწილიც უნდა ყოფილიყო, ხოლო სიქველეთა მიზანი მხოლოდ ადამიანის გარდაქმნა კი არ იყო, არამედ მთელი ერის. თავის მხრივ, ნაციონალური ერთიანობის განხორციელება ამ რთული ორგანიზმის სხვადასხვა ასპექტის ჰარმონიაში მოყვანას მოითხოვდა. ამასთან ერთად, პიროვნული მთლიანობა-ერთიანობისთვის საჭირო იყო სხეულებრივი და სულიერი ელემენტების ურთიერთმეწყობა და ჰარმონია, და არა, ასე ვთქვათ, სხეულის „ნიველირება“. ამდენად, შეიძლება ვთქვათ, რომ პლეთონი განიხილავდა სიმრავლეს და სხვაობას ერთიანობაში (არა მხოლოდ ნაციონალურ, არამედ პიროვნულ დონეზეც) უფრო პოზიტიურად, ვიდრე პორფირიოსი ან სხვა ნეოპლატონიკოსები. როგორც აღვნიშნეთ, პლეთონის გაგებით, სიქველეების მიზანი იყო ადამიანის – როგორც ადამიანის (და არა ღმერთის) – ბედნიერება, იმდენად, რამდენადაც ეს ამქვეყნიურ ცხოვრებაში შეიძლება მიღწეულიყო.⁶⁰

თვით-ობისა და სხვის დიალექტიკის თვალსაზრისით, საინტერესოა პლეთონის სიქველეთა თეორიისა და პეტრინის ფილოსოფიის შედარებაც.⁶¹

მართალია, პეტრინს ექსპლიციტურად არ უმსჯელია ოთხი კარდინალური სიქველის და ზოგადად სიქველეების შესახებ, მაგრამ

⁵⁸ ალექსიძე 2011გ, 33-37.

⁵⁹ მაზეს თანახმად, პლეთონი რენესანსის ადამიანი იყო, მგრძნობიარე სულისა და სხეულის ყოველგვარი სიამოვნებისადმი (Masai 1956, 274).

⁶⁰ *Ὀμω- men ge panti; tropw/feukteon men kakian, epi thdeuteon de; a;rethn, iha dh; a;hti; a;pli wterwn, eudaimone; te kai; makarioi e;h te tw/paronti biw/ kata; dunamin genoimeqa, kai; e;peidan teleuth;swmen thn toi- nun bebiwmenoi- prepousan te kai; armottousan apolabonte- cwran, polu; e;ti dh; mall on eulpraxaimen. Pléthon 1987 (B 14), 14, 11 - 15.*

⁶¹ პეტრინისა და პლეთონის იდეათა ურთიერთმიმართების ზოგადი ტენდენციების შესახებ იხ. ალექსიძე 2009ა, 19-30.

ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რა იყო მისთვის მნიშვნელოვანი იმისთვის, რომ მიგვეღწია შინაგანი ერთიანობისა და ჭეშმარიტი ფილოსოფოსის მდგომარეობისთვის. პეტრინის თანახმად, მთავარი იყო სხეულებრივი ცხოვრების უკან მოტოვება, ყოველგვარი გარეშე ზემოქმედებებისგან თავისუფლება და გონისმიერი ცხოვრებით ცხოვრება, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო. ასეთი ცხოვრების ნიმუშად პეტრინი პროკლეს ცხოვრებას მიიჩნევდა.⁶² პეტრინის აზრით, მხოლოდ იმ ადამიანებს შეუძლიათ მიაღწიონ შინაგან ერთიანობას, ვინც სხეულებრივი ინტერესებისგან და გარეშე ზემოქმედებებისგან თავისუფალია. გარდა ამისა, საჭიროა დისციპლინებში წვრთნა, ისეთებში, როგორცაა მათემატიკა, გეომეტრია, ფიზიკა და მუსიკა. ბოლოს საჭიროა წმინდა მჭვრეტელობითი ცოდნისა და ტრანსცენდენტური ერთის ხედვის დონის მიღწევა (რამდენადაც ეს საერთოდ ადამიანისთვის არის შესაძლებელი), დისკურსიული აზროვნების (*dianoia*) დონიდან გონითი ცოდნის (*nohsi-*) დონეზე გადასვლა. ამ პროცესში სულმა უნდა გაითავისოს შემეცნების საგანი, ისე, რომ შემეცნებელსა და შესამეცნებელს შორის განსხვავება გაქრეს, მოხდეს გადასვლა პასიური გონებიდან აქტიურზე. სხვა ნეოპლატონიკოსთა მსგავსად, ადამიანის არსებისა და მისი არსებობის სხეულებრივი და „პოლიტიკური“ (სოციალური) ასპექტები, ისევე როგორც სულის უფრო „ქვედა“ (გონებასთან შედარებით) ნაწილები პეტრინისთვის ისეთი მნიშვნელოვანი არ ყოფილა, როგორც ეს პლეთონისთვის იყო. შესაბამისად, ვფიქრობ, შეიძლება ვთქვათ, რომ ადამიანის თვითსრულყოფისა და სიქველევების პეტრინისეული გაგება უფრო ნეოპლატონური ხასიათის იყო, ვიდრე პლეთონის შემთხვევაში, ვინაიდან პლეთონის ფილოსოფიაში ზოგადად და, კონკრეტულად, მისეულ სიქველეთა თეორიაში, როგორც ვთქვით, ადამიანი როგორც ადამიანი (რაც სულისა და სხეულის კომბინაციას ნიშნავდა) და როგორც საზოგადოებრივი („პოლიტიკური“) არსება გაცილებით უფრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა, ვიდრე ამას ადგილი ჰქონდა გვიანანტიკური და შუა საუკუნეების პლატონიკოსების თეორიებში.

⁶² იხ. პეტრინი II, 1937, 7. სიქველეთა თეორიის არაპირდაპირი გზით ასახვისათვის პეტრინის ფილოსოფიაში იხ. ალექსიძე 2014, 22-30; Alexidze 2014b, 182-183. აქვე უნდა გავითვალისწინოთ იოანე სინელის „კლემენტის“ თარგმანი, თუ ის მართლაც პეტრინისაა.

დასკვნა

ნეოპლატონიკოსებზე გაცილებით უფრო მეტად, პლეთონი, როგორც ვთქვით, ხაზს უსვამდა ადამიანში, როგორც კომპოზიტი, ორი სუბსტანციის ერთობას. მისი აზრით, ადამიანი ამქვეყნიურად სხეულთა ცხრულყოფილია და ის უნდა დარჩეს იმ ადგილზე, სადაც არის ამ ცხოვრებაში. ამქვეყნად ადამიანი მოქალაქე უნდა იყოს, მერე კი სულს შეეძლება გაიხაროს უფრო „კომფორტული“ ცხოვრებით.⁶³ ვფიქრობ, გარკვეული გაგებით, ისიც კი შეიძლება ითქვას, რომ პლეთონის სიქველეთა თეორია არა მხოლოდ დეტალებში, არამედ არსებისეულადაც განსხვავდებოდა არა მარტო ნეოპლატონიკოსების, არამედ, გარკვეულწილად, თავად პლატონის თეორიისგანაც. საქმე ისევე ისაა, რომ პლეთონს ინდივიდუალობა – ადამიანი, მისი მე წარმოედგინა, როგორც სულისა და სხეულის ერთობა, მაშინ როდესაც პლატონისა და ნეოპლატონიკოსებისთვის ადამიანის ნამდვილი მე, უპირველეს ყოვლისა და უმთავრესად, მისი სული იყო. პლეთონი არ აღიქვამდა სხეულს ადამიანის თვით-ობის უარყოფით ელემენტად, ის დიდ ყურადღებას უთმობდა ადამიანის კონკრეტულ სოციალურ აქტივობას, რაშიც ადამიანი, მისი აზრით, ყველა თავისი შესაძლებლობით, როგორც სულიერით, ასევე სხეულებრივით, უნდა ყოფილიყო ჩართული. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თუ ჩვენ, პლატონიკოსთა მსგავსად, განვიხილავთ ადამიანის სულს როგორც მის მე-სა და თვით-ობას, ხოლო სხეულს – როგორც სხვა-ს, მაშინ, ვფიქრობ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ პლეთონისთვის ადამიანის სხვაობა თავისთავში და, აგრეთვე, ადამიანის მიმართება სხვაადამიანებთან გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე ნეოპლატონიკოსებისთვის და, შეიძლება ითქვას, დიდწილად თავად პლატონისთვისაც კი.⁶⁴ ამიტომ, ვფიქრობ, ამ კუთხით თუ შევხედავთ პლეთონის ფილოსოფიას და, კერძოდ, სიქველეთა შესახებ მის თეორიას, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის შეიცავდა არა მხოლოდ ანტიკური პლატონიზმის თავისებურებებს, არამედ, ნებით თუ უნებლიეთ, ადამიანის, როგორც სულისა და სხეულის ერთობის, ქრისტიანულ გაგებას. ამავე დროს, ეს იყო ერთგვარი „შესავალი“ და მომზადება ადამიანის, როგორც

⁶³ იხ. ტამბრუნ-კრასკერის გამოკვლევა, Pléthon 1987, XXXIX.

⁶⁴ ამ შემთხვევაში არ ვგულისხმობ პლატონის „სახელმწიფოსა“ და „კანონების“ პროექტებს. ეს მისი მოღვაწეობის ის სფეროა, რომელსაც, თავისებურად, თავისი დროის კონტექსტში, პლეთონი ავითარებდა.

სულისა და სხეულის ჰარმონიული ერთობისა და *vita activa*-ს პოზიტიური – რენესანსული გაგებისთვის.

პლეთონის შემდეგ და მისი ძალისხმევის შედეგადაც, დასავლეთ ევროპამ პლატონი გაიცნო და მარსილიო ფიჩინომაც ფლორენციაში პლატონური აკადემია დააარსა. ოღონდ ეს აკადემია უფრო სხვა – არა პლეთონისეული გზით წავიდა; ის უფრო მჭვრეტელობით-ორფიკულ-პითაგორულ-ნეოპლატონურად – ასე ვთქვათ „ფედონურად“ იყო ორიენტირებული. სიქველეთა საკითხშიც ფიჩინო გაცილებით უფრო „ნეო-პლატონიკოსი“ აღმოჩნდა, ვიდრე პლეთონი. ის ასხვავებდა სიქველეთა ორ ძირითად სახეობას: თეორიულსა და ზნეობრივს. ზნეობრივი სიქველელის მიზანი იყო სულის გამიჯნვა სხეულისგან, ხოლო მჭვრეტელობითი სიქველელის მიზანი იყო უსხეულო, უნივერსალური და სხეულებისგან მოცილებული არსების და მიზეზების წვდომა.⁶⁵ ფიჩინოსთან შედარებით, სიქველეთა პლეთონისეული გაგება ბევრად უფრო მეტად ითვალისწინებდა სხეულსა და საზოგადოებას. სიქველემ, პლეთონის თანახმად, უნდა შეინარჩუნოს ადამიანი როგორც მთელი, იმისთვის, რომ მან სამყაროში და საზოგადოებაში თავისი როლი შეასრულოს.⁶⁶

ჩვენი თემის თვალსაზრისითაც პლეთონმა პლატონიზმის ხანგრძლივ ისტორიაში თავისებური ნაბიჯი გადადგა: მის ფილოსოფიაში ნამდვილი *მე*, გვიანანტიკური პლატონური ტრადიციისგან განსხვავებით, პლოტინური პრინციპებით „*მოაცილე ყველაფერი*“⁶⁷ და „*გაქცევა მარტოსი მარტოსთან*“⁶⁸ ვედარ განისაზღვრებოდა და ვერ შემოიფარგლებოდა: საზოგადოებრივი ცხოვრება ადამიანის გარემოში შემოიჭრა და ადამიანსაც, ამ ცხოვრებისა და საკუთარი თავისუფლების შენარჩუნებისა და მოპოვებისთვის, მეტიც – საკუთარი *მე*-ს ნამდვილად მოპოვებისთვის ამ *მე*-ს საზღვრებს გასვლა უწევდა და ეს გასვლა პოზიტიურად აღიქმებოდა.

⁶⁵ ალექსიძე 2012ბ, 346-348.

⁶⁶ იხ. ტამბრუნ-კრასკერის გამოკვლევა, Pléthon 1987, XVI.

⁶⁷ *ajfele panta*. Plotinus, Enn. V 3, 17, 38.

⁶⁸ *fugh; monou pro~ monon*. Plotinus, Enn. VI 9, 11, 49-51; შდრ. აგრეთვე Plotinus, Enn. IV 7, 10, 27-11, 9: *Skopei dh; ajfel wn, mall on de; ol ajfel wn eauton ijletw kai; pisteusei ajpanato~ einhai* („მოაცილე [საგანს ზედმეტი] და დააკვირდი. მეტიც: მოაცილე [ზედმეტი] და შეხედე საკუთარ თავს. მაშინ ირწმუნებს [ადამიანი], რომ უკვდავია“). იხ. ალექსიძე 2009ბ, 125, 127-129.

ბიბლიოგრაფია

References

- ალექსიძე 2008:** ალექსიძე ლ. 2008, *იოანე პეტრინი და ანტიკური ფილოსოფია*. თბილისი
- ალექსიძე 2009ა:** ალექსიძე ლ. 2009, ანტიკურობა XIV-XV საუკუნეების ბიზანტიურ ჰუმანიზმში: რამდენიმე პარალელი პეტრინის ფილოსოფიასთან, *ბიზანტინოლოგია საქართველოში 2*. რედ. ნ. მახარაძე, მ. გიორგაძე, ტ. I, თბილისი, 19-30
- ალექსიძე 2009ბ:** *ნეოპლატონური ფილოსოფია: პლოტინი და იამბლიქოსი*, ბერძნული ტექსტი, თარგმანი და განმარტებები, თბილისი
- ალექსიძე 2011ა:** ალექსიძე ლ. 2011, სიქველის საფეხურები თავისუფლებისკენ აღმავალ გზაზე: ნეოპლატონური პარადიგმები ბიზანტიურ ფილოსოფიაში, *ბიზანტინოლოგია საქართველოში 3*. რედ. ნ. მახარაძე, ნ. სულავა, თბილისი, 21-29
- ალექსიძე 2011ბ:** ალექსიძე ლ. 2011, „მე“, „სხვა“ და მათ შორის მიმართება პოლ რიკიორის ფილოსოფიაში, *ჰუმანიტარული კვლევები, ნელინდეული*, 2, 11-26
- ალექსიძე 2011გ:** ალექსიძე ლ. 2011, „საკუთარი თავი“ და „სხვა“: გზა ინტელიგიბილურისკენ ადრეულ ნეოპლატონიზმში: პორფირიოსი, მე-40 სენტენცია, პლოტინი VI, 5, *ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მიმომხილველი*, 1, თბილისი, 33-51
- ალექსიძე 2012ა:** ალექსიძე ლ. 2012, პლატონიკოსის არჩევანი თეორიულ და პრაქტიკულ ცხოვრებას შორის: გეორგიოს გემისტოს პლეთონის გამოცდილება, *კავკასია აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის. ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი, მიძღვნილი ზაზა ალექსიძისადმი*, რედ. დ. ჩიტუნაშვილი, თბილისი, 337-348
- ალექსიძე 2012ბ:** ალექსიძე ლ. 2012, პორფირიოსი, 32-ე სენტენცია. თარგმანი ძველი ბერძნულიდან და კომენტარი ლ. ალექსიძის. *ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მიმომხილველი*, 1, 2011. თბილისი, 170-178
- ალექსიძე 2012გ:** ალექსიძე ლ. 2012, *მე და სხვა*: იოანე პეტრინი ნეოპლატონური ტრადიციის კონტექსტში, *ჰუმანიტარული კვლევები, ნელინდეული*, 3, 11-30
- ალექსიძე 2012დ:** ალექსიძე ლ. 2012, ერთიანობა ჩვენში და ჩვენი ერთობა მარადიულ არსთან. პორფირიოსის მე-40 სენტენცია და

- მისი წყარო პლოტინთან, *შემეცნება და ზნეობა*. ფილოსოფიური ნერილები, *ედვენება ლერი მჭედლიშვილის 75 წლის იუბილეს*, რედ. თ. ირემაძე, თ. ცხადაძე, გ. ხეოშვილი, თბილისი, 12-23, 266-267
- პეტრინი II, 1937:** იოანე პეტრინის *შრომები*, ტ. II, 1937, განმარტება პროკლესთვის დიადოხოსისა და პლატონურისა ფილოსოფიისათვის, ტექსტი გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს შ. ნუცუბიძემ და ს. ყაუხჩიშვილმა, ტფილისი
- პორფიროსი 2013:** პორფიროსი 2013, *ამოსავალი პრინციპები გონითი სინამდვილისთვის – „სენტენციები“*, ბერძნული ტექსტი ქართულ ენაზე თარგმნა, შესავალი, განმარტებები და ინდექსი დაურთო ლ. ალექსიძემ, თბილისი
- Alexidze 2014a:** Alexidze L. 2014, Ioane Petritsi, in: S. Gersh (ed.), *Interpreting Proclus. From Antiquity to the Renaissance*, Cambridge, 229-244
- Alexidze 2014b:** Alexidze L. 2014, 'One in the Beings' and 'One within Us': The Basis of the Union with the One in Ioane Petritsi's Interpretation of Proclus *Elements of Theology*, in: T. Nutsubidze, C.B. Horn, B. Lourié (eds.), *Georgian Christian Thought and Its Cultural Context. Memorial Volume for the 125th Anniversary of Shalva Nutsubidze*, Leiden, Boston, 175-193
- Bargeliotes 1975:** Bargeliotes L. 1975, Fate or Heimarmene according to Pletho, in: *Diotima* 3, 137-149
- Beierwaltes 1977:** Beierwaltes W. 1977, Pronoia und Freiheit in der Philosophie des Proklos, in: *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie*, 24, Freiburg - Schweiz, 88-111
- Beierwaltes 1985:** Beierwaltes W. 1985, *Denken des Einen: Studien zur neuplatonischen Philosophie und ihrer Wirkungsgeschichte*, Frankfurt am Main
- Brisson 2004:** Brisson L. 2004: La doctrine des degrés de vertu chez les Néo-Platoniciens. Une analyse de la Sentence 32 de Porphyre, de ses antécédents et de ses conséquences, in: L. Brisson, J.-F. Pradeau (eds.), *Études platonicienne*, I, Paris, 271-286
- Gersh 2014:** Gersh S. 2014: George Gemistos Plethon, in: S. Gersh (ed.), *Interpreting Proclus. From Antiquity to the Renaissance*. Cambridge, 216-225

- Hoffmann 2014:** Hoffmann Ph. 2014: Science théologique et foi selon le commentaire de Simplicius au *De Caelo* d'Aristote, in: E. Coda, C. Martini Bonadeo (eds.), *De l'antiquité tardive au moyen âge. Études de logique aristotélicienne et de philosophie grecque, syriaque, arabe et latine offertes à Henri Hugonnard-Roche*, Paris, 277-363
- Keller 1957:** Keller A. 1957, Two Byzantine Scholars and Their Reception in Italy, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, vol. 20, No. 3/4 (Jul. - Dec.), 363-370
- Masai 1956:** Masai F. 1956, *Pléthon et le Platonisme de Mistra*, Paris
- Peritore 1977:** Peritore N. P. 1977, The Political Thought of Gemistos Plethon: A Renaissance Byzantine Reformer, in: *Polity*, vol. 10, No. 2 (Winter), 168-191
- Pletho, De virtutibus (PG 160):** Georgius cognomento Gemistus sive Pletho, *de virtutibus*, in: J. P. Migne (ed.), *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, T. 160, Paris 1866, col. 865-882
- Pletho, De legibus (PG 160):** Georgius cognomento Gemistus sive Pletho, *de legibus*, in: J. P. Migne (ed.), *Patrologiae cursus completus. Series graeca*, T. 160, Paris 1866, col. 957-974
- Pléthon 1987:** Georges Gémiste Pléthon 1987, *Traité des vertus*. Édition critique avec introduction, traduction et commentaire par B. Tambrun-Krasker, Athens, Leiden, New-York, København, Köln
- Plotin 1960:** Plotin 1960, *Schriften*, Band Va. R. Beutler, W. Theiler (eds.), Darmstadt
- Porphyrius 1997:** Porphyrius 1975, *Sententiae ad intelligibilia ducentes*, edidit E. Lamberz. Leipzig
- Porphyre 2005:** Porphyre 2005, *Sentences*. T. I, II. Études d'introduction, texte grec et traduction française, commentaire, avec une traduction anglaise de J. Dillon. Travaux édités sous la responsabilité de L. Brisson, Paris
- Tambrun 2005:** Tambrun B. 2005, Georges Gemiste Pléthon: les vertus entre théologie et politique, in: W. Blum, W. Seitter (eds.), *Georgios Gemistos Plethon (1355-1452) Reformpolitiker, Philosoph, Verehrer der alten Götter*, Zürich, 101-117
- Taylor 1920:** Taylor J.W. 1920, Gemistus Pletho as a Moral Philosopher, in: *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol. 51, 84-100

Taylor 1921: Taylor J.W. 1920, *Georgius Gemistus Pletho's Criticism of Plato and Aristotle*, Menasha

Webb 1989: Webb R. 1989, The Nomoi of Gemistos Plethon in the Light of Plato's Laws, in: *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, vol. 52, 214-219

Lela Alexidze

Self and Other in the Context of Pletho's Theory of Virtues

The aim of this paper is to analyze the dialectic of *self* and *other* in the context of Georgios Gemistos Pletho's theory of virtues. For this purpose, we discuss also the relation between Pletho's theories of the grades of virtue on the one hand, and his Neoplatonic predecessors on the other. The questions we shall try to answer, are as follows: How important was, in Pletho's theory of virtue, the role of *other* in attaining the true *self*? Can we say that Pletho's Platonism, as far as this aspect of his theory of virtues is concerned, is a Neoplatonic one?⁶⁹

It is well known that the late antique and medieval Platonists made the choice between the contemplative and active ways of life in favour of the first one. Neither the practical -'political' activity nor the grades of virtue in the social context were as important for them as the 'theoretical' – contemplative, intellectual activity and the spiritual self-sufficiency of an individual. It was Pletho, who clearly inspired the tendency of 'rehabilitation' of *vita activa* later continued by the Italian Renaissance philosophers. Pletho's intention was a restoration of Plato's authentic, original theory, which included the philosophy not only of the contemplative but also of the practical life and reforms, and lacked the asceticism of late antique and medieval Platonism.

Pletho's political theory and his theory of virtues are inter-related, as for Pletho, the virtues were important not only as a method leading to the individual spiritual self-sufficiency and personal intellectual perfection but also

⁶⁹ The present article is a modified version of my paper presented at the 11th annual Conference of ISNS in Cardiff (June 2013): "*Pletho on the Grades of Virtue: Back to Plato via Neoplatinism?*"

as a way which could bring the whole nation to the realization of political, social, religious, agricultural, military reforms, independence and freedom. Moreover, all this not only had ethical and political meaning for Pletho, but was also ontologically and cosmologically significant, because Pletho considered individual self-perfection and the realization of political reforms as a fulfillment of a part of the divine providential plan, which is, as he believed, eternally governed by the divine reason. Pletho was sure, on the one hand, that the universal providential plan governs the world and that the world is eternally predetermined, while on the other hand, he believed in human liberty. In Pletho's opinion, these two aspects of ontological, cosmological and anthropological reality (including ethics and politics) do not contradict each other, but are in harmony. Then the liberty requires from a person, as Pletho claimed, the full spiritual and practical activity based on the proper understanding of the divine providential plan and the universal causal determination. Therefore, man in Pletho's opinion, is free and not free at the same time, though it is a necessity, not slavery, to which he is submitted.

Four cardinal virtues and their subdivisions

Virtue for Pletho is the state/disposition according to which we are good. A man needs virtues, because he is neither perfect nor good and always lacks something. According to Pletho, virtue is a means by which we can attain a certain level of goodness and become like God as much as it is possible for us, human beings. God is genuinely good; consequently, He does not need virtues, because he is self-sufficient. For the man on the contrary, it is impossible not to be in need of something. In Pletho's opinion, similarity to God can be accomplished only by intellectual activity. This proves Platonic and even Neoplatonic character of his philosophy, though there also are certain differences between Pletho's theory and Neoplatonic understanding of virtues.

The main characteristic of Pletho's theory of virtue, which proves the difference between him and Neoplatonism, lies in the fact that for Pletho man should remain man, and his likeness to God could only mean that he is man in his best condition rather than transcend this condition and become the divine being. For Pletho, similar to Plato, the philosopher is in the service of the reformer. Therefore, the practical aspects of philosophy are very important for Pletho. He was sure that a man should not neglect the fact that he is composed

of body and soul, and that he is a social, political being who lives and must live together with other people. The likeness to God was for Pletho as for all Platonists, the basis of human virtue, but it did not mean for him the detachment from the body. Therefore, the mixture of two natures, of mortal and immortal, was a positive fact for Pletho. He believed that it was the result of divine providence, made for the sake of universal harmony. That was the reason, why man, in Pletho's opinion, should not only not try to run away from the position he got by destiny, but more than that, he should, by means of self-perfection in the virtues, achieve the best condition of his selfhood, in regard to himself as well as in regard to others (people and milieu). In Pletho's theory, intellectual activity is, as we said the main characteristic of man as man and of his likeness to God, though the other levels of virtue are very important for his self-perfection, as well. Then the whole complex of the virtues has for Pletho as a goal not only the intellectual (spiritual) perfection of an individual, as it was in Neoplatonism, but his perfection as of a unique being, composed from body and soul, and as of political being as well. Hence, the difference from the Neoplatonic theories is evident. Especially the political context of virtues was not interesting for the ancient Neoplatonic philosophers in any way.

Pletho's theory is based on four cardinal virtues of Plato's *Republic*. First, Pletho describes them in the descending order. The first virtue concerns the upper part of man's soul. (1) Wisdom (*φρόνησις*) is the virtue of man as man, that is, of his rational part. It characterizes man in himself, in relation to himself and not to others. (2) Justice (*δικαιοσύνη*) is concerned with what is external to man and is a virtue in relation to other men. (3) Courage (*ἀνδρεία*) is the virtue in relation to the involuntary feelings and affections. It means to be unaffected by the violent affections of life. For Pletho, courage is the quality by which a man stands at his appointed post in life as parent, friend, neighbour, citizen, and member of the divinely ruled universe. It is concerned with holding the animal part (that means, the irrational elements of human nature, like fears and desires) of the composite being, man, in subjection to the divine element. By courage, fears are controlled. (4) Temperance/moderation (*σωφροσύνη*) is man's virtue in relation to the voluntary affections, which concern the irrational part of himself and his desires. By temperance/moderation, the desires are controlled. It means self-sufficiency against the necessities of life.

The last two cardinal virtues concern the lower parts of man's soul. They help to maintain the value of what is good in us against what is bad. Afterwards, Pletho also summarizes the four cardinal virtues in ascending order, starting from the lowest virtue and ending with the highest one.

Each cardinal virtue is divided into three parts. As a result, we have 12 virtues, which represent the duties of man. The three parts of *temperance/moderation* serve to control three kinds of desire: pleasure, money, and honour. These parts (in ascending order) are: (a) orderliness/propriety (*kosmioth-*), which is self-control against the desire for pleasure; (b) freedom/liberality (*ej euqerioth-*), which means self-control in the spending of money, (c) moderation (*metrioth-*), which is self-control in regard to the pursuit of fame.

The three parts of *courage* serve the control of involuntary affections. These parts are: (a) mildness/gentleness (*prabioth-*), which is the forbearance of a great man in the face of malicious hostility; it refers to an attitude of mind; (b) nobility (*gennaioth-*), which is the endurance of suffering necessary for the attainment of a desired end, and (c) high spirit (*eujyucia*), which is the virtue of man, who is confident that nothing can harm him except baseness entering his soul by way of false opinion. Such a man will believe that the blows of fortune have a purpose and are meant for his good.

The three parts of *justice* refer to God, society, and to individual men. (a) Goodness (*crhstoioth-*) is an active virtue, being shown in deed. It means one's dealing with individual men. (b) Citizenship (*poli teia*) is the justice in one's relations with society. (c) Piety (*obioth-*) is one's right attitude and activity in relation to God. It helps to avoid atheism, on the one hand, and, on the other, the superstition, which means the belief that God can be really influenced by prayer and worship.

The three parts of *wisdom*, according to it amounts to knowledge of human affairs, of nature and of God, are: (a) prudence/good council (*eupoulia*); (b) *fusikhy* which is the knowledge of physics. It contributes greatly to man's happiness, since it demands the activity of the highest part of his nature and makes him part of the universe; (c) Worship of God (*qeosebeia*). This is regarded as the synoptic view of all things. Man's task is to understand the causes and laws of natural phenomena and the reason why things are good or evil for men. When he has reached a final, unifying view by which the purpose, the goodness (*ajqaron*) of all is plain, he has attained the view of God, the state of *qeosebeia*, and that is the height of human happiness.

Therefore, it is evident that in Pletho's opinion, for all levels of the four cardinal virtues as well as for all twelve levels 'inside' these virtues the practical aspects of human activity are important. I mean by the word 'practical' the political activity of man (man as a member of a society) and his activity of a

being composed of the soul and body. Therefore, in Pletho's opinion, a man should make efforts to be like God with all the possibilities he has as a human being. Moreover, for attaining the highest level of virtue, man should be able to recognise himself as a part of the cosmos. For this purpose, a knowledge of physics is required. Without these more or less practical steps, the highest, purely intellectual level could not be attained.

Pletho vs. Porphyry and Petritsi: difference between their theories of virtue

For Neoplatonists, as Plotinus and Porphyry (but also for late Neo-Platonism, patristics, and Medieval Christian philosophy, either Byzantine or Latin), virtues (even the so-called 'political' ones) had no concrete political significance. The virtues served the transformation of the individual self, the 'elevation' of the *self* as far as possible up to the 'divine' level of the Intellect. On the basis of Plotinus' text (*Enn.* 1, 2), though with certain modifications, Porphyry discusses in the *Sent.* 32 grades of virtue and their types. He makes clear the difference between the four levels of human inner self-perfection, which represent a way leading a human being to the maximally achievable perfect wisdom and identity with the Intellect, as well as freedom from the external and accidental circumstances and characteristics. At the same time, this is the way to the inner and true *self* of this person and, thus, to his freedom. Porphyry's aim was to learn and to teach how to achieve self-concentration, which was the intellectual concentration on the 'one within us' and required maximally possible freedom from the plurality, otherness and corporeal influences. It was otherwise in Pletho. For Pletho, man was a composite of the soul and body. In his theory, the personal *self* of a man had to be a part of the national identity, and the aim of the virtues was to transform not only man but also the whole nation. The unity of the nation required the harmonisation of the different aspects of this complex organism. In addition, the unity of a person required the harmonisation of the corporeal and spiritual elements rather than the 'abolition' of the corporeal ones. Therefore, Pletho considered the plurality in the unity and the otherness (not only on the national level, but also on the personal one) more positively than Porphyry or other Neoplatonists. The virtues in Pletho's interpretation were aimed at the happiness of man as a man (not god) as far as it could be attainable in this life.

It is interesting to compare Petritsi with Pletho, because, though they belonged to the different epochs, these two philosophers, as no one else in

the Byzantine and Georgian Christian world in the Middle Ages, clearly expressed their sympathies for Platonic philosophy, although in Pletho's case it was Plato, in Petritsi's case it was first and foremost Proclus. As for the theory of virtues, Petritsi did not explicitly discuss the four cardinal virtues and generally the virtues, though we can say what was important in his opinion for achieving unity in ourselves and becoming a true philosopher. The main goal for a man, according to Petritsi, is to leave behind his corporeal life and all kinds of affections and to live an intellectual life as much as it is possible. In Petritsi's opinion, only those people, who by means of self-concentration can free themselves from corporeal interests and affections, will be able to achieve inner unity. They must go upwards, learning disciplines, such as mathematic, geometry, physics, and music, and reach the level of pure contemplative knowledge and the vision of the transcendent One (as far as this is possible for man), transiting from the level of discursive reasoning to the level of intellectual knowledge, and from the passive intellect to the active one. The corporeal and 'political' (social) aspects of the human being and existence as well as the 'lower' parts of the soul were not as important for Petritsi as they were for Pletho. Therefore, Petritsi's understanding of human perfection and virtues was more of a Neoplatonic character than that of Pletho.

Conclusion

Thus, we can say that in Pletho's philosophy generally and in his theory of virtues in particular, man as man (composite of soul and body) and as social ('political') being plays a much more important role than in the theories of late antique or medieval Platonists. One more characteristic of Pletho's theory of virtues in the context of the relationship between *self* and *other* is that, according to Pletho, the aim of virtues is not to make one free from all kinds of otherness in order to become a true self, but rather to 'assimilate', become a 'friend' with others, while in the Neoplatonic theories, the highest point of virtue is aimed at the transcending of otherness and plurality, and the attainment of unity within one's *self* as far as is possible for a human being. Moreover, in a certain sense, we can also say that Pletho's theory of virtues is not only in details but also substantially quite different from Plato's theory, too. Then Pletho understands individuality as a composite of soul and body, while for Plato and Neoplatonists the true *self* of man is, first and foremost, his soul. Pletho

does not regard body as a negative element of human *self*, and pays much attention to the concrete social and political activity of man in which he should be involved with all his capacities, spiritual as well as corporeal ones. In other words, if we consider, like Platonists, man's soul as his *self* and body as *other*, then we can say that for Pletho man's otherness in himself and man's relation to other men, too, is much more important than it is for Neoplatonists and, in a certain sense, even for Plato. Therefore, considering Pletho's philosophy and in particular his theory of virtues from this point of view, we can say that his theory implies not only features of ancient Platonism but, also, willingly or unwillingly, Christian understanding of man as unity of soul and body, and previews typical for Italian Renaissance positive understanding of human soul-body relationship and of *vita activa*.

ფილოლოგია

რუსუდან ასათიანი

ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა ლაზურში და ხმოვანპრეფიქსთა ფუნქციები

1. ლაზური ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა

ლაზური ზმნის საკმაოდ რთული მორფოლოგიური სტრუქტურა ძირითადად აგლუტინაციურ პრინციპს ემყარება – სხვადასხვა კატეგორიის გამომხატველი პრეფიქს-სუფიქსები ძირთან ერთად ქმნიან მორფემათა საკმაოდ გრძელ ჯაჭვს:

- (1) მტკიცებითი ნაწილაკი
- (2) ზმნისწინი
- (3) პირისა და რიცხვის მორფემა
- (4) ხმოვანპრეფიქსი
- (5) ძირი
- (6) სუფიქსური დერივატი
- (7) თემის ნიშანი
- (8) უწყვეტლის მორფემა
- (9) მწკრივის ნიშანი
- (10) პირისსუფიქსური მორფემა
- (12) პირობითობის მაჩვენებელი

მორფემათა ეს ჯაჭვი კიდევ უფრო „გრძელდება“ მეშველი ზმნით (თურმეობითისა და მომავალი დროის რთულ ფორმებში) და, ასევე, ტექსტის მაორგანიზებელი დისკურსული ნაწილაკებით, როგორებიცაა კითხვითი ნაწილაკი (სუფიქსური მაჩვენებელი-ი), სხვათა სიტყვის ნაწილაკები (-ა/-აა, -შო, -მა) და მაკავშირებელი ნაწილაკები,¹ რომლებიც, როგორც წესი, ზმნურ ფორმას ასრულებენ. რამდენადაც ამ ნაწილაკების ფუნქცია არის ტექსტის ორგანიზება და არა ზმნის მორფოლოგიური კატეგორიების მარკირება, ისინი ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურის ამსახველ მოდელში ასახული არ არიან. ერთადერთი გამონაკლისია მტკიცებითი

¹ იხ. ასათიანი 2011.

ნაწილაკი, რომელიც უარყოფით და აკრძალვით ნაწილაკებთან ერთად ინყებს ზმნურ ფორმას. მტკიცებით ნაწილაკს შესაძლებელია წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურაში დამარწმუნებელი ფოკუსის (ე.წ. Verum Focus) სტატუსი მიენიჭოს და დისკურსულ მარკერად კვალიფიცირდეს, თუმცა, ზოგჯერ (განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ზმნას ზმნისწინი არ დაეთვის) ის სრულ ასპექტსაც აწარმოებს; ამასთანავე, -ქა^ა-ქო მორფოლოგიურად შეპირობებული ალომორფებით მოქმედების ორიენტაციასაც განასხვავებს: -ქა(აქეთ) ∞ -ქო(იქით). ამდენად, ზმნური ფორმის ამსახველ მორფოლოგიურ მოდელში ის წარმოდგენილია.

ლაზურში (და მეგრულშიც), ქართულისაგან განსხვავებით, (6) პოზიციაში ძირითადად კაუზატივის მანარმოებელი ცირკუმფიქსების (>ო-ინ<, >ო-აფ<) სუფიქსური ელემენტები დასტურდება, ხოლო ე.წ. სუფიქსური -დ ვნებითის ფორმები მარგინალურია და იშვიათად გვხვდება (ჩიქობავა 1936, Tuite 2014).

ქართულისაგან განსხვავებით, ლაზურში (ასევე, მეგრულში) გამოიყოფა პირობითობის მაჩვენებელი -კონ სუფიქსი, რომელსაც მოდელში ცალკე პოზიცია (12) აქვს და მხოლოდ მარტივ ზმნურ ფორმებთან ჩნდება.

სხვა პოზიციებში წარმოდგენილი მორფემების ფუნქციები ძირითადად ქართულის მსგავსია, თუმცა მორფემათა შესატყვისობების დადგენა ზოგ შემთხვევაში რთულდება და ალომორფთა განაწილებისა თუ ფუნქციურ-სემანტიკური ხასიათის თავისებურებების გარკვევა ფაქიზ ანალიზს მოითხოვს.

მიუხედავად იმისა, რომ ლაზურში ზმნის სტრუქტურული ფორმულა მკაცრად დალაგებულ 12 მორფემას აერთიანებს, რეალურად დადასტურებული მორფემების მაქსიმალური რაოდენობა არ აღემატება 10-ს:

ნიმუშები:

ქო - დო - მ - ო - სკულედ - ინ - ამ - ტ - უ - კონ
ტკ. - ზმნ. - IO.1 - კაუზ.1 - ცხოვრება - კაუზ.1 - თ.ნ. - უწყვ. - S.3.SG - პირ.

„მართლაც, თუ მაცხოვრებდა“.

ქო - დო - მ - ო - რგ - აფ - აფ - ტ - უ - კონ
მტკ. - ზმნ. - IO.1 - კაუზ.1 - რგვა - კაუზ.1 - თ.ნ. - უწყვ. - S.3.SG - პირ.

„მართლაც თუ დამარგვევინებდა“.

ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა ლაზურში და ხმოვანპრეფიქსთა ფუნქციები

ამდენად, ლაზურში მოქმედებს მორფემათა განაწილების იმპლიკაციური, გარკვეული შეზღუდვის წესები:

1. უწყვეტლის მორფემა (8) მოითხოვს თემის ნიშანს (7);
2. მრავლობითობის სუფიქსი -თ (11) გამორიცხავს სუბიექტის თანხმონით დაბოლოებულ მაჩვენებელს (10);
3. სუბიექტური მესამე პირის ხმოვანი სუფიქსი (10) გამორიცხავს დროისა და კილოს ხმოვანი სუფიქსების გამოჩენას (9);
4. პირობითობის მორფემა დასტურდება მხოლოდ მარტივ, უმეშველზმნო ფორმებში.

2. ხმოვანპრეფიქსები და მათი ფუნქცია

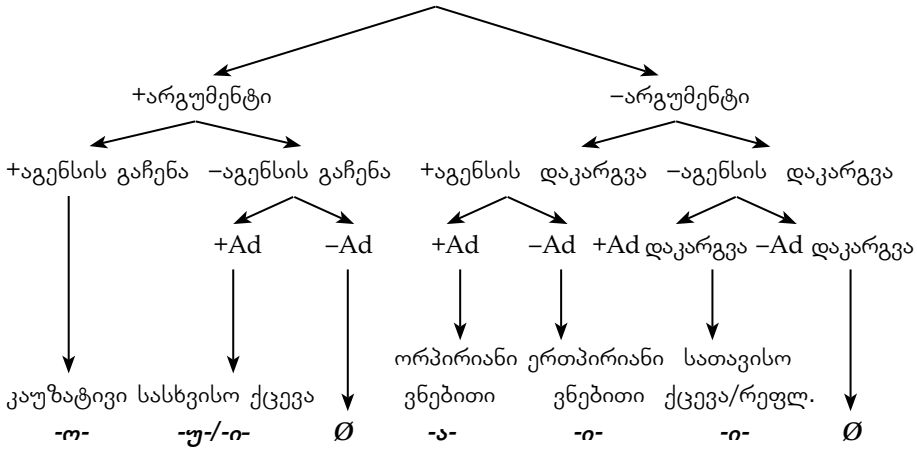
ყველა ქართველურ ენაში, მათ შორის ლაზურშიც, ზმნის ძირთან უახლოეს პრეფიქსულ პოზიციაში ფიქსირდება ხმოვანი მორფემები. ლაზურში ასეთი ხმოვანპრეფიქსებია: -ა-, -ი-, -ო-, -უ-, რომლებიც გამოხატავენ ზმნის სხვადასხვაგვარ დერივაციულ კატეგორიებს: ქცევა, გვარი, პოტენციალისი, რეფლექსივი, კაუზაცია, კონტაქტი.²

ფაქიზი ფორმალური ანალიზის საფუძველზე იკვეთება ხმოვანპრეფიქსების საერთო, ზოგადი ფუნქცია: *ზმნასთან მორფოსინტაქსურად დაკავშირებული სახელების (resp. არგუმენტების – ან აგენსის (Ag) ან ადრესატის (Ad)³) რაოდენობის (resp. ზმნის ვალენტობის) ცვლის (ან გაზრდის ან შემცირების) გამოხატვა.*⁴

² იხ., მაგალითად, ქირია, ეზუგბაია, მემიშიში, ჩუხუა 2015.

³ პაციენსი (P) ზმნის სემანტიკასთან მჭიდროდ დაკავშირებული როლია; მისი დაკარგვა-გაჩენა იწვევს ზმნური სემანტიკისა და სტრუქტურის რადიკალურ ცვლას და, ამდენად, ზმნის ვალენტობის გაზრდა-შემცირების დერივაციულ მოდელებში ის არ მონაწილეობს. რაც შეეხება Ad-ს, ამ როლით პირობითად აღნიშნულია ყველა სახის, Ag და P-სგან განსხვავებული მესამე არგუმენტული როლი, რომელიც სემანტიკურად შეიძლება იყოს ბენეფაქტივი, ექსპერიენცერი, ადრესატი, მოქმედების სამიზნე და სხვ.

⁴ საერთო-ქართველურში ამ ხმოვანპრეფიქსების ფუნქციების შესახებ იხ. ასათიანი 1987.

იმის მიხედვით, თუ კონკრეტულად რა როლის მქონე სახელი იკარგება ან ჩნდება ზმნის ვალენტობით განსაზღვრულ არგუმენტულ სტრუქტურაში, განსხვავდება ქცევის (=ჩნდება ან იკარგება ადრესატი), კაუზაციისა (=ჩნდება აგენსი-ინიციატორი) და გვარის (=იკარგება აგენსი) გრამატიკული კატეგორიები.

3. გვარი

ფუნქციონალურ მიმართებათა თეორიის თანახმად, გვარი არის ზმნის ფუნქციონალური კატეგორია, რომელიც ასახავს სემანტიკური როლების (Ag, Ad, P) სუბიექტ-ობიექტად კვალიფიკაციების ძირითად შესაძლებლობებს: თუ აგენსი რეალიზებულია სუბიექტად (Ag→S) და პაციენსი – პირდაპირ ობიექტად (P→DO), ზმნას მიიჩნევენ აქტიური (=მოქმედებითი) გვარისად; ხოლო თუ პაციენსია რეალიზებული სუბიექტად (P→S) და აგენსი ვეღარ ამყარებს ზმნასთან ფორმალურ კავშირს, არ მონაწილეობს ზმნის ვალენტურ მიმართებებში და იქცევა თანდებულის ფრაზად (ე.ი. ზმნის ვალენტობა მცირდება), ზმნას მიიჩნევენ პასიური (resp. ვნებითი) გვარისად. ასეთი თვალსაზრისით, გვარს, ფაქტობრივად, მხოლოდ ოროლოიანი ან სამროლოიანი ზმნების (Ag, P, (Ad)) განსხვავებული ფუნქციონალური რეალიზაციების მიხედვით განარჩევენ და, როგორც წესი, პასივს აქტივის კონვერსიულ ფორმად მიიჩნევენ:

ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა ლაზურში და ხმოვანპრეფიქსთა ფუნქციები

- თუ $Ag \rightarrow S$ და $P \rightarrow DO$, მაშინ ზმნა აქტიურია; ხოლო
- თუ $P \rightarrow S$ და $Ag \rightarrow PP // \rightarrow \emptyset$,⁵ მაშინ ზმნა პასიურია (აქტიურის კონვერსიული

მაგრამ Ag (განსხვავებით სუბიექტისგან) არ არის ყველა ზმნის სემანტიკური სტრუქტურის მახასიათებელი აუცილებელი სემანტიკური როლი (მაგალითად, არააქტიური სემანტიკის ზმნებთან: *დგას, გდია, წევს*, და სხვ. – ის არც ივარაუდება) და, ამდენად, სემანტიკურად (და არა ფუნქციურად) განსხვავებული აქტიური-პასიური შინაარსის მქონე ზმნების დაპირისპირებისათვის მისი დასუსტება/გაუჩინარება შეიძლება არც იყოს მიჩნეული აუცილებელ განმასხვავებელ ნიშნად. ასეთი მიდგომით, შეიძლება აქტივ-პასივის უფრო ზოგადი (ერთროლიანი ზმნების მომცველიც), სემანტიკური და არა მხოლოდ ფუნქციური, გამიჯვნა და სუბიექტის ფუნქციაში სამი როლის შესაძლო რეალიზაციების მიხედვით ზმნური ტიპების განსხვავება:

- თუ $Ag \rightarrow S$, მაშინ ზმნა აქტიურია;
- თუ $P \rightarrow S$, მაშინ ზმნა პასიურია;
- თუ $Ad-Exp \rightarrow S$, მაშინ ზმნა აფექტურია.⁶

ქართველურ ენათა ზმნური ფორმების ანალიზი ამ მეორე მიდგომის მიხედვით უფრო მარტივი და ადეკვატური ჩანს, რამდენადაც ე.წ. აქტიურ მორფოსინტაქსურ მოდელებს არა მხოლოდ ორ- ან სამროლიანი – აქტიური, გარდამავალი (ანუ, ე.წ. მოქმედებითი გვარის) – ზმნები მისდევენ, არამედ ერთ- ან ორროლიანი – გარდაუვალი აქტიურ-დინამიკურ-ატელიკური შინაარსის ზმნებიც (მაგ.: *ცხოვრობს, მუშაობს, ფიქრობს, სახლობს, გორავს* და სხვ.); ხოლო პასიურ მორფოსინტაქსურ მოდელებს იცავენ არა მხოლოდ ერთ- ან ორროლიანი აგენსგაუჩინარებული ზმნები, არამედ გარდაუვალი არააქტიურ-დინამიკურ-ტელიკური შინაარსის ზმნებიც (მაგ.: *დგება, შრება, თვრება, თეთრდება, კვდება* და სხვ.).⁷

ამ მორფოსინტაქსურ ნიშნების მიხედვით გამოიყოფა ზმნური

⁵ რამდენადაც, აგენსი შეიძლება საერთოდ გაუჩინარდეს და აღარ მოიაზრებოდეს „დასუსტებულ“, თანდებულის ფრაზადაც კი.

⁶ აფექტური ზმნები თავისებურ მორფოსინტაქსურ მოდელებს ქმნიან და, ამის გამო, ქართულ გრამატიკულ ტრადიციაში მათ ინვერსიულ ზმნებს უწოდებენ.

⁷ ქართულში ამ მოდელების ფუნქციონალური კვალიფიკაციის შესახებ იხ. ასათიანი 2009.

კლასების 4 ტიპი (შდრ. შანიძე 1973, მცირე განსხვავებით, Harris 1991,⁸ Holisky 1991):

- I კლასის ზმნები – გარდამავალი, დინამიკური, ტელიკური (resp. მოქმედებითი გვარის ზმნები);
- II კლასის ზმნები – გარდაუვალი, დინამიკური, ტელიკური (resp. დინამიკური ვნებითები);
- III კლასის ზმნები – გარდაუვალი, დინამიკური, ატელიკური (resp. საშუალ-მოქმედებითი გვარის ზმნები);
- IV კლასის ზმნები – გარდაუვალი, სტატიკური,⁹ აპრიორულად ატელიკური (resp. საშუალ-ვნებითი გვარის ზმნები) და აფექტური ზმნები.¹⁰

ამ კლასთა ზმნები განსხვავდებიან არა მხოლოდ სინტაქსური მიმართებებით, არამედ ზმნური მორფოლოგიითაც – II და, ნაწილობრივ, IV კლასის ზმნების განსხვავებული მორფოლოგიური სტრუქტურა მიჩნეულია მარკირებულ, ე.წ. ვნებითი გვარის გამომხატველ ფორმად და ლაზურში მისი მორფოლოგიური მახასიათებლებია შემდეგი სტრუქტურული ნიშნები:

- ანმყოში¹¹ ვნებითი გვარის ერთპირიან ზმნებს ახასიათებთ ან **-უ** დაბოლოება, ან **-ი**-ხმოვანპრეფიქსი **-ე** (იშვიათად, **-უ**) დაბოლო-

⁸ ჰარისის სინტაქსურ ნიშნებს (კერძოდ, ზმნის არგუმენტთა ბრუნვათა ყალიბებს) ანიჭებს უპირატესობას და მედიოპასიურ და სტატიკურ ზმნებსაც მეორე კლასის ზმნებად მიიჩნევს.

⁹ III და IV კლასის ზმნებთან ანმყოში (ართაშენულის ზოგიერთ თქმაში) ჩნდება ახალი, აქტივ-პასივისაგან განსხვავებული, მოდელი მეშველზმნიანი წარმოებით (კარტოზია 2005).

¹⁰ აფექტური (ე.წ. ინვერსიული) ზმნები სინტაქსურად სპეციფიკურ, არაკანონიკურ სტრუქტურებს ქმნიან სუბიექტ-ობიექტის ბრუნვებისა და ზმნაში წარმოდგენილი პირის ნიშნების შებრუნებული ფუნქციებით, ხოლო ზმნური მორფოლოგიით ან აქტიურ, ან პასიურ მოდელს ანიჭებენ უპირატესობას.

¹¹ აორისტსა და მისგან ნაწარმოებ დროებში სუფიქსური მაჩვენებლები არ არის წარმოდგენილი და, ამდენად, აქტივ-პასივის განსასხვავებლად მხოლოდ სინტაქსური ნიშნებილა რჩება, რამდენადაც ხმოვანპრეფიქსები პოლიფუნქციურია და ცალსახად ვნებითობის მაჩვენებლად მათი კვალიფიკაცია არაადეკვატური ჩანს.

ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა ლაზურში და ხმოვანპრეფიქსთა ფუნქციები

ებასთან ერთად.¹² ამათგან, **-ე** დაბოლოება გვხვდება უმეტესად უთემისნიშნო ზმნურ ფორმებში, **-უ** კი თემისნიშნიანებში;¹³

- ორპირიან ვნებითებს ერთპირიანებისგან განასხვავებს **ა-** ხმოვანპრეფიქსი;
- ერთპირიანებს I და II პირის მხოლოდით რიცხვში, ხმოვანფუძიანი ზმნური ფორმების შემდეგ, დაერთვის **-რ**სუფიქსი (აქტიურების მსგავსად).

მაგალითები: **ი-გიბ-ე-ნ** (დუღდება, შეიძლება დუღდეს), **ი-ჭარ-ე-ნ** (ინერება, შეიძლება დაინეროს), **ი-ჭკომ-ე-ნ** (იჭმევა), **ა-ჭკომ-ე-ნ/ა-ჭკომ-აფ-უ-ნ** (ეჭმევა), **პ-ტუ-ბ-უ-რ** (ვთბები), **პ-ღურ-უ-რ** (ვკვდება), **ა-ჭარ-ე-ნ** (ენერება, შეიძლება დაენეროს), **ი-ქთ-აფ-უ-ნ** (ბრუნდება), **ა-ნტალ-აფ-უ-ნ** (ერევა, გაერევა) და ა.შ.

ვნებითის ფორმები ლაზურში, განსაკუთრებით **<ა- ე>** ნარმოები-სა, უფრო ხშირად პოტენციალისის გამოსახატავად გამოიყენება. მეგრულში ვნებითისა და პოტენციალისის კატეგორიები ფორმალურად გამიჯნულია, სხვა ქართველურ ენებში კი პოტენციალისის სემანტიკა ძლიერად (ისე, როგორც მეგრულსა თუ ლაზურში) გამოკვეთილი არაა და შესაბამის გრამატიკულ კატეგორიაზე ქართულსა და სვანურში არც მსჯელობენ. ლაზურში პოტენციალისის ფუნქციით გამოყენებულ ვნებითი გვარის ფორმებში შეიმჩნევა ზმნურ ფორმათა ინვერსიულ ფორმებად გადმოცემის ტენდენცია.¹⁴

ვნებითი გვარის ფორმათა ეს სემანტიკური თავისებურება (ანუ, პოტენციალისის გამოხატვა) შეიძლება ლაზური ერგატიული კონსტრუქციის სხვა ქართველური ენებისგან განსხვავებული სპეციფიკით აიხსნას:

საზოგადოდ, ერგატიულ კონსტრუქციას ქართველურ ენებში განსაზღვრავს ორი შეზღუდვა:

- (1) ზმნა უნდა იყოს გარდამავალი ან გარდაუვალ-დინამიკურ-ატიული (ე.ი. ერგატიული კონსტრუქცია, სემანტიკური ნიშნე-

¹² ნაშთის სახით, ლაზურში არის რამდენიმე ნიმუში **დ-**სუფიქსიანი ვნებითისაც (მაგ.: **გო-მ-ო-ჭკუნ-დ-უ-ნ** (დამავინწყდება-ინვერსიული), **მო-ლორ-დ-უ** (მოტყუვდა) და სხვ. (ჩიქობავა 1936), მაგრამ ეს მოდელი პროდუქტიული არაა.

¹³ გვხვდება პარალელური ფორმებიც (კარტოზია 2005).

¹⁴ ასეთი ინვერსიული ფორმების ნიმუშებისათვის იხ. კარტოზია 2005.

ბის მიხედვით, გაფართოებულია და არა მხოლოდ გარდამავალ ზმნების გადმოსაცემად გამოიყენება, არამედ გარკვეული სემანტიკის მქონე გარდაუვალი ზმნების ფორმალურ წარმოდგენებსაც ემსახურება – ე.ი. საქმე გვაქვს ე.წ. „გაფართოებულ“ ერგატიულ კონსტრუქციასთან);

(2) ზმნა უნდა იყოს დრო-კილოთა II სერიის ფორმებში (ე.ი. გვაქვს ე.წ. „გახლეჩილი“ ერგატივი¹⁵).

ქართველურ ენებში ეს ნიშნები განსხვავებულად ფუნქციონირებენ:

- ქართულსა და სვანურში ორივე ნიშანია ღირებული;
- მეგრულში – მხოლოდ მეორე;
- ლაზურში კი მხოლოდ პირველი.

ამდენად, ლაზურში არა გვაქვს „გახლეჩილ“-ერგატიული კონსტრუქცია. აქ მხოლოდ ზმნის სემანტიკური ნიშნები, დრო-კილოთა შეზღუდვების გარეშე, განსაზღვრავენ ერგატიულ კონსტრუქციას და, ამდენად, საქმე გვაქვს თანმიმდევრულად ერგატიულ (resp. „ტიპიურ“ ერგატიულ), თუმცა სემანტიკურად „გაფართოებულ“, კონსტრუქციასთან, რამდენადაც ამ მოდელს მისდევენ III კლასის არაგარდამავალი ზმნებიც.

ლაზურში ერგატიული კონსტრუქციის ეს თავისებურება თავისთავად განაპირობებს პასიური კონსტრუქციების სიჭარბეს: „ტიპიურ ერგატიულ“ ენებში პასიური კონსტრუქციები, როგორც წესი, არ დასტურდება. ეს კანონზომიერება იხსნება თანამედროვე ენათმეცნიერებაში მიღებული ერთ-ერთი თეორიული მიდგომის საფუძველზე, რომლის თანახმადაც აქტიურ-პასიურ კონსტრუქციებს შორის არსებული ფუნქციონალური სხვაობა შედეგია წინადადებაში ინფორმაციის სტრუქტურირების სხვადასხვაგვარობის.

საზოგადოდ, წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურაში ინფორმაციულად დაწინაურებული სახელი კვალიფიცირებულია მთავარ ფუნქციონალურ კატეგორიად – **სუბიექტად**. ეს არის შეტყობინების ის ნაწილი, რომლის შესახებაც მოდის გარკვეული ინფორმაცია და რომელიც, ბუნებრივია, „დაწინაურებულია“ საინფორმაციო ნაკადში. მაგალითად, ნომინატიურ ენებში აქტიური კონსტრუქციები გამოხატავენ აგენსის დაწინაურებას (resp. Ag=S). თუმცა შესაძლებელია პაციენსიც დაწინაურდეს

¹⁵ ე.წ. „გახლეჩილი“ ერგატივის შესახებ იხ. Dixon 1994.

ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა ლაზურში და ხმოვანპრეფიქსთა ფუნქციები

და იქცეს გამონათქვამის სუბიექტად; ანუ ინფორმაცია გადალაგდეს ისე, რომ გამონათქვამი გვანვდიდეს გარკვეულ ინფორმაციას სწორედ რომ მოქმედების ობიექტის, პაციენსის შესახებ და ცენტრალურ, მთავარ ელემენტად აქტუალიზდეს არა აგენსი, არამედ პაციენსი. ფორმალურად პაციენსის ამგვარი დანიშნულება გამოიხატება მისთვის ნომინატიური ფორმის მინიჭებით. მაგრამ ერგატიულ ენებში პაციენსი ყოველთვის ნომინატივშია, ე.ი. ინფორმაცია ისეა სტრუქტურირებული, რომ ის უკვე არის ინფორმაციის ცენტრალური, არამარკირებული ერთეული და მისი შემდგომი ფუნქციონალური დანიშნულება ჭარბია. ამიტომაც ერგატიული ენები, როგორც წესი, არ განარჩევენ ფუნქციონალურად და ფორმალურად დაპირისპირებულ აქტიურ-პასიურ კონსტრუქციებს.

სწორედ ამგვარი საფუძველი იქმნება ლაზურში და თუ, მაგალითად, ქართულში პასიური კონსტრუქციების არსებობა ინფორმაციის სტრუქტურირების თვალსაზრისით სრულიად მისაღებია | სერიის ფორმებისთვის, სადაც არსებითად ნომინატიური კონსტრუქცია გვაქვს, ლაზურში ის ყველა სერიისთვის ჭარბია. ლაზური, როგორც ჩანს, ასეთი სიჭარბის დასაძლევად და ამ საერთო-ქართველური კონსტრუქციების თავის სისტემაში არანინააღმდეგობრივად მოსაქცევად, ახდენს პასიური კონსტრუქციების სემანტიკურ რეინტერპრეტაციას და მათ „პოტენციალის“ გამომხატველ მორფოსინტაქსურ მოდელად აქცევს – „პოტენციალისი“ უფრო სემანტიკაზე ორიენტირებული კატეგორიაა და ფუნქციონალურ ცვლილებებს არ გულისხმობს.

4. ქცევა

ქართველურ ენებში გამოიყოფა სპეციფიკური გრამატიკული კატეგორია, რომელიც გამოხატავს სუბიექტსა და ობიექტებს შორის არსებულ მიმართებებს მოქმედების ორიენტაციის (resp. კუთვნილება-დანიშნულების) მიხედვით:

- თუ (1) სუბიექტის მოქმედება ორიენტირებულია ირიბი ობიექტისკენ და/ან (2) მოქმედების ობიექტი განკუთვნილია ან დანიშნულია ირიბი ობიექტისათვის, ზმნურ ფორმაში ჩნდება ხმოვანპრეფიქსები. (1) შემთხვევაში, თუ ზმნა ვნებითი გვარისაა, ლაზურში ჩნდება ხმოვანპრეფიქსი: **ა-**, ხოლო სხვა შემთხვევებში – ხმოვანპრეფიქსები: **ჟ-** (როდესაც ირიბი ობიექტი მესამე პირისაა) და **ი-** (როდესაც ირიბი ობიექტი პირველი ან

მეორე პირისა); ამდენად, ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურაში შემოდის ირიბობიექტური პირი და, რამდენადაც ვალენტობის ამგვარი ზრდა ფორმალურადაც ასახულია ზმნის მორფოლოგიურ სტრუქტურაში, შესაძლებელია გამოიყოს ე.წ. **სასხვისო ქცევის** შესაბამისი კატეგორია;

- თუ (1) სუბიექტის მოქმედება ორიენტირებულია სუბიექტისკენვე (resp. რეფლექსივი) და/ან (2) მოქმედების ობიექტი განკუთვნილია ან დანიშნულია სუბიექტისთვის¹⁶ (ე.ი. სუბიექტისა და სტრუქტურული ირიბი ობიექტის რეფერენტი ერთია, რაც კორეფერენციის ძალით ინვევს ზმნის არგუმენტული სტრუქტურიდან ირიბი ობიექტის გაქრობას და ვალენტობის კლებას), ლაზურის ზმნურ ფორმაში ჩნდება **-ი**- პრეფიქსი; ამდენად, შესაძლებელია გამოიყოს ე.წ. **სათავისო ქცევის** ფორმა;
- თუ სუბიექტის ამგვარი ორიენტირებულობა კუთვნილება-დანიშნულების მიხედვით ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურაში არ აისახება და, შესაბამისად, არც ზმნის ვალენტობის რაიმე ცვლასთან გვაქვს საქმე, ზმნის ფორმაც უცვლელი რჩება (არ ჩნდება რაიმე ხმოვანპრეფიქსი); თუმცა წინა შემთხვევებთან შეპირისპირების საფუძველზე მაინც შესაძლებელია გამოიყოს ე.წ. **ნეიტრალური ქცევა** (resp. საარვისო ქცევა – შანიძის ტერმინოლოგიით).

ამდენად, ქცევის კატეგორიის მიხედვით, განსხვავდება სათავისო, სასხვისო და ნეიტრალური ქცევის ფორმები. ამათგან ნეიტრალური ქცევა ლაზურში უნიშნოა, ხოლო სათავისო გამოიხატება **ი**-მორფემით,

¹⁶ სათავისო ქცევის ეს (2)-შემთხვევა ლაზურში ძალიან შეზღუდულია და სარფლებისათვის მიუღებელიც კი (ჩიქობავა 1936); ე.ი. ლაზები სათავისო ქცევის ფორმებს, ძირითადად, რეფლექსივის მნიშვნელობით იყენებენ. შესაძლებელია, სწორედ ეს არის მიზეზი იმისა, რომ რეფლექსური ნაცვალსახელი ლაზურში არ არსებობს. თუმცა შესაძლებელია ფორმიდან-შინაარსისკენ მიმართული ახსნაც – რეფლექსური ნაცვალსახელების არარსებობის გამო, სათავისო ქცევის ფორმა ლაზურში უპირატესად რეფლექსივის მნიშვნელობას გამოხატავს. ამ შემთხვევაშიც, ვნებითის პოტენციალისად ინტერპრეტაციის მსგავსად, ლაზურში საერთო-ქართველური ფორმები სემანტიკურად რეინტერპრეტირებულია და, ფუნქციონალურად გაფართოებული (რეფლექსივი→სათავისო ქცევა) მიმართებების ფორმალიზაციის ნაცვლად, უპირატესობა კვლავ მარტივსემანტიკურ ინტერპრეტაციას ეძლევა.

ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურა ლაზურში და ხმოვანპრეფიქსთა ფუნქციები სასხვისო კი **უ-, ი-, ა-** მორფოლოგიურად შეპირობებული ალომორფებით. *ქცევის ნიმუშები*

ნეიტრალ. S, (IO), (DO)	სათავისო S→IO (=S)>∅ (S, DO→ IO(=S)>∅)	სასხვისო			
		გარდამავალი S, DO→IO		გარდაუვალი S→IO	
		I =I/II	I =III	აქტიური	ვნებითი
დო-პ-ჭკირი (გავჭერი)	დო-ვ-ი-ჭკირი (გავიჭერი)	დო-გ-ი-ჭკირი (დაგიჭერი)	დო-ვ-უ-ჭკირი (დავუჭერი)	ვ-უ-ბირ (ვუმღერ)	მ-ა-გიბენ (მიდულდება)
ბლავს (პარსავს)	ი-ბლავს (იპარსავს)	მ-ი-ბლავს (მიპარსავს)	უ-ბლავს (უპარსავს)	დო-ვ-ი-ყური (დავუყვირე)	მ-ა-ყვილენ (მეკვლება)
ბონუმს (ბანს)	ი-ბონუმს (იბანს)	მ-ი-ბონუმს (მიბანს)	უ-ბონუმს (უბანს)	მ-ი-კანკალ-ს (მიკანკალებს)	მ-ა-მბინენ (მეკვრება)

5. კაუზაცია

ზმნის ვალენტობის გაზრდისას, თუ ჩნდება აგენსი, რომელიც მოქმედების ინიციატორის, „მაიძულებელი“¹⁷ პირის როლშია, იცვლება ზმნასთან ფორმალურ მიმართებებში მყოფ არგუმენტთა არა მხოლოდ რაოდენობა, არამედ მათი ფუნქციონალური კვალიფიკაციაც. ლაზურში (და სხვა ქართველურ ენებშიც) ამ ცვლილებას თან სდევს ზმნის მორფოლოგიური სტრუქტურის ცვლა: ჩნდება ხმოვანპრეფიქსი **ო-** და ზმნის ძირი, როგორც წესი, გართულებულია ან სპეციალური სუფიქსური მაჩვენებლით **-ინ**, ან ე.წ. სერიის/თემისნიშნისეული **-აფ-** სუფიქსით, რომელიც ვეღარ კვალიფიცირდება თემის ნიშნად, რამდენადაც ის ზმნურ ფუძეს ერწყმის და დრო-კილოთა ყველა ფორმაში გადაჰყვება; ამასთანავე, მას, თავის მხრივ, დრო-კილოთა პირველი სერიის (ანმყოსა და მის-

¹⁷ „იძულება“, ფართო გაგებით, „ნების დართვასაც“ შეიძლება გულისხმობდეს და ამ მნიშვნელობით კაუზატიური ფორმების გამოყენება ლაზურში საკმაოდ ხშირია (Holisky 1991).

გან ნანარმოებ დრო-კილოთა) ფორმებში ერთვის ფორმალურად იგივე **-აფ-** მაჩვენებელი,¹⁸ რომელიც, სერიების ფორმათა განმასხვავებელი ზოგადი წესის მიხედვით, მეორე სერიის ფორმებში ჩამოსცილდება. ამდენად, კაუზატივის მანარმოებლად შეიძლება გამოიყოს ცირკუმფიქსები **ო-ინ** და **ო-აფ**.¹⁹ რაც შეეხება არგუმენტული სტრუქტურის ცვლას, აქ ორი შესაძლებლობაა:

- გარდამავალი ზმნა ტრანსფორმირდება სამპირიანად: აგენს-ინი-ციატორი რეალიზდება სუბიექტად, ამოსავალი ზმნის სუბიექტი იქცევა ირიბ ობიექტად, ირიბობიექტური პირი (თუ ასეთი არის; ე.ი. ზმნა ამოსავალშივე სამპირიანია) კარგავს არგუმენტულ ძალას და იქცევა გარემოებად,²⁰ პირდაპირი ობიექტის კვალი-ფიკაცია კი უცვლელი რჩება;
- გარდაუვალი ზმნა ტრანსფორმირდება ორპირიანად: აგენს-ინი-ციატორი რეალიზდება სუბიექტად, ამოსავალი ზმნის სუბიექტი იქცევა პირდაპირ ობიექტად, ირიბობიექტური პირი (თუ ასეთი არის; ე.ი. ზმნა ამოსავალშივე ორპირიანია) კარგავს არგუმენტულ ძალას და იქცევა გარემოებად.

კაუზატიური ფორმების ნიმუშები

	ანმყო	აორისტი
გარდამავალი ორპირიანი: Ag _{in} → S, S → IO, DO=DO (წერს: აწერინებს)	ჭარ-უფ-ს → ო-ჭარ-აფ-აფ/ამ-ს	ო-ჭარ-აფ-უ
გარდამავალი სამპირიანი: Ag _{in} → S, S → IO, DO=DO, IO → ADV (ჰბანს მას : აბანინებს მისდა)	ბონ-უმ-ს → ო-ბონ-აფ-აფ/ამ-ს	დო-(ო)-ბონ-აფ-უ

¹⁸ ხოფურში დადასტურებული **-აფ-**ის ნაცვლად, ვინურ-არქაბულსა და ათინურში გვხვდება **ამ-**.
¹⁹ კაუზატივის ფუძის მანარმოებელ ამ ალომორფთა განაწილება შემდგომ კვლევას მოითხოვს.
²⁰ ირიბი ობიექტი წარმოდგენილია მიმართულებით-დაშორებით ბრუნვაში და ზმნასთან მართვა-შეთანხმების მოდელელებში აღარ მონაწილეობს.

<p>გარდაუვალი ერთპირიანი: $Ag_{in} \rightarrow S, S \rightarrow IO$ (კვდება : აკვდინებს)</p>	<p><i>ღურ-უ-ნ</i> → <i>ო-ღურ-ინ-აფ/ამ-ს</i></p>	<p><i>ო-ღურ-ინ-უ</i></p>
<p>გარდაუვალი ორპირიანი: $Ag_{in} \rightarrow S, S \rightarrow IO, IO \rightarrow ADV$ (უმღერის : ამღერებს მისდა)</p>	<p><i>უ-ბირ-ს</i> → <i>ო-ბირ-აფ-აფ/ამ-ს</i></p>	<p><i>ო-ბირ-აფ-უ</i></p>

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ კატეგორიების გამოხატვის პარალელურად ხმოვანპრეფიქსები სხვადასხვაგვარ შინაარსებსაც გამოხატავენ – თითქმის ყველა ხმოვანპრეფიქსი პოლიფუნქციურია და დამატებით სხვა მიზნებითაც გამოიყენება; მაგ.: **უ-** ჩნდება III სერიის ძველ ფორმებში, ასევე, არაკუთვნილება/დანიშნულებითი მიმართების გამომხატველი ირიბი ობიექტის შემოსაყვანად ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურაში, **ი-** ჩნდება ზოგიერთ კონკრეტული შინაარსის ზმნურ ფორმაში იმგვარად, რომ მისი კვალიფიკაცია გართულებულია (არც ქცევისას ჰგავს და არც გვარისას) და სხვა.²¹

6. დასკვნები

ხმოვანპრეფიქსების წარმოდგენილი ინტერპრეტაცია ვალენტობის-მცვლელ აფიქსებად უფრო ეფექტური ჩანს, რამდენადაც პრეფიქსთა პოლიფუნქციურობა აიხსნება არგუმენტთა ‘მატება-კლების’ ერთიანი დინამიკური პროცესით, რომელიც საფუძვლად უდევს განსხვავებული ფუნქციური თუ სემანტიკური კატეგორიების ფორმირებას:

- **ო-** გვხვდება ვალენტობის ზრდის შემთხვევაში, როდესაც ან აგენს-ინიციატორი, ან აგენს-ავტორი შემოდის და ემატება ზმნის არგუმენტებს (resp. კაუზატივისა და კაუზატივთან გათანაბრებული ფორმები);
- **უ-/ი-** გვხვდება ვალენტობის ზრდის შემთხვევაში, როდესაც არა-აგენსური არგუმენტი შემოდის და ემატება ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურას. ეს შეიძლება იყოს ბენეფაქტივ-პოსესორი (resp. სასხვისო ქცევის ფორმები) ან, ასევე, ადრესატი, რომელიც კუთვნილება-დანიშნულებით მიმართებებს არ გულისხმობს;

²¹ ხმოვანპრეფიქსთა ამგვარი, „დამატებითი“ ფუნქციებისათვის ლაზურში იხ. Holisky 1991, ხოლო ქართულში – დამენია 1982.

- **ი-** გვხვდება ვალენტობის კლების შემთხვევაში, როდესაც ზმნის არგუმენტულ სტრუქტურაში აღარ მონაწილეობს ან აგენსი (resp. ერთპირიანი ვნებითი, ხშირად პოტენციალის მნიშვნელობით), ან ბენეფაქტივი (resp. სათავისო ქცევის ფორმები, ძირითადად, რეფლექსივის შინაარსით; და, ასევე, 'იგინება' ტიპის დეპონენსები);
- **ა-** გვხვდება ვალენტობის უფრო კომპლექსური ცვლილებების შედეგად, როდესაც ერთდროულად გაუჩინარებულია აგენსი და დამატებულია ბენეფაქტივი (resp. ორპირიანი ვნებითები, ძირითადად, პოტენციალის შინაარსით).

ბიბლიოგრაფია

References

- ასათიანი 1987:** ასათიანი რ. 1987, ზმნურ პრეფიქსულ ხმოვანთა ფუნქციონალური კვალიფიკაცია ქართველურ ენებში, *საქ. მეცნ. აკადემიის „მაცნე“, ელს*, თბილისი
- ასათიანი 2009:** ასათიანი რ. 2009, წინადადების საინფორმაციო სტრუქტურა: ქართულში ვნებითი გვარის ფორმათა სემანტიკურ-კოგნიტიური ინტერპრეტაცია, *გ. კარტოზიასადმი მიძღვნილი კრებული*, თბილისი
- ასათიანი 2011:** ასათიანი რ. 2011, *ლაზურის გრამატიკის კონსპექტი*, თბილისი
- დამენია 1982:** დამენია მ. 1982, *ქართული ზმნური მორფემების სტრუქტურული მოდელები*, თბილისი
- კარტოზია 2005:** კარტოზია გ. 2005, *ლაზური ენა და მისი ადგილი ქართველურ ენათა სისტემაში*, თბილისი
- ქირია, ეზუგბაია, მემიშიში, ჩუხუა 2015:** ქირია ჭ., ეზუგბაია ალ., მემიშიში ო., ჩუხუა მ. 2015, *ლაზურ-მეგრულიგრამატიკა, I, მორფოლოგია*, თბილისი
- შანიძე 1973:** შანიძე აკ. 1973, *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები*, თბილისი
- ჩიქობავა 1936:** ჩიქობავა არნ. 1936, *ჭანურის გრამატიკული ანალიზი*, თბილისი
- Dixon 1994:** Dixon R. M. W. 1994, *Ergativity*. Cambridge

- Harris 1991:** Harris, A. C., 1991, Megrelian, in: *The Indigenous Languages of the Caucasus. vol. 1, The Kartvelian Languages*, ed. by A.C. Harris. Delmar & New York
- Holisky 1991:** Holisky Dee A. 1991, Laz, in: *The Indigenous Languages of the Caucasus, vol. 1, The Kartvelian Languages*, ed. by A.C. Harris, Delmar, New York
- Tuite 2014:** Tuite K. 2014, The Kartvelian Suffixal Intransitive, *Advances in Kartvelian Morphology and Syntax*, ed. by Nino Amiridze, Tamar Khizanishvili-Reseck and Manana Topadze. Universitäts Verlag Brockmeyer

Rusudan Asatiani

The Morphological Structure of Laz Verb and the Functional Analysis of Verbal Vowel Prefixes

1. The Structural Formula of Laz Verb Form

Verb forms in Laz represent various grammatical categories. The principle of agglutination along with inflection builds a string of morphemes, and the verb morphology mirrors the system of very complex and complicated verb categories. Structurally a Laz verb may incorporate the following elements:

- (1) AFFIRMATIVE PARTICLE (*ko-*)
- (2) PREVERB(S)
- (3) S/O AGREEMENT PREFIX (*-v/-m/-g-*)
- (4) CHARACTERISTIC VOWEL (*-a/-i/-u/-o-*)
- (5) ROOT
- (6) CAUSATIVE MARKER
- (7) SERIES SUFFIX (*-um-(-am-/-om-/-im-)/-up-(-ap-/-op-/-ip-)/-e-/-u-/-umer-(-umel-)/-on-(-an-/-in-)/-olem-/-em-(-ep-)/-Ø-*)
- (8) IMPERFECT MARKER (*-t'-*)
- (9) TENSE/MOOD VOWEL (*-i/-a/-at'-*)
- (10) S.3 AGREEMENT SUFFIX (*-n-/-s-/-u-/-nan-/-an-/-n-/-es-*)
- (11) PLURAL SUFFIX (*-t-/-an-/-es-*)
- (12) CONDITIONAL (*-k'on*)

The string might be “lengthened” by the auxiliary verb forms representing the future tense (in Khopa dialect of Laz) and/or the modality of “evidentiality”.²²

Although the maximum positions for a theoretically possible string of morphemes in the structural formula for one verb root are 12 (4 – for prefixes; 7 – for suffixes; and a root itself), the verb forms can represent no more than 10 morphemes. Hence, some implicational and/or restrictive rules take place:

1. Imperfect Marker (8) implies existence of Series Marker (7);
2. Plural Suffix (11) phonetically excludes the appearance of S.3 suffixes (10);
3. The conditional suffix (-*k'on*) appears only with simple verb forms and never with complex verb forms derived by auxiliary verb.

All other combinations of morphemes are possible and a concrete verb form is defined via various verb categories. Combinations of several categories might be represented by one morpheme and vice versa – combinations of several morphemes might represent one category.

Example:

ko -do -m -o -sk'uled -in -am -t' -u -k'on
 AFF – PR – IO.1 – CAUS.1 – live – CAUS.1 – SM – IMP – S.3.SG – COND
 “Indeed if s/he would give me a livelihood.”

ko -do -m -o -rg -ap -ap -t' -u -k'on
 AFF – PR – IO.1 – CAUS.1 – plant – CAUS.1 – SM – IMP – S.3.SG – COND
 “Indeed if s/he would have me to plant sth.”

2. Verbal Vowel Prefixes

There are four verbal vowel prefixes in Laz: *-a-*, *-i-*, *-o-*, *-u-* (see position-(4) in the above given structural formula of the Laz verb form). The vowels are poly-functional and represent various semantics – causative, contact, reflexive, passive, potential, deponent, subjective version (resp. middle), and objective version.²³ Inasmuch as the vowels occupy the one and the same position in the structural formula of Laz verb form and never appear simultaneously, it is supposed that they might have one, common, more general function.

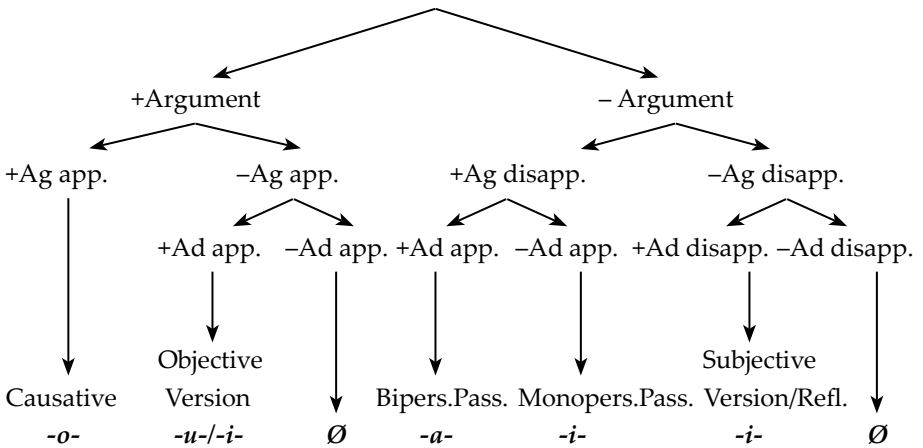
²² See, Asatiani 2011.

²³ See e.g. Kiria, Ezugbaia, Memishishi, Chukhua 2015.

Based on a semantic and functional analysis of vowel prefixes the following generalization could be suggested:

The main function of verbal vowel prefixes is a formalization of conceptual changes raised as a result of either increase or decrease of the verb valency implying either appearance or disappearance of semantic roles (either Ag or Ad²⁴) in the arguments structure of a verb.

Various possibilities of verb valency variations in Laz can be summarized by the following scheme:

With regard concretely which and what a semantic role disappears or appears in the defined by verb valency arguments structure, categories of voice (= disappears an Agent), version (= either appears or disappears an Addressee-Benefactive) and causation (= appears an Agent) have to be distinguished.

²⁴ Ad here used in broadened sense and conventionally denotes distinguished from Ag and P arguments: Benefactive, Addressee, Experiencer, Goal, and etc. What about the Patient, it is a role closely connected with the verb semantics; its appearance or disappearance leads to radical changes of verb semantics; hence, in derivational models reflecting either increase or decrease of verbs valency a Patient doesn't take any part.

3. Voice

Voice is a functional verb category that reflects essential ways of the functional qualifications of semantic roles (Ag, Ad, P): If an Agent is realized as a Subject (Ag→S) and a Patient – as a Direct Object (P→DO), the verb is considered to be an active one; while, if a Patient is promoted to a Subject position (P→S) and an Agent demoted to a prepositional phrase (resp. PP) or sometimes completely disappears (that is, it does not take part in the argument structure of a verb and is not defined by the verb valency anymore), a verb is considered to be a passive one. According to such functional approach the active-passive semantics is actually distinguished just for bi- or tri-valent verbs that are characterised by having the semantic role of P (and sometimes additionally Ad; such a case is excluded in the Kartvelian languages); and as a rule the passive voice is regarded to be the conversive form of the active one.

- (i) If Ag→S and P→DO, the verb is active;
- (ii) If P→S and Ag→PP//→∅²⁵, the verb is passive (resp. conversive of a corresponding active one).

However, Ag is not an obligatory semantic role characteristic for all kinds of verbs (in contrast, the Subject is an obligatory function that must be realized with any kind of predication); e.g., with the verbs of passive semantics: *S/he is standing*, *S/he is lying*, *S/he is getting up*, and etc. – an Ag is not even supposed. Therefore, for active-passive semantic opposition its weakening and/or disappearing might not be taken as an essential distinguishing feature either. Through such an approach an explicit distinction between an active-passive opposition seems possible if some semantic (and not only functional) differences are taken into account as well. We can generalize the definition of active-passive opposition by comprising into the analysis mono-personal verbs as well and including into functional qualifications the semantic role of an Ad (=Experiencer) as well:

- (i) If Ag→S, a verb is active;
- (ii) If P→S, a verb is passive;
- (iii) If Ad→S, a verb is affective.

Analysis of the verb forms of Kartvelian languages seems simpler and more adequate through the second approach, since so called Active

²⁵ As far as the agent may disappear and wouldn't be considered as even a "weakened" prepositional phrase.

Morphosyntactic Model with the Ergative Subject is followed not only by bi- or tri-personal active, transitive (resp. active voice) verbs but also by mono or bi-personal intransitive, active – semantically dynamic and atelic verbs (e.g.: *S/he lives, S/he works, S/he resides, S/he rolls, and etc.*); and Passive Morphosyntactic Model is supported not only by mono- or bi-personal agent-disappeared verbs but also by intransitive, inactive, yet, semantically dynamic and telic verbs (e.g.: *S/h gets up, S/he dries, S/he gets drunk, S/he whitens, and etc.*).²⁶

On the basis of those morphosyntactic markers, four types of verb classes have been distinguished (see Shanidze 1973, with slight difference Harris 1991, Holisky 1991):

I-class verbs – transitive, dynamic, telic (resp. active verbs);²⁷

II-class verbs – intransitive, dynamic, telic (resp. passive verbs);

III-class verbs – intransitive, active-dynamic, atelic (resp. medio-active verbs);

IV-class verbs – intransitive, static,²⁸ a prior atelic (resp. medio-passive verbs) and affective verbs.²⁹

The verb classes differ not only by syntactic relations but also by the verb morphology. II- and partially IV-class verbs' different morphological structure is considered to be the marked one expressing so called Passive Voice; and in Laz its morphological peculiarities are the following:

(i) In the present passive forms³⁰ of mono-personal verbs have either end-

²⁶ See Asatiani 2013.

²⁷ I- and III-class verb show the Ergative Subject, while II- and III-class non-affective verbs have the Nominative Subject. Thus, for the Kartvelian languages it seems more efficient to speak about the opposition: 'Broadened Active'~'Broadened Passive'.

²⁸ In the present tense forms of III- and IV-class verbs (in some speeches of Artashen) appears a New (different from the Active or Passive) Model with an auxiliary verb conjugation (Kartozia 2005).

²⁹ Affective (or inversive) verbs create specific non-canonical syntactic constructions (with Dative Subject and Inverted person markers), yet, from the viewpoint of morphology they follow either active or passive formal models of representation.

³⁰ Laz passive forms, particularly derived by >a- -e< circumfix, mostly are used to express potential forms (in Megrelian the forms of passive and

ing *-u* or the vowel prefix *-i-* together with the ending *-e* (rarely *-u*). Out of them *-e* ending is mostly met in the verb forms without any series marker (see position (7) in above given structural formula of Laz verb forms) and *-u* in ones showing some series marker;³¹

(ii) Bi-personal passive is distinguished by a vowel prefix *-a-*;

(iii) Mono-personal, I/II person singular forms take a suffix *-r* (alike the active ones) after vowel-final form in Present.

Examples:

i-č'ar-e-n (It's being written, It might be written)

i-č'k'om-e-n (It could be eaten, It is eatable),

a-č'k'om-e-n/a-č'k'om-ap-u-n (He may eat it, It is eatable for him)

p'-t'u-b-u-r (I'm getting warm), *b-χur-u-r* (I'm dying, I'm getting to die)

a-č'ar-e-n (It is being written to him, It might be written to him)

i-kt-ap-u-n (S/he's coming back)

a-nt'al-ap-u-n (It's getting mixed together), and etc.

4. Version

In Kartvelian languages a specific grammatical category is distinguished showing a subject-object relationship regarding the orientation of an action:

(i) If a subject's action is oriented towards an indirect object and/or a direct object action is intended for an indirect object, the pre-root vowel-prefixes appear in a verb form. In such cases, if a verb is passive, in Laz appears the vowel-prefix *a-*, and in other cases the vowel-prefixes: *u-* (when the indirect object is the third person) and *i-* (when the indirect object is either the first or second person); Thus, an interpolation of an indirect object in the argument structure of a verb is formally marked; inasmuch as such an increase of a verb-valency formally is depicted in the verb morphological structure, it is possible to mark out the grammatical category of so called **Objective Version**;

potentials are different; yet, in other Kartvelian languages the semantics of potentials is not as strongly differentiating as it is in Megrelian or Laz). Passive verb forms used in the function of potentials show the inversion of person markers and the subject case (Kartozia, 2005).

³¹ Some parallel forms are documented as well (Kartozia 2005).

(ii) If a subject's action is oriented towards the subject itself (resp. reflexive) or a direct object of an action is designated to a subject³² (that is, the referent of a subject and an indirect object are one and the same and this identity leads to disappearance of an indirect object and decrease of verb valency), in the Laz verb form appears *i-* prefix; hence, it is possible to point out the grammatical category of so called **Subjective Version**;

(iii) If such kinds of S/O relations are not reflected in an argument structure of a verb and, respectively, no changes of a verb valency takes place and the verb form remains unchanged – no vowel-prefixes are observed; yet, through the oppositions with above given (i) and/or (ii) cases, it is possible to mark out a forms of so called **Neutral Version**.

Thus, there are three different forms of Version: subjective, objective and neutral versions. The neutral version in Laz has no marker, the subjective version is expressed through the morpheme *i-* and the objective version – by the morphologically defined allomorphs: *u-*, *i-*, *a-*.

Table. 1. *Examples of version*

Neutral version S,(IO),(DO)	Subjective version S→IO(=S)>∅ S,DO → IO(=S)>∅	Objective version			
		Transitive verbs S, DO→IO		Intransitive verb S→IO	
		IO=I/II	IO=III	Active	Passive
<i>do-p'-č'k'iri</i> (I have cut sth.)	<i>do-v-i-č'k'iri</i> (I have cut my sth.)	<i>do-g-i-č'k'iri</i> (I've cut you sth.)	<i>do-v-u-č'k'iri</i> (I've cut his/her sth.)	<i>v-u-bir</i> (I am singing for you)	<i>m-a-giben</i> (It is boiling for me)

³² This case of subjective version in Laz is quite limited and unacceptable, especially for Sarphi sub-dialect of Laz (Chikobava 1936); that is, Laz speakers use the form of subjective version mostly for the grammaticalization of reflexives.

<i>bvaps</i> (S/he shaves sb./sth.)	<i>i-bvaps</i> (He shaves himself)	<i>m-i-bvaps</i> (S/he shaves sth. for me//my sth.)	<i>u-bvaps</i> (S/he shaves sth. for him//his sth.)	<i>do-v-i-q'uri</i> (I shout to sb.)	<i>m-a-q'vilen</i> (It is slaughtering for me)
<i>bonums</i> (S/he washes sb.)	<i>i-bonums</i> (S/he washes him/herself)	<i>m-i-bonums</i> (S/he washes my sth./sth. for me)	<i>u-bonums</i> (S/he washes his/her sth. for sb.)	<i>m-i-k'ank'al-s</i> (My sth. shakes//It shakes for me)	<i>m-a-mbinen</i> (It is binding for me)

5. Causatives

If in the course of increasing of verb-valency an agent appears to bear the role of an initiator, “forcer”³³ of an action, not only the number of verb arguments increases but also changes the functional qualification of the arguments structure.

In Laz (similar to other Kartvelian languages) similar change is followed by the structural, morphological changes of a verb form: the vowel-prefix *o-* appears and a verb root becomes complicated either by the suffix *-in* or by a so called series marker *-ap* that further can't be qualified as a series marker anymore, because it merges with a verb root and remains in all tense forms; at the same time in the present tense forms this *-ap* is followed by a formally similar *-ap* marker³⁴ which according to a common rule must be removed to the second series forms. Hence, the circumfixes *>o- -in<* and *>o- -ap<* can be suggested as causative markers. As for the changes of the verb arguments structure, there are two options:

³³ “Causation” in its wide sense may mean “giving permission” as well; usage of causative forms in this sense in Laz is quite frequent (Holisky 1991).

³⁴ The *-ap* series marker is documented in Khopa; in other dialects of Laz it is substituted by *-am*.

- (i) A transitive verb transforms into a tri-personal one: An Agent-Initiator is actualized as a subject; the former subject (=an actual Actor) transforms into an indirect object; an indirect object (if any, viz. the verb is initially tri-personal) loses its functional status of the argument and becomes a complement or adverb³⁵; the direct object's qualification remains unchanged;
- (ii) An intransitive verb transforms into a bi-personal transitive verb: An Agent-Initiator is actualized as a subject; the former subject (=an actual Actor or Patient) becomes a direct object and the indirect object (if any, viz. the verb is initially bi-personal) loses its functional status of the argument and becomes a complement or adverb.

Table 2. *Examples of causative forms*

Functional changes	Present	Aorist
bi-personal transitive verb: Ag _{init} →S, S _t →IO, DO=DO	<i>č'ar-up-s</i> → <i>o-č'ar-ap-ap/am-s</i> (S/he writes→S/he makes sb. write)	<i>o-č'ar-ap-u</i>
tri-personal transitive verb: Ag _{init} →S, S _t →IO, DO=DO, IO _t →ADV	<i>bon-um-s</i> → <i>o-bon-ap-ap/am-s</i> (S/he washes sth. to sb. _t →S/he makes sb. wash sth. for him/her)	<i>do-(o)-bon-ap-u</i>
mono-personal intransitive verb: Ag _{init} →S, S _t →IO	<i>γur-u-n</i> → <i>o-γur-in-ap/am-s</i> (S/he dies→S/he kills sb.)	<i>o-γur-in-u</i>
bi-personal intransitive verb: Ag _{init} →S, S _t →IO, IO _t →ADV	<i>u-bir-s</i> → <i>o-bir-ap-ap/am-s</i> (S/he sings for sb.→ S/he makes sb. sing for sb.)	<i>o-bir-ap-u</i>

³⁵ The former indirect object is given in Allative or Ablative cases and doesn't govern verb agreement models anymore.

6. Conclusions

Nearly all the vowel-prefixes are poly-functional and are used for various additional purposes as well; e.g.: *u-* appears in evidential forms, also to introduce an indirect object not expressing an objective version; *i-* appears in some verbs with concrete semantics representing neither voice nor version forms; etc. (Holisky 1991). Such poly-functionality gives an additional argument for above given generalized interpretation of vowel-prefixes as the valency changing markers. The reanalysis seems more adequate as far as it makes possible to generalize all specific cases and offers a comprehensive analysis of the semantics and functions of pre-root vowel-prefixes:

- (i) *o-* marks out the increase of verb valency when Agent or Initiator of an action appears in the verb arguments structure (resp. causatives and equal to causative forms);
- (ii) *u-/i-* marks out the increase of verb valency to introduce an Addressee-Possessor-Benefactive into the verb arguments structure (resp. objective version) or to add a pure Addressee that doesn't mean possession at all;
- (iii) *i-* marks out a decrease of verb valency when in the verb arguments structure disappears either an Agent (resp. mono-personal passives often expressing the semantics of potentials) or Addressee-Possessor-Benefactive (resp. subjective version mostly expressing the semantics of reflexive);
- (iv) *a-* marks out the more complicated case – simultaneously, Agent's disappearance and Addressee's appearance mostly (but not always) showing Possessive-Benefactive relations (resp. bi-personal passives usually expressing the meaning of potentials).

კახა გაბუნია

ზმნა-შემასმენლის კონსტრუქციების სწავლების სპეციფიკა არაქართულენოვანი შემსწავლელებისთვის

ერთ-ერთი უმთავრესი პრობლემა ენის სწავლების პროცესში ენის ლინგვისტური კომპეტენციის დაუფლებაა. ენის ლინგვისტური კომპეტენცია მოიცავს ლექსიკის, ფონეტიკისა და გრამატიკის ცოდნას, შესაბამის ჩვევებსა და უნარებს.¹ ლინგვისტური კომპეტენციის ფარგლებში გამოიყოფა შემდეგი ცნებები:

- ლექსიკური კომპეტენცია;
- გრამატიკული კომპეტენცია;
- სემანტიკური კომპეტენცია;
- ფონოლოგიური კომპეტენცია;
- ორთოგრაფიული კომპეტენცია;
- ორთოეპიური კომპეტენცია.²

საზოგადოდ, ყველა ენა გამოირჩევა რთული ორგანიზაციით და, რაც მთავარია, ეს სირთულე შესაძლოა სხვადასხვა „უბანზე“ (მორფოლოგია, სინტაქსი, სტილისტიკა...) გამოვლინდეს; შესაბამისად, უაღრესად რთულია, ამა თუ იმ ენას მოარგო სტანდარტი, რომელიც სხვა (იგულისხმება, ძირითადად, ინგლისური) ენის ბაზაზეა შექმნილი. არაერთხელ ყოფილა მცდელობა, შექმნილიყო ლინგვისტურ კომპეტენციათა ერთიანი სტანდარტი, თუმცა, ამ მცდელობამ ვერ მიაღწია სასურველ შედეგს: ენის სწავლებისთვის გამოიყენებოდა ლინგვისტური აღწერის მეთოდი, რომელიც მკვდარი ენების მოდელის მიხედვით ყალიბდებოდა, მაგრამ ისიც უარყოფილ იქნა პროფესიონალ ლინგვისტთა მიერ, რომლებიც მიიჩნევდნენ, რომ ერთი ტიპის ენებისთვის შემუშავებული, თუნდაც „იდეალური“, მოდელი არ გამოდგება სხვა ტიპის ენებისთვის.³ ენობრივი უნივერსალების ბოლოდროინდელმა მიღწევებმაც ჯერჯერობით ვერ მოი-

¹ თრიმი და სხვ. რედ. 2008,23.

² იქვე, 174.

³ ქართულის, როგორც უცხო ენის..., 2014, 120.

ტანა ის სასურველი შედეგები, რომლებსაც ძალუძთ, დაეხმარონ ენის შემსწავლელებს ლინგვისტიკური სირთულეების დაძლევაში⁴...

ლექსიკის სწავლება ცალკე თემაა და ენათა სწავლების საერთაშორისო პრაქტიკაში ამ მხრივ მეტ-ნაკლებად უნივერსალური მიდგომა შემუშავდა; ენობრივი უნივერსალების კვლევამ საკმაოდ კარგი შედეგები მოგვცა სემანტიკური კომპეტენციების განვითარების მიმართულებითაც. თუმცა, განსაკუთრებით სპეციფიკურია (და, შესაბამისად, განსხვავებულიც) ყოველი კონკრეტული ენისათვის ფონოლოგიური და გრამატიკული კომპეტენციების სწავლება-დაუფლება; რაც შეეხება ორთოეპიულ / ორთოგრაფიულ კომპეტენციებს – ეს უკანასკნელნი უშუალოდ უკავშირდებიან ფონოლოგიური და გრამატიკული კომპეტენციების განვითარებას და, ფაქტობრივად, მათს ქვესახეობას წარმოადგენენ...

ცნებაში **„გრამატიკული კომპეტენცია“** იგულისხმება ენის გრამატიკული საშუალებების ცოდნისა და გამოყენების უნარი.

ენის გრამატიკა უნდა განვიხილოთ, როგორც წესების ერთიანობა, რომელიც ლექსიკური ერთეულების ერთობლიობას გარკვეული შინაარსის მქონე წინადადებად აქცევს.

ენის გრამატიკული წყობის აღწერა გულისხმობს შემდეგ ცნებათა კონკრეტიზაციას:

- გრამატიკული ელემენტები, მაგ.: მორფემები, ძირეული მორფემები და აფიქსები...
- გრამატიკული კატეგორიები, მაგ.: რიცხვი, ბრუნვა, სქესი; კონკრეტული / აბსტრაქტული; გარდამავალი / გარდაუვალი; მოქმედებითი / ვნებითი გვარი; წარსული / აწმყო / მომავალი დრო; სრული / უსრული ასპექტი...
- გრამატიკული სტრუქტურები, მაგ.: რთული და შედგენილი სიტყვები, შესიტყვებები (ზმნური, სახელური და ა. შ.), წინადადება, მარტივი წინადადება, რთული წინადადება (რთული თანწყობილი, რთული ქვეწყობილი, მთავარი და დაქვემდებარებული წინადადებები)...
- გრამატიკული პროცესები, მაგ.: ნომინალიზაცია, აფიქსაცია, სუპლემენტივიზმი, გრადაცია, ტრანსპოზიცია, ტრანსფორმაცია...
- წინადადების წევრთა დამოკიდებულების სახეები: მართვა, შეთანხმება, მირთვა.⁵

⁴ თრიმი და სხვ. 2008, 173-174.

⁵ იქვე, 177.

როგორც ზემოთ ითქვა, გრამატიკის სწავლება ენის სწავლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია. აღსანიშნავია, რომ არა მხოლოდ ენის შემსწავლელს, თვით მასწავლებელსაც ხშირად ექმნება პრობლემები ამ თვალსაზრისით: მაგალითად, მასწავლებლისთვის დიდი პრობლემაა, თუ რა დოზით უნდა მიანოდოს ენის შემსწავლელს გრამატიკული მასალა ენის სწავლების ამა თუ იმ ეტაპზე; ასევე, გასათვალისწინებელია, თუ რა ფორმით აწვდის გრამატიკულ წესებს: აუცილებელია, რომ მასწავლებელმა რაც შეიძლება მარტივად მიანოდოს შემსწავლელს ესა თუ ის წესი და გაააზრებინოს მას კონკრეტული საკითხი... აქვე ისიცაა გასათვალისწინებელი, რომ ენის შემსწავლელთა დიდი ნაწილისთვის გრამატიკა მოსაწყენი, რთული და უინტერესო სფეროა და სწავლის მოტივაცია, როგორც წესი, საკმაოდ დაბალია.....

მართალია, ენათა ფლობის ზოგადევეროპული კომპეტენციები გვაძლევს თითოეული დონისთვის შესასწავლი აუცილებელი გრამატიკული საკითხების ჩამონათვალს, მაგრამ თუ რა მოცულობითა (დოზირებით) და რა ფორმით უნდა მოხდეს ამა თუ იმ კონკრეტულ ეტაპზე შემსწავლელისთვის მიწოდება – ეს სახელმძღვანელოს ავტორის კომპეტენციაა; რამდენად შედეგიანი იქნება სახელმძღვანელოში განთავსებული გრამატიკული მასალის სწავლება, სამ ძირითად ფაქტორზეა დამოკიდებული:

1. **ენის სისტემურობა** – ე.წ. „გრამატიკული პროგრესის“ გააზრება, რომელსაც თავად ენის სისტემა განსაზღვრავს. მაგალითად, რომელი ბრუნვებია ქართულ ენაში სხვებთან შედარებით მნიშვნელოვანი; რამდენად მიზანშეწონილია ენის შემსწავლელისათვის გრამატიკის სახელმძღვანელოებში⁶ მოცემული ბრუნვათა ტრადიციული რიგის დაცვა? ანდა, რომელი ზმნური ფორმა უნდა შევასწავლოთ თავდაპირველად ენის შემსწავლელს დროის კატეგორიის თვალსაზრისით (ანმყოფი, მყოფადი თუ წყვეტილი) და რომელი – შემდგომ საფეხურზე? რომელ საფეხურზე უნდა მიეწოდოს ქართული ენის შემსწავლელს ზმნის პოლიპერსონალიზმის შესახებ ინფორმაცია და, შესაბამისად, ობიექტური უღვლილების პარადიგმა? და ა. შ.
2. **დიდაქტიკური ფაქტორი**, რომელიც ითვალისწინებს, თუ რა არის უფრო იოლად ასათვისებელი ენის შემსწავლელისთვის და რა –

⁶ შანიძე 1942, 43; აგრეთვე სრულად ამ საკითხზე: გაბუნია 2008, 9-13.

შედარებით რთული; რისი დაძლევა შეუძლია შემსწავლელს მოცემულ ეტაპზე. მაგალითად, სახელობითი და მიცემითი ბრუნვები უფრო მარტივი ასათვისებელია, ვიდრე ნათესაობითი, მოქმედებითი და ვითარებითი ბრუნვები, რომელთა ნიშნებიც ფუძის დაბოლოებაზეა დამოკიდებული (უკვეცელი თუ კვეცადი ხმოვანფუძიანი სახელები); მიზანშეუნონელია აგრეთვე ინვერსიული ფორმების სწავლება სანყის ეტაპზე იმ მიზეზის გამო, რომ ინვერსია უაღრესად რთული გრამატიკული მოვლენაა⁷ და მისი გააზრება მოზარდისთვის საკმაოდ რთულია.

3. **პრაგმატული კრიტერიუმი**, რომელიც ითვალისწინებს შემსწავლელის მიერ მოცემულ ეტაპზე ენის გამოყენებისთვის რაციონალური თვალსაზრისით ყველაზე აუცილებელ თემატურ ერთეულებს. მაგალითად, ენის შესწავლის პირველ ეტაპზე სახელობითი და მიცემითი ბრუნვების შემდეგ ნათესაობითი ბრუნვის სწავლება გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანია (კუთვნილების სემანტიკის გადმოცემასთან დაკავშირებით), ვიდრე, ვთქვათ, მოქმედებითი და, მით უმეტეს – მოთხრობითი ბრუნვებისა; ასევე, ლოგიკურია, რომ პირველ ეტაპზე შემსწავლელისთვის უფრო იოლი იქნება ახლანდელი დროის არსის გააზრება და აწმყოს ფორმების ათვისება, ხოლო შემდეგ – მყოფადისა (და არა წარსული დროის წყვეტილის მწკრივის ფორმებისა), რადგან ამ ორი დროის (აწმყოსა და მყოფადის) ფორმებს ანალოგიური სინტაქსური კონსტრუქციები ახასიათებს და წარმოებაც გაცილებით იოლია⁸.

წინამდებარე სტატიის მიზანი, რასაკვირველია, არ გახლავთ ქართული ენის გრამატიკის სწავლების პროგრესიის სრული მიმოხილვა, თუმცა გვსურს, შევეხოთ ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს საკითხს, რომელიც ქართულის, როგორც მეორე / უცხო ენის, სწავლებისას იჩენს თავს. კერძოდ, ქართულის, როგორც მეორე / უცხო ენის, სწავლების პროცესში შემსწავლელთათვის განსაკუთრებით სერიოზულ პრობლემას **ზმნური კონსტრუქციების მრავალფეროვნება** წარმოადგენს.

ქართული ზმნა წინადადების ხერხემალია – ქართულ ზმნაშია, პრაქტიკულად, „ჩადებული“ მთელი წინადადება; ქართული ზმნა მრავალპი-

⁷ მელიქიშვილი 1978, 81-93.

⁸ ქართულის, როგორც უცხო ენის..., 2014, 47.

რიანია (პოლიპერსონალურია) და, ბუნებრივია, ესოდენ განსხვავებული სისტემა რთულად აღსაქმელია იმ ენის მატარებლებისთვის, რომელთა ენობრივ სამყაროში საერთოდ არ არსებობს მრავალპირიანობის გაგება, როგორ ასეთი (არასუბიექტური პირის აფიქსით ასახვის შესაძლებლობა ზმნურ ფორმაში). სწორედ პოლიპერსონალიზმისა და ამ ფენომენტან მჭიდროდ დაკავშირებული გრამატიკული საკითხების მთელი წყებაა არაქართულენოვანთათვის ურთულესი უბანი – მათ შორის ე.წ. ერგატივის ათვისების საკითხი, რომელიც, თავის მხრივ, გარდამავალი ზმნის ლაბილური (ცვალებადი) სინტაქსური კონსტრუქციის პრობლემას უკავშირდება. კერძოდ, ქართული ენის შემსწავლელისთვის, რომელიც მშობლიური ენის სტაბილურ (მდგრად) სინტაქსურ კონსტრუქციებს ფლობს, უჩვეულოა გარდამავალ ორპირიან (და სამპირიან) ზმნასთან შეწყობილი აქტანტების ბრუნვაში ცვალებადობა სერიების (დრო-კილოთა ნაკვეთების) მიხედვით:

მხატვარ-ი	ნახატ-ს	ხატავს	(I სერია)
მხატვარ-მა	ნახატ-ი	დახატა	(II სერია)
მხატვარ-ს	ნახატ-ი	დაუხატავს	(III სერია)

ამ პარადიგმაში სირთულეს ქმნის არა მხოლოდ სუბიექტის ბრუნვა (სახელობითის, მოთხრობითისა და მიცემითის მონაცვლეობა სერიების მიხედვით), არამედ ობიექტის ბრუნვაცვალებაც (მიცემითი – სახელობითი – სახელობითი)... თუ ამას დავუმატებთ ორპირიანი გარდაუვალი ზმნების სრულიად განსხვავებულ კონსტრუქციებს (სუბიექტი სახელობითშია სამსავე სერიაში, ბრუნვაუცვლელია ირიბი ობიექტიც: პირდაპირისგან განსხვავებით, სამსავე სერიაში მიცემით ბრუნვაშია!) – გასაგები ხდება, თუ რაოდენ რთულია ქართული ენის შემსწავლელისთვის სინტაქსურ კონსტრუქციათა, პირველ რიგში, გააზრებისა და, შემდგომ – ათვისება-გათავისების პროცესი.

სწავლების პროცესში, უპირველეს ყოვლისა, გასათვალისწინებელია ენის შემსწავლელისთვის იოლად დასაძლევი საკითხების წინ წამოწევა (გრამატიკული პროგრესიის განმსაზღვრელი დიდაქტიკური კრიტერიუმი): როცა ზმნაზეა საუბარი, აუცილებელია მას სწავლება დავანწყობინოთ ისეთი კონსტრუქციებით, როგორებიც ბუნებრივია მისთვის; ასეთი კონსტრუქცია კი ქართულში აბსოლუტურ ზმნებს აქვთ.

არნ. ჩიქობავას აზრით, „პირის აღნიშვნის თვალსაზრისით, ზმნები შეიძლება დაიყოს ორ ძირითად სახეობისად: აბსოლუტური სახეობისად და რელატიური სახეობისად. ზმნა, რომელსაც მხოლოდ ერთი პირის

ფორმა აქვს, იქნება აბსოლუტური სახეობისა... ზმნა, რომელსაც ორი პირის ფორმა აქვს, იქნება რელატიური...“.⁹

აბსოლუტური გარდაუვალი ერთპირიანი ზმნა ნომინატიური კონსტრუქციის მქონეა; სახელობითბრუნვიანი კონსტრუქციები სრულიად ბუნებრივი და იოლად აღსაქმელია არაქართულენოვანთათვის, რადგან მათს მშობლიურ ენებშიც ანალოგიური კონსტრუქციებია:

ის (კაც-ი, ბიჭ-ი, მგელ-ი) არის

ის (კაც-ი, ბიჭ-ი, მგელ-ი) იყო

ის (კაც-ი, ბიჭ-ი, მგელ-ი) ყოფილა

ანალოგიური, სტაბილური ნომინატიური კონსტრუქციის მქონეა ზმნები: დგას, ზის, მიდის, ინერება, იბერება, დნება, გდია და მრავალი სხვა... აღსანიშნავია, რომ აბსოლუტური სახეობის ზმნები სრულიად განსხვავებული აგებულებისა და წარმოებისაა: მაგალითად, ყველაზე გავრცელებული და სისხირული თვალსაზრისით ყველაზე „გამოყენებადი“ ზმნა **არის** ერთ-ერთი ურთულესია: ანმყო – არის; მყოფადი – იქნება, ნყვეტილი – იყო. – ყველგან განსხვავებული ძირია წარმოდგენილი. ასევე, რთული წარმოების ზმნებია **დგას, ზის, მიდის** (პირველსა და მეორე პირში ეს ზმნები მეშველზმნიანია: **ვდგა-ვარ, ზი-ხარ, მივდი-ვარ...**).

განსხვავებულ გრამატიკულ სირთულეს ქმნიან **ინერება, იბერება** (ინიანი ვნებითები) **შენდება** (დონნიანი ვნებითები), **დნება** (ე.წ. უნიშნო ვნებითები), **გდია** (სტატიკური ვნებითი)...

ცხადია, კომუნიკაციური მიდგომა გამოორიცხავს ამ კატეგორიათა თეორიულ დასწავლას და შემსწავლელისთვის სრულიად უსარგებლო გრამატიკული ტერმინების დახვავებას; თუმცა, სასურველია, თითოეული ქვეჯგუფის არსებით სემასიოლოგიურ და სტრუქტურულ თავისებურებებზე გამახვილდეს ყურადღება და შემსწავლელმა თავადვე აღმოაჩინოს ფორმისა და შინაარსის ლოგიკური ურთიერთკავშირი (მაგალითად, ინიანი და უნიშნო ვნებითის ფორმებისთვის ეფექტურია შედარება-შეპირისპირება შესაბამის გარდამავალ ზმნებთან – **ხატავს – იხატება; ბერავს – იბერება...** მაგრამ – **ა-შენებს – შენდება; ა-დნობს – დნება**).

მიუხედავად წარმოების მეტ-ნაკლები სირთულისა და სემანტიკური ქვეჯგუფების მრავალფეროვნებისა, ერთპირიანი ზმნის კონსტრუქციების პირველ რიგში სწავლება გამართლებული და ეფექტურია.

⁹ ჩიქობავა 1968, 159.

კონსტრუქციათა სწავლების მეორე საფეხურზე რეკომენდებულია ე.წ. დატიური კონსტრუქციის მქონე ერთპირიანი ზმნების (ზოგიერთი მეცნიერის თვალსაზრისით – ერთპირიანი ინვერსიული ზმნების) სწავლება.¹⁰ ამ შემთხვევაში იცვლება მხოლოდ ბრუნვა (სახელობითის ნაცვლად გვაქვს მიცემითი: **სძინავს, ღვიძავს, სცხელა, სცივა, ეშინია** და ა.შ.). ამ ტიპის ზმნათა რაოდენობა შეზღუდულია და სწავლება-დამახსოვრების თვალსაზრისით ნაკლებად პრობლემური.

პრაქტიკულად, ერთპირიანი ზმნების კონსტრუქციები ანმცოსა და პირველი სერიის სხვა მწკრივებში ამ 2 ბრუნვით ამოიწურება; სახელობით ბრუნვაშია დასმული I სერიის ერთპირიანი მედიოაქტიური ზმნების სუბიექტიც (**იღვიძებს, ისვენებს, სწავლობს, თამაშობს, მგზავრობს, მუშაობს...**), თუმცა, მათი კონსტრუქცია ლაბილურია და განსხვავებულ ვითარებას გვიჩვენებს სხვა სერიებში (II სერიაში – მოთხრობითი, III სერიაში – მიცემითი)... შესაბამისად, საწყის ეტაპზე, ვფიქრობთ, საჭიროა ამ ტიპის ზმნათა პირველი სერიის ფორმათა გააქტიურება და წარსულის ფორმათა მხოლოდ უწყვეტლის ფორმებით ამოწურვა (ანმყო: სწავლობს ის; მომავალი: ისწავლის ის; წარსული: სწავლობდა ის...).

სტაბილურობის კრიტერიუმის მიხედვით გრამატიკის სწავლების პროგრესია მომდევნო ეტაპზე **რელატიური გარდაუვალი** ზმნების სწავლებას გულისხმობს; თავისთავად, ორპირიანი ზმნების გააზრება არაქართულენოვან შემსწავლელებს არ უჭირთ – მათს მშობლიურ ენებშიც არსებობს აქტანტა – მოქმედი (სუბიექტი) – სამოქმედოს (ობიექტი) დიქოტომია. მით უფრო, იოლად აღსაქმელია ეს საკითხი, როდესაც ვთავაზობთ შემსწავლელს სტაბილურ ზმნურ კონსტრუქციას: **სახელობითი + მიცემითი (ნომინატიურ-დატიური კონსტრუქცია)**. ამ კონსტრუქციის მქონე ზმნათა რაოდენობა ქართულში საკმაოდ დიდია და, წარმოების მრავალფეროვნების მიუხედავად, აუცილებელია მათი ამ ეტაპზევე გააქტიურება და სწავლება:

ეხმარება	დაეხმარება	დაეხმარა	დახმარებია	– ის მას
ეფერება	მოეფერება	მოეფერა	მოჰფერებია	– ის მას
ემშვიდობება	დაემშვიდობება	დაემშვიდობა	დამშვიდობებია	– ის მას
ხვდება	შეხვდება	შეხვდა	შეხვედრია	– ის მას

¹⁰ მელიქიშვილი 1978, 81-93.

სტაბილური კონსტრუქცია ახასიათებს ორპირიან ინვერსიულ ზმნათა რიგს, რომლებიც, ასევე, სრულიად განსხვავებული წარმოებისა და სტრუქტურის მქონეა, მაგრამ გამოირჩევა სინტაქსური კონსტრუქციის მდგრადობით (აქტანტა „მდგრადი“ ბრუნვებით): **ჰყავს – მას ის; აქვს – მას ის; ენატრება – მას ის, უხდება – მას ის...** დასახელებულ ზმნათა სინტაქსური კონსტრუქცია დატიურ-ნომინატიურია (**მიცემითი + სახელობითი**).

ქართულის, როგორც მეორე / უცხო ენის, სწავლებისას ერთ-ერთ ურთულეს საკითხად, როგორც ზემოთ ითქვა, ერგატიული კონსტრუქციის თავისებურებას მიიჩნევენ. სირთულე სწორედ კონსტრუქციის ლაბილურ ხასიათშია: ერგატივი მხოლოდ დრო-კილოთა განსაზღვრულ ჯგუფებში გვხდება (II სერია). საზოგადოდ, მოთხრობითი ბრუნვის არსისა და ერგატიული კონსტრუქციის თავისებურებათა ანალიზი სწავლების ადრეულ ეტაპზე უნდა გამოირიცხოს, თუმცა, თავად მოთხრობითი ბრუნვის შემოტანა, მაგალითად, „ვიცი“ ზმნის წარმოების სწავლებასთან ერთად დასაშვები და მისაღებია:¹¹ „ვიცი“ ერთადერთი ზმნაა (არქაულ „უნყის“ ფორმასთან ერთად), რომელიც ანმყოსა და პირველი სერიის სხვა ნაკვებებში მოთხრობითბრუნვიან სუბიექტს შეიწყობს. სხვა შემთხვევაში მოთხრობითბრუნვიანი კონსტრუქციები მხოლოდ მეორე სერიის გარდამავალი ზმნის კონტექსტში განიხილება.

მეორე სერიაში ერგატიული კონსტრუქცია აუცილებლად გულისხმობს პირველ სერიაში ნომინატიური კონსტრუქციის, ხოლო მესამე სერიაში – დატიური კონსტრუქციის პოვნეიერებას. ეს გახლავთ ქართული ენისათვის დამახასიათებელი **ლაბილური** ზმნური კონსტრუქციები ორპირიანი და სამპირიანი გარდამავალი ზმნებისთვის. სწორედ პირველი სერიის, შემსწავლელისთვის უკვე კარგად ნაცნობი ნომინატიურ-დატიური კონსტრუქციის (ზიარი სინტაქსური კონსტრუქცია გარდამავალი და გარდაუვალი ორპირიანი ზმნებისათვის პირველი სერიის ზმნებთან) გახსენებითა და შემდგომი გააქტიურებით უნდა დავიწყოთ ლაბილური კონსტრუქციების სწავლება; აუცილებელია, შემსწავლელმა გაიაზროს და გააცნობიეროს 2 განსხვავებული პარადიგმა:

ემალება ის მას	–	მალავს ის მას
უშენდება ის მას	–	აშენებს ის მას
ენგრევა ის მას	–	ანგრევს ის მას

¹¹ შარაშენიძე 2011, 52.

სხვაობის გასააზრებლად მოცემულ ფორმათა სერიების მიხედვით ცვლაზე კეთდება აქცენტი: **ემალება / დაემალა / დამალვია – ის მას** (სტაბილური **ნომინატიურ-დატიური** კონსტრუქცია) – **მაღავს ის მას (ნომინატიურ-დატიური** კონსტრუქცია) / **დამალა მან ის (ერგატიულ-ნომინატიური** კონსტრუქცია) / **დაუმალავს მას ის (დატიურ-ნომინატიური** – ასევე ნაცნობი კონსტრუქცია შემსწავლელისათვის ორპირიან ინვერსიულ ზმნებთან).

შემდგომი, კიდევ უფრო გართულებული ეტაპია სამპირიან გარდამავალ ზმნათა კონსტრუქციების სწავლება; აქ რამდენიმე სირთულე იჩენს თავს:

ა. გარდა იმისა, რომ უკვე შესწავლილი ორპირიანი ლაბილური კონსტრუქციის მქონე ზმნების ფორმულის გამეორება უწევს, ენის შემსწავლელი დამატებით მესამე (ირიბობიექტური) პირის კონსტრუქციაში მოქცევის წესებს ეუფლება;

ბ. რთული გასარკვევია არაქართულენოვანი შემსწავლელისთვის სხვაობა პირდაპირობიექტურ და ირიბობიექტურ პირებს (აქტანტებს) შორის – ანუ, თუნდაც უკვე კარგად ათვისებული ფორმულის მიხედვით, რომელი სახელი რომელ ბრუნვაში ჩასვას („**მისწერა მან კაცს წერილი**“ თუ „**მისწერა მან კაცი წერილს**“...); ეს პრობლემა არ დგება პირველი სერიის მწკრივებთან (აქ პირდაპირი და ირიბი ობიექტიც მიცემითშია), მაგრამ აუცილებლად იჩენს თავს მეორე და მესამე სერიაში.

გ. გასათვალისწინებელია ობიექტის „კარგვის“ მექანიზმის გააზრება (მესამე სერიაში ირიბობიექტური პირი თანდებულისანი ფორმით გვევლინება: **უშენებს ის მეგობარს სახლს – აუშენა მან მეგობარს სახლი – აუშენებია მას მეგობრისთვის სახლი**)...

სამპირიანი გარდამავალი ზმნის 3 სრულიად განსხვავებული სინტაქსური კონსტრუქციის სქემატურად დასწავლისა და ამ კონსტრუქციებში ინტენსიური, ლამის ავტომატიზმამდე, ვარჯიშის გარეშე ეფექტის მიღწევა შეუძლებელია და გადაცდომების რისკი ძალიან მაღალია.

სამპირიანი გარდამავალი ზმნის კონსტრუქციების სქემატური ჩანაწერი:

- I. აწმყო / მყოფადი / უწყვეტელი – -ი -ს -ს (ის მას მას)
უშენებს / აუშენებს / აუშენებდა კაც-ი სახლ-ს მეგობარ-ს
- II. წყვეტილი – -მა -ი -ს (მან ის მას)
აუშენა კაც-მა სახლ-ი მეგობარ-ს
- III. თურმეობითი – -ს -ი -ისთვის (მას ის მისთვის)
აუშენებია კაც-ს სახლ-ი მეგობარ-ისთვის

სამპირიან ზმნათა ერთი, უალრესად მცირე, ჯგუფი ლაბილურ კონსტრუქციას გვიჩვენებს დრო-კილოთა სამსავე სერიაში (ეკითხება ის მას მას; შეეკითხა ის მას მას; შეჰკითხვია ის მას მას...). ამ ტიპის ზმნების სასრული რაოდენობა გვაქვს ქართულში და როგორც გამონაკლისები, ისე უნდა დაისწავლონ შემსწავლელებმა, არ უნდა გააიგივონ ზემოთ ხსენებულ ფორმებთან...

ვფიქრობთ, მხოლოდ ბოლო ეტაპზე – თეორიულად დასაშვები ყველა სინტაქსური კონსტრუქციის დაუფლება-გათავისების შემდგომ, შესაძლებელია ისეთი „გამონაკლისების“ განხილვა და დასწავლა, როგორებიცაა ერთპირიანი **ლაბილური** კონსტრუქციის მქონე ზმნების სპეციფიკური ქცევა (სასურველია, ერთპირიან სტაბილურ – ნომინატიური კონსტრუქციის ზმნებთან შედარება-შეპირისპირების გზით):

- I. ანმყო / მყოფადი / უწყვეტელი – -ი (ის) -ი (ის)
იმალება / დაიმალება / იმალებოდა ბიჭ-ი ჭიდაობს ბიჭ-ი
- II. წყვეტილი – -ი (ის) -მა (მან)
დაიმალა ბიჭ-ი იჭიდავა ბიჭ-მა
- III. თურმეობითი – -ი (ის) -ს (მას)
დამალულა ბიჭ-ი უჭიდავია ბიჭ-ს

დაბოლოს: ენის შემსწავლელებისთვის საჭიროა ინფორმაციის მიწოდება ინდეფინიტური კონსტრუქციის შესახებ, რომელიც თავს იჩენს პირველი და მეორე პირების „შეხვედრისას“ ორპირიან ზმნებში და სრულიად განსხვავებულ სურათს ქმნის: **მეძებ შენ მე; გეძებ მე შენ, გვეძებთ თქვენ ჩვენ; გეძებთ მე თქვენ** და ა. შ. კონსტრუქციებზე ვარჯიში (პირის ნაცვალსახელთა მხოლობითი და მრავლობითი რიცხვების, აგრეთვე პირთა კომბინაციების მონაცვლეობით) აუცილებელია შემსწავლელების მხრიდან ქართული ზმნის უალრესად მდიდარი და მრავალფეროვანი სინტაქსური კონსტრუქციების გააზრება-დაუფლებისათვის.

ბიბლიოგრაფია

References

- გაბუნია 2008:** გაბუნია კ. 2008, *ბრუნვათა სისტემები ქართველურ ენებში*, თბილისი
- გიგინეიშვილი 1970:** გიგინეიშვილი ივ. რედ., *თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები*, წიგნი 1, თბილისი

- გოგოლაშვილი 2010:** გოგოლაშვილი გ. 2010, *ქართული ზმნა*, თბილისი
დავითიანი, 1973: დავითიანი ა. 1973, *ქართული ენის სინტაქსი*, თბილისი
თრიმი და სხვ. რედ. 2008: თრიმი ჯ. და სხვ. რედ. 2008, *ენათა ფლო-
ბის ზოგადევროპული კომპეტენციები: შესწავლა, სწავლება,
შეფასება*, თბილისი
კვაჭაძე 2010: კვაჭაძე ლ. 2010, *თანამედროვე ქართული ენის სინტა-
ქსი*, თბილისი
კიზირია 1982: კიზირია ა. 1982, *მარტივი წინადადების შედგენილობა
ქართველურ ენებში*, თბილისი
მელიქიშვილი 2001: მელიქიშვილი დ. 2001, „მიჭირს“ ზმნა და მასწავ-
ლების გასაჭირი, *ქელს*, №4, თბილისი
სუხიშვილი 1976: სუხიშვილი მ. 1976, *სტატიკური ზმნები ქართულში*,
თბილისი
ქართულის, როგორც უცხო ენის... 2014: ქართულის, როგორც უცხო
ენის სწავლების მეთოდოლოგია, თბილისი, საქართველოს განათლები-
სა და მეცნიერების სამინისტრო, ელექტრონული ვერსია; [http://
www.geofl.ge/#!/page_metodic](http://www.geofl.ge/#!/page_metodic).
შანიძე 1942: შანიძე ა. 2011, *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები*,
თბილისი
შარაშენიძე 2011: შარაშენიძე ნ. 2011, *მიდამო*, თბილისი
ჩიქობავა 1968: ჩიქობავა არნ. 1968, *მარტივი წინადადების პრობლემა
ქართულში*, თბილისი
Теньер 1988: Теньер Л. 1988, *Основы структурного синтаксиса*,
Москва

Kakha Gabunia

Specifics of teaching verbal constructions to Non-Georgian-speaking Students

One of the main problems of language teaching process is the acquisition of the linguistic competence of the language. The linguistic competence of a language includes the knowledge of vocabulary, phonetics and grammar, appropriate habits and skills.

Generally, each language has a complex organization, which makes it very difficult to fit a single, universal standard to a specific language. In this

respect teaching and learning of phonetic and grammatical competences is especially specific for every language.

The term “**grammatical competence**” means the knowledge and use of grammatical knowledge of a language.

The grammar of a language must be considered as a union of rules that turn a combination of lexical units into a meaningful sentence.

Grammar teaching is an important component of language teaching: deciding the amount of grammatical material on different language teaching levels is a big problem for teachers; besides, the form of delivering the rules should also be considered: it is important to deliver the rules in simplest possible way and make the learner comprehend them.

The grammatical material teaching depends mainly on 3 factors:

1. *Systematism of a language* – comprehension of the so called “grammatical progression”, which is determined by the language system itself.
2. *Didactical factor* takes into account what is easier for the language learners to assimilate and what is relatively difficult; what the learner is able to accomplish on a given level.
3. *Pragmatic criteria* takes into account all the necessary thematic units that the learner needs to use language on given level.

The goal of this article is not the complete review of *grammar teaching progression* for Georgian language, as it deals with one of the main issues that rises when teaching Georgian as second/foreign language. Specifically, the **diversity of verbal constructions** is an especially serious problem in the process of teaching Georgian as second/foreign language.

In the teaching process one must, first of all, put forward the issues that are easier for learner to master (Didactical criteria for grammatical progression): when being taught about verbs, the learner should start learning with constructions that are natural for their native language; in Georgian the **absolute** verbs have such constructions – absolute intransitive monopersonal verbs have normative construction; constructions of Nominative case are absolutely natural and easily comprehensible for non-Georgian speakers, as they have analogous constructions in their native languages: *Is (kac-i, qal-i, mgel-i) aris - he/she/it (man, woman, wolf) is; Is (kac-i, qal-i, mgel-i) iko - he/she/it (man, woman, wolf) was; Is (kac-i, qal-i, mgel-i) kofila - he/she/it (man, woman, wolf) has been* etc.

Despite the relative difficulty of production and diversity of semantic subgroups, it is justified and effective to teach monopersonal verb construction first.

On second step of construction teaching it is recommended to teach monopersonal verbs with the so called „dative construction“. In this case only grammatical case is changed (instead of Nominative we have Dative: *sdzinavs, scxela, sciva, eshinia* etc.). The numbers of such verbs is limited and less problematic in respect of learning and remembering.

In respect of *Stability* criteria the grammatical progression on next level means teaching *relative intransitive* verbs; comprehension of polipersonal (2 persons) verbs in and of itself is not difficult for non-Georgian-speaking learners – their native languages also have the dichotomy of აქნატოა – subject and object. It is especially easy to comprehend when we offer the learners stable verbal constructions: **Nominative + Dative (Nominative-Dative Construction):** *ეხმარება/დაეხმარება/დაეხმარა/დახმარებია – ის, მას... he helps/will help/helped/has helped him.*

Stable construction is characteristic for polipersonal inversive verb row, which has completely different production and structure, but has a stable construction (“stable” declension of actants): *hkavs – mas is; aqvs – mas is; enatreba – mas is; ukhdeba – mas is...* The syntactic construction of these verbs is Dative-Nominative (**Dative + Nominative**).

Georgian language is characterized with labile verbal constructions for polipersonal (2 persons) and polipersonal (3 persons) transitive verbs. We must start teaching labile constructions after recalling and activating the well-known Nominative-Dative construction. The learner must comprehend and realize 2 different paradigms:

<i>emaleba is mas</i>	–	<i>malavs is mas</i>
<i>He hides from him</i>	–	<i>He hides him</i>

The next, more difficult stage is teaching of polipersonal (3 persons) transitive verbal constructions; it is impossible to have any effect without schematically learning 3 completely different syntactic constructions of polipersonal (3 persons) transitive verbs and exercising with them intensively, to the point of automation.

Schematic record of polipersonal (3 persons) transitive verb:

I. present / future / past continuous - -i -s -s (is mas mas)

ushenebs / aushenebs / aushenebda kac-i saxl-s megobar-s

II. past indefinite - -ma -i -s (man is mas)

aushena kac-ma saxl-i megobar-s

III. past perfect - -s -i -istvis (mas is misTvis)

aushenebia kac-s saxl-i megobr-istvis.

ელენე გოგიაშვილი

ფოლკლორული წყაროები ქართულ-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობების შესახებ „კავკასიის ტომთა და ადგილთა აღწერის მასალათა კრებულში“ (1881-1900)

მეცნიერებისთვის პოლიტიკური საზღვრები არ არსებობს. მიუხედავად ამისა, სამეცნიერო მუშაობა ყოველთვის რომელიმე პოლიტიკური რეჟიმის პირობებში მიმდინარეობს. სახელმწიფო, იქნება ის მეცნიერების ხელშემწყობი თუ პირიქით, დამორგუნველი, იქნება ის დამკვეთი თუ არა, მეცნიერებას გარკვეულ ჩარჩოებში აქცევს. მე-19 საუკუნეში დასავლეთ ევროპაში მეცნიერება სახელმწიფოს გაძლიერებას ემსახურებოდა. აღმოსავლეთ ევროპაში მეცნიერება ჰაბსბურგების, ოსმალეთისა და ცარიზმის იმპერიალურ კონტექსტში განვითარდა. კავკასიაში, როგორც იმპერიაში შემავალ რეგიონში, მეცნიერებას განსაკუთრებული პირობები შეუქმნა იმპერიალიზმისთვის დამახასიათებელმა მულტიეთნიკურობამ, ენობრივმა მრავალფეროვნებამ, ცენტრისა და პერიფერიების პოლარულმა ურთიერთმიმართებამ.

პროექტი „ქართულ-კავკასიური ფოლკლორული ურთიერთობები: მე-19-20 საუკუნეების წყაროები და თანამედროვე ნარატივები“,¹ რომლის ნაწილსაც შეადგენს წინამდებარე სტატია, მიზნად ისახავს, საერთაშორისო სამეცნიერო წრესა და ფართო საზოგადოებას გააცნოს ქართული და ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხთა ფოლკლორული ურთიერთობები ისტორიულ-გეოგრაფიული გარემოსა და ინტენსიური კულტურული კავშირების გათვალისწინებით.

ამ მხრივ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება იმ ფოლკლორულ მასალებს, რომლებიც 1881-1900 წლებში დაიბეჭდა პერიოდულ გამო-

¹ პროექტი ხორციელდება ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფოლკლორისტიკის კათედრაზე შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ხელშეწყობით (FR/532/2-154/13).

ცემაში „კავკასიის ტომთა და ადგილთა აღწერის მასალათა კრებული“ [„Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа“].

1881 წელს კავკასიის სასწავლო ოლქის სამმართველომ თბილისში დაიწყო „კავკასიის ტომთა და ადგილთა აღწერის მასალათა კრებულის“ [СМОМПК] გამოცემა რუსულ ენაზე. მასში იბეჭდებოდა რუსი, ევროპელი და ქართველი ავტორების მასალები და ნარკვევები კავკასიის ხალხთა კულტურის სხვადასხვა სფეროში: ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოგრაფია, ენა, ლიტერატურა, ზეპირსიტყვიერება.

კავკასიის სასწავლო ოლქის სამმართველოს ამ გამოცემამ 1929 წლამდე იარსება და დიდი სამსახური გაუწია კავკასიის კულტურის, ეთნოგრაფიის, არქეოლოგიის, ისტორიის, ენის, ლიტერატურისა და ფოლკლორის საკითხების შეკრებასა და პუბლიკაციას. კრებულის გამოცემის მიზანი იყო კავკასიის ხალხთა ყოველმხრივი შესწავლა და გაცნობა, რასაც პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი სარჩული ჰქონდა. რუსეთის იმპერიაში ახლად შემოერთებული ხალხების შემომტკიცება წარმატებით ვერ განხორციელდებოდა მათი წეს-ჩვეულებებისა და მენტალიტეტის ცოდნის გარეშე.

СМОМПК-ის იდეოლოგიური საფუძველი, ისევე როგორც მისი წინამორბედი პერიოდული გამოცემებისა, იმპერიალისტური იყო.²

² მე-19 საუკუნის 30-იან წლებში ჩატარდა კავკასიის ხალხთა სტატისტიკური, ეთნოგრაფიული და ტოპოგრაფიული აღწერა, რომლის შედეგები ოთხ ტომად დაიბეჭდა პეტერბურგში (*Обзрение российских владений за Кавказом в статическом, этнографическом, топографическом и финансовом отношениях*, Санкт-Петербург, 1836). 1840-50-იან წლებში თბილისში რუსულენოვანი პერიოდული გამოცემების გამოშვება დაიწყო. „Кавказ“ (1846-1918) და „Закавказский вестник“ (1837-1855) კავკასიური ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიულ მასალას სპორადულად აქვეყნებდნენ. ამას მოჰყვა არაერთი პერიოდული კრებული, რომლებშიც ინტენსიურად იბეჭდებოდა ნარკვევები კავკასიის ხალხთა შესახებ. თ. ჯაგოდნიშვილის გამოკვლევით, რომლის ნაშრომში „ქართული ფოლკლორისტიკის ისტორია“ მნიშვნელოვანი ნაწილი ეთმობა მე-19 საუკუნის II ნახევრის საქართველოში გამოცემული რუსულენოვანი სამეცნიერო პერიოდიკის მიმოხილვას, ამკარაა, რომ ამ პერიოდის რუსული ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული ნარკვევები კავკასიის შესახებ საკმაოდ პრიმიტიულია. რუსი ავტორები, რომლებიც ძირითადად სამხედრო პირები იყვნენ, იმპერიალისტურ მიდგომასთან ერთად, მასალის უცოდინარობასაც ამჟღავნებენ.

ფოლკლორული ნყაროები ქართულ-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობების შესახებ

იმპერიალისტური მიზნები, კონკრეტული დირექტივები და გეგმები დაუფარავად არის გამოქვეყნებული როგორც რუს ავტორთა წერილებში, ისე ოფიციალურ საპროგრამო მითითებებში.³ ადმინისტრაცია საფრთხეს ხედავდა იმპერიის პერიფერიებში მომუშავე სახელმწიფო მოხელეების ადგილობრივ მოსახლეობასთან ურთიერთობაში – ისინი არ უნდა „გათქვეფილიყვნენ“ იმ ხალხში, ვისი დამოძღვრაც თვითონ ევალებოდათ:

„ეს კრებული დიდ დახმარებას გაუწევს დამწყებ მასწავლებლებს, რომლებიც პროვინციაში მუშაობენ, მონყვეტილი არიან კულტურულ ცენტრებს, საკუთარ თავზე არ მუშაობენ და წლების განმავლობაში ერთი და იგივე მასალის გამეორების გამო ტრაფარეტული და შეზღუდული აზროვნებისანი ხდებიან. ისინი თანდათან ითქვიფებიან იმ ხალხში, რომელსაც, პირიქით, თვითონ უნდა ხელმძღვანელობდნენ და მოძღვრავდნენ. ასეთი მასწავლებლები კი მერმე აღარც საზოგადოებისთვის და აღარც მოსწავლეთათვის აღარ ვარგანან. ამიტომ სასურველია, მასწავლებლების ყურადღება მივაქციოთ იქითაც, რომ მათ შეისწავლონ ის კუთხე, ის მხარე, სადაც მუშაობენ. ეს მათ საშუალებას მისცემს კვლავ განავითარონ საღი აზროვნება, აკვირდებოდნენ გარემოს, დაუახლოვდნენ ადგილობრივ მცხოვრებლებს და იმუშაონ საკუთარ თავზეც. თვით მასწავლებლების მიერ და მასწავლებლების ხელმძღვანელობით ზოგი მოსწავლისგან კარგად ჩანერილი მასალები, ტექსტები და ცალკეული კუთხეების აღწერილობები დიდ სამსახურს გაუწევს მთლიანად კავკასიის გაცნობა-შესწავლის საქმეს“.⁴

³ 1868 წელს კავკასიის მთიანეთის სამმართველომ სპეციალური სამეცნიერო პერიოდული კრებული „Сборник сведений о кавказских горцах“ დააარსა, რომელიც 1881 წლამდე გამოდიოდა. პირველივე ნომერში გამოქვეყნებულ სარედაქციო წერილში ნათლად იყო გამოვლენილი ცარისტული რეჟიმის პოლიტიკური ინტერესები მეცნიერებაში: „[კავკასიელთა] ყოფის შესწავლის მიზანი იმაშია, რომ გავიაზროთ, ვისთან გვაქვს საქმე; გამოვინახოთ გზები და საშუალებანი, რომ შეძლებისდაგვარად მოხერხებულად, ადვილად და სწრაფად დავეხმაროთ ამ ხალხებს სიბნელისა და უმეცრებისათვის თავის დაღწევაში და ევროპელი ხალხების სინათლესა და თავისუფლებას ვაზიაროთ“ (ჯაგოდინიშვილი 2004, 427). ამ იდეოლოგიური პრინციპით მუშაობა არსებითი მახასიათებელია მე-19 საუკუნის ყველა რუსულენოვანი პერიოდული გამოცემისთვის, რომელიც კავკასიის შესწავლას ეხება.

⁴ არჯევანიძე 1971, 15.

СМОРПК 1881–1915 წლებში თბილისში 44 ტომად გამოვიდა. ყოველ ტომში ორგვარი ხასიათის მასალა იბეჭდებოდა: 1) საისტორიო და არქეოლოგიის მასალები თ. ჟორდანიას, მ. ჯანაშვილის, ექ. თაყაიშვილის, ი.ბ. ტატივეის, ე.გ. ვეიდენბაუმის და სხვების რედაქტორობით და 2) ზეპირსიტყვიერება, რომელსაც უმეტესად ქართველი და ჩრდილოკავკასიელი შემკრებლები ჰყავდა. მასალას სათანადო წინასიტყვაობაც ერთვოდა, რომელთა ავტორები ძირითადად თვითონ რედაქტორები იყვნენ.

СМОРПК-ის სარედაქციო კოლეგია დიალექტოლოგიური მასალების სარედაქციოდ ქართული ენისა და დიალექტების მცოდნეებს იწვევდნენ. ქართული და ქართველური ენების მასალების შესწავლასა და გამოცემაში მათ ეხმარებოდნენ ივ. ნიჟარაძე (სვანური ტექსტებისთვის), ი. გამყრელიძე (რაჭული ტექსტებისთვის), მოსე ჯანაშვილი (ქართული ტექსტებისთვის) და სხვები.

მიუხედავად ძლიერი იდეოლოგიური ტენდენციებისა, СМОРПК-ში გამოქვეყნებული მასალები და გამოკვლევები მეტად ღირებულია როგორც ტექსტების ფიქსაციის, ისე სამეცნიერო თვალსაზრით.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ქართულ-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობების საკითხები, კერძოდ, ფოლკლორული ტექსტები, რომლებიც ქართველების, აფხაზების, ყაბარდოელების, ლეკებისა და ოსების ურთიერთდამოკიდებულებას ასახავენ.

ყაბარდოელები ქართულ საგმირო სიმღერებსა და თქმულებებში

ქართველ მთიელთა ურთიერთობა ყაბარდოელებთან სვანური სიმღერების ტექსტებშია ასახული. დ. მარგიანის მიერ ჩანერილ მასალაში რამდენიმე სიმღერას ვხვდებით, რომლებიც შინაარსობრივად ისტორიულ თქმულებებს წარმოადგენენ.⁵ სქოლიოში დ. მარგიანი აღნიშნავს: სვანებს თითქმის არ მოეპოვებათ სატრფიალო სიმღერები, სამაგიეროდ უხვი ნიმუშები აქვთ საგმირო პოეზიისა. ასეთი სიმღერების თემატიკაა სვანების ბრძოლა აფხაზებთან, ყაბარდოელებთან და ყარაჩაელებთან საძოვრების გამო. სვანების გადმოცემით, ჩრდილო კავკასიის მთიელები გვიან მოვიდნენ ამ ადგილებში, ამონყვიტეს ადგილობრივი ქრისტიანები, თვითონ დასახლდნენ და მერე სვანების შევიწროებაც დაიწყეს. მჟავე წყლები სვა-

⁵ СМОРПК 1890, №10, განყ. III, 1-11.

ნებს ეკუთვნოდათ, მაგრამ მთიელები, განსაკუთრებით ჩეგემის აული-დან, ხშირად სარგებლობდნენ. წყლისთვის და საძოვრისთვის მთიელები თხებსა და ცხვრებს აძლევდნენ სვანებს. თუ არ გადაიხდიდნენ ამ გადასახადს, სვანები მათ ჯოგებს ესხმოდნენ თავს და მწყემსები ტყვეებად მიჰყავდათ. „მე თვითონ ვარ მომსწრე ჯერ კიდევ 1873 წელს, – წერს დ. მარგიანი, – როგორც მოიტაცეს სვანებმა ასეულობით საქონელი და სამი მწყემსი დაატყვევეს. მთიელები გზაში წამოეწინენ და სროლა აუტყხეს. სამი სვანი მოკლეს, ამდენივე დაჭრეს. სვანებმა რამდენიმე კაცი დაჭრეს და ორი მოკლეს, რომელთაც საქონელი ეკუთვნოდათ. ამგვარი შეტაკებები ხშირად ხდებოდა“.⁶

სიმღერა „შერგლავი, თავზე და გიუ“ სამი ძმის ამბავს გადმოსცემს, რომლებმაც სანადიროდ წასულებმა ყაბარდოელთა ლაშქარი შენიშნეს. ყაბარდოელებმაც შეამჩნიეს სვანები და შეტევა დაიწყეს. ძმებმა მულახის სოფელ ჟაბეშს მიაღწიეს და შორიდან დაიძახეს. ხალხი საშველად გამოვიდა, მაგრამ არ იცოდნენ, მტერი რომელი მხრიდან მოდიოდა. მაშინ მოედანზე უსინათლო მოხუცი სვანი გამოიყვანეს, სახელად ბიმურზა. მან მიწას ყური დაადო და ლაშქრის ადგილსამყოფელი გაიგო. სვანები და ყაბარდოელები ერთმანეთს ტვიბერის მთაზე შეხვდნენ. სვანების ბელადმა დოდა ჩეხანმა ყაბარდოელთა ბელადს ტუნჯეკიანს გულში მოარტყა ისარი. მეთაურის მოკვლის შემდგომ ჯარი უკუიქცა. სვანები დაედევნენ და ისე ამოწყვიტეს, მათი სისხლით მყინვარი შეიღება. ნადავლის უმეტესი ნაწილი სვანებმა შერგლას, თავზე და გიუს მისცეს ვაჟკაცობისთვის.⁷

სიმღერაში „ბაქსანლუკ გილუეხანოვი“ გადმოცემულია ყაბარდოს სოფელში მცხოვრებ ბაქსანლუკის, იმავე მურზაბეგის შესახებ. მისი სვანებსაც კი ეშინოდათ, – აღნიშნავს მთხრობელი. ერთხელ მან ჯარი შეკრიბა და სვანებზე სალაშქროდ წამოვიდა. ღამით, როცა საზღვარზე დაბანაკდა, სიზმარი ნახა, თითქოს სვანების ძალები ჯიჯგნიდნენ. მურზაბეგი შეშინდა და უკან დაბრუნება მოინდომა, მაგრამ ლაშქარი აღარ გაჰყვა და საუზმის შემდეგ თოფის სროლაში ვარჯიში დაიწყო. სვანმა მესაზღვრეებმა გაიგეს მათი ხმა. თაზი იოსელიანმა სოფელს შეატყობინა და სვანთა შეიარაღებული ჯარი ცანერის მყინვართან შეხვდა ყაბარ-

⁶ CMOMIK 1890, №10, განყ. III, 3.

⁷ იქვე, 3-4.

დოელებს. სისხლისმღვრელი ბრძოლა გაჩაღდა. სვანებმა უპირატესობა მოიპოვეს და ყაბარდოელები ამოხოცეს, გარდა მურზაბეგისა, რომელიც მყინვარის ნაპრალში ჩავარდა და სვანებმა ვერაფერი დააკლეს. იმავე ღამეს მურზაბეგი ნარალიდან გამოვიდა და მშვიდად დაბრუნდა სახლში. არც ამ ამბის შემდეგ შეუწყვეტია სვანებზე თავდასხმები. მურზაბეგს ყოველთვის თან ჰქონდა თავისი თოფი, ხანჯალი, ხმალი, პისტოლეტი, ცული, ჩაქუჩი და რკინისთავიანი ჯოხი.⁸

ბორის ხორავას ჩანაწერი „ერამ-ხუტი და ჯვარელების წმიდათანმი-და“ ვრცლად გადმოსცემს თქმულებას ყაბარდოელ ერამ-ხუტიზე, რომელიც აფხაზებზე თავდასხმის დროს ჯვარელებმა მოკლეს და კვირიკეს ხატს შესწირეს. მისი თავი ხატის წინ დაკიდეს, მისი იარაღი კი ჯვარის ეკლესიაში ინახება.

საინტერესოა ცნობა, რომ ერამ-ხუტის სახელი ზედსართავად იქცა და სამეგრელოსა და აფხაზეთში უდიდესი ვაჟკაცობისა და გამირობის ეპითეტად გამოიყენება. მიუხედავად იმისა, რომ ერამ-ხუტი საშიში თავდამსხმელია და გადმოცემაში დანვრილებით არის აღწერილი მისი მრისხანება, შურისძიების გრძნობა, ბრძოლის ხერხები და სტრატეგია, მისი სახელი არ არის ნეგატიური შინაარსით დატვირთული და, პირიქით, სიმამაცის სინონიმად არის ქცეული.⁹

ოსები ქართულ საგმირო სიმღერებში

ნ. მინდელის მიერ ჩანერილ რაჭულ სასიმღერო ტექსტების წინასიტყვაობაში აღნიშნულია, რომ რაჭველებს ბევრი ბრძოლა ჰქონდათ გამოვლილი სვანებთან, ოსებთან, ლეკებთან და თურქებთან.¹⁰

პირველ სიმღერაში აღწერილია ღების მტრებისგან გათავისუფლების ამბავი, მათ შორის ოსებისგანაც:

„გამყრელიძესა აქებენ, / რომელს იესე ჰქვიახო:
რუსული ხმალი გასტეხა, / სისხლი ყუასა სცხიანო.
უკან დანევა შეიქნა, / გადაირბინეს ველ-მთანი,
ოსებო! შემოგვიცადეთ / ვინცა ხარ კინკილუანი.

⁸ СМОНІК 1890, №10, განყ. III, 5-6.

⁹ СМОНІК 1894, №18, განყ. III, 49-58.

¹⁰ СМОНІК 1894, №19, განყ. II, 124-140.

ფოლკლორული ნყაროები ქართულ-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობების შესახებ

გიჯობდა ჯალხეთიშვილო, / არ მოხტომოდე ლებსაო,
ლებურ ბიჭებსა სწუნობდით! / მოდი, დახედე მკვდრებსაო:
სამარე ველარ უშოვნეს, / ღორის ნათხარში ჰყრიანო.

მეოთხე სიმღერა რაჭველებისა და ოსების შეტაკების ამსახველია, რომელშიც ქალის ბრძოლაში ჩარევამ ეფექტური შედეგი გამოიღო და მტერი უკუიქცა:

„ამ გრიგოლყამ და ბეკმიამ ერთმანეთს მისცეს ხელია.
გაგნიძეს ციხეს მივადგეთ, შიგას ჩაუჭრათ კარია.
გაგნიძის კარგი ბიჭები მეციხუანის თავია.
მათში რომ ქალი ერია, სულ შეგვიშინა ჯარია.
იმან რომ ქვა გადმოაგდო, ორსა მოსწყვიტა თავია.
ოსები მალე გაიქცნენ, გადაიარეს მთანია.
ჟატი უკან მისძახოდათ: – ოსებო, შემოგვიცადეთ,
კარგსა გიპირობთ ოჩხარსა,
თუ პატარას შემოგვიცდით, ერთს არ გაგიშვებთ ცოცხალსა.
მათ სოფელში რომ ჩავიდნენ: ილოცეს მაცხოვარია?
წინ მგებავი მოეგებათ: – რა უქნეთ ნაშოვარია?
– ჩვენ ნაშოვარი ვინ მოგვცა, ბევრი იქ დაგვრჩა მკვდარია“.

მეხუთე სიმღერა რაჭველების ბრძოლას გადმოსცემს ოსებთან და დვალებთან, რომელიც რაჭველების გამარჯვებით დამთავრდა:

„ჟღელეს ჩამოდგა ოსი და დვალი,
სულა დვალეთი – ფაიქომელი.
ომი შეიქნა ქალაქის თავსა,
განთენიასა, მზის ამოსვლასა,
მზის ამოსვლასა – ცისკრისა ჟამსა.
ფარვა ფარისა, ქნევა რხმალისა,
ქნევა რხმალისა (ხანჯლისა), ძგერა შუბისა.
შუბის ნალენი ზეცას ცვიოდა,
რხმალი ორპირი სისხლში სცურევდა;
მუზარადები გორსა გორევდა.
ჯაფარ გაიქცა, სვეტი ოქროსი,
დვალი მოსდევდა: – ჯაფარ რა იქნა?
ჯაფარ, ვერ ნახვალ შინა მშვიდობით,
ცოლს ვერ მიუტან ლაშქრულს ანბავსა,

ლაშქრულ ანბავსა, წითელ კაბასა“.
გერგილ იძახის გაღმა ყანასა:
„ჩვენი რა იქნენ მოციქულები?“
– უკან მოდიან, მოაქვთ მათ მკვდრები:
თავი გოდრითა, ტანი ლაშტითა,
წვრილი წელები ხელ-კალათითა“.

ეტიმოლოგიური გადმოცემები

ეტიმოლოგიური გადმოცემა მიძინარე წყაროს – ხუსაგ-დონის შესახებ ჩანერილია ჩრდილო ოსეთის სოფელ ზარომაგის სკოლის მასწავლებლის, როსტომ სიკოევის, მიერ. მას გადმოცემული აქვს მამისონის უღელტეხილის გადაღმა მდებარე ოსების ერთი სოფლის, ქალაქას, ისტორია. ამ სოფლის ახლოს ყოფილა წყარო ხუსაგ-დონი ანუ მიძინარე წყარო. ადგილობრივი მცხოვრებლების გადმოცემით, ღმერთი ამ წყაროს მეშვეობით ცდის კაცის ერთგულებას და კუთვნილს მიუზღავს. ახლომახლო მცხოვრებლები სალოცავად ჩადიან ამ წყაროზე. რაჭიდანაც გადმოდიან ამ წყაროსთან სალოცავად, – აღნიშნავს ავტორი.¹¹

ამგვარი მონიწეული დამოკიდებულება სალოცავებისადმი ასახულია CMOMPIK-ში გამოქვეყნებულ გადმოცემებში აფხაზების სამეგრელოში და გურიაში თავდასხმების შესახებ. დ. კერესელიძის ცნობით, მე-19 საუკუნის დასაწყისში ლანჩხუთს აფხაზები დაეცნენ, მოიტაცეს ხატი და თავის ილორის ეკლესიაში გადაიტანეს. ლანჩხუთელები ახლა ყოველწლიურად მიდიან ილორის ეკლესიაში და ხარს სწირავენ.¹²

ისტორიული თქმულებები ლეკების თავდასხმების შესახებ გვხვდება როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში ჩანერილ ზეპირსიტყვიერ მასალაში. თამარ ჯლანტიაშვილის მიერ გორში ჩანერილ გადმოცემაში მოთხრობილია, თუ როგორ დაეცნენ ლეკები თავს რკონისს, გაძარცვეს ეკლესია და ხალხი დაატყვევეს. ჯვრების ოქრო-ვერცხლი დააღწეს და გაიყვეს. ღვთისმშობლის ხატი ლეკების მეთაურმა შინ წაიღო. მას შემდეგ მის ეზოში ბალახი გახმა და ავადმყოფობა გაჩნდა. მან ხატის დაწვა გადაწყვიტა, მაგრამ ხატმა ქალის ხმით დაიყვირა, ჰაერში ავარდა

¹¹ CMOMPIK 1882, №2, განყ. II, 161-164.

¹² CMOMPIK 1897, №22, განყ. II, 220.

ფოლკლორული წყაროები ქართულ-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობების შესახებ

და ხარის რქაზე დაჯდა. შეშინებულმა ხალხმა ხატი ხარს რქაზე მიაბა და გაუშვა. ხარი რკონისში მივიდა. ხატი შეფრინდა ეკლესიაში. იმ ადგილას წმინდა გიორგის ეკლესიაც ააშენეს, ხოლო იმ ცაცხვს, რომელზეც პირველად დაფრინდა ხატი, წმინდა ხედ მიიჩნევდნენ.

ეს გადმოცემა ეტიმოლოგიურია და ჟანრობრივად „დაარსების მითოსისკენ“ იხრება. თქმულების მეორე ნაწილში მთხრობელის დამოკიდებულება ლეკების მიმართ იცვლება და ისინი არა მტრის ხატად, არამედ რამდენიმე გვარის წინაპრებად არიან წარმოდგენილი:

ბრძოლის შემდეგ სამი ლეკის ბიჭი იქვე დარჩა და მათგან წარმოიშვნენ გორგაშვილები, ლელაშვილები და პაიჭაშვილები. ლელაშვილთაგან თითო მოდგმაში ერთი ქალი მონაზონი უნდა გამხდარიყო რკონისის ეკლესიაში. ერთი მონაზონი რომ მოკვდებოდა, წაიღებდნენ მის შავ თავსაფარს და რომელი ლელაშვილიანთ გოგონაც ხელს მოკიდებდა, იმას წამოიყვანდნენ მონაზვნად.¹³

ეტიმოლოგიურია კახური თქმულება ფატმასურაზე. გადმოცემაში მოთხრობილია ყვარლის მახლობლად მდინარე დურუჯის ადიდების და სოფლის წალეკვის ამბავი. სოფელ ყვარლის მასწავლებლის, ე. ზედგენიძის, ჩანაწერის მიხედვით, ყვარელს ლეკები დაესხნენ თავს. სწორედ მაშინ წყალი იყო ადიდებული და ქალები მოშორებით იყვნენ წყლის მოსატანად. იქ ჩასაფრებულმა ლეკებმა ქალები მოიტაცეს. მანამდე კი დაიძახეს „ქალების წყალი“, ლეკურად – ფატმასურა.¹⁴

ლეკების გურიაში თავდასხმა გადმოცემულია დ. კერესელიძის ჩანაწერებში.¹⁵ ლანჩხუთის დაწყებითი სკოლის ზედამხედველი დ. კერესელიძე გადმოსცემს ისტორიულ თქმულებას, რომელიც ისტორიულ-ეტიმოლოგიურია და ლეკების თავდასხმა შემდგომ ეკლესიის აშენების წინაპირობა ხდება: XVII საუკუნეში ლეკები შემოესივნენ ლანჩხუთს. დაანგრეს წმინდა გიორგის ეკლესია და იმ ადგილას თავისი სალოცავი ააგეს. ნანგრევებთან იდგა დიდი მუხა. მუხის ქვეშ მდგომ გლეხებს წრიპინი მოესმათ. ბერი ცინცაძე ხეზე ავიდა და ხის წვერზე დაკიდებული წმ. გიორგის ხატი დაინახა. ხალხმა ამ მუხის ადგილას ეკლესია ააშენა და წმ. გიორგის ხატიც იქ დაასვენა.

¹³ CMOMPIK 1898, №24, განყ. II, 247-250.

¹⁴ CMOMPIK 1897, №17, განყ. I, 73.

¹⁵ CMOMPIK 1897, №22, განყ. II, 220.

ფოლკლორული მასალის კვლევისას ჩნდება რამდენიმე კითხვა, თუ როგორ იყო სამეცნიერო მუშაობის პრაქტიკა იმპერიალიზმის პირობებში: როგორ მოქმედებდნენ მეცნიერები და ფოლკლორული მასალის შემკრებლები იმპერიალურ სივრცეში? რა როლს ასრულებდნენ საქართველოს და ჩრდილო კავკასიის ცალკეული რეგიონები და ქვეყნები თავიანთი კულტურული თავისებურებებით?

რუსული იმპერიალიზმის მოქმედების კურსი, რომელიც XIX საუკუნეში საქართველოსადმი პროტექტორულ დამოკიდებულებასა და მუსლიმ ხალხებთან ომში გამოვლინდა, ფოლკლორული მასალის გამოქვეყნებასაც აკონტროლებს. ცარისტული იმპერია არა მარტო ტერიტორიულ გაფართოებას და დაპყრობილ ხალხებზე პოლიტიკური სუვერენიტეტის გაძლიერებას ცდილობს, ის ასევე ჩართულია პერიოდული სამეცნიერო გამოცემების საქმიანობასა და ფოლკლორული და ეთნოგრაფიული მონაცემების დამუშავებაში. კავკასიის მთიელთა ურთიერთთავდასხმების ამსახველი ხალხური სიმღერები და გადმოცემები მტრის სტერეოტიპების შექმნისა და არეულობის გამონწვევისთვის კარგი მიზეზი შეიძლება ყოფილიყო, მით უმეტეს, რომ ფოლკლორული მასალების შემკრებლები თვითონ ქართველი და კავკასიელი მოღვაწეები იყვნენ, მაგრამ ფოლკლორული მასალის სრული იდეოლოგიზაცია შეუძლებელია:

1881-1900 წლებში CMOMPIK-ში გამოქვეყნებული ქართული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები ცხადყოფს, რომ ქართველებისა და ჩრდილოკავკასიელთა ურთიერთდამოკიდებულება ხალხურ ცნობიერებაში ამბივალენტურად აისახა და ეს ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული მასალების შემკრებლებმა ზუსტად წარმოადგინეს. ყაბარდოელები, ლეკები, ოსები და აფხაზები თავდამსხმელებად არიან წარმოდგენილი, მაგრამ, ამავე დროს, მათთან ურთიერთობა მეგობრულ სახეს იღებს სინამდვილისადმი თავყვანისცემაში.

CMOMPIK-ის მასალების მიხედვით, ქართულ-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობები ზეპირსიტყვიერების სხვადასხვა ჟანრში განსხვავებულად არის ასახული. საგმირო პოეზიასა და სიმღერებში¹⁶ გადმო-

¹⁶ ქართულ ფოლკლორში საგმირო ლექსების სიუჟეტები, თემები და სახეები ძირითადად ორ ჯგუფად არის დაყოფილი: 1) გმირების ბრძოლა საქართველოში მოთარეშე უცხო ტომების წინააღმდეგ და 2) შინაური შუღლი სხვადასხვა კუთხის ან თემის წარმომადგენელთა შორის (სიხარულიძე 1968, 97).

ფოლკლორული ნყაროები ქართულ-ჩრდილოკავკასიური ურთიერთობების შესახებ

ცემულია მათი შეტაკებების ამბები, ეტიმოლოგიურ გადმოცემებში კი მშვიდობიანი თანაცხოვრების სურათი. ეს ერთი მხრივ ფოლკლორული ჟანრების სპეციფიკით აიხსნება: საგმირო თემატიკა *a priori* გულისხმობს კონფლიქტის ასახვას. ეტიმოლოგიური თქმულება კი ემოციურ, ხშირ შემთხვევაში რელიგიურ განწყობას აძლიერებს მსმენელში. მეორე მხრივ, იმავე საგმირო სიმღერებსა და თქმულებებში თვალში მოსახვედრია მტრის ვაჟკაცობის ხაზგასმა. ამის დამადასტურებელია არა მარტო მხატვრული ტექსტები, არამედ ყოველდღიურ ლექსიკაში შემორჩენილი სიტყვებიც. ყაბარდოელი ერამ-ხუტის სახელი სამეგრელოსა და აფხაზეთში სიმამაცის სინონიმად იქცა მიუხედავად იმისა, რომ სასტიკი და მრისხანე ყაჩაღი იყო.

ცარისტული იდეოლოგიური მიზნების შესაბამისად, ბუნებრივია, რომ *СМОМПК*-ში დაბეჭდილ ფოლკლორულ და ეთნოგრაფიულ მასალაში ჭარბობს კავკასიის ხალხების ურთიერთთავდასხმების ამსახველი ტექსტები, მაგრამ სწორედ ეს ტექსტები შეიცავენ ინფორმაციას, რომელიც ქართულ-ჩრდილოკავკასიურ ურთიერთობებს სხვა ასპექტით წარმოაჩენს. ცნობები კავკასიელთა საერთო სულიერი ღირებულებების შესახებ *СМОМПК*-ის ფურცლებზე, მართალია, მეტად მცირეა, მაგრამ თუნდაც მცირე მასალა შეიძლება ბევრად მნიშვნელოვანი იყოს.

ბიბლიოგრაფია

References

არჯევანიძე 1971: არჯევანიძე ე. 1971, *ანოტირებული ბიბლიოგრაფია "СМОМПК"-ში გამოქვეყნებული ქართული ხალხური სიტყვიერების მასალისა*, თბილისი

სიხარულიძე 1968: სიხარულიძე ქს. 1968, საგმირო ლექსები. *ქართული ხალხური პოეტური შემოქმედება*, II, 82-134

ჯაგოდნიშვილი 2004: ჯაგოდნიშვილი თ. 2004, *ქართული ფოლკლორისტიკის ისტორია*, თბილისი

СМОМПК 1881-1900: *Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа 1881-1900*, Тифлис

Elene Gogiashvili

The Folklore Sources on the Georgian and North-Caucasian Relationships in the “Collection of materials for describing of places and tribes of the Caucasus” (1881-1900)

Science is often considered to be an international practice in the first place. The state, however, provides an important framework for scientific research. The state shapes scientific practice in many ways, be it as a patron or oppressor, be it as an employer, or simply as the geographic area under study. In Western Europe during the 19th century, science often operated in the context of emerging national states. In Eastern and East-Central Europe science operated in the imperial framework of the Habsburg, Ottoman and Czarist Empires. The imperial characteristics of the state, such as multi-nationality, linguistic diversity, and a pronounced polarity between centers and peripheries, created specific conditions for the sciences in Caucasus.

Folk creations of all peoples residing in the Caucasus are scientifically processed in the folklore studies but only a couple of authors address the Georgian-North Caucasian folklore parallels sporadically. Issues of Caucasian studies are thoroughly studied from linguistic and historic viewpoint but the issues of interrelation of folklore creations of Georgians and their closest neighbours has not been left beyond attention of folklorists.

Study of the Georgian-North Caucasian folklore relations will reveal the nature of communication culture of the Caucasian people, intensity of contacts, historically established traditions and values. This region, outstanding for ethnic and religious diversity, was the area of migrations of the peoples of various origins. Their relations with the indigenous residents had various forms. Intensive contacts were replaced by isolation and reclusion, separation of the lowland and highland regions and their development in different directions. This was reflected the contacts and folkloric works of these peoples. Next to mythological motifs of one clearly identified genesis we can see a typological resemblance predetermined by historic neighborhood. These issues have not been raised by folklorists and accordingly, have never been studied.

This paper is a part of the project “Georgian-Caucasian Folklore Relations: 19th-20th Century Sources and Modern Narratives”(sponsored by Shota Rustaveli National Science Foundation, FR/532/2-154/13). The objective

of the project is to familiarize the international scientific community and wide society with folklore relations of Georgian and North Caucasian peoples. Neighborhood of these people, historic-geographic environment and intensive cultural links played a significant role in formation of these relations. The project will throw light on influences made by neighboring people on each other's creative works and how their historic relations were reflected in folklore.

Novelty of the project lies in the fact that no similar research has ever been carried out. Issues of Caucasian studies are well studied from linguistic and historic point of view but strangely enough, the issues of interrelation of oral folklore of Georgians and their closest neighbors have somehow been neglected by the folklorists.

Research of Georgian-Caucasian folklore relations is closely connected with political-ideological issues, as the authors of folklore-ethnographic descriptions of Caucasian people were military in the service of the Russian Empire from the second half of the 19th century. Data collected by Russian authors, provide rich material about the countries included in the Russian Empire for study of separate historical, ethnographic, folklore, literary and culturological issues, as well as from the viewpoint of research of imperialism in general. Important part of the folklore studies of the 19th century are the works of Georgian and Russian historians, linguists, ethnographers, literary critics, public opinion researchers, as well as foreign travelers, where folkloric material is used, as folkloric studies as a field of science, is based on these sciences. In 1840-1850-ies, interests to folklore deepened and were mainly demonstrated in practical collection works and description and characterization of a vivid folk narrative tradition. All this was done for the purpose of familiarization as it was published in the Russian periodicals and folkloric-ethnographic material was published by Russian authors along with others.

The paper deals with Georgian and North-Caucasian folklore published in the "Collection of materials for describing of places and tribes of the Caucasus" ["Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа"]. The Board of Caucasian Academic District began to issue a periodical collection "Collection of materials for describing of places and tribes of the Caucasus" from 1881. It existed until 1929 and 44 volumes were published in total. Throughout its existence this collection largely contributed to accumulation and publication of issues of the Caucasian culture, ethnography,

archaeology, language, literature and folklore. People of various social and education levels provided materials for the collection: teachers of gymnasiums and schools, students of high grades of theological academies and gymnasiums, clergymen, travelers etc. Therefore, materials are of unequal value, but even the material published in such form is important for us. The purpose of publication of the collection was to thoroughly study and become familiarized with the Caucasian peoples, which had political-state background. Knowledge of customs and mentality of newly joined peoples had a great importance for the Russian Czarism for their assimilation. Therefore, vast material is accumulated in this edition, which has not been studied yet.

Materials regarding culture, history, archeology, ethnography, language, literature of Caucasian peoples, mainly Georgians as well as researches of Russian, European and Georgian authors were printed in the collection. Each volume of the Collection comprised published historic and archaeological materials, and folkloric sources.

The folk narratives describing relations between Georgians, Abkhazians, Kabardinians, Laks and Ossetians could be categorized as 1. heroic songs, and 2. etiological tales. Each group could be sort out in following way:

- 1) Kabardinians in the Georgian heroic songs and tales;
- 2) Ossetians in the Georgian heroic songs and tales;
- 3) Laks in the Georgian etiological tales;
- 4) Ossetians in the Georgian etiological tales;
- 5) Kabardinians in the Georgian etiological tales.

The goal of this paper is to demonstrate folk narratives in imperial context. With this goal of mind, the following questions must be answered: To which extent did scholars and their organizations operate in an imperial space? What was the role of particular regions and countries with their cultural peculiarities, such as Georgian and North-Caucasian lands in the Czarist Empire?

Georgian folkloric texts, published in "Collection of materials for describing of places and tribes of the Caucasus" in 1881-1900-ies, confirms that the interaction between Georgian and North-Caucasian peoples were expressed ambivalently in folks perception and the collectors of folklore materials fixed it accurate. The folkloric image of Kabardinians, Laks, Ossetians and Abkhazians is portrayed as attacker but they are friendly in case they respect religious idols.

Georgian-North-Caucasian relations are differently demonstrated in Georgian folklore, published in “Collection of materials for describing of places and tribes of the Caucasus”. The heroic poems and songs tell us about fights and battles, but in the etiological tales there are reported the peaceful interactions between the Caucasian peoples.

According to the ideological interests of Czarism, folkloric and ethnographical data in “Collection of materials for describing of places and tribes of the Caucasus” are full of texts describing the conflicts, but even these texts contain information that shows the different aspects of Georgian-North-Caucasian relations. The notes about the common sacral values of Caucasians are very small, but even the small marks can be very important.

შორენა თავბერიძე
მისაღმების ჩვეულება
(ქართული ზეპირსიტყვიერების მიხედვით)

ქართველებს მისაღმება წინაპრებისაგან დადგენილ სავალდებულო წესად მიაჩნდათ. „წესია ქვეყანაზედა“,¹ – ასე განმარტავს მთქმელი ერთ ხალხურ ლექსში ქართველი ვაჟკაცის საქციელს – მტრისთვის საღმის თქმას. მისაღმების ჩვეულების თანახმად, შემხვედრთ უნდა გაეთვალისწინებინათ ერთმანეთის ასაკი, სქესი, ხელობა და სოციალური მდგომარეობა, სტუმრობენ თუ მასპინძლობენ, მტრობენ თუ მოყვრობენ, ჭირს იზიარებენ თუ ლხინს ულოცავენ ერთურთს და ამის შესაბამისად მისაღმებოდნენ ან არ მისაღმებოდნენ ერთმანეთს.

ქართველთა მისაღმების ჩვეულებაზე თავისებურ გავლენას უცხოტომელთა ადათ-წესებიც ახდენდა. ამ გავლენის შედეგად დამკვიდრებული უცხოურენოვანი სიტყვები ზეპირსიტყვიერებაშიც აისახებოდა. მაგალითად, აჭარული ზღაპარი აშიყ ყერიბიზე მოგვითხრობს: მივიდა აშიყ ყერიბი ერთ საჩაიეში, მიესალმა: „ – საღამ ალეიქუმ – ალეიქუმ საღამ! – უპასუხა უმფროსმა“. ² „არსენას ლექსში“ კი გვხვდება რუსული მისაღმება-მოკითხვა: „დრასტი ზნაკომ, გაგიმარჯოს, კუდა იდომ საითკენა?“³. თუმცა ამპარტავნობისა თუ სხვა მსგავს მიზეზთა გამო უცხო სიტყვებით მისაღმება ხალხს დასაცინად გაუხდია, რასაც ანეკდოტიც მონმოებს:

„სოფლის ორლობეში ერთმანეთს ხვდებიან „ნაქალაქარი“ გოგია და ქართლელი უპრეტენზიო გოგო მაყვალა.

– გამარჯობა, გოგია!

– ზდრასტი!

– იი, მეხი კი ჩამოვათხლიშე მაგ შენ ძირნაყარ რუსულსა!“⁴

შეხვედრისას საგანგებო სიტყვით (ასევე მოძრაობებით) ერთმანეთის

¹ ხორგუაშვილი 1989, 75.

² სიხარულიძე 2005, 49.

³ ბერულავა 1965ა, 215.

⁴ ბარბაქაძე 1992, 32.

მიმართ პატივისცემის, კეთილგანწყობის გამოხატვას აღნიშნავს ზმნა (მიესალმება), რომლის ძირია არაბული სიტყვა სალამ (მშვიდობა). ეს სიტყვა ხშირად გვხვდება ზეპირსიტყვიერებაშიც. მაგალითად:

„ნაკუდავ, შენსა მომკლავსა
ლეკმა ლეკს მისცა სალამი“;⁵

„ადგენენ, წავიდნენ ხევსურნი, ერთმანეთს არ უცდისაო...
ჭეხით მოართვეს სალამი ერეკლეს, მეფის შვილსაო“.⁶

„სალამი მისცეს. სალამი აიღეს“,⁷ – ამბობს მთქმელი ერთ ზღაპარში, როდესაც სასტუმროს მეპატრონისა და სტუმრების შეხვედრას აღწერს.

ქართველებში მისაღმების ერთ-ერთი გავრცელებული ფორმაა, მშვიდობა უსურვო შემხვედრს (ალბათ ამან შეუნყო ხელი ქართულ ენაში სიტყვა სალამის დამკვიდრებას); მეტიც, ხევსურულ კილოში სიტყვები „მშვიდობას ეტყვის“ ნიშნავს: მიესალმება, გამარჯობას ეტყვის.⁸ „მოგვიხვედ მშვიდობითაო“, – ასე ესალმებიან ზურაბ ერისთავს ერთ ხევსურულ ლექსში.⁹ „– თეთრო მანგურ, მშვიდობით მომიხვე“, – მიმართავს მონადირეს ლვთაება დალი.¹⁰ „მღვდლის ზღაპარი“ მოგვითხრობს: ერთმა ბიჭმა „დილით ჩამოიარა, მღვდელს მიესალმა: – დილა მშვიდობისა, მამაო!“¹¹. ტარიელიანის ერთ-ერთ ვარიანტში ტარიელის შვილი დევს დაუძახებს: ბიძიეთ გაუმარჯოსო. დევი უპასუხებს: მშვიდობა შენაო.¹² ეს უკანასკნელი მაგალითი იმითაც არის საგულისხმო, რომ გამარჯობის პასუხად, ჩვეულებრივ, გამარჯვებას უსურვებენ: „გამარჯობას“ „გაგიმარჯოს“ უნდაო! – ამბობს ქართული ანდაზა¹³ (რომელიც მხოლოდ გამარჯობის ტოლ-სწორ პასუხს არ გვამცნობს).

სიტყვების – გამარჯობა, გაგიმარჯოს – შესახებ ოლივერ უორდროპი წერდა: ეს მისაღმებები ისეთივე მრავლის მთქმელია, როგორც ფოლიან-

⁵ სიხარულიძე 1974, 179.

⁶ მაკალათია 1935, 42.

⁷ ჩიქოვანი 1956, 72.

⁸ ქინჭარაული 2005, 631.

⁹ შანიძე 1931, 8.

¹⁰ შანიძე, თოფურია, გუჯეჯიანი 1939, 297.

¹¹ ლლონტი 1975, 254.

¹² ვირსალაძე 1958, 331.

¹³ ბერულავა 1965ა, 46.

ტების ათობით ტომიო.¹⁴ ხალხური ლეგენდა სიტყვა გამარჯობას თამარ მეფის სახელს უკავშირებს. ბრძოლის შემდეგ ხელმწიფემ ქართველებს გამარჯვება მიულოცა: – თქვენს მარჯვენას გაუმარჯოსო. – გაუმარჯოსო! – უპასუხა ლაშქარმა. „ამის შემდეგა წესათ გახდა ეგა. ქართველები ეხლა როცა სადმე ერთმანეთს შავხვდებით, თავ დაუკრამთ და ვეტყვით: „შენ მარჯვენას გაუმარჯოსო“. – ასე გაჩთა ჩვენი გამარჯობა“, – ამბობს სახალხო მთქმელი.¹⁵

თითქმის ყველა ქართული მისალმება დალოცვის ტიპისაა (გარდა ნახვამდისა¹⁶),¹⁷ რასაც სიტყვა გამარჯობის ხალხური ეტიმოლოგიაც ადასტურებს: გამარჯობა მარჯვენის დალოცვაა. ზეპირსიტყვიერებაში, გამარჯობის გარდა, დალოცვა-მისალმების სხვა ფორმებიც გვხვდება. მაგალითად, ერთ სვანურ ლექსში შეხვედრისას მუსავთი ნავერიანი და ძმები, სოზარი და ციოყი, ასე ესალმებიან ერთმანეთს:

„– თქვენი მგზავრობა დამილოცავს!
– ჩვენი შემხვდომი დაგვილოცავს!“¹⁸

ნადირის დევნაში მთის წვერზე შემორჩენილი მონადირე მეთქი განთიადისას სხვა მონადირეს რომ დაინახავს:

„– კაი მგზავრობა მონადირეს! –
მეთქიმ მიაძახა ლაკვრაშის წვერიდან.
– სულ კაი მეთქის გექნების! –
მონადირემ დაბლიდან მიუგო.“¹⁹

იმის გათვალისწინებით, ვინ იყო შემხვედრი, რა ხელობისა, სად მიდოდა, რას საქმიანობდა, შესაბამისი დალოცვა-მისალმება ითქმოდა.²⁰ მაგა-

¹⁴ უორდროპი 2001, 101.

¹⁵ ლლონტი 1948, 7-8.

¹⁶ გამონაკლისია აღდგომის ბრწყინვალე დღესასწაულის პერიოდში ერთმანეთისთვის თქმული მისალმებაც. თ. სახოკია ამ ჩვეულების შესახებ წერდა: „შემხვედურთ „ქრისტე აღდგას“ ვეუბნებით გამარჯვების მაგიერ, ისინი „ჭეშმარიტად აღდგათი“-თი გვიპასუხებენ“ (სახოკია 1955, 55).

¹⁷ ომიძე 2007, 50.

¹⁸ შანიძე, თოფურია, გუჯეჯიანი 1939, 135.

¹⁹ იქვე, 307.

²⁰ მსგავსი მისალმებები სხვა ხალხებსაც ჰქონდათ. მაგალითად, ნახირით მიმავალ მწყემსს აფხაზები ესალმებიან სიტყვებით: კეთილად გამწყემ-

ლითად, ხანისწყლის ხეობაში მეზადურს „გამარჯობის“ ნაცვლად ეტყვიან: სილამცახარ (ხსნილი იყო თევზის ქერაში), ხოლო ყველა მონადირეს – სილამც იარე;²¹ გამარჯობის ნაცვლად ბარაქას ეუბნებოდნენ ქართლ-კახეთში კალოზე მომუშავეს; „კაი ხვაჯიო“ უსურვებდნენ გურიაში სიმინდის ამღებს, ხოლო „ჯვარი გინერიაო“ ეტყოდნენ არყის გამოხდისას, შალის თელისას, ძროხის წველისას, ბოსტანში მუშაობისას.²² დამონმებული ეთნოგრაფიული მასალა მით უფრო საგულისხმოა, რომ ზღაპრებში ყანაში მომუშავესაც, მეცხვარესაც და მონადირესაც მისალმებისას გამარჯობას ეუბნებიან. მაგალითად: ერთ მღვდელს გზად მუშები შეხვდებიან, რომლებიც ყანას ხნავენ. „– გამარჯობა თქვენო! – დუუძახა ღვდელმა იგინს. – გაგიმარჯოსო! – უთხრეს ამ ხალხმა“.²³ თავისი სიზმრის მძებნელი კაცი გზაში მეცხვარეს შეხვდება: „– გამარჯობა შენო! – მეცხვარეს უთხრა. – გაგიმარჯოსო! – მეცხვარემ უთხრა“.²⁴ ერთ ტრიალ მინდორზე შავლაი მონადირეს შეხვდება: „– გამარჯობა! – გაგიმარჯოსო! – საიდან მოდიხარ, ვინა ხარო? – შადკითხეს ერთი მეორეს“.²⁵

საქართველოს ზოგ კუთხეში გვხვდება მუშაკაცისა და მონადირისათვის გამარჯობის თქმის ჩვეულება, თუმცა, როგორც წესი, გამარჯობას სათანადო სიტყვებსაც მოაყოლებენ და შემხვედრს საქმეში ხელის მომართვას უსურვებენ. მაგალითად: გურიაში მონადირეს გამარჯვებასთან ერთად ეტყოდნენ: ივანე მახარობელი²⁶ შეგენოსო;²⁷ როდესაც სვანი იქ მივიდოდა, სადაც არაყს ხდიდნენ, მისალმების წინ აუცილებლად იტყოდა: არაყი წვიმსო;²⁸ თუშეთში ცხვარში მისული გარეშე კაცი, რო-

სინოს შენი ნახირო. თუ ნახირს მთაში მიერეკებიან, ამ დროს მისასალმებელი სიტყვებია: უვნებლად (უკლებლივ) აგარეკინოს ნახირი მთაშიო. სხვა მისალმებები ამ შემთხვევებში უზრდელობად, სირცხვილად მიაჩნდათ (ემხვარი 1945, 139).

²¹ გაჩეჩილაძე 1948, 187-188.

²² წულაძე 1971, 100-101.

²³ ლლონტი 1948, 151.

²⁴ იქვე, 110.

²⁵ იქვე, 15.

²⁶ ივანე მახარობელს მონადირის შემწე-მფარველად მიიჩნევდნენ.

²⁷ წულაძე 2009, 46.

²⁸ ბარდაველიძე 1939, 66.

მელიც ჩვეულებრივ დროს მხოლოდ „გამარჯობას“ ამბობს, თუ წველის ან პარსვის დროს მივა, ჯერ ეტყვის: „ბარაქა თქვენ საქმესაო“ და მერე ამბობს „გამარჯობას“.²⁹

დროთა განმავლობაში გამარჯობა ფართოდ გავრცელებულ, ზოგად მისალმებად იქცა,³⁰ რომელიც იმავე მნიშვნელობის სხვა სიტყვებს ჩაენაცვლა. შესაძლოა ამით აიხსნება ის გარემოება, რომ ყოველდღიურ ყოფაში დამონმებული დალოცვა-მისალმების ფორმები ქართულ ზღაპრებში არ გვხვდება.

სალამი დასწრებაზე უნდა იყოსო, – ნათქვამია ერთ ანდაზაში;³¹ კარგი ადამიანი სალამს აქეთ დაასწრებსო, – ამბობენ სვანები.³² ხევესურებს განსხვავებული შეხედულება ჰქონდათ, კერძოდ, თუ გამვლელი ხევესურს პირველი მიესალმებოდა, იგი იფიქრებდა, ჩემი შეეშინდა და გამარჯვება მითხრაო.³³ აღნიშნული შეხედულება საგულისხმოა მეგრულ ზღაპართან მიმართებით, რომელშიც გმირების, ხრისტაგანისა და ბელთაგანის, პირველი შეხვედრის აღწერისას მთქმელი საგანგებოდ შენიშნავს, სალამს პირველი არცერთი გმირი არ ამბობსო; იქნებ ამით მეზღაპრე მსმენელს ამცნობს: არც ერთ გმირს არ სურს, მეორის უპირატესობა აღიაროს და პირველი მიესალმოსო – ხრისტაგან-გმირმა და ბელთაგან-გმირმა შორიდანვე იცნეს ერთმანეთი. „მივიდნენ ახლოს, მაგრამ პირველად („უწინ“) გამარჯვება არც ამან უთხრა და არც იმან. გაუარეს [გვერდი] ერთმანეთს. დაბრუნდა ხრისტაგანი და დაუძახა: – გამარჯობა, ძმაო, ბელთაგან-გმირო! მობრუნდა ბელთაგანი და უთხრა: – გაგიმარჯოს, ძმაო, ღმერთმა, ხრისტაგან-გმირსო“.³⁴

ზღაპრებში გზად მიმავალი გმირები პირველები ესალმებიან შემხვედრ მეცხვარეს, მონადირეს, მუშაკაცებსა თუ სხვადასხვა ცხო-

²⁹ ბოჭორიძე 1993, 336.

³⁰ გამარჯობის ეტიმოლოგია და მისი გამოყენების თავისებურებანი (გამარჯობას მამაკაცს ეუბნებოდნენ, ხოლო ქალისთვის გამარჯობის თქმა სირცხვილი იყო; ჭირისუფალთან სამძიმარზე მისულს გამარჯობას არ ეტყოდნენ და ა.შ.) ცალკე კვლევის საგანია და აქ სიტყვას ვეღარ გავაგრძელებ.

³¹ ჩხენკელი 2009, 100.

³² დავითიანი 1973, 188.

³³ მაკალათია 1935, 104.

³⁴ დანელია, ცანავა 1991, 67.

ველს. საფიქრებელია, რომ, მისაღმების ჩვეულების თანახმად, გამვლელს, თუნდაც მდიდარსა და წარჩინებულს, პირველს ეკუთვნოდა მუშაკაცისათვის საღმის თქმა, რაზედაც ერთ ზღაპარში ნახსენები სიტყვა „ისევ“ უნდა მიუთითებდეს: გზად მიმავალმა მდიდარმა სოვდაგარმა დაინახა, რომ ერთი გლეხკაცი ხნავდა. სოვდაგარმა „სალამი არ მისცა. ისევ გუთნისდედა მიესალმა“.³⁵

ხალხის შეხედულებით, საღამი ყველას ეთქმოდა, მტერსაც კი. საღამი მტერსაც არ დაეკავებო, – ამბობს ქართველი.³⁶ მტრისათვის საღმის თქმა წინაპართა ჩვეულების დაცვად მიიჩნეოდა და არა ქედის მოხრად მტრის წინაშე შიშისა თუ უღონობის გამო, რასაც ხალხის ხსოვნაში შემორჩენილი ერთი შემთხვევაც მოწმობს: ერთხელ ჯაფარ-ყული-ხანს, ბახტიართა³⁷ ბატონს, ჯართა და ამალით ფერეიდანში, ქართველთა სოფლებში, გაუვლია. ერთ ქართველს დაუნახავს ჯაფარ-ყული-ხანი და „დიდის პატივითა და მოწინებით საღამი მიუცია, მაგრამ ერთი-ორიოდ ფეხი რომ წინ წაუდგავთ, მიუყვია პირი იმავე ქართველს და ახლა საშინელი ლანძღვა მიუყოლებია. ჯაფარ-ყული-ხანსაც შეეყენებინა ცხენი და ეკითხნა იმ ქართველი კაცისათვის: – მითხარი, თუ ღმერთი გწამს, რას ჰწინავედა ან ის, ისეთი შენი მოწინებით საღამი და ან ეგ, უშვერი სიტყვებით ლანძღვა-გინებაო? – პირველი იმას ჰწინავედა, რომ როდესაც შენსაებ დიდი პირი გამოივლის ჩვენს მიწა-წყალზედ, ყველა ჩვენგანი მოვალეა ღირსეული პატივი სცეს – დიდ-პატარაობის გარჩევა და უცხო კაცის დახვედრა კარგა იციან ქართველობამაო. და მეორეც იმასა ჰწინავედა, რომ შენ მაგ პატივისცემით თავს არ წახვიდე, თვალები არ აგებას და არ გეგონოს: რომ შენი გვეშინიან და პატივს იმიტომ გცემთ – ქართველებს არავისი არ ეშინიანთო“.³⁸

სიტყვიერ მისაღმებას ხშირად ახლდა განსაზღვრული მოძრაობები, ჟესტები (ფეხზე წამოდგომა, ხელის ჩამორთმევა, კოცნა, ქუდის მოხდა, თავის დაკვრა, მუხლის მოყრა), რომლებიც ასევე გამოხატავდა შემხვედრთა შორის დამოკიდებულებას. არქანჯელო ლამბერტის ცნობით, მეგრელი მასპინძელი, არსებული წესისამებრ, ზოგ სტუმარს ლო-

³⁵ ლლონტი 1975, 282.

³⁶ ბერულავა 1965ბ, 265.

³⁷ ირანული მოდგმის მომთაბარე ტომი.

³⁸ აღნიაშვილი 1896, 216-217.

ყაზე ეამბორებოდა, ზოგს ორჯერ მუხლმოდრეკით ესალმებოდა; დიდი ხნის უნახავი მეგრელები შეხვედრისას ჩამოქვეითდებოდნენ და ერთმანეთს მუხლმოდრეკით ესალმებოდნენ.³⁹ ქართველ წარჩინებულთა მისალმების ჩვეულების თანახმად, როდესაც წარჩინებულები ერთმანეთს შეხვდებოდნენ, მოვალენი იყვნენ ჩამოქვეითებულიყვნენ და კოცნით მისალმებოდნენ ერთმანეთს.⁴⁰

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში მიღებული ყოფილა შეხვედრისას კოცნა, იგი საყოველთაოდ გავრცელებული არ ყოფილა. თუ სვანები მომსვლელს სამჯერ კოცნით ხვდებოდნენ,⁴¹ თუშები კოცნას სირცხვილად მიიჩნევდნენ და სტუმარს ხელის ჩამორთმევით ესალმებოდნენ.⁴²

ხალხურ ლექსში თავისებური პოეტური სახეა სიკვდილის შეხვედრა ვაჟკაცთან... პირზე კოცნით:

„ჩამაუჩინდა სიკვდილი გორგალას წვერის პირსაო.

„სად მიხოლ, ჩემო მამუკავ?“ მაუკოცნიდა პირსაო“.⁴³

მეგრული ზღაპრის გმირები პირველი შეხვედრისთანავე ერთმანეთს გადაკოცნიან და ხელის ჩამორთმევით ესალმებიან.⁴⁴ მისალმებისას ხელის ჩამორთმევის ჩვეულება ხალხურ ლექსებშიც გვხვდება. მაგალითად:

„გამარჯობა, ბესო,

გეახელი დღესო.

შენი გაცნობა მინდოდა,

ჩამოგართმევ ხელსო“.⁴⁵

„გასწი, გაფრინდი, მერცხალო, გადაიარე მთანია...

მიბრუნდი ჩემსა სატრფოსთან და ჩამოართვი ხელია“.⁴⁶

³⁹ ლამბერტი 2011, 129.

⁴⁰ სართანია 2002, 156.

⁴¹ არაყიშვილი 1950, 11.

⁴² მაკალათია 1983, 104-105.

⁴³ შანიძე 1931, 105.

⁴⁴ დანელია, ცანავა 1991, 67.

⁴⁵ ხორგუაშვილი 1989, 261.

⁴⁶ მაკალათია 1937, 33.

კახეთში მოგზაურობის აღწერისას ოლივერ უორდროპი წერდა: გზაში ბევრი თავაზიანი მამაკაცი გვხვდებოდა; ისინი ფაფახებს იხდინენ და თავის ნატიფი დაკვრით გვესაღმებოდნენო.⁴⁷ ხალხური ლექსის თანახმად, ერეკლე მეფესთან მისულმა მაია წყნეთელმა:

„ხირიმი შეატრიალა,
დაბლა დაუკრა თავია“.⁴⁸

როდესაც მუხათგვერდში მოქეიფე არსენა ოძელაშვილს გიორგი კუჭატნელი გაუვლის წინ, „გამარჯვებას ეტყვის ერთსა: – „გამარჯობა“, – „გაგიმარჯოს“.⁴⁹ მისაღმების ჩვეულება თითქოს არ დარღვეულა – არც ერთმა გაიარა უსაღმოდ და არც მეორემ დატოვა საღამი უპასუხოდ. მაგრამ რატომღაც ამ მისაღმებას ერთგვარ შენიშვნად მოჰყვება სიტყვები: „საღმად მარტო ეს იყვესა“. იქნებ ცალკეულ შემთხვევებში შეხვედრისას მარტო გამარჯობის თქმას ქართველები საკმარისად არ მიიჩნევდნენ; იქნებ არსენასა და კუჭატნელის „ცარიელი“ საღამი – არც ფეხზე წამოდგომა, არც ჩამოქვეითება, არც ქუდის მოხდა, არც ხელის ჩამორთმევა – მსმენელისათვის ერთგვარი მინიშნებაა მათ შორის მოსალოდნელ დაპირისპირებაზე.

საზოგადოდ, საღმის უთქმელობა, გულზვიადობის, მტრობის, წყრომა-განრისხებისა⁵⁰ და არაკეთილგანწყობის ნიშნად მიიჩნეოდა. საღმის უთქმელობა შეურაცხყოფადაც ითვლებოდა და იშვიათად დარჩებოდა დაუსჯელი.

მეცხვარეს, რომელიც გზად ჩავლილ ოსებთან შებრძოლებას გადაწყვეტს და ამიტომაც მათ საღამზე არ უპასუხებს, სახალხო მთქმელი ასეთ სიტყვებს ათქმევენებს:

„არც გამარჯობა ვუთხარი,
არც შუბლი გავუშაღეო...
სამი მოგკალ, ორი დავჭერ,
თავიც ხომ ვინაცვალეო“.⁵¹

⁴⁷ უორდროპი 2001, 101.

⁴⁸ ბერულავა 1965ა, 197.

⁴⁹ იქვე, 222.

⁵⁰ ხევსურეთში აკრძალული იყო სხვის სოფელში ცხენით გავლა. თუ მგზავრი სოფელში ცხენზე ამხედრებული გაივლიდა, პატივსაცემი და უფროსი კაციც რომ ყოფილიყო, გამარჯობას მაინც არ ეტყოდნენ (ოჩიაური 1980, 43).

⁵¹ უმიკაშვილი 1937, 58.

არ ესალმება ზურაბ არაგვის ერისთავს ერთი ურჯულო ბელადი. „სალამ რათ მივცემ ზურაბსა, რა ჩემი ბატონი არი?“ – ქედმაღლურად კითხულობს იგი.⁵²

აფციაურის განრისხების მიზეზი, ხალხური ლექსის თანახმად, სალამზე სალმის უთქმელობაა. შემხვედრ მგზავრებს აფციაური ესალმება:

„სიცილით, ნვერის რხევითა.
ყური არ უგდეს მგზავრებმა,
გასცდნენ დიდგულად მღერითა.
გაჯავრდა აფციაური,
გული აევსო სევდითა“.⁵³

ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში სალმის უთქმელობას თავისებური მხატვრული ფუნქცია აქვს.

სალმის ართქმა ის მხატვრული ხერხია, რომლითაც მეზღაპრე გმირის გასაჭირზე მიანიშნებს – რომ არა დიდი საფიქრალი და სადარდებელი, კაცი გზად შემხვედრ უცხო კაცს სალამს როგორ დაუძვირებსო. ერთი ზღაპარი მოგვითხრობს: სოლომონ ბრძენმა ერთ კაცს დაავალა, აეხსნა, რატომ იყო უცნაურად გამართული გუთანნი და წისქვილი. თუ ვერ ამიხსნი, სიკვდილით დაგსჯიო, დაემუქრა მეფე. „წავიდა ეს კაცი. მიდის დაღონებულნი. ვინც კი ხვდება გზაში, ხმას არავის არა სცემს, სალამს არ აძლევს“.⁵⁴ სხვა ზღაპრის გმირი მივა ერთ ადგილზე, სადაც მენახირეებს საქონელი ჰყავთ, და მენახირეებს მიესალმება, მაგრამ მენახირეები ხმა არ გასცემენ; მეორედაც რომ უთხრა გამარჯობა, მენახირეებმა უთხრეს: – რა დროს გამარჯვებაა, ეს ორი წელია, ეს კამეჩები ასე ჭიდაობენ და ვერას გზით ვერ ვაშველებთო.⁵⁵ ერთ სატრფიალო ლექსში ვაჟი ქალს ეფიცება: „მე რომ შენი ქმარი ვიყო, ყეინს არ მივცემ სალამსა“.⁵⁶ ლამაზი ცოლის პატრონობით გაამაყებული ვაჟი თვით ყეინსაც არ მიიჩნევს თავის სწორად; ამადაც უძვირებს სალამს.

სალმის უთქმელობას ზოგჯერ შესაძლოა ის რწმენა-წარმოდგენები ედოს საფუძვლად, რომლებიც უშუალოდ მისალმებას არ უკავშირდება

⁵² უმიკაშვილი 1937, 88.

⁵³ კოტეტიშვილი 1961, 218.

⁵⁴ ძიდიგური 1959, 120.

⁵⁵ ვირსალაძე 1949, 252.

⁵⁶ ვირსალაძე 1978, 57.

(თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ არსებობდა მისაღმებასთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები – გურიაში ერთ-ერთი ბრძნა იყო პირდაუბანელი საღმის მიცემა⁵⁷). თუშეთში ჰყვებიან ამბავს მონადირე ბეროზე, რომელიც ერთ ქალს მგლისაგან იხსნის. ქალი ქაჯი აღმოჩნდება. იგი მონადირეს თავის დედ-მამასთან წაიყვანს, რომ მისი გადარჩენისათვის დაასაჩუქრონ და გზაში საგანგებოდ გააფრთხილებს: სოფელში მისვლისას ყველა გამარჯობას გეტყვის, მაგრამ შენ ხმა არ ამოიღო, ხმა არავის გასცეო. სოფელში ბეროს ყველა ესალმება, მონადირე კი პასუხს არავის სცემს, რის გამოც საყვედურობენ: „კაც არ ხარი, გამარჯობას რაგვერ არ გვეობნებ?“⁵⁸ საფიქრებელია, რომ მონადირე ქაჯებს ერთადერთი მიზეზის გამო არ ესალმება – არ დაარღვიოს უმძრახობის აკრძალვა. ეშმა-ქაჯი რომ შეგხვდება და ლაპარაკს დაგინწყებს, ხმა არ უნდა გასცე, თორემ თუ საუბარში ჩაგიყოლია, მისი ხარ, „დაგიტომებს“ და თან წაგიყვანსო, – სჯეროდათ თუშებს.⁵⁹

მისაღმების ჩვეულება საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მცირედ, მაგრამ მაინც განსხვავდება ერთმანეთისაგან – განსხვავდება სიტყვები, განსხვავდება ფესტები. მიუხედავად ამისა, მისაღმების მიზანი ყველგან ერთია – პატივისცემისა და კეთილგანწყობის გამოხატვა. საღმის მიცემა თანაბარიაო,⁶⁰ ამბობს ქართველი. თუმცა კაცს შეხედე და ქუდიც ისე მოუხადეო,⁶¹ ესეც ქართველის სიტყვებია. ხალხს საღმის თქმა მტრისთვისაც და მოყვასისთვისაც სავალდებულოდ მიაჩნდა, საღამზე საღმის უთქმელობა კი – ისეთივე საძრახის საქციელად, როგორც საღმის ართქმა; თუმცა მისაღმების დროს პატივისცემის გამოხატვისას იგი წინდახედულობისა და გონიერების გამოჩენას მოითხოვდა.

ბიბლიოგრაფია

References

არაყიშვილი 1950: არაყიშვილი დ. 1950, *სვანური ხალხური სიმღერები*, თბილისი

⁵⁷ ნულაძე 1971, 111.

⁵⁸ მაკალათია 1937, 126.

⁵⁹ ცოცანიძე 1990, 82.

⁶⁰ დავითიანი 1973, 15.

⁶¹ ბერულავა 1965ბ, 105.

- აღნიაშვილი 1896:** აღნიაშვილი ლ. 1896, *სპარსეთი და იქაური ქართველები (მგ ზავრის წერილები)*, ტფილისი
- ბარბაქაძე 1992:** ბარბაქაძე ბ. და ბარბაქაძე გ. 1992, *მოდი ერთად ვიცინოთ, ქართული, უცხოური და პოლიტიკური იუმორი*, შემდგენლები: ბახვა და გიორგი ბარბაქაძეები, თბილისი
- ბარდაველიძე 1939:** ბარდაველიძე ვ. 1939, *სვანურ ხალხურ დღეობათა კალენდარი, I, ახალწლის ციკლი*, ტფილისი
- ბერულავა 1965ა:** ბერულავა და სხვ. რედ., *ხალხური სიბრძნე ხუთ ტომად 1965*, სარედ. კოლეგია: ხ. ბერულავა, ე. ვირსალაძე, ქს. სიხარულიძე, ა. ლლონტი, მ. ჩიქოვანი, ტ. 4: ქართული ხალხური პოეზია, ტომი შეადგინა, წინასიტყვე. და შენიშვნები დაურთო ქს. სიხარულიძემ, თბილისი
- ბერულავა 1965ბ:** ბერულავა და სხვ. რედ., *ხალხური სიბრძნე ხუთ ტომად 1965*, სარედ. კოლეგია: ხ. ბერულავა, ე. ვირსალაძე, ქს. სიხარულიძე, ა. ლლონტი, მ. ჩიქოვანი, ტ. 5, ანდაზები, მახვილსიტყვაობა, გამოცანები. ტომის შემდგ.: ალ. ლეჟავა, ა. ცანავა და ჯ. ბარდაველიძე, თბილისი
- ბოჭორიძე 1993:** ბოჭორიძე გ. 1993, *თუშეთი, ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული მასალები*, თბილისი
- გაჩეჩილაძე 1948:** გაჩეჩილაძე პ. 1948, *მეზადურთა მისალმების ფორმულები ხანის-წყლის ხეობაში, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*, 29ბ, 187–191
- დავითიანი 1973:** დავითიანი ა. 1973, *სვანური ანდაზები*, თბილისი
- დანელია, ცანავა 1991:** ქართული ხალხური სიტყვიერება, *მეგრული ტექსტები (ქართული თარგმანიურთ)* 1991, ტ. II, ზღაპრები და მცირე ჟანრები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი, შენიშვნები და გამოკვლევები დაურთეს კ. დანელიამ და ა. ცანავამ, თბილისი
- ემხვარი 1945:** ემხვარი ბ. 1945, *აფხაზთა ზრდილობის საკითხისათვის, მნათობი*, 9, 134–142
- ვირსალაძე 1949:** *რჩეული ქართული ხალხური ზღაპრები 1949*, ელენე ვირსალაძის რედაქციით, შესავალი წერილით და შენიშვნებით, თბილისი
- ვირსალაძე 1958:** *ქართველ მთიელთა ზეპირსიტყვიერება, მთიულეთ-გუდამაყარი 1958*, ტექსტების მომზადება, რედაქცია, გამოკვლევა და შენიშვნები ელენე ვირსალაძისა, თბილისი
- ვირსალაძე 1978:** ვირსალაძე ე. და სხვ. რედ., *ქართული ხალხური პოეზია 1978*, ტ. 6, სატრფიალო ლექსები, თბილისი

- კოტეტიშვილი 1961:** კოტეტიშვილი ვ. 1961, *ხალხური პოეზია*, თბილისი
- ლამბერტი 2011:** ლამბერტი ა. 2011, *სამეგრელოს აღწერა*, თბილისი
- მაკალათია 1935:** მაკალათია ს. 1935, *ხევსურეთი*, ტფილისი
- მაკალათია 1937:** მაკალათია ს. 1937, *თუშური ლექსები*, ტფილისი
- მაკალათია 1983:** მაკალათია ს. 1983, *თუშეთი*, თბილისი
- ოჩიაური 1980:** ოჩიაური ა. 1980, *სტუმარმასპინძლობა ხევსურეთში*, თბილისი
- სართანია 2002:** სართანია დ. 2002, *ივანე ჯავახიშვილი და ქართული ეტიკეტის ისტორიის საკითხები*, თბილისი
- სახოკია 1955:** სახოკია თ. 1955, *როგორ ვიზრდებოდი თქველად (მოგონებანი)*, თბილისი
- სიხარულიძე 1974:** სიხარულიძე ქს. და სხვ. რედ., *ქართული ხალხური პოეზია 1974*, ტ. 2, ნაკვ. 1, საგმირო ლექსები, თბილისი
- სიხარულიძე 2005:** *სხალთის ხეობის ფოლკლორული მასალები 2005*, შემდგენელი გიორგი სიხარულიძე, თბილისი
- უმიკაშვილი 1937:** უმიკაშვილი პ. 1937, *ხალხური სიტყვიერება*, ნაწილი პირველი, ლექსები, ანდაზები და გამოცანები, რედაქცია, ბიოგრაფია, წინასიტყვაობა და შენიშვნები ფ. გოგიჩაიშვილისა, ტფილისი
- უორდროპი 2001:** უორდროპი ო. 2001, *საქართველოს სამეფო, მოგზაურობა ბანოვანთა, ღვინის და სიმღერის ქვეყანაში*, თბილისი
- ღლონტი 1948:** ღლონტი ალ. 1948, *ქართლური ზღაპრები და ლეგენდები*, შესავალი, ტექსტები, შენიშვნები, თბილისი
- ღლონტი 1975:** ღლონტი ალ. 1975, *ქართული ზღაპრები*, შეადგინა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო ალ. ღლონტმა, თბილისი
- შანიძე 1931:** შანიძე ა. 1931, *ქართული ხალხური პოეზია, I, ხევსურული*, ტფილისი
- შანიძე, თოფურია, გუჯეჯიანი 1939:** *სვანური პოეზია 1939*, I, სიმღერები შეკრიბეს და ქართულად თარგმნეს ა. შანიძემ, ვ. თოფურიამ, მ. გუჯეჯიანმა, თბილისი
- ჩიქოვანი 1956:** *ქართული ხალხური ზღაპრები*, ტ. III, მიხ. ჩიქოვანის რედაქციით, კომენტარებითა და ლექსიკონით, თბილისი
- ჩხენკელი 2009:** ჩხენკელი პ. ჩხენკელი ვ. ჩხენკელი ფ. 2009, *ქართული ანდაზები (ბრძნული გამონათქვამები)*, თბილისი
- ცოცანიძე 1990:** ცოცანიძე გ. 1990, *გიორგობიდან გიორგობამდე (ეთნოგრაფიული ექსკურსი თუშეთის ახლო წარსულიდან)*, თბილისი

ძიდიგური 1959: ქართული ხალხური ზღაპრები, შ. ძიდიგურის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და ლექსიკონით, თბილისი

წულაძე 1971: წულაძე ა. 1971, *ეთნოგრაფიული გურია*, თბილისი

ჭინჭარაული 2005: ჭინჭარაული ა. 2005, *ხევსურული ლექსიკონი*, თბილისი

ხორგუაშვილი 1989: ხორგუაშვილი გ. 1989, *ნამცერევი*, ხალხური პოეზია ჩანერილი ქართლში, შემკრებ-შემდგენელი გიორგი ხორგუაშვილი, თბილისი

Shorena Tavberidze

The tradition of greeting (According to the Georgian folklore)

For any Georgian the tradition of greeting is an obligatory rule which has been transferred since ancient times. "It's a rule all round the world" – is the phrase that is used by the people to explain a Georgian knight's behaviour when he greets his enemy. According to the tradition of greeting those who met each other should have taken into consideration age, gender, trade and social position; in addition they should have taken into account whether they were guests or hosts, friends or enemies, they were expressing sympathy or congratulating on some occasion and according to all these they might either greet or not greet each other.

The Georgian tradition of greeting has been influenced by the traditions of other nationalities too. As a result of this influence in Georgian folklore we can see foreign words used for greeting, such as "salamaleikum", "aleikum-salam", "zdrasti". Although either because of the arrogance or some other reasons greeting using foreign words has been the object of ridicule, which can be proved by some folk jokes.

According to a folk legend the Georgian greeting word "gamarjoba" is connected to the glorious king Tamar and Georgians' triumph in a battle. By the end of the battle the king congratulated the warriors on the victory and blessed their right hands. This phrase became a widespread and common greeting. In many cases "gamarjoba" has substituted other words having similar meaning. Generally speaking all the words in Georgian used for greeting has the meaning of blessing. In folklore we can meet various forms of the greetings, such as blessing of travelling, blessing of trade, etc.

The Georgians thought that one should greet everyone even the enemy, as it was considered to be a tradition of ancestors and by no means the way of subordination for fear or weakness.

In Georgian fairy tales folk heroes walking along the road should greet first a passerby – a shepherd, a workman, various animals, etc. Maybe according to the tradition set up among the people a passerby even if he was rich and noble should have greeted first. At the same time the Georgians believed that a good man greeted first. However, there existed a different opinion too – if a passerby greeted first he was considered to be a coward. In one Georgian fairy tale two heroes who are equally strong do not greet each other maybe in order not to acknowledge each other's privilege by doing so.

In general, refusing to greet was the sign of arrogance, enmity, wrath, bad will and insulting and was seldom unpunished. Not greeting is a specific fictional method in Georgian folklore. By means of it a fairy teller makes hint on the problems of the folk hero. If it were not for a big problem any person walking along the road should have greeted a stranger passing by.

Not greeting others sometimes can be the basis of some superstitions which are not connected with greeting at all. In one fairy tale a hunter does not greet evil spirits in order not to break a taboo. The Georgians believed that if a person spoke to evil spirits he would never be able to free himself from them. Although it should be mentioned that there also existed restrictions connected with greeting. One of them was greeting until washing one's face.

Greeting expressed with words was often followed by certain gestures such as rising on one's feet, shaking hands, kissing, taking off the hat, kneeling, nodding, which also expressed the relationship between the two people who greeted each other. In Georgian folklore we often come across the images of the death and a hero kissing each other when encountered or the lover asking a swallow to meet and shake hands with her sweetheart.

The tradition of greeting, to a lesser extent, differs in different parts of Georgia. Different are the words and the gestures. However, the aim of greeting is only one – to express respect and good will. Georgian people considered that it was obligatory to greet a friend as well as an enemy. The refusal to return a greeting was as a shameful as refusal to greet; although, the Georgians requested to be cautious and sensible in expressing respect while greeting.

მარიამ გოდუაძე

ფსიქიკურ ზმნათა უნივერსალური მოდელისადმი ქართული ზმნების მიმართების საკითხისათვის¹

ემოციისა და, ზოგადად, ფსიქიკური ტერმინების საგანი თანამედროვე ანთროპოლინგვისტური კვლევის განუყოფელ ნაწილს შეადგენს. ამგვარ ტერმინთა შესწავლა მიზნად ისახავს მათი სემანტიკური სტრუქტურების უნივერსალიებისა და კულტურათაშორისი და კულტურათაშიგა სხვადასხვაობრიობის დონის განსაზღვრას. ენათმეცნიერებაში აღნიშნულ ტერმინთა გამოყენების მსგავსება-განსხვავებათა დასადგენად ცხოველი ინტერესი 70-იანი წლებიდან შეინიშნება,² თუმცა დახვეწილ სტატისტიკურ მეთოდთა ნაკლებობა აფერხებდა კვლევებს ინდივიდთა შორის სისტემატური შედარებისა და, შესაბამისად – განზოგადების³ თვალსაზრისით. შეიძლება ბევრი არაერთგვაროვანი ნაშრომის დასახელება, რომელიც ამ თემატიკას მიეძღვნა. უკანასკნელ წლებში აღქმისა და ემოციის ზმნების – საერთაშორისო ტერმინოლოგიით, *verba-sentiendi*-ს – შესწავლის საკითხიც განსაკუთრებით აქტუალურია საზღვარგარეთ⁴ ანთროპოლოგიის, ლინგვისტიკისა და ფსიქოლოგიის გადაკვეთაზე სემანტიკური უნივერსალიების დადგენის თვალსაზრისით, ენებში სემანტიკურ სტრუქტურათა საზიაროობის დონის შესწავლის მიზნით, უნივერსალურ შაბლონებსა და ფარდობით არათანაზომიერებას (*relative incommensurability*) შორის მიმართებათა გამოსავლენად, ასევე კვლევის უზუსტესი

¹ ნაშრომი ნაკითხულ იქნა ლექსიკოგრაფიის II საერთაშორისო სიმპოზიუმზე ბათუმში, 2012 წლის მაისში.

² Wallace and Carson 1973.

³ Moore, Romney, Hsia, Rusch 1999, 530.

⁴ იხ. შემდეგი ელ. რესურსი: http://www.google.ge/#hl=ka&source=hp&q=verba+sentiendi&btnG=Google+%E1%83%AB%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%9C%E1%83%90&gbv=2&bav=on.2,or.r_gc.r_pw.,cf.osb&fp=ed24d28c0b56dabe&biw=1024&bih=578

ფსიქიკურ ზმნათა უნივერსალური მოდელისადმი ქართული ზმნების მიმართება

მეთოდების შექმნისათვის.⁵ პრაქტიკული დანიშნულებიდან გამომდინარე, განიხილავენ სხვადასხვა ენობრივ მასალას, რომელიც ექვემდებარება ტიპოლოგიურ, ფსიქოლინგვისტურ, შედარება-შეპირისპირებით და ექსპერიმენტულ ანალიზს. გრძობა-აღქმის ზმნების მნიშვნელობების სემანტიკური სტრუქტურების დადგენის მცდელობისას კი ლინგვისტიკაში თავს იჩენს „აღქმის“ მნიშვნელობის გაგების სირთულის საკითხიც,⁶ რაც ნაწილობრივ დაიძლევა სემანტიკური ანალიზისა და სემანტიკური რეპრეზენტაციულობის მეთოდთა მეშვეობით.⁷

გრძობა-აღქმის გამომხატველი ზმნები, ენის უძველეს შრეს განეკუთვნება. ამ სემანტიკის ზმნები მრავალ ენაში საგულისხმო ლექსიკურ-გრამატიკულ ფგუფს ქმნის. ინდოევროპულ ენებში აღნიშნული ზმნები ფორმობრივად გარდამავალ ზმნებთანაა გათანაბრებული, მაგრამ გარდამავალ ზმნათაგან მთელი რიგი თავისებურებებით გამოირჩევიან. მიუთითებენ, რომ ენები, სადაც განსხვავება პროცესების ხასიათში (**მოქმედება** თუ **აღქმა**) თანმიმდევრულად იქნება ასახული შესაბამის კონსტრუქციაში, არ არსებობს, თუმცა, ის ენა, სადაც ასეთი განსხვავება განსაკუთრებული ფორმით, უცილობელი სიზუსტით არის დიფერენცირებული შესაბამის ზმნურ ფორმებში, ქართულია.⁸ ასევე მიუთითებენ *verba sentiendi et dicendi*-ს თავისებურ ქცევაზე. ამ ორ მოვლენას, გარდა იმისა, რომ ცნობიერი ფსიქიკის ამსახველ ტერმინებს წარმოადგენენ,⁹ აერთიანებს ლექსიკური კლასი, რომელსაც ორივე მათგანი განეკუთვნება. ეს კლასი თანამედროვე ენათმეცნიერებაში უფრო ეკონომიური ტერმინით, „**ფსიქიკური**“ არის სახელდებული.¹⁰ ქართულ ენათმეცნიერებაში კი აღნიშნული ზმნები ძირითადად აფექტურ, გრძობა-აღქმის ზმნებად მოიხსენიება. ქართული აფექტური ზმნების ძირითად, ინდოევ-

⁵ Moore, Romney, Hsia, Rusch 1999, 529; ასევე იხ. ბიბლიოგრაფიული დანართი.

⁶ Wierzbicka 1980.

⁷ Вежбицка 1986.

⁸ Финк 1950,122.

⁹ ფსიქიკის განვითარების ელემენტარული, პერცეპტული და ინტელექტუალური აქტივობის დონეებზე გამოიყოფა ცნობიერი ფსიქიკის მოვლენები: **აღქმა**, **ყურადღება**, **მეხსიერება**, **აზროვნება**, **მეტყველება**, **მოტივაცია**, **შეგრძნება**, **სურვილი**, **ემოცია**.

¹⁰ Belletti and Rizzi 1988; Martin 1998; Klein, Kutscher 2002; Thompson 2009; Chung, Taegoo 1998; Nichols 1975 და სხვ.

რობულ ენათაგან განმასხვავებელ ნიშნად მიჩნეულია რეალური სუბიექტის გამოხატულების ორი მკვეთრად გამოხატული რიგი: **მ-ანისა** და **ვ-ინისა**, რაც, ინდოევროპულ ენათა მორფოსინტაქსურ და სემანტიკურ სტრუქტურებში წარმოდგენილ ფორმოზ-სისტემურ კონსტრუქციათაგან განსხვავებით, გაცილებით რთულ სურათს იძლევა. გამოყოფილია **სურვილის, რწმენის, ხსოვნის, შიში-რიდის, სიცილ-ტირილის, ფიქრი-ექვის, დანანება-შეცოდების, მონონება-სიყვარულის, სიძულვილის, ძილ-ღვიძილის, ფიზიოლოგიური რეაქციებისა** და სხვ. ამ ზმნათა სემანტიკური ქვეჯგუფების შემქმნელი ბინარული წყვილებიც.¹¹

ვინი-ს რიგი (დინამიკური)		მანი-ს რიგი (სტატიკური)	
ვინდომებ	I will desire	მინდა	I want sb/sth
ვისურვებ	I will wish for sth	მსურს	I wish for/I desire sth
ვინებებ	I will desire for sth	მნებავს	I wish for sth
მოვინადინებ	I will feel an urge to do sth	მნადია	I wish sth
მოვისასიათებ	I will fancy sth	მეხასიათება	I feel inclined/ I am in the right mood to do sth
ვინამებ	I will be convinced of sth	მრწამს	I believe
ვიჯერებ	I will believe in sb/ sth	მჯერა	I believe
ვისსომებ	I make a mental note of sth	მასსოვს	I remember sb/sth
ვისსენებ	I call sb/sth to mind	მასსენდება	It comes to my mind
მოვიგონებ	I will remember sb/ sth	მაგონდება	It is recalled by me
ვშინდები	I get frightened	მეშინია	I fear sb/sth
ვერიდები	I shun sb/sth	მერიდება	I shy
ვიცინი	I laugh	მეცინება	I feel like laughing

¹¹ გოდუაძე 2009.

ვტირი	I cry/ I weep over sth	მეტირება	I feel like weeping/I am on verge of tears
ვიღიმი	I smile	მელიმება	A smile comes over me
ვგონებ	I think	მგონია	It seems to me
ვეჭვობ	I have doubts about sth	მეეჭვება	Is is doubted by me I am pensived about sb/sth
ვფიქრობ	I think	მეფიქრება	I am worried about sb/sth
ვიძულებ	I come to hate to sb/sth	მიძულს	I hate
ვიჯავრებ	I take a dislike to sb/sth	მეჯავრება	I am hateful/repulsive/enxiety to sb
ვიძინებ	I go to sleep	მიძინავს	I am asleep
ვიღვიძებ	I wake up/ I come back to life(fig.)	მღვიძავს	I am awake
ვახველებ	I cough	მახველებს	I have a cough
ვკანკალებ	I shiver	მაკანკალებს	It makes me tramble
ვასლოკინებ	I hiccup	მასლოკინებს	I hiccup
ვიყვარებ	I fall in love with sb/sth	მიყვარს	I love sb
ვიწონებ (თავს)	I am pleased with sb	მომწონს	I like
ვიწონებ (საგანს)	I take a liking to	მომწონს	I like sb/sth
ვნანობ	I regret/rue	მენანება	I am sorry for them
ვიბრალებ	I am sorry for sb	მებრალება	I feel sorry for sb
ვიბრალებ (დანაშაულს)	I blame sth on o.s.		
ვიბრალებ (პროფესორობას)	I clame to be a professor		
ვიცოდებ... და სხვა.	I pity sb	მეცოდება	I feel sorry for sb/sth

აღნიშნულ ორ რიგს, გარდა მორფოლოგიური ნიშნებისა, ის სინტაქსური სპეციფიკაც განარჩევს, რომ მანის რიგი სუბიექტის დატიურ კონსტრუქციას გულისხმობს, ხოლო ვინის რიგი – ნომინატიურ/ერგატიულს. ამგვარი ბინარული სისტემის არსებობა მკვეთრად განასხვავებს ქართულს რუსულისაგან, რომელშიც ამ სემანტიკური ჯგუფის ზმნები ძირითადად ერთ რიგს ქმნის, ან მხოლოდ ნომინატიურს (я голоден...), ან მხოლოდ დატიურს (мне жарко, холодно, тепло, хорошо, дурно, уютно, приятно, грустно, тревожно..., ან: мне нравится, хочется, кажется, думается, приснилось, приходится...). ბინარული სისტემა კი რუსულში გამონაკლისურ ხასიათს ატარებს. შდრ.: хочу – хочется, думаю – думается. რაც შეეხება ინგლისურს, აქ სახელს ორად ორი ბრუნვა აქვს, ხოლო ზმნის I და II პირის ფორმები ორსავე რიცხვში საერთოა, პირის ნიშნის დართვით მათგან განსხვავებულია მხოლოდ III პირის მხოლობითის ფორმა (შდრ.: I / we / you love და: he/ she loves), ნამყოში კი სამივე პირის ფორმა თანხვედნილია, ანუ გაუდიფერენცირებელია (I / we / you / he/ she; we / you / they loved); ხოლო დატივი, ანუ ობიექტური ბრუნვა, როგორც ცალკე ფორმა, ინგლისურს საერთოდ არ გააჩნია: იგი მხოლოდ პირის ნაცვალსახელებს მოეპოვება და, ამდენად, დატიურ კონსტრუქციაზე მხოლოდ ნაცვალსახელებთან მიმართებით შეიძლება მსჯელობა, ისიც საანალიზო სემანტიკური ველის ზმნებიდან – მხოლოდ რამდენიმე ზმნასთან დაკავშირებით (მაგ.: It seems to me (მგონია, მეჩვენება), It touched me (გული ამიჩუყა), It remains me (მახსენებს მე)...¹²

ინდოევროპულ ენებში აღნიშნული ზმნები ფორმოპრივად გარდამავალ ზმნებთანაა გათანაბრებული, მაგრამ გარდამავალ ზმნათაგან მთელი რიგი თავისებურებებით გამოირჩევიან. ინგლისურში ამ სემანტიკის ზმნები ვერ ანარმოებენ პროგრესულ ასპექტს.¹³ ასევე განსხვავებულ ლექსიკურ-გრამატიკულ ჯგუფს ქმნიან გერმანულში¹⁴. სპეციფიკურ სურათს გვიჩვენებს ეს ზმნები მთის კავკასიურ ენებში.¹⁵ გრძნობა-აღქმის ზმნათა თავისებურებებს რეალური პროცესების ანარეკლად მოიაზრე-

¹² გრძნობა-აღქმის ზმნათა ტიპოლოგიური თავისებურებების შესახებ იხ. ნიკოლსი 1975.

¹³ Лайонз 1978, 334.

¹⁴ Бенвенист 1972, 145.

¹⁵ ლოლაძე 2003, 74.

ფსიქიკურ ზმნათა უნივერსალური მოდელისადმი ქართული ზმნების მიმართება

ბენ. ფინკი მიუთითებს, რომ ნერვების ცენტრიპეტულად (სენსორულად) და ცენტრიფუგულად (მოტორულად) დაყოფის შესაბამისად ენობრივად ასასახ პროცესებში უნდა განირჩეს აღქმისა და მოქმედების პროცესები.¹⁶ ასეთი დიფერენციაცია ქართულში სისტემურ ხასიათს ატარებს. იგი გამოხატულია განსხვავებული კონსტრუქციებით, პირის ნიშანთა განაწილებით, გრამატიკული დროის წარმოების თავისებურებით და სხვ. ამ ზმნებში განმცდელი, შემფასებელი პირი მიცემითი ბრუნვით გადმოიცემა, ხოლო განცდის, შეფასების საგანი (ფართო გაგებით) – სახელობითი ბრუნვით.¹⁷ შესაბამისად, ზმნაში პირველი ე.წ. მანის რიგის (ობიექტის) ნიშნებითაა წარმოდგენილი, მეორე – ე.წ. ვინის რიგის (სუბიექტის) ნიშნებით. პირის ნიშანთა ამგვარი გადაწარმოება ქართველოლოგიაში ინვერსიის სახელითაა ცნობილი.¹⁸

ზოგადი განსაზღვრით, ფსიქიკური ზმნები უმეტესად ადამიანის მენტალურ მდგომარეობას,¹⁹ აღქმას, ემოციებსა და შემეცნებით პროცესებს გამოხატავენ²⁰. აღნიშნულ ზმნათა ლექსიკური კლასი სხვადასხვა ენასა და ენათა ოჯახებში უცვლელად მეორდება, თუმცა არაერთგვაროვანია მათ მიერ გამოწვეული მორფოლოგიური და სინტაქსური მოვლენები, რომელთა თავისებურებების აღსანიშნად გამოიყენება ტერმინი “displacement” (ადგილის შენაცვლება), რაც გულისხმობს განსახილველი კლასის განსხვავებულ ქცევას, კერძოდ, გადახვევას ძირითადი სქემისაგან და ისეთი ზედაპირული მოდელების არსებობას, როგორცაა სუბიექტის სელექციის უქონლობა, პირდაპირი ობიექტის სელექციის უქონლობა და ზმნების სხვა პირობებისთვის მოულოდნელი ფორმების, კერძოდ, რეფლექსიური, პასიური, გარდაუვალი, მედიოპასიური, დეპო-

¹⁶ Финк 1950, 122.

¹⁷ ლოლაძე 2003, 74.

¹⁸ 1920 წელს ნ. მარმა უყვარს ტიპის ზმნები ინვერსიული ტიპის ქვეჯგუფს მიაკუთვნა. ეს ტერმინიც სწორედ ინვერსიული ზმნებისთვის შემოიღო. ამ ტიპის ზმნათა თავისებურება შენიშნული აქვთ და არაინვერსიულად მიაჩნიათ: ყ. ვანდრიესს, ა. დირს, ჰ. ფოგტს, ბ. რუდენკოს, ა. შანიძეს, ლ. კვაჭაძეს..., ხოლო ინვერსიულად მიაჩნიათ: ი. ყიფშიძეს, ს. ხუნდაძეს, მ. ჯანაშვილს, თ. ჟორდანიას, არნ. ჩიქობავას, ვ. თოფურიას, დ. მელიქიშვილს, ბ. ჯორბენაძეს, შ. აფრიდონიძეს...

¹⁹ Arad 1998, 1-22.

²⁰ ნიკოლსი 1975, 90-108.

ნენსური და სხვ. ფორმების გაჩენა. შესაბამისად, იკვეთება სუბიექტ-ობიექტის შენაცვლებისა და გვარის შენაცვლების დონეები, რომლებიც ხელს უწყობენ ამ ლექსიკური კლასის გაფართოებას. შენიშნულია, რომ ნომინატიური კონსტრუქციის ენებში მოდალური ზმნების აგენტური არ-გუმენტაცია და მათ მიერ სახელის მკაცრად მართვის უნარი იძლევა მათი ფსიქიკურ ზმნებად მიჩნევის საფუძველს.²¹

საგულისხმოა, რომ ერგატიული კონსტრუქციის ქართულსა და მის მონათესავე ზანურ-სვანურ ენებში ინვერსიული ზმნების წრე, გარდა „გრძნობა-აღქმა წრის“ ზმნებისა, მოიცავს აგრეთვე „ყოლა-ქონის“ აღმნიშვნელ ზმნებსაც, თუმცა ქართულ ენათმეცნიერებაში ეს ზმნები გამოყოფილია ცალკე კლასად, რადგან, ერთი შეხედვით, ემოციის გამომხატველ ზმნებთან არაფერი აკავშირებთ. უნდა ითქვას, რომ ფსიქოლოგიაში ცალკეა გამოყოფილი ფლობის, დამოკიდებულების, დამორჩილების გრძნობები და ისინი სხვადასხვა ფსიქიკურ ემოციათა გამომწვევ გრძნობათა კერძო ჯგუფს ქმნიან.²² სლავური წარმოშობის ზმნების კვლევისას კი ჯოანა ნიკოლსი **ფლობის, მართვისა და ხელმძღვანელობის** ზმნებს ფსიქიკურ ზმნათა ნუსხაში ათავსებს.²³

აღსანიშნავია, რომ ქართული ენის „ქონა-ყოლის“ სემანტიკური კლასისათვის ესოდენ ნიშანდობლივი **დატიური კონსტრუქცია** დამახასიათებელი იყო ძველი ინდოევროპული ენებისთვისაც. მაგ.: ლათინური *est mihi liber* (there is to me a book), I have a book²⁴ ზუსტი შესატყვისია ქართული „მე **მაქვს** წიგნი“-სა. დატიური კონსტრუქციისაა ახლაბერძნული: ‘**Έχω το βιβλίο**’-ც, თუმცა დღესდღეობით ბევრი ინდოევროპული ენა ქართულისაგან სრულიად განმასხვავებელ სურათს გვაჩვენებს. აქ სუბიექტი მუდამ სახელობითია, ე. ი. **ნომინატიური კონსტრუქციისაა**. გერმანიკულ, რომანულ თუ სლავური ქვეოჯახების ენებში have, haben, avere, ИМЕТЬ ზმნები სუბიექტს (ანუ მფლობელის, მქონეს, მეყოლის აღმნიშვნელს) სახელობითში ითავსებს: **I have, he/she has, we/ you / they have...**

²¹ ჯ. ნიკოლსი განიხილავს სხვადასხვა სლავური ენის, მათ შორის, რუსულის მოდალური ზმნების მაგალითებს: **мне надо, мне можно, мне нужно...** იხ.: ნიკოლსი 1975, 93-96.

²² McDougall 1928, 200-205; უზნაძე 1998, 132-135.

²³ ნიკოლსი 1975, 93-98.

²⁴ The Oxford English Dictionary, vol. V, 125.

ფსიქიკურ ზმნათა უნივერსალური მოდელისადმი ქართული ზმნების მიმართება

Ich habe, wir haben...Я имею, ты имеешь, он/она имеет... (მდრ.: მე მაქვს.....მას აქვს, მათ აქვთ). თუმცა შენიშნულია, რომ რუსულს აქვს სხვა საშუალებაც – ზმნის გამოტოვებით (ელიფსისი), რომლის საკომპენსაციოდ სუბიექტი ირჩევს წინდებულის გენიტის: у него/нее, у меня (*есть) кто-то /что-то... და, რომ გამოტოვებულია არა „ქონა-ყოლის“ ზმნა (ИМЕТЬ), არამედ „ყოფნის“ აღმნიშვნელი ზმნა (БЫТЬ), რომელიც აღდგება მყოფადსა და ნამყოში. ამის კლასიკური მაგალითად კი ცნობილი რუსული შაირი: **У попа была собака** სახელდება. არ არის გამოყენებული საკუთრივ ქონა-ყოლის ზმნა – ალბათ იმიტომ, რომ სათანადო სემანტიკის სათანადოდ, უკუქცევითი ფორმა **ИМЕЕТСЯ** ჯერ არ არსებობდა: საერთოდ, უკუქცევითი ზმნები რუსულში უფრო გვიანდელი, ზმნური პარადიგმების მომდევნო ეტაპის წარმონაქმნია.²⁵ საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ ინგლისურში **have** ზმნა გამოიყენება შიშხილის დაკმაყოფილების, ასევე სხვა ფიზიოლოგიური მოთხოვნის გამოხატველ ფრაზებში (მაგ.: **I have tea, I have dinner, I have breakfast, I have shower, I have a smoke...**). საგულისხმოა, რომ გერმანულშიც: **Ich habe Hunger** (მე მშია) სიტყვასიტყვით ნიშნავს 'მე მაქვს შიშხილს'.

ამ სემანტიკური წრის ზმნები ქართულში (და არა მარტო ქართულში (მდრ. აგრ. ძველ ქართულში – *მივის*), არამედ სხვა ქართველურ ენებშიც – ზანურსა (მეგრ. *მილუ, მი უნს*) და სვანურში (*მულუა, მა ა; მირი, ჯირი, ხორი*)) სხვა მხრივაც სპეციფიკურია: ისინი იმითაც განსხვავდებიან ინდოევროპული ენების სათანადოდ სემანტიკის მქონე ზმნებისაგან, რომ ობიექტს განასხვავებენ სულიერობა-უსულობის მიხედვით: ოპოზიციური წყვილი *ჰყავს – აქვს* უცხოა ამ ევროპული ენებისათვის.²⁶ მეტიც: ამავე ზმნებთან შეხამებული ნებისმიერი ზმნისნინი ამ ზმნებს ახალ მნიშვნელობას სძენს. პრევერბიან *აქვს, ჰყავს* ზმნებს გაუჩნდა მობილობის, კერძოდ, „ტარების“, ვინმეს მიერ ვისიმე ან რისამე გადაადგილების სემანტიკა, რომელმაც მეტი *აქტიურობა* შემატა ზმნებს (ტერმინი *აქტიურობა* გამოყენებულია არა მხოლოდ წმინდა სემანტიკური მობილობის, არამედ გრამატიკული გვარის აქცენტირებით) და რომელსაც მეტი სიცხადე შეაქვს სუბიექტ-ობიექტს შორის მანამდე არსებულ დაბინდულ ურთიერთობაში (იგულისხმება ტერმინები: *RS /MO* ან *RO /MS*). საგულისხმოა,

²⁵ აფრიდონიძე 2008, 84-90.

²⁶ იქვე, 86.

რომ მიღებული „ტარების“ ზმნები მხოლოდ ანმყოს წრის, ე.ი. უსრული ასპექტის ან სტატიკურობისათვის შესაფერის ფორმებში ინარჩუნებს „ქონების“ აღმნიშვნელ ფუძეებს იმავე სინტაქსური კონსტრუქციით. მყოფადისა და II-III სერიათა ფორმებში კი, ე.ი. სრული ასპექტისათვის შესაფერის ფორმებში – მათ სუბლექტური წარმოების აქტიურ ზმნათა ფუძეები ენაცვლება: **-ტანა, -ლება** ფუძეები სათანადო ზმნისწინებთან შეხამებაში (**ნაიღებს, ნაიღო, ნაულია; მოიტანს, მოიტანა, მოუტანია**),²⁷ **‘ყოლის’** ზმნები კი ფუძეს არ იცვლიან და ისინი ყველა მიმართულების ზმნისწინსაც ირთავენ (**ჩაიყოლა, ამოიყოლა, გამოიყოლა, გადაიყოლა** (შდრ. დარდმა გადაიყოლა), **გადმოიყოლა, მოიყოლა, წაიყოლა, აიყოლია** (მოასურვა), **დაიყოლია** (დაითანხმა). **ზმნისწინთა დართვა კი ზოგ მათგანს სხვა ფსიქიკური შეფერილობის** სემანტიკურ ბუდეში (**სურვილის, დამორჩილების, თანხმობის**) მიუჩენს ადგილს.

მიუთითებენ, რომ ევროპულ ენებში და მათ შორის რუსულშიც აღნიშნული სემანტიკის გადმოსაცემად იხმარება სპეციალური ფუძეები, რომელთაც ნაირგვარი მიმართულების საჩვენებლად სათანადო პრევერბები ერთვის. ამასთან: ა) რუსულში სულიერთა და უსულოთა გამიჯვნით, ბ) სხვა ენებში – მათ გაუმიჯნავად, სუბლექტურად (მაგ., რუს.: *веду – приведу, уведу; вожу – привожу, увожу*; შდრ. ინგლ.: *take, bring*).²⁸

მაგრამ ჩვენთვის მთავარი ამ შემთხვევაში მაინც ის არის, რომ ქართულში „ქონა-ყოლის“ ზმნები ისევე ირგებენ გრძნობა-აღქმის ზმნათა მანისა და ვინის, ასევე დინამიკურობა/სტატიკურობის სტრუქტურულ შაბლონებს, როგორც ყველა სხვა ამავე რიგის ე.წ. ინვერსიული ზმნა. ხოლო თუ მსჯელობაში „**ნდომის**“, ასევე „**კარგისა**“ და „**ცუდის**“ სემანტიკურ პრიმიტივებს²⁹ ჩავრთავთ და ერის ფრომის ცნობილ ნაშრომში – *Haben oder Sein*³⁰ განვითარებულ მსჯელობასაც გავითვალისწინებთ, ალბათ, ეჭვს არ გამოიწვევს, ადამიანური არსებობისთვის სხეულის ნაწილთა თუ ყოფიერი მოთხოვნილებებით შეპირობებული საგნების ქონისა და ფლობის, ასევე საყვარელი და საჭირო ადამიანების ყოლის მნიშვნელოვნება. ესენი ხომ ადამიანის ემოციონალური სისტემის შემაპირობებელი

²⁷ აფრიდონიძე 2008, 88.

²⁸ იქვე, 88.

²⁹ Wierzbicka 1992, 539-581.

³⁰ Фромм 2000.

ფსიქიკურ ზმნათა უნივერსალური მოდელისადმი ქართული ზმნების მიმართება

ობიექტური ფაქტორებია (სხვათა შორის, ინგლისურში ფლობის მნიშვნელობის დომინანტურობაზე შეიძლება მიუთითებდეს ის ფაქტი, რომ ენამ სწორედ ეს ზმნა შეარჩია პერპექტული დროების საწარმოებლად: I have made, I have done და უამრავი სხვა. ხოლო რაც შეეხება **პერფექტულ, III სერიის ფორმებს** ქართულში, უნდა ითქვას, რომ ყველა მათგანი **ფსიქიკური სემანტიკის მატარებელია**. მაგ., ზმნებში: აშენებულა, დახატულა, თქმულა, გადამხტარა, ჰყვარებია, უგრძნია... სემანტიკური რეპრეზენტაციის მეთოდით გამოდის, რომ 'მე არ **გამიგია, აქამდე არ მსმენია, არ მინახავს**, მაგრამ ახლა **ვხვდები, ვხედავ, ვიგებ** ან **მესმის**, რომ თურმე აშენებულა, დახატულა, თქმულა, გადამხტარია, შეყვარებულა, მგრძნობელია...'. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ინგლისურ **იდიომებში to have ზმნა მენტალობის, იძულების, თხოვნა-სურვილის, მოტყუების სემანტიკას** ითავსებს. მაგ.: **GHe has no French; He has your idea; He has one's hair cut; Please, have the boy bring my books; You have been had**). ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, საგულისხმოა, რომ ფსიქოფილოსოფიის სინთეზური ცოდნა ასე მარტივად ასახა ენამ და ზემოთ აღნიშნული „ქონა-ყოლის“ ზმნები ქართულ ენაში აფექტური ზმნების მორფოსინტაქსურ ყალიბში განათავსა. ამიტომ საფუძველსმოკლებული არ უნდა იყოს ამ ზმნათა **ფსიქიკური ზმნების „ფლობის“ ქვეჯგუფში** გაერთიანება. მით უფრო, თუკი ექსპლიციტური თუ იმპლიციტური სემანტიკური კომპონენტების არსებობა, ამ შემთხვევაში „ნდომის“ არსებობა, შემდეგ ფორმებში – **хотеть, желать, жаждать** (მდრ.) **жажда мести'**, ან '**unslaked thirst of housing**'), **достигать, искать** (იმპლიკაციური); **требовать, ждаты, избегать, лишать** ფსიქიკური ზმნების კლასების გაფართოების საფუძველად მიიჩნევა [ნიკოლსი, 1976] და სინტაქსურად ზმნები: **владеть, управлять, руководить** მართავენ ინსტრუმენტალისს, ლიტვურში კი იმავე ზმნების საკმაოდ შეზღუდული ქვეჯგუფი მოითხოვს დატივს.³¹ ასევეა ლატვიურშიც.³² სხვათა შორის, ფლობის სემანტიკურ ჯგუფს ქართულში ალბათ უნდა მივაკუთვნოთ ფლობის სემანტიკური მარკერით აღჭურვილი მოთხოვნილების ზმნები, როგორცაა: სტატიკური **მეკუთვნის, მჭირდება, მესაჭიროება...** ისინიც, როგორც სხვა გრძნობა-აღქმის ზმნები, სუბიე-

³¹ სახოკია 2005, 217.

³² man negribas 'მას არ უნდა', viņam gribas mājās 'მას შინ უნდა' Krievu-Latviešu Vārdnīka, 558.

ქტის გამოხატვის ორივე – მანისა და ვინის რიგს – აწარმოებენ (მეკუთვნის/ვიკუთვნებ, მჭირდება/ვიჭირებ, მესაჭიროება/ვსაჭიროებ). რაც შეეხება 'ნდომის' სემანტიკურ პრიმიტივს, იმპერატიულობის მოდალობის ზმნად ქართულში სწორედ „უნდა“ გვაქვს ('უნდა გავაკეთო'...), განსხვავებით ინგლისურისაგან, სადაც ამ ტიპის მოდალურ must-ს „ფლობის“ have-იანი ფორმა **have to** (I have to do someth.) ენაცვლება. ინგლისურში ასევე საინტერესოა **have** ზმნასთან დაკავშირებული მენტალობის სემანტიკის ლექსიკური კომბინატორიკა: **had rather, had better**; ასევე: **the haves and have nots**; დერივანტები: **haven, have-on** და სხვ.

რაკი ძალაუფლების, მართვის განწყობის გამოხატველი ზმნები საკმაოდ აშკარად წარმოადგენენ შენაცვლებად ჯგუფს ინდოევროპულში და ახალი ფორმალური ყალიბების ძირითად წყაროდ მოიაზრება ემოციური ზმნების ირიბი დამატების სახესხვაობები ინდოევროპული ენებისათვის, ასევე გვარის შენაცვლებაც, **პყრობს³³/ეპყრობა, ჩემობს/ერჩემა, მეფობს/ემეფება, ბატონობს/ეპატონება, უფროსობს /უუფროსება, ბატონობს /ეპატონება, პატრონობს/ეპატრონება, მეთაურობს /ემეთაურება, ბუტაობს /ებუტება, პაექრობს /ეპაექრება, თავხედობს /ეთავხედება, საყვედურობს /ესაყვედურება, ბოდიშობს /ებოდიშება, კინკლაობს /ეკინკლავება, დიდგულობს /ედიდგულება, ურჩობს /ეურჩება, ომობს /ეომება, ამხანაგობს/ეამხანაგება, მეგობრობს /ემეგობრება, ნათესაობს/ენათესავება³⁴... ზმნათა ბინარული მოდელი ამ ზმნათა უნივერსალურ ყალიბს მიკუთვნების საფუძველს იძლევა.**

ქართულ ენაში ფსიქიკურ ზმნათა ლექსიკური კლასის გაფართოების სხვა საფუძველს უნდა ქმნიდეს: 1. დატიურობის ე- მარკერი **პოტენციალისის³⁵** (ეცხოვრება, ედგომება, ეჯდომება, მიესვლება, ეთამაშება...), **მიჩნევის** (ედიდება, ეცოტავება, ეპატარავება) და **გუნების** (ეცეკვება, ეცინება, ემღერება, ეტირება...), ასევე **უნებლიობის** (შემოეჭამა, შემოეხარჯა,

³³ დამანა მელიქიშვილის დახასიათებით, მე-2 რიგის მსგავსი სემანტიკის ზმნათა უმრავლესობა სახელთაგან არის ნაწარმოები **-ობ** თემატურის სუფიქსის დართვით. მათი შესატყვისი აქტივები ძირითადად ა-ლ-ებ სტრუქტურის ზმნებია (მელიქიშვილი 2001).

³⁴ ამ ტიპის ზმნათათვის **დი ენ ჰოლისკის** შემოაქვს ტერმინი „ცელქობ-კლასი“. იხ. ჰოლისკი 2000, 53-62.

³⁵ ჩიქობავა 1956.

ფსიქიკურ ზმნათა უნივერსალური მოდელისადმი ქართული ზმნების მიმართება

შემოელახა, შემოელანძლა...) ვნებითებში;³⁶ 2. **კაუზალობის** (აკითხებს, აძულებინებს, მიაჩნევენებს), **ლოკატიურობის** და **დესტინაცია-პოსესიურობის** (მომასრისა, მომაკრა, შემატოვა, წამაჩხუბა, ასევე: მიმაჭყლიტა, ჩამარტყა, ჩამაფეთა, ამაგლიჯა, ამანინკნა, ამაპუტა.....) ა- მარკერი,³⁷ რომელიც მალეფაქტივისა და ბენეფაქტივის არსებობაზე გვითითებს.

ბიბლიოგრაფია

References

- აბესაძე 1978:** აბესაძე ნ. 1978, გრძნობისა და თქმა-ბრძანების გამომხატველ ზმნათა შემცველი ქვეწყობილი წინადადებები სვანურში, *თსუ შრომები*, 200, თბილისი
- აფრიდონიძე 2008:** აფრიდონიძე შ. 2008, ინვერსიული ზმნების სპეციფიკა ქართულში (ინდოევროპულ ენათა სათანადო ზმნებთან მიმართებით), *ენათმეცნიერების საკითხები*, თბილისი
- აფრიდონიძე 1985:** აფრიდონიძე შ. 1985, ურთიერთობის გამომხატველი ზმნები და მათი ოპოზიციური ფორმები, *თსუ შრომები, ენათმეცნიერება*, ტ. 262, №9
- დამენია 1982: დამენია მ. 1982,** ქართული ზმნური მორფემების სტრუქტურული მოდელები, თბილისი
- ლოლაძე 2003:** ლოლაძე ნ. 2003, გრძნობა-აქმის ზმნები ქართულში, კრებ. *ბესარიონ ჯორბენაძეს*, თბილისი
- ლოლაძე 1988:** ლოლაძე ნ. 1988, გრძნობა-აქმის ზმნები ქართულში, *თსუ შრომები, ჰუმანიტარულ და საზოგადოებრივ მეცნიერებათა სერია*, XVI, თბილისი
- ლოლაძე 1996:** ლოლაძე ნ. 1996, ზმნის გვარის სამწევრა სისტემის სტრუქტურული მოდელები ქართულში, *ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები*, VI, თბილისი
- ლოლაძე 1999:** ლოლაძე ნ. 1999, ზმნისწინიან ფორმათა მოტივაციის ზოგიერთი საკითხისათვის, *საენათმეცნიერო ძიებანი*, VIII, თბილისი

³⁶ აკაკი შანიძისეული სახელდებით. შანიძე 1984; შანიძე 1973.

³⁷ მელიქიშვილი 2001, 33.

- ლოლაძე 1995:** ლოლაძე ნ. 1995, მდგომარეობის ზმნათა ჩამოყალიბებისთვის ქართულში, *საენათმეცნიერო ძიებანი*, IV, თბილისი
- მელიქიშვილი 1995:** მელიქიშვილი დ. 1995, ქართული ზმნის სინტაქსური მექანიზმის აღწერისათვის, *საენათმეცნიერო ძიებანი*, IV, თბილისი
- მელიქიშვილი 1998ა:** მელიქიშვილი დ. 1998, ზმნურ მორფემათა კვალიფიკაციის საკითხისათვის თანამედროვე ქართული ენის სინქრონულ გრამატიკულ სისტემაში, *ფილ. ფაკ. სამეცნ. სესია*, არნ. ჩიქობავას 100 წლის საიუბილეოდ. მოხს. მასალები, თბილისი
- მელიქიშვილი 1998ბ:** მელიქიშვილი დ. 1998, ინვერსია ქართულ ზმნაში დიაქრონიული და სინქრონიული ასპექტით, არნ. ჩიქობავა, *საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები*, თბილისი
- მელიქიშვილი 2001:** მელიქიშვილი დ. 2001, ზმნის სტრუქტურა და კონსტრუქცია ქართულ ენაში დიათეზებისა და გვარების თეორიის კონტექსტში, კრებ. *ვარლამ თოფურია 100*, თბილისი
- ნიკოლსი 1978:** ნიკოლსი ნ. 1978, ზმნის სემანტიკა და წინადადების კონსტრუქცია, *თანამედროვე ენათმეცნიერების ზოგიერთი აქტუალური საკითხი*, თბილისი
- სახოკია 2005:** სახოკია მ. 2005, ბალტურ-ქართველური მორფოლოგიურ-მორფოსინტაქსური პარალელები, *ტიპოლოგიური ძიებანი*, V, თბილისი
- შანიძე 1984:** შანიძე ა. 1984, *უნებლიობის კატეგორია თუ უნებლიობის ვნებითი*, კრებ. *ქართული ენა*, თბილისი
- შანიძე 1973:** შანიძე ა. 1973, *ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები*, თბილისი
- ჩიქობავა 1968:** ჩიქობავა არნ. 1968, *მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში*, I. *ქვემდებარე-დამატების საკითხი ძველს ქართულში*. მასალები მეთოდოლოგიური იმანენტიზმისათვის, II გამოცემა, თბილისი
- ჰოლისკი 2000:** ჰოლისკი დ. 2000, *ასპექტი და ქართული მედიალური ზმნა*, თბილისი
- ჯორბენაძე 1975:** ჯორბენაძე ბ. 1975, *ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში*, თბილისი
- Moore, Romney, Hsia, Rusch 1999:** Moore C.C., Romney A. K., Hsia, T-L., Rusch G.D. 1999, The Universality of the Semantic Structure of Emotion Terms: Methods for the Study of Inter- and Intra-Cultural Variability, *American Anthropologist*, vol. 101, No. 3, September, New York

- Ullman 1977:** Ullman S. 1977, *Semantics. An introduction to the Science of Meaning, A Blackwell Paperback, Oxford*
- Wallace and Carson 1973:** Wallace A. F.C. and Carson M. T. 1973, *Sharing and Diversity in Emotional Terminology, 1, Ethos*
- Wierzbicka 1980:** Wierzbicka A. 1980, *Lingua Mentalis, Sidney*
- Арутинова 1976:** Арутинова Н. Д. 1976, *Предложение и его смысл, Москва*
- Вежбицка 1986:** Вежбицка А. 1986, *Восприятие: семантика абстрактного словаря, Новое в зарубежной лингвистике, XVIII, Москва*
- Лайонз 1978:** Лайонз Дж. 1978, *Введение в теоретическую лингвистику, Москва*
- Финк 1950:** Финк Ф. 1950, *О якобы пассивном характере переходного глагола, Эргативная конструкция предложения, Москва*
- Фромм 2000:** Фромм Э. 2000, *Иметь или быть (Haben oder Sein),* Перевод Н. Войскунской, И. Каменкович, Е. Комаровой, Е. Рудневой, В. Сидоровой, Е. Фединой и М. Хорькова, Москва
- Якубова 1988:** Якубова В. Г. 1988, *Развитие семантики глаголов чувств, Русский язык в национальной школе, 4, Москва*
- Krievu-Latviešu Vārdnīka (Rīga,1988).**
- The Oxford English Dictionary 1933:** *The Oxford English Dictionary 1933, Founded mainly on the materials collected by the Philological Society, vol. V, Oxford.*

Mariam Goduadze

Towards the Issue of a Relation between Universal Pattern of Psych verbs and the Georgian verba sentiendi

The article discusses Georgian inversive verbs belonging to the semantic fields of feelings, emotions and perception. The subject of emotion and emotion verbs an inseparable part of modern anthrop linguistic research. The study of such terms aims at defining the universality of the semantic structure and the level of inter and intra-cultural variability. Lively interest concerning determination of similarities-differences in the usage of the terms in linguistics has been intensively manifested since the 70s. However, the lack of the refined

statistic methods hindered the research in terms of systematic comparison among individuals and accordingly, in terms of generalization. A lot of different papers can be named covering the subject matter. For the last few years, the question of studying *verba sentiedni et dicendi* has become particularly relevant abroad in terms of determining semantic universals at the crossing point of anthropology, linguistics and psychology, with the aim of studying the level of commonality of semantic structures in languages, determining relations between universal patterns and relative incommensurability as well as creating the most precise research methods. According to the practical importance foreign scientists review materials of different languages which are the case of typological, psychological, comparative-contrastive and experimental analysis.

“Psych verbs” is an economic name assigned to verbs denoting mental states, emotions, feelings and perception. Such verbs have a participant which experiences a mental state, and which is commonly referred to as an Experiencer. They exist in many languages and language families unchangingly but morphological and syntactic processes which they are causing are not of an identical nature. In order to mark their idiosyncrasy, the term “displacement” is used [Nichols, 1975] which means differing behavior of the discussed class, particularly turning off from basic scheme and existing different superficial models such as the lack of Subject selection, lack of Indirect Object selection and giving reflective, passive, intransitive, medial-passive forms.

The construction, that is responsible for such verbs (and not only for the forms of the 3rd Series of transitive verbs), means objective verbal markers for semantic subject in dative case (i.e. agent in monopersonal verbs), and subjective markers for semantic object in nominative (i.e. patient in two-personal verbs). Many languages of the world exhibit constructions with the dative core argument: *Mihi est liber* (Latin); *Mir geffalen diese Bücher* (German); *Mne nravitsja kniga* (Russian); *Atsus la* (Modern Hebrew); *Bana para lazlm* (Turkish); *Tal on* (Estonian); *Me guesta la cerveza* (Spanish); *Use gussa aayaa* (Hindi); and others. These constructions differ from the canonical ones of the same languages. As a rule, they are characteristic for the predicates with specific semantics: (a) Possession/Existence; (b) Psychological state; (c) Physiological state; (d) Visual/auditory perception; (e) Modal state (may/must). The main and common feature for the subjects of these predicates (res. affective verbs) is that they do not act according to their “free will” and do not “control” their

own action – feelings, emotions, perceptions. So, the S of affective verbs is far from the prototypical subjects, which control their actions and act according to their free will. In the majority of languages such deviation from the prototype is represented by the marked, non-canonical linguistic structures. In these structures S instead of the canonical form (nominative – for Nom./Acc. languages, or ergative – for Erg./Abs. languages) stands in marked Dative (or any other oblique – gen., acc., inst.) case. It should be noted that the cross-linguistic similarities, as well as differences, cannot be applied to all kinds of psych verbs. Even though strategies of marking are different, one universal tendency can be identified: Constructions with psych verbs (verbs of emotion, feelings, perception and possession at all) build an opposition with canonical constructions. They are constructed as the non-canonical, marked ones, where Subject stands in marked (mostly Dative) case. As possessing is one of the basic human feeling and all this type of verbs in Georgian are semantically and morphologically determined as psych, it is suggested that all these kind of verbs would be assigned to the category of ‘psych verbs.

ნესტან სულავა

ჰაგიოგრაფიის სახისმეტყველება და „დავითისა და ტირიჭანის საკითხავის“ ჟანრობრივი რაობის პრობლემა

ქართულ ჰაგიოგრაფიაში შემონახულია ორი თხზულება, რომელთა მთავარი პერსონაჟები ბავშვები არიან, ნამებული ბავშვები. ესენია „წმ. ცხრათა ყრმათა კოლაელთა ნამება“ და „საკითხავი დავითისა და ტირიჭანისა“. ჩემი განხილვის საგანი ჰაგიოგრაფიის სახისმეტყველებითი ასპექტების საფუძველზე „დავითისა და ტირიჭანის საკითხავის“ ჟანრობრივი რაობის განსაზღვრაა, რადგან სამეცნიერო ლიტერატურაში ბიძის მიერ ბავშვების სოციალური მიზანდასახულობით მოკვლას ნამების საფუძველად დამაჯერებელ საბუთად არ მიიჩნევდნენ, კერძოდ, ივანე ჯავახიშვილმა ხსენებული საკითხის შესახებ დასვა კითხვები, რომელთაც პასუხი არ გასცემია. ამავე დროს, თხზულების პერსონაჟის, თევდოსის, ქრისტიანობაზე მოქცევის საკითხს, როგორც ამ ნაწარმოების ჰაგიოგრაფიულობის საფუძველს, ნაკლები ყურადღება ექცეოდა. ყოველივე ეს მისი სახისმეტყველებითად განხილვის შედეგად შეიძლება გაირკვეს, „დავითისა და ტირიჭანის საკითხავი“ კი ამ თვალთახედვით არ შესწავლილა.

წინასწარ უნდა შევნიშნოთ, რომ საზოგადოდ, ყოველი სხვადასხვა ეპოქის მკითხველი ნებისმიერ თხზულებას ახლებურად, თავისი ეპოქის ლიტერატურული პრინციპებისა და მოთხოვნების კვალობაზე კითხულობს, რაც თხზულებას წინა პერიოდის ლიტერატურული ტრადიციებისაგან განსხვავებულად, სულ სხვა ესთეტიკური ღირებულების ნაწარმოებად აღგვაქმევინებს. მართალია, ჰაგიოგრაფია მხატვრულ-ესთეტიკური ფენომენის მდგრადობით, სახისმეტყველებითი პრინციპების ერთიანობითა და ფორმალური ეკვივალენტების დაცვით გამოირჩევა, მაგრამ მისი განხილვაც შეიძლება ახალი ეპოქის ლიტერატურული გემოვნების, ოღონდ ჟანრისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ნიშნების, მსოფლმხედველობრივი, იდეური და კომპოზიციურ-სტილური შრეების გათვალისწინებით. ამიტომ „დავითისა და ტირიჭანის საკითხავის“ შესახებ ადრე გამოთქმული ზოგიერთი შეხედულება გადახედვასა და ხელახლა შესწავლას მოითხოვს.

უნინარეს ყოვლისა, მსჯელობა თხზულების სახელწოდების შესახებ უნდა დავინყოთ. ხელნაწერის მითითებით იგი საკითხავია: „წმიდათა

ორთა ძმათა დავითისი და ტირიჭანისი საკითხავი“. საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში საკითხავის სახელით, ძირითადად, ქადაგებები, ჰომილეთიკური ჟანრის თხზულებები იხსენიება, ხოლო ჰომილიის უმთავრესი დანიშნულება მრევლის წინაშე ამა თუ იმ წმინდანის ან საღვთოსაღვთისმშობლო დღესასწაულების მნიშვნელობის შესახებ ზეპირი საუბარია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ეს თხზულება თავდაპირველად მრევლის წინაშე ზეპირად წარმოსათქმელი ქადაგება უნდა ყოფილიყო და წერილობით თხზულება ზეპირად წარმოთქმიდან ცოტა მოგვიანებით უნდა შექმნილიყო. საგულისხმოა ის გარემოება, რომ თხზულებაში აღწერილი ბავშვების მოკვლა ბიძის მიერ თვით „დავითისა და ტირიჭანის საკითხავში“ წამებადაა აღქმული. დავიმოწმოთ ტექსტი: „ამათი ესე სიჩრდოსა წამებაჲ, ღირს ყვენ ესენი მათ მათ-თანა გურგუნსა, მათ თანა განკურნებასა ვნებულთასა“.¹ „მსხუერპლი იგი წამებისა მათისაჲ“.² ეს იმას ნიშნავს, რომ თხზულება წამებათა რიგისაა, მარტიროლოგიურია, ოღონდ სახელწოდებაში ეს არ ასახულა, რადგან ესაა თხზულება, რომელშიც ბავშვები წამების ჟანრისათვის დამახასიათებელი ნიშნებითაცაა წარმოდგენილი და თხზულების ავტორი ერთ-ერთი პერსონაჟის ქრისტეს რჯულზე მოქცევასაც სახისმეტყველებითად აღიქვამს და ასახავს. ეს იმას შეიძლება მიანიშნებდეს, რომ თხზულება ჰაგიოგრაფიის განვითარების ადრეულ ეტაპზე უნდა დაწერილიყო.

ჰაგიოგრაფიაში პერსონაჟთა ჩამომავლობა//წარმომავლობა საგანგებოდ აღინიშნება, რათა მკითხველს//მსმენელს სრული წარმოდგენა შეუქმნას მათ შესახებ და აჩვენოს, თუ რა ტრადიციებს ატარებდა ოჯახი, რა ღირებულებებზე იზრდებოდნენ ამ ოჯახის წევრები, როგორი სულიერი ცხოვრებით მყოფობდნენ და, ბოლოს, როგორ აფასებდა მათ მსოფლმხედველობრივ მრწამსს ავტორი. „დავითისა და ტირიჭანის საკითხავის“ მთავარი პერსონაჟები არიან ყრმები//წინველები დავითი და ტირიჭანი, რომელთა მშობლები დიდგვაროვანი ფეოდალები იყვნენ. მამა, ვარდანი, სომეხი მთავარი იყო. ბავშვების დედაც, თავინე, აგრეთვე, წარჩინებულ დიდგვაროვანთა წრეს განეკუთვნებოდა, ორივენი იყვნენ „ნათესავთაგან სამეუფოთა“. ვარდანს ერისთავობა ქვეყნის მართვას ავალებდა. ისინი ცხოვრობდნენ „ხევსა ბასიანისასა, დაბასა, რომელსა ჰრქვან ონკომ“.³

¹ აბულაძე 1963/1964, 190.

² იქვე, 190.

³ იქვე, 186.

ორივენი ქრისტიანები იყვნენ და შვილებსაც „მართალსა სარწმუნოებასა ზედა“ ზრდიდნენ. თხზულებაში ნათქვამია, რომ ვარდანი და თავინე „ცხოვრებოდეს ღმრთისმსახურებით ყოვლითა ღირსებითა და ღმრთის მოშიშებითა“.⁴ ღმრთისმსახურების ხსენება იმას მიუთითებს, რომ ისინი ლიტურგიის მონაწილენი არიან. ღმრთისმსახურება მათი ცხოვრების სტილსა და ღვთისადმი დამოკიდებულებას წარმოაჩენს, ხოლო „ყოვლად ღირსებით“ ცხოვრება იმას მოწმობს, რომ მათ ღვთის რწმენა, სამყაროს არსი, თავიანთი ცხოვრების აზრი და მისია სწორად, ქრისტიანული მრწამსის შეგნებითა და ჭეშმარიტი რწმენით აქვთ გააზრებული. ამის შედეგია ის, რომ უფროს ვაჟს სახელად დავითი უწოდეს, რის ახსნაც დავით წინასწარმეტყველის ჰიპოდიგმური სახის გააზრების კვალობაზე შესაძლებელი. თხზულებაში ამ სახელით იმთავითვე, წინასწარმეტყველის სახელის სახელდებითვე, მოინიშნა, რომ ყრმა დავითი ღვთის რჩეულია. მეორე ძმას, უმცროსს, სომხური სახელი, ტირიჭანი, უწოდეს. ესეც სავსებით მიზანდასახულად და სიმბოლურადაა გასააზრებელი, რადგან მშობლებმა სამშობლოს ინტერესების შესაბამისად შეურჩიეს სახელი.

ვარდანმა და თავინემ, როგორც ჭეშმარიტმა ქრისტიანმა მშობლებმა, ბავშვებს შესაფერისი, „სარწმუნოებასა ზედა მართალსა“ აღზრდა მისცეს, რაც იმას მოწმობს, რომ მათ მშობლის ვალი მართებულად, ფსალმუნური და ევანგელურ-აპოსტოლური მოძღვრების კვალობაზე აქვთ გააზრებული, შეგნებული: „დედაჲ შვილთა ზედა სახარულევანი“ (ფსალმ. 112:9); „და მამანი ნუ განარისხებთ შვილთა თქუენთა, არამედ განზარდენით იგინი სწავლითა და მოძღვრებითა უფლისაითა“ (გალ. 6:4). თავის მხრივ, ბავშვებიც მორჩილნი უნდა იყვნენ კეთილად აღმზრდელი მშობლებისა: „შვილნი მორჩილ იყვენით მამა-დედათა თქუენთა უფლისა მიერ, რამეთუ ესე არს სამართალ“ (გალ. 6:1). ეს თვალსაზრისი ისევ აპოსტოლური მოძღვრებითაა მოტივირებული: „ვითარცა-იგი გამოგუჩინა ჩუენ მის მიერ უწინარეს სოფლის დაბადებისა, რაითა ვიყვნეთ ჩუენ წმიდა და უბინო წინაშე მისსა სიყუარულით“ (ეფეს. 1:4). ყოველივე ზემოთქმული იმას მოწმობს, რომ ბავშვები ღვთისმოშიშ, კეთილმსახურ მორწმუნე ოჯახში იზრდებოდნენ, რასაც მათი აღზრდილობა მოწმობს. მართლმადიდებელი მშობლების მოვალეობა შვილების ზნეობრივი აღზრდა და მათ სულიერ ცხოვრებაზე ზრუნვაა, რაც მათი მომავლის საწინა-

⁴ აბულაძე 1963, 186.

რია. ყრმების, დავითისა და ტირიჭანის, ცნობიერებაში მხოლოდ სიკეთე, რწმენა, ღვთის სიყვარული და იმედი მკვიდრობდა. ყრმათა ცხოვრების აღმწერს უთუოდ ახსოვს მათეს სახარების ის ადგილი, რომელშიც გადმოცემულია ბავშვების მაცხოვართან მიყვანის ფაქტი, მათ კი უფალთან არ უშვებენ. ბავშვების სულიერ მომავალზე მზრუნველი იესო ამბობს: „აცადეთ ყრმებსა მაგათ მოსვლად ჩემდა და ნუ აყენებთ მაგათ, რამეთუ ეგევითართაი არს სასუფეველი ცათაი“ (მათე, 19:14). სახარებაში ნახსენებ ბავშვებს მაცხოვართან ახლოს ყოფნა ახარებთ და მარადიული არსებობის იმედით ავსებთ. განსახილველ თხზულებაში მაცხოვართან ახლოს ყოფნისა და ღვთისმსახურების სურვილით გამსჭვალული დავითისა და ტირიჭანის ბავშვობას ევანგელური მოძღვრება და ბიბლიური წიგნებისათვის დამახასიათებელი ჰიპოდიმურ-პარადიგმული სტრუქტურა წარმართავს.

დავითი და ტირიჭანი მცირეწლოვანნი იყვნენ, როდესაც მათი მამა, ვარდან „მთავარი იგი ერისთავი“ გარდაიცვალა. თავისთავად ცხადია, ბავშვებისათვის ობლობა მიძიმე უნდა ყოფილიყო, თუმცა, კეთილმსახური, ღვთისმსახური და მზრუნველი დედა ჰყავდათ, რის გამოც ანონიმი ავტორი თავინეს ნეტარად იხსენიებს და ღმრთის ღირსად მიიჩნევს. უნდა აღინიშნოს, რომ თავად თავინე თავის სიქვრივეზე არაერთხელ ამახვილებს ყურადღებას, რაშიც სიმბოლური აზრი იკითხება, იგი მართლა თავის შვილებთან ერთად და ღმერთმა მათი სულიერ-ზნეობრივი აღზრდა მას დააკისრა. მისი ზრახვაც ხომ შვილების ჭეშმარიტ სარწმუნოებაზე აღზრდა, ქრისტიანულ რწმენაში განმტკიცება და ზნეობრივი სახის მინიჭებაა. ყოველივე ეს დედისა და შვილების სულიერ ცხოვრებაზე ორიენტირებას მოწმობს. დედის ამ მზრუნველობასა და შვილების ღირსეულ ადამიანებად ჩამოყალიბების სურვილს მისივე ძმის, თხზულებაში მტარვალად წარმოდგენილი პერსონაჟის, წარმართი თევდოსის პირადი ზრახვები აღუდგა წინ, რადგან მასში ნუთისოფლური ინტერესები მძლავრობდა. ღვთისნიერი თავინე და წარმართი თევდოსი ერთი დედ-მამის შვილები იყვნენ, მაგრამ ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავდებოდნენ. ერთ ოჯახში ორი ერთმანეთს დაპირისპირებული თვისებების მქონე ადამიანი აღიზარდა, რომელთაგან ერთი, ღმერთს, სულიერებას მინდობილი, ცხოვრების ჭეშმარიტ გზას დაადგა, ხოლო მეორემ, მატერიალურ ინტერესებზე ორიენტირებულმა, მტარვალის, მკვლელის გზა აირჩია. ყველაფერი სცადა თავინემ ღვთისაგან ბოძებული შვილების სიცოცხლის დასაცავად, მაგრამ ვერ შეძლო.

თხზულების ავტორმა ერთმანეთს დაუპირისპირა სოფელი და ზეს-თასოფელი; ისინი ურთიერთსაპირისპირო, კატაფატიკურ-აპოფატიკური საღვთისმეტყველო საზრისით დატვირთული სიმბოლური სახელებით მოიხსენია. ჰაგიოგრაფი წერს, რომ ბავშვებს „სანუთროდ ესე განხრწნადი“ დააკლდათ, მაგრამ „წარუვალთა მით სრულ იქმნენ“.⁵ დროის კონტრასტულობა, მარადიულობისა და ნუთისოფლის დაპირისპირებულობა სივრცის საღვთისმეტყველო თვალთახედვით გააზრებასაც განსაზღვრავს, რადგან ძმების სივრცული არეალი ქრისტიანულ სამყაროს უკავშირდება. ისინი მარადიულობასა და ქრისტიანულ სივრცეზე ორიენტირებულნი იყვნენ, ხოლო მათი მკვლელი ბიძა მხოლოდ სანუთროულ დროსივრცეზე, ამქვეყნიურ ღირებულებებზე ზრუნავდა.

თხზულების სახისმეტყველება ჰაგიოგრაფიულია, თუმცა, მისგან განსხვავებულ გამომსახველობით საშუალებებსა და სახისმეტყველებით პრინციპებსაც ემყარება, რადგან ბავშვების წამების მოტივი მხოლოდ სარწმუნოებრივ-ჰაგიოგრაფიული არაა, არამედ, ივანე ჯავახიშვილის სიტყვებს თუ გავითვალისწინებთ, სოციალურიცაა. საგულისხმო ისაა, რომ ჰაგიოგრაფიაში, ჩვეულებრივ, უარყოფით პერსონაჟსაც მხოლოდ უარყოფითი თვისებები აქვს, ისევე, როგორც დადებით პერსონაჟს არ შეიძლება უარყოფითი თვისება აღმოაჩნდეს, ავტორი მას მხოლოდ დადებითი თვისებებით წარმოაჩენს. შუა საუკუნეების ლიტერატურაში ხასიათი და პორტრეტი არ შეინიშნება. „დავითისა და ტირიჭანის საკითხავის“ უარყოფითი პერსონაჟი ჟანრისათვის დამახასიათებელი თვისებებისაგან განსხვავებული სახისმეტყველებითაა ნაჩვენები და მკითხველი//მსმენელი მისი პიროვნების გარდასახვის, ცვლილებების მოწმე ხდება. პიროვნების ამგვარი ცვლილება ავტორის პოზიციას უფრო გამოხატავს და არ ვიცით, სინამდვილეში მოქმედება როგორ შეიძლებოდა წარმართულიყო, რადგან უარყოფითი პერსონაჟის სისასტიკე და ეგოიზმი ნაკლებად აჩენს იმის ვარაუდს, რომ მისი ბუნება ასე მკვეთრად შეიძლება შეიცვალოს.

ვარდანის გარდაცვალების შემდეგ თავინეს წარმართმა ძმამ, თევდოსიმ, თავისი სიძის მამულები მიიტაცა: „მიიტაცა სახელმწიფო იგი ვარდანისი, დისიძისა თჳსისაჲ და დაიპყრა სამკვიდრებელიცა მათი“.⁶ მას ეშინოდა, რომ მისი მცირეწლოვანი დისწულები მომავალში მის მიერ მი-

⁵ აბულაძე 1963, 186.

⁶ იქვე, 186.

ტაცებულ მამულებს შეეცილებოდნენ, მათ დაბრუნებას განიზრახავდნენ და მისთვის სამაგიეროს მიზღვას შეეცდებოდნენ; სწორედ მათგან განსაცდელის თავიდან არიდების მიზნით გაბოროტებულმა და მატერიალურის მოხვეჭით გონებადაბნელებულმა ბიძამ ბავშვების მოკვლა განიზრახა. თავდაპირველად თევდოსიმ ჯერ საკუთარ დას, თავინეს, და ცოტათი წამოზრდილ მცირეწლოვან დისწულებს რჯულის გამოცვლა მოსთხოვა, ხოლო პირველი უარის მიღების შემდეგ ბავშვებს დედისაგან მალულადაც შესთავაზა ქრისტეს უარყოფა, რაზეც მტკიცე უარი მიიღო. როგორც კი თავინემ შვილების მომავალი სულიერი ცხოვრებისა და სიცოცხლის გამო საშიშროება იგრძნო, თადარიგი დაიჭირა და შვილებთან ერთად ოჯახიდან წაღებული მცირე საუნჯით ტაოს მხარეს მიაშურა, სადაც ნათესავი, მთავარი ვაჰგენ, ეგულებოდა. დედა და შვილები ერთხანს მყუდროდ ცხოვრობდნენ იმ მცირეოდენი საფასით, რომელიც სამშობლოდან წაიყოლეს. ყრმები მწყემსები გამხდარან, – მათ ცხვარი ჰყავდათ, – რასაც სიმბოლური მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან ისინი ადამიანთა სულიერ მწყემსებად მოიაზრებიან. ჰაგიოგრაფს მათი მწყემსობით მათივე ბიძის გარდასახვის იმედის გაღვივება სურს; ამ ეპიზოდის შემოტანით თხზულება ბიბლიურ-ევანგელურ ჰიპოდიმურ-პარადიმულ სახისმეტყველებით ხასიათს იძენს, რადგან ავტორი ბავშვების მწყემსობით იაკობის მიერ იოსების „ღელეთა მათ ქებრონისათა“ წარგზავნის ბიბლიური მონათხრობის ჰიპოდიმის სახეს სძენს დავითისა და ტირიჭანის მწყემსობის ფაქტს. მათ საპირისპიროდ, თევდოსის თანმხლებნი, რომლებიც ბავშვების სათვალთვალოდ გაგზავნა, იწოდებიან როგორც „მძღავრნი იგი მზირად ვითარცა ლომნი“ და მეტაფორულად უარყოფითი თვისებებით აღჭურვილ ადამიანებად წარმოიდგინებიან. საგულისხმოა ყრმათა „პურობა“, რომელსაც კომპოზიციური თვალსაზრისით მტარვალი ბიძის მზაკვრული მოსვლა მოსდევს. ეს „პურობა“ საიდუმლო სერობის პარადიმად ისახება, რადგან ბავშვები ზესთასოფლად ამალლებისათვის ემზადებიან, იგი ბიძისგან ბავშვების მოკვლის ეპიზოდს უძღვის წინ.

„დავით და ტირიჭანის საკითხავის“ ავტორი ყმანვილთა შინაგან ბუნებას ხატოვნად წარმოაჩენს. თევდოსიმ ბავშვების ადგილსამყოფელი შეიტყო და თავისი მზაკვრული განზრახვის აღსრულებას შეეცადა. უბედურებაც სწორედ ამ დროს დატრიალდა. მან გაგზავნა მხლებლები, რომლებიც ბავშვებს მიუჩინა „მზირად, ვითარცა ლომნი“. ცხვრების მწყემსვისას ყრმებმა მზირების ხმა გაიგონეს, უფროსმა ძმამ დავითმა ბიძა შეიცნო და მისკენ გახარებული გაიქცა; მიუხედავად იმისა, რომ

ბავშვებმა იცოდნენ, თუ როგორ დევნიდა იგი მათ, იცოდნენ მათდამი ბიძის დამოკიდებულება, ავი განზრახვა, რომ იგი მტრულად იყო მათ მიმართ განწყობილი და სწორედ მას გამოექცნენ სომხეთიდან, მაინც გაუხარდათ ბიძის ნახვა, მასთან შეხვედრა და მისკენ გაიქცნენ. თხზულების ავტორი ყურადღებას აქცევს იმ გარემოებას, რომ ბავშვებს სიკვდილის შიში არ ჰქონდათ, ღვთის სიყვარულით მიდიოდნენ მისკენ. ისინი ბავშვები არიან და, ცხადია, ბიძის სივერაგე ვერ განსაზღვრეს, ვერ მიხვდნენ, რა მოელოდათ, რაც ბავშვების მიმდობ ბუნებას, სიკეთეს, ღვთისნიერებას მოწმობს; ხოლო ბიძამ სიყვარულით მიახლებულ დავითს, რომელიც „შევარდა ჴელთა დედის-ძმისა თჳსისათა“, ვერაგულად „აღიქუა იგი მკლავთა თჳსთა ზედა და ამბოვრებისა წილ მიაგება მახჳლი, ჰსცა და მოკლა იგი“. დავითის მოკვლის ეპიზოდი და მისი გადასვლა ზესთასოფელში საღვთისმეტყველო სიმბოლიკითაა აღსავსე. ავტორმა საგანგებოდ აღნიშნა, რომ დავითმა „ჰოვა გზად ზეცისად და მოიგო იგი გჳრგჳნი მონამებისად“.⁷ დავითს ხელთ სამწყემსო არგანი ეჭირა, როდესაც ბიძამ მას მახვილით განუგმირა გული, ხოლო დავითს ეს არგანი ხელიდან გაუვარდა და მიწაზე დავარდა. ორასი წლის შემდეგ იგი კაკლის (ტექსტში მითითებულია „ნიგუზისად“) დიდ ხედ გადაიქცა, რომლის ტოტები მორწმუნეებს ევლოგიად მიჰქონდათ. დავითის არგნის განედლება და დიდ ხედ ქცევა ბიბლიური აარონის კვერთხის განედლების პარადიგმულ სახედ გვევლინება (რიცხვ. 17:1-10).

ტირიჭანმა დაინახა, როგორ მოუკლა ბიძამ ძმა, რის შემდეგაც სასწრაფოდ გაიქცა და თავის გადარჩენას შეეცადა. მან მიაღწია იმ სოფლამდე, „რომელსა ჰრქჳან დივრი, რომელსა უკმობენ კაცნი დევობით“; მაგრამ ვერც ის გადაურჩა ბიძის სისასტიკეს, მღვერები სწორედ ამ სოფელში დაენივნენ და ძმის სიკვდილით თავზარდაცემული ტირიჭანიც მოკლეს, რაც სახისმეტყველებითად არის აღწერილი: „დანყლული მწართა წყლულებითა და სული მისი აღძრულ წარსვლად დამბადებელისა თჳსისა“.⁸ დივრის მთავარს კი ეგონა, რომ საჭურვლიანი და მახვილიანი კაცები მას დევნიდნენ და ხალხს უხმო. საბრძოლველად გამზადებულმა საზარელი სურათი იხილა: ეს იყო ტირიჭანის „სისხლი იგი უბრალოდ დათხეული“, რამაც ადგილობრივ დედათა შორის დიდი გლოვა გამოი-

⁷ აბულაძე 1963, 188.

⁸ იქვე, 188.

ნვია. ავტორმა ტირიჭანის გლოვა ჰაგიოგრაფიული თხზულებებისათვის დამახასიათებელი ჰიპოდოგმურ-პარადოგმული სახისმეტყველებით წარმოსახა, როდესაც აღნიშნა, თუ როგორ გოდებდნენ „დედანიცა იგი მის ადგილისანი და იყო ტირილი დიდი ყრმისა მის ზედა“.⁹ თხზულების ავტორმა, სავსებით სამართლიანად, უდანაშაულო ძმების სიკვდილი, რა საფუძველზე და რა მიზნითაც არ უნდა მომხდარიყო, ყრმათა წამებად აღიქვა და ჰაგიოგრაფიული ჟანრის თხზულებისათვის დამახასიათებელი ნიშნებით შეამკო. მიუხედავად ამისა, ივანე ჯავახიშვილმა კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა თხზულების მარტიროლოგიური ხასიათი, რადგან „დავით და ტირიჭანის წამებაში“ ყრმები ქრისტიანობის გამო არ მოუკლავთ, არამედ ბავშვები საკუთარმა ბიძამ თავისი მატერიალური კეთილდღეობის მოსაპოვებლად დახოცა, პირადი ინტერესების განხორციელებისათვის მისმა სასტიკმა და დაუნდობელმა დამოკიდებულებამ შეიწირა. მას, დისწულთა სიმდიდრის მითვისების ზრახვით შეპყრობილს, სურდა მცირეწლოვანი ბავშვები დაეხოცა, როგორც მემკვიდრეობითი უფლებების მქონენი და მომავალში მისი შემცილებელნი. ამიტომ, ი. ჯავახიშვილისავე მოსაზრებით, ყრმათა შესახებ დანერილი ორი თხზულების (იგულისხმება მოწამე ბავშვების შესახებ შექმნილი თხზულებები: „წმ. ცხრათა ყრმათა კოლაელთა წამება“ და „საკითხავი დავითისა და ტირიჭანისა“) შინაარსობრივი სიახლოვეც მოწამეთა ყრმობის კვალობაზე არ დასტურდება.¹⁰ მიუხედავად ამ მოსაზრებისა, თხზულების ჟანრული რაობისა და სპეციფიკის განსასაზღვრად განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს თხზულებაშივე დაცულ იმ მონაცემებს, რაზეც ზემოთ უკვე ვისაუბრეთ და აღვნიშნეთ, რომ ბიძის მიერ ბავშვების მოკვლა წამებადაა აღქმული, რისთვისაც დავიმონმეთ თხზულების ტექსტი: „ამათი ესე სიჩრდისა წამებად“.¹¹ „მსხუერპლი იგი წამებისა მათისად“.¹² ცხადია, ეს იმას მიუთითებს, რომ თხზულება ჰაგიოგრაფიულია და მარტიროლოგიურ თხზულებათა რიგისაა.

გარდა თევდოსის მიერ თავისი დისწულების, ძმების, დახოცვისა და თვით ავტორის მიერ ნაწარმოების წამებად მიჩნევისა, „წმიდათა ორთა

⁹ აბულაძე 1963, 188.

¹⁰ ჯავახიშვილი 1998, 300-301.

¹¹ აბულაძე 1963/1964, 190.

¹² იქვე, 190.

ძმათა დავითისი და ტირიჭანისი საკითხავი“ რომ ჰაგიოგრაფიულია, ამას თხზულებაში თევდოსის სულიერი გარდასახვაც მოწმობს; ყოველივე ზემოთქმულს ჰაგიოგრაფი სახისმეტყველებითად წარმოაჩენს და ბიბლიურ ჰიპოდიგმურ-პარადიგმულ ხატ-სახეობრივ სისტემას იყენებს. ამ თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია თევდოსის ჰიპოდიგმად პავლე მოციქულის მიჩნევა, რასაც საფუძვლად აპოსტოლური მონათხრობი უდევს. თუმცა, უთუოდ უნდა ითქვას, რომ ხსენებულ კონტექსტში ეს შედარება-სიმბოლო მოულოდნელობის ელფერსაც ატარებს. „იგუემა სიბრძნითა მით მსგავსად ნეტარისა მის პავლესა. ვითარცა შევარდა იგი სწავლასა მას საღმრთოსა, და მუნქუესვე აღჯრი იგი მოწყალებისა მისისა და აღუდვა პირსა მისსა, რადამცა მოიქცა ველური იგი განვრდომილი გონებაჲ მისი და შემძლებელ იყომცა განცდად თავისა თჳსისა, რად-იგი უქმნიეს, რამეთუ ჰგონებდა, ვითარმედ „არა უჯეროჲ ვქმენით, რამეთუ მოვსწყდენი დის ნულნი ჩემნი. რამეთუ ამით სახითცა ემსგავსა პავლეს, და მანცა დისწული თჳსი მოკლა სტეფანე პირველ-მონამც“¹³. თხზულებაში ეს პირველი შემთხვევაა, როდესაც თევდოსი მონანულად წარმოჩნდება, სინდისი ქენჯნის, თუმცა, მის სინანულს დამაჯერებლობა აკლია, მკითხველის//მსმენელის უფრო მეტად დარწმუნებასა საჭირო; ეს შიში უფროა, შიში არა ღვთის წინაშე, არამედ ხალხის რისხვის წინაშე. ივანე ჯავახიშვილის აზრით, დაუჯერებელია „მკეცებრი და ველური“ თვისებებით გამოორჩეული თევდოსის ამგვარი სწრაფი მოქცევა, მისი შინაგანი სამყაროს, მისი ბუნების ასე სწრაფი ცვლა.¹⁴

მთავრისა და ხალხის რისხვისა და გმინვის ხმა თავინესაც მისწვდა, რომელმაც თავისი უბედურების მიზეზი შეიტყო და თავისი შვილების მკვლელ ღვიძლ ძმას გოდებით მიადგა. თხზულებაში აღწერილი ბიძის მიერ დისწულების მოკვლის ეპიზოდი ღრმა ფსიქოლოგიზმით მსჭვალავს მთელ ნაწარმოებს, რაც შენიშნული აქვს ივანე ჯავახიშვილს.¹⁵ მასში ვრცლად არის გადმოცემული სვეგამწარებული თავინეს გოდება და ტირილი თავისი ძმის მიერ შვილების დახოცვის გამო. მან თავის სისხლისმსმელ ძმას გაახსენა, რომ ისინი ერთი დედ-მამის შვილები იყვნენ, ერთი დედის ძუძუ უწოვიათ და როგორ დაივინყა თავისი ოჯახისშვილო-

¹³ აბულაძე 1963, 188-189.

¹⁴ ჯავახიშვილი 1998, 301.

¹⁵ იქვე, 301.

ბა, საკუთარი დისწულები მოსაკლავად გაიმეტა და სიცოცხლე მოუსპო: „არლარა მოიკსენეა სამოი იგი მშობელისა შენისაჲ და ჩემისაჲ და ძუძუნი იგი, რომელთა განგუზარდეს შენ და მე? ყოლად მედგარო, რადსათჳს ესოდენითა ერთა გამოხუედ წყობად უძღურისა დედაკაცისათჳს და ნინველთა ყრმათა მისათჳს? რად დამივსენ სანთელნი ესე ჩემნი, შ უშჯულოვო?“¹⁶ მისმა სიტყვებმა იქ მყოფი ხალხი ააღელვა, სულიერად შეძრა და ააცრემლა, თევდოსის მიმართ უარყოფითად განაწყობ, მისმა უღირსმა საქციელმა აღაშფოთა და რისხვით აღავსო. ცრემლი სულიერი განწმენდის სიმბოლოა, რაც თხზულების მომდევნო მონაკვეთში კიდევ უფრო ნათლად წარმოჩნდება, როგორც სინანულისა და განწმენდის სიმბოლური ნიშანი.

თავინეს სიტყვებში ერთმანეთს შეპირისპირებულია უმანკო ნინველი ბავშვები, რომლებიც თხზულებაში ხასიათდებიან როგორც „ესე ყუავილნი შუენიერნი“, „ნერგნი სამოთხისანი მის ედემისანი“, „ნათელნი თუალთანი“, „კრავნი ესე ცხოვართა“, მწყემსნი, მართალნი, უბრალონი, და თევდოსი, მკეცი უწყალო, მკეცი ბოროტი, უღმრთო, ვეფხი, „სისხლისა მოყუარე“, „ყოლად მედგარი“ და უშჯულო. ურთიერთგამომრიცხავი ეპითეტებით ნაჩვენებია დაპირისპირებული სამყარო: ქრისტიანი მორწმუნე ბავშვები და მხეცქმნილი, ბოროტი, მატერიალურის მოხვეჭით გონებადაბნელებული წარმართი ბიძა ბავშვებისა. ავტორი ზესთასოფლურისა და სოფლის, მატერიალურისა და სულიერის ურთიერთდაპირისპირებით წარმოაჩენს მარადიულობაზე ორიენტაციას, როგორც ერთადერთ ქეშმარიტებას, რომელსაც ადამიანის სული ღმერთისაკენ მიჰყავს. ავტორმა საგანგებოდ წარმოსახა წარმართობასთან დაპირისპირებული რელიგიური თვალთახედვა ქრისტიანობისა, როგორც ადამიანის სულიერების ქეშმარიტებისაკენ მიმყვანებელი რელიგიის უპირატესობის საჩვენებლად.

თევდოსის ამ საზარელი საქციელის ჩადენის შემდეგ, უდანაშაულო ყრმების უსამართლოდ დახოცვის შემდეგ ღმერთმა სასტიკი სასჯელი მოუვლინა: იგი დაბრმავდა. მისი სიტყვები მოწმობს, თუ რა მკაცრი სასჯელი დაიმსახურა უღვთო საქციელის გამო; ავტორი, საზოგადოდ, აღნიშნავს, თუ რა მოელის ადამიანს უსჯულოებისა და სისასტიკისათვის, მატერიალურისათვის, ამქვეყნიური ინტერესებისათვის უპირატე-

¹⁶ აბულაძე 1963/1964, 189.

სობის მინიჭების გამო. ყოველივე ამის შემდეგ თავისი საქციელისაგან შეძრწუნებული, შეიძლება ითქვას, მონანული, მისგან შვილებდახოცილ დას შენდობას ევედრებოდა: „მ დაო ჩემო თავინე, ჩემდა მოიქეც და იხილე, რამეთუ ესერა ნუერსა ზედა მთისასა ბნელმან დამფარა მე, ვითარცა ჳევთა შინა ღრმათა, ანუ მღვმესა შინა, უფსკრულთა. ჩემ ზედა იქცევის ბნელი წყუდიადი, ხოლო შენ ნათელი გამოგიბრწყინდა მიუნდომელი ნათლისა მისგან წარუვალისა და ჭეშმარიტისა მისგან დაუსრულებელისა ნათლისა. ხოლო ან ჩემ ზედა უწყალოსა ამას და არალირსსა წყალობა! ნუ მომაგებ საქმეთა ჩემთაებრ, არამედ, ევედრე შენ წმიდათა მოწამეთა, რადთა ყონ ჩემთუც წყალობაი, რადთა არალირსი ესე ვიქმნე ღირს ბეჭედსა მას ქრისტეს მონყალისა ღმრთისასა, რომელი იგი მოვიდა ცოდვილთათუც. მრწამს მე ჭეშმარიტი ღმერთი“.¹⁷ თევდოსის მოქცევისათვის, მისთვის სულიერი თვალის ახელისათვის მისივე დისნულების, მცირეწლოვანი ძმების დავითისა და ტირიჭანის მკვლელობა გახდა აუცილებელი, რომლის მსგავსი მონათხრობი, საზოგადოდ, ჰაგიოგრაფიის ისტორიაში არც დასტურდება. ფაქტობრივად, ბავშვების დახოცვა მსხვერპლშენივრვაა, თხზულების ავტორის სიტყვით, ამ მსხვერპლშენივრვით „ზიარ-ჰყვენ იგინი ნაწილსა წმიდათა მოწამეთასა... მოიღეს ზეცისა იგი გვრგვნი დაუჭნობელი და ცხორებაი იგი წარუვალი. ამათი ესე სიჩჩოდსა წამებაი, ღირს ყვენ ესენი მათ-თანა გვრგვსსა, მათ თანა განკურნებასა ვნებულთასა“.¹⁸ ბავშვების სისხლი იყო „მსხუერპლი იგი წამებისა მათისაი“.¹⁹

თხზულებაში გადმოცემულია თავინეს შინაგანი მდგომარეობის ამსახველი ეპიზოდი, რომელიც მისდევს ჰაგიოგრაფიულ კანონიკასა და სახისმეტყველებას, მაგრამ, როგორც ივანე ჯავახიშვილმა აღნიშნა, ნაკლებ სარწმუნო ჩანს შვილებდახოცილი თავინეს საქციელი, როდესაც ღმერთს დაბრმავებული ძმის განკურნებას ევედრება; მაგრამ აქ და-ძმის ურთიერთობა პავლე მოციქულისა და მისი დისნულის სტეფანე პირველდიაკონის, პირველწამებულის ჰიპოდიგმურ-პარადიგმური სტრუქტურითაა მონოდებული და ამავე სახისმეტყველებითაა აღსაქმელი თევდოსის მიერ დისნულთა დახოცვის შემდეგ მისი განკურნება. ავტორი აღწერს, თუ როგორ აიღო თავინემ დავითის სისხლით „შესუარული“ მინა და თავისი

¹⁷ აბულაძე 1963/1964, 190.

¹⁸ იქვე, 190.

¹⁹ იქვე, 190.

შვილების მკვლელ დაბრმავებულ ძმას თვალებზე სცხო, რომელმაც „მყის აღიხილნა თუალნი მისნი“. საბა მეტრეველმა თევდოსის დაბრმავების ეპიზოდის ერთგვარ ჰიპოდიგმად თხოთის მთაზე მირიან მეფის წინაშე მზის დაბნელება და თვალების ასახელად წმ. ნინოს ღმერთისათვის, ქრისტესთვის მიმართვა მიიჩნია,²⁰ მაგრამ ამ ორ თხზულებას შორის არსობრივი სიახლოვე არ ჩანს და, ვფიქრობ, არც ამ ეპიზოდთა ერთ განზომილებაში მოქცევა შეიძლება. თუმცა, ამ ეპიზოდთა გარეგნულ მსგავსებას ლიტერატურული მნიშვნელობა მაინც აქვს, რადგან საფიქრებელია, „დავითისა და ტირიჭანის საკითხავში“ ასახული თევდოსის დაბრმავებისა და თვალის ახელის ეპიზოდი მირიან მეფის მოქცევის „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ აღწერილი სასწაულის გავლენის შედეგად იყოს შექმნილი.

თხზულებაში ყველაზე უფრო ძნელად დასაჯერებელი თავინეს სიხარული ჩანს ძმის ქრისტიანულ რწმენაზე მოქცევის გამო. თუმცა, ჰაგიოგრაფიის სპეციფიკა მოითხოვს მიმტევებელი ადამიანის სულიერი სამყაროს ჩვენებას და, რა ძნელი წარმოსადგენიც არ უნდა იყოს, თავინემაც მიუტევა თავის ძმას და მისი სინანულის შემდეგ მის სულიერ გადარჩენაზე იზრუნა. უნდა აღინიშნოს, რომ ქრისტიანული მსოფლმხედველობისა და ევანგელურ-აპოსტოლური თვალთახედვის საფუძველზე მავედრებელი ადამიანი მონანიების შემდეგ შენდობას უთუოდ მიიღებს, თუკი სინანული ჭეშმარიტია, თუნდაც მკვლელი იყოს იგი, რადგან ევანგელური სწავლებით: „გიყუარდედ მტერნი თქუენნი და აკურთხევიდით მწყევართა თქუენთა და კეთილსა უყოფდით მოძულეთა თქუენთა და ულოცევიდით მათ, რომელნი გმძლავრობენ თქუენ და გდევნიდენ თქუენ“ (მათე, 5: 44); აგრეთვე, გავიხსენოთ ევანგელური მონათხრობი მაცხოვრის ჯვარცმისას ავაზაკის მყისიერი მოქცევის შესახებ, რაც ადამიანის სულიერი გარდასახვის ნიმუშად შეიძლება მივიჩნიოთ. აქედან გამომდინარე, ჩანს, თხზულება ქრისტიანთა მდევარ ადამიანებს მოქცევისაკენ მოუწოდებდა და ანუგეშებდა, რომ ცოდვათა გულწრფელად მონანიებისას ღმერთი მათ სულიერი გადარჩენის შესაძლებლობასა და იმედს აძლევდა. მიუხედავად სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული საკამათო დამოკიდებულებისა თხზულებაში აღწერილი ამბის მიმართ, კერძოდ, თევდოსის სულიერი გარდასახვისა და თავინეს სიხარულისა ძმის მოქცევის გამო, თხზულება უაღრესად დატვირთულია სახისმეტყველებითი თვალსაზრისით. წამების შედეგად და შემდეგ დავითი და ტირიჭანი გახდნენ „ვითარცა მთიებნი,

²⁰ მეტრეველი 2008, 185.

სუეტის სახედ ნათლისად, რომელთა თავი მისწუდებოდა ვიდრე ცადმდე, რომელსა ყოველნი ერნი ქუეყანისანი ჰხედვიდეს“.²¹

დავითისა და ტირიჭანის სულიერი სასწაულთქმედების ამბავი შეიტყო სომეხთა კათალიკოსმა ნერსესმა, რომელიც საკუთარი თვალთ ხედავდა იზხანში „საკურველებასა და ბრწყინვალეობასა მიუნდომელსა ნათლისასა“.²² მან წმინდანთა გვამები თვითონ წაგრაგნა და დევრის ქვემოთ „ხევსა მას ნალვარევისასა“ დააკრძალვინა. თხზულების მიხედვით, თევდოსი ნერსეს კათალიკოსს შეხვედრია და მისგანვე მონათლულა. ბავშვების დასაფლავების შემდეგ თევდოსის დავითის სახელზე ეკლესია აუშენებია, ხოლო ეკლესიას ყრმათა სახელზე მოსახსენებლები განუწესებიათ. თხზულების ამ მონაკვეთში რამდენიმე შეუსაბამობაა, კერძოდ, ერთგან ნახსენებია ბავშვების დაკრძალვა ნერსეს კათალიკოსის მიერ, ხოლო მეორეგან – დევრის მთავრის მიერ. შევნიშნავ, რომ ამ თხზულებასთან დაკავშირებული ეს და კიდევ სხვა რამდენიმე საკითხი კვლევას მოითხოვს.

ბავშვების დედა, თავინე, საბოლოოდ დამკვიდრებულა სოფელში, რომელსაც ერქვა ტაძარანი, იქ გარდაცვლილა და იქვე დაუკრძალავთ, მისი საფლავი კი სასწაულებრივ კურნებებს აღავლენდა. ცხადია, თხზულებაში ამ ეპიზოდზე ყურადღების გამახვილებით ჰაგიოგრაფიული ჟანრის სპეციფიკური ნიშნები ვლინდება; ზემოთაც აღინიშნა, რომ ივანე ჯავახიშვილის აზრით, თხზულება ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით დაუჯერებელ ამბებს აღწერს. მან კითხვა სამართლიანად დასვა კითხვა: „თუ ბიძა თავის დისწულებს მამულის წართმევის შიშით სპობდა, მათი განწარმართების ცდის ამბავს რაღა აზრი ჰქონდა, თანაც თუ მამულის დასაჩემებლად გამოასალმა ბავშვები წუთისოფელს, ეს რაღა მარტვილობაა? ფსიქოლოგიურად დაუჯერებელია აგრეთვე ის სიხარულიც, რომელსაც ასე სწრაფად მოუცვია შვილმოკლული დის გული მისი ძმის გაქრისტიანების გამო. ამიტომ ამ ძეგლს თითქოს არავითარი ისტორიული ღირებულება არა აქვს“.²³ კორნელი კეკელიძემ ეს შეხედულება სავსებით სამართლიანად არ გაიზიარა.²⁴

²¹ აბულაძე 1963/1964, 190.

²² იქვე, 190.

²³ ჯავახიშვილი 1998, 301.

²⁴ კეკელიძე 1960, 518.

დიდი მეცნიერის, ივანე ჯავახიშვილის, მიერ გამოთქმული მოსაზრების მიუხედავად, თავინეს დამოკიდებულება ძმისადმი იშვიათი ღმრთისმოყვარეობითა და კაცთმოყვარეობით გამოირჩევა, იგი საღვთო სწავლებითაა შთაგონებული, სწორედ მისმა ლოცვამ და დახოცილი შვილების სისხლით გასვარული მინის თვალეზე წასმამ დაუბრუნა თვალსიჩინი ურჯულო, შემდეგში ქრისტეს რჯულზე მოქცეულ თევდოსის. ამიტომ თხზულება ნამდვილად ჰაგიოგრაფიულია, რადგან, მართალია, მასში ჰაგიოგრაფიისათვის უჩვეულო, მაგრამ მის წიაღში გამოყენებული სახისმეტყველებითი პრინციპებითა და გამომსახველობითი საშუალებებითაა გამოხატული ძირითადი სათქმელი.

ყოველივე ზემოთქმული იმას მოწმობს, რომ „წმიდათა ორთა ძმათა დავითისი და ტირიჭანისი საკითხავის“ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებად მიჩნევისათვის ორი საფუძველი არსებობს: 1. მცირეწლოვან ყრმათა ბიძის მიერ მოკვლა თვით თხზულებაშივეა წამებად აღქმული; 2. თევდოსის ქრისტიანულ რჯულზე მოქცევა, როგორი დაუჯერებელი ფაქტებითაც უნდა იყოს მოწოდებული, ჰაგიოგრაფიული ჟანრისათვის დამახასიათებელი გამომსახველობითი საშუალებებითაა წარმოსახული, რაც ბიბლიურ-ევანგელური ჰიპოდიგმურ-პარადიგმულ სტრუქტურას შეესაბამება. ავტორი თხზულებისა მხატვრული სიტყვის კარგი მცოდნეა, რომელიც სათქმელის გამოსახატავად სიტყვებს ზუსტად არჩევს, ხოლო პერსონაჟთა განწყობილებებს ჰაგიოგრაფის თვალთ წარმოაჩენს. იგი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოებია, რომელშიც მცირეწლოვანი ბავშვები ქრისტიანობისადმი რწმენის სიმტკიცით, მშობლებისა და ნათესავების სიყვარულით, სასოებითა და სულიერობით ზეციური მოქალაქობის მოპოვების გზას დაადგნენ.

ბიბლიოგრაფია

References

- კეკელიძე 1960:** კეკელიძე კ. 1960, *ქართული ლიტერატურის ისტორია*, I, თბილისი
- მეტრეველი 2008:** მებრეველი ს. 2008, *ქართული აგიოგრაფიის იკონოგრაფიული სახისმეტყველება*, თბილისი
- აბულაძე 1963/1964:** აბულაძე ილ. და სხვ. რედ., *ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები 1963-1964*, I, დასაბეჭდად მოამზადეს ილ. აბულაძემ, ლ. ათანელიშვილმა, ნ. გოგუა-

ქემ, ლ. ქაჯაიამ, ც. ქურციკიძემ და ც. ჯლამაიამ, ილია აბულაძის
ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბილისი
ჯავახიშვილი 1998: ჯავახიშვილი ივ. 1998, *ძველი სომხური საისტო-
რიო მწერლობა*, თხზულებები თორმეტ ტომად, ტ. XI, თბილისი

Nestan Sulava

The Symbols in Hagiography and Problem of Genres in “David and Taritchani Reading”

The main object of my study is to determine the essence of genre in the reading of “David and Taritchani” on the basis of hagiography aspects, as the killing of the children by the uncle from the social point of view was not regarded martyrdom, besides considering the issue of conversion of the character, Theodos as the basis of hagiography, was paid less attention. All the abovementioned can be explained after analyzing the symbols of the story. It seems the story has not been examined from the given point of view. Certain tasks need to be revised and subjected to study once again. It must be considered that in every epoch the readers try to make new discoveries in the story according to the principles of the literature of the period. Hagiography was based on the symbols and was highly sustainable, but even this particular genre can be explained according to the needs of other epoch if we take into consideration the idea that some marks could belong to the genre, considering also the wisdom, ideas and style of the other epoch.

Even the title of the story can be discussed.

The title indicates that it was meant for reading. In theological studies only the homiletic genre works were considered as reading, while the main objective of homiletic works lies in delivering oral story to the parishioners on the celebration days of the saints and the Mother of God, which means that the work had initially to be an oral narrative, a sermon delivered to the congregation, becoming a written source later, after being told orally. In the abovementioned story murdering the children by the uncle is considered martyrdom but it has not found reflection in the title of the work.

In hagiography, the background of the characters is given fully to show the essence of their life to the reader and to show them what is the tradition the family follows, How the children were brought up, what kind of life do

they lead and finally, how the characters' world perception is evaluated by the author. The main characters of "Davit and Taritchani Reading" are the children Davit and Taritchani, both of their parents belong to the nobility, both are Christians, and the children grew up in accordance with the Christian tradition. It was the reason of the result that the son was called as Davit which is the name of the David the Prophet, author of the psalm-book, and the younger son was given an Armenian name, Taritchani, named with a symbolic name, connected with Armenia.

Vardan and Tagine, as real Christian parents gave them the Christian names and educated them as Christians. They saw their duty in bringing them up and educating in accordance with the gospels and psalms. So the wisdom of the children: Davit and Taritchani, should be kind, full of faith, hope and love of God. They were young when the father died and the mother, a very gentle woman, assumed the responsibility of bringing them up, for which reason the author refers to her as worthy of God and blissful. As opposed to mother her brother was a despot and for this he is being called a tyrant by the author of the story. Charitable Tagine and pagan Teodos the children of the same parents are quite different.

The symbols in the story are hagiographic, but the motif of murdering the children can not be explained only by the faith and hagiography, if we consider the words stated by Ivane Javakhishvili, it happens to be a social problem as well. After Vardan's death, Tagine's pagan brother occupied the lands of the son in law. Being afraid of the nephews' revenge the evil uncle decided to kill the children. First he asked the sister and minor nephews to change the faith; he tried to ask the children change the faith secretly from their mother. He was refused. Tagine felt her children were endangered and left the country moving to Tao where the mother lived peacefully for some time with her children. The sons become shepherds and it acquires symbolic meaning. The author tries to point to the character of the boys.

Teodos finds the mother's hide out and commits crime. He murdered the nephews and it was the «holy blood» of David and Taritchani. The author regards the fact as the martyrdom of the children. Ivane Javakhishvili doubted that it was martyrdom, because the children were not killed for Christianity, the uncle killed them for ulterior reasons. The most important is the fact that the Apostle Paul is considered hypodigm of the uncle Teodos. It even bears the effect of suddenness. Teodos, alike the Apostle, repents and feels regret,

although his feelings are not convincing. The reader needs to be persuaded in his sincerity. It seems he's experiencing fear; but not the fear of God but of revenge of the people.

In her mourning, the mother uses different words for the description of the slain innocent children - "beautiful flowers", "light of the eyes", "seeds of paradise", and "lambs; while the uncle is called "unfeeling animal, "devil", "tiger", "blood lusting", "unkind" and "lawless".

After committing crime, killing the innocent children Teodos is punished by the God and he turns blind. At the end of his life he begs forgiveness of his sister for his crimes. It seems the blood of the innocent children was needed for him to find truth and kindness. The author shows the miracle when Tagine takes the earth soaked with the blood of her son David and applies it to the eyes of her brother, the killer of her sons. After his blind eyes see the light, Tagine feels happy for her brother as he becomes a Christian. The hagiographical author needs to portray a forgiving person and really it is difficult to create such character but Tagine's feelings for her brother were strong and she took responsibility to save her brothers soul. In Christianity a repenting person should be forgiven, even for committing murder, and it is the main object of the story. We can find examples of this in the gospel.

To sum up the problem we have two main reasons why we consider "Davit and Taritchani Reading" hagiographical: 1. The fact of killing minors by uncle in the story referred to as martyrdom. 2. Conversion of Teodos, notwithstanding the unbelievable facts, is regarded hagiographical narrative, in which the children, through their strong faith and martyrdom, ascended the divine path.

ისტორია

ზაზა ალექსიძე ლუვრი – ახტალა

1990, 1991 და 1992 წლებში სამჯერ ვიყავი საფრანგეთში. პირველად თურქეთის ტერიტორიაზე არსებული სომხური ძეგლების მდგომარეობისა და დაცვის შესახებ სომეხთა საერთაშორისო კონფერენციაში (სტრას-ბურგი) მონაწილეობის მისაღებად და შემდეგ, ორჯერ, აპოკრიფების შემსწავლელი საერთაშორისო ასოციაციის (დოლი) სხდომებზე. სამივე შემთხვევაში რამდენიმე დღე გავატარე პარიზში, ლუვრის საცავებში დაცული ქართული წარწერიანი ქვის შესასწავლად. ამის შესახებ უფრო ვრცლად არის მოთხრობილი წარწერის ადრინდელ გამოცემებში და დაინტერესებულ მკითხველს შეუძლია მათ მიმართოს.¹ ქვის ზომებია – სიგრძე 65 სმ, სიგანე – 29 სმ.

წარწერის დედანი და ჩემ მიერ მაშინ გაკეთებული ტრანსკრიპცია ასეთია (სურ. 1):

სურ. 1. ლუვრის საცავში დაცული ქართულწარწერიანი ქვა

¹ ალექსიძე 2000; ალექსიძე 2011, 13-25. იქვე იხ. წარწერის ტექნიკური აღწერილობა.

**:ქ: გინდ ორქოსქუ ზც ფჷნ ცჷთჷნი : ლქანს ოწს ხწს
სწი : წწსჯაბჷწწწ წაწწწწ გწწწწწს აწწწწწწწწ
გწწწწწ ოწწწწწ ზც გინდ ორქოს გწწწწწ წწწწწწ
სწ წწწ : აწწწწ წწწწწწწწწ წწწწწწწწწ წწწ**

:ქ: მეცა უღირს[ი] და ფრ(ია)დ ც(ო)დვილი: ბიძისა და ღირსისა ჩ(უენ)ისა | პ(ეტრ)ე წ(უერ)გაზრდილმ(ა)ნ, არათუ მ(ო)ქმ(ე)დობისა რ(ა)მს(ა)მე შემ(ძ)ლე, ა(რამე)დ | მცირეთა ოფლთა და მეცა ღირს მყავთ ლ(ო)ცვ(ა)თა თქ(უე)ნთა, ქ(რისტე)ს მ(იერ) | ს(ა)ხ(იერ)ნო, რ(ომელ)ნიცა დღეს(ა)სწ(აუ)ლობდეთ დღეს(ა)სწ(ა)ულსა ამ(ა)ს.

წარწერა გამოვაცქვეყნე მისი ამოკითხვიდან შვიდი წლის შემდეგ. დაგვიანების მთავარი მიზეზი იყო მისი მეორე სტრიქონის სამი სიტყვა: „პ(ეტრ)ე : წწ გაზრდილმ(ა)ნ...“. გაუგებარი იყო წრფელობით ბრუნვაში დასმული პეტრე განკვეთილობის ნიშნით გამოყოფილი მომდევნო დაქარაგმებული წ-სთან. ამასთან, წ-ს დაქარაგმება დამოუკიდებელ სიტყვაში არა გვხვდება. კომპოზიციში შეიძლება შეგვხვდეს. ამიტომ დიდი ყოყმანისა და წყაროებში დადასტურების შემდეგ აღვადგინე შესიტყვება *წუერგაზრდილმან*. მსგავსი გამოთქმები გვაქვს დიდ სჯულის კანონში და ქართულ სამონასტრო ტიპიკონებში: *წუერგამონი*, *წუერგამოობა*,² *წუერითა განსრულება*³, *უნწუერელი*⁴. ყველა ეს ტერმინი, ნიშნავს მონასტერში მოღვაწე ისეთ ახლგაზრდას, რომელიც ჯერ უწვერულია და ბერად ვერ აღიკვეცება, ან უკვე წვერგაზრდილია და მისი ბერად კურთხევა შესაძლებელია. ვფიქრობდი, რომ ასე თუ ისე ეს საკითხი მოგვარდა, მაგრამ გრამატიკული გაუმართაობა რჩებოდა.

მეორე საკითხი, რომელიც ჩემს გაკვირვებას იწვევდა, იყო წარწერაში მისი ავტორის მოუხსენებლობა. ასეთი პრაქტიკა საერთოდ არ გვხვდება ეპიგრაფიკაში. წარწერის ავტორი თხოულობს მის მოხსენიებას დღესასწაულისას და არ ასახელებს თავის თავს? მაშ როგორ უნდა მოიხსენიონ წარწერის ავტორი თანადროულმა და განსაკუთრებით კი მომავალი თაობის მწირველებმა, ვისთვისაც წარწერა კეთდება, თუ მისი სახელი არ იციან?

² გაბიძაშვილი, გიუნაშვილი, დოლაქიძე, ნინუა 1975, 142, 5; 297, 23.

³ შანიძე 1971, 116.

⁴ მუსხელიშვილი 1939, 75-76.

ამ სიძნელის მოსახსნელად ჩავატარე შემდეგი ექსპერიმენტი: დავუშვი შესაძლებლობა, რომ გადამწერს შეცდომა მოუვიდა და მეორე სტრიქონში დასახელებული პეტრე ავიტანე პირველ სტრიქონში ფრიად ცოდვილის შემდეგ. მივიღე გამართული აზრი: *მეცა უღირსი და ფრიად ცოდვილი პეტრე*, მაგრამ მომდევნო წინადადება გრამატიკულად კვლავ გაუმართავი დარჩა. მიუხედავად ამისა, მაინც იმ ვარიანტზე შევჩერდი, რომ წარწერა პეტრეს ეკუთვნის, რადგან სახელით მასში სხვა არავინ იყო მოხსენიებული.

გაკვირვებას იწვევს წარწერის პირველივე სიტყვაც: *მეცა (მეცა უღირსი)*. ასე არცერთი სხვა წარწერა არ იწყება. კორექტული დასაწყისია *მე (მე უღირსი)*. *მეცა* გულისხმობს, რომ მასთან ერთად არის სხვაც.

წარწერის მესამე სტრიქონმა კიდევ უფრო გააღრმავა ჩემი ინტერესი: „*მეცა ღირს მყავთ ლოცვათა თქუენთა*“. ვინ არის ის ანონიმი ავტორი, ვინც უნდა ღირს ჰყონ მწირველებმა ლოცვისას? ვინ არის კიდევ ის სხვა, ვისთან ერთადაც უნდა მოხსენიებულ იყოს წარწერის ავტორი ლოცვებში, არა ჩანს.

მეოთხე სტრიქონში კიდევ ერთი სიურპრიზი გველოდება. წარწერის ავტორი მიმართავს მწირველთ, „*მეცა ღირს მყავთ ლოცვათა თქუენთა ... რომელნიცა დღესასწაულობდეთ დღესასწაულსა ამას*“. რომელ დღესასწაულზე უნდა ილოცონ მწირველებმა იმ ადამიანზე, რომლის სახელიც არ იცინა? დღესასწაული არსად ნახსენები არ არის და წარწერის ავტორი კი ითხოვს, ილოცეთ ჩემზე „*დღესასწაულსა ამას*“.

ამრიგად, ჩვენს ხელთაა საკმაოდ დიდი წარწერა გულუხვი ტექსტით, მაგრამ არ ვიცით, ვინ არის მისი ავტორი, ვინ უნდა მოიხსენიებოდეს მასთან ერთად და როდის უნდა მოიხსენიებოდეს, როდის და ვისზე უნდა ილოცონ მწირველებმა.

ერთი სიტყვით, სრული შთაბეჭდილებაა, რომ წარწერას თავშიც აკლია, შუაშიც და ბოლოშიც. მაგრამ ფორმალურად ასე არ არის. ლუერის წარწერა იწყება ტრადიციული, ორწერტილებით შემოსაზღვრული *ქან-ით* (ქრისტე) და მთავრდება ასევე ტრადიციული *ყვავისფრჩხილოვანით*, რაც მიუთითებს წარწერის დასაწყისსა და დასასრულზე. ამიტომ ეს უცნაური გაუგებრობები მე წარწერის ავტორს მივანერე. ქვა მთლიანად ხელთ მქონდა და კიდევ რა, სად და რატომ უნდა მეძებნა? ამიტომ გამოვაქვეყნე იგი ისე, როგორც დაცული იყო ლუერის საცავში.

და ბოლოს, ლუერის მუზეუმს არ აღმოაჩნდა ქართული წარწერის არა მარტო პასპორტი, არამედ არანაირი ჩანაწერი საცავში მისი მოხ-

ვედრის შესახებ. მე მგონია, ეს ერთ-ერთი არგუმენტია იმისა, რომ იგი ლუვრში მიტანილია ძალიან დიდი ხნის წინ.

გავიდა კიდევ თოთხმეტი წელი და 2014 წლის 21 ოქტომბერს სალამოს საათებში მიკავშირდება საქართველოს ეროვნული არქივის სამეცნიერო განყოფილების გამგე ქეთევან ასათიანი და მაცნობებს, რომ ეროვნული არქივის ფოტოსაცავში მან ნახა ვრცელი წარწერის ასლის ფოტო, რომელიც შესრულებულია ალექსანდრე როინაშვილის მიერ. ფოტოზე გაკეთებული მინაწერის მიხედვით, წარწერა უნდა იყოს ახალქალაქის რომელიღაც ეკლესიიდან. ქეთევანი ინტერნეტით მიგზავნის წარწერის ფოტოს და მეკითხება, ხომ არაფერი ვიცი მის შესახებ, რადგან „იგი ალბათ უკვე შესწავლილია“.

მივიღე თუ არა „ახალქალაქის“ წარწერა, თითქმის იდენტურმა პალეოგრაფიამ მაშინვე გამახსენა ლუვრის წარწერა. დავინყე კითხვა და პირველივე სტრიქონმა დამანახა, რომ ეს წარწერა უშუალოდ უკავშირდება მას შინაარსითაც და ზემოთ დასმულ ყველა კითხვაზე პასუხსაც იძლევა. დაახლოებით საათ-ნახევარში კვლავ დაუუკავშირდი ქეთევან ასათიანს, მოვუყევი ჩემი დაკვირვების შედეგები და თანდათან დაიბადა იდეა საქართველოს ეროვნულ არქივში ამ საკითხზე საჯარო ლექციის წაკითხვისა.

მაგრამ, პირველ რიგში, მაინც რჩებოდა გაურკვეველი ის, თუ სად უნდა გვეძებნა თვითონ ქვა, რომელზეც წარწერა იყო ამოკვეთილი და რომლის ასლის ფოტო ხელთა გვექონდა. ასლის ფოტოს ქვეშ გაკეთებული ბეჭდური წარწერა უეჭველად მიუთითებდა, რომ ეკლესია, რომლის გალავანშიც, ფოტოს მიხედვით, წარწერიანი ქვა იყო ჩასმული, უნდა გვეძებნა ქალაქ ახალქალაქში ან, უკიდურეს შემთხვევაში, მის შემოგარენში.⁵ ხოლო თუ ქვა უკვე ამოღებული იყო და დაკარგული არ იყო, იგი უნდა ყოფილიყო ახალციხის ან თბილისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის სპეციალურ საცავში.

ხანმოკლე ძიებამ ცხადყო, რომ წარწერა არ უნდა იყოს ახალქალაქიდან, ვინაიდან სამწირველო აგებულია „პატრონ“ ავაგ ათაბაგის (მხარგრძელის) სახელზე, ხოლო ახალქალაქი და საერთოდ ჯავახეთი არაფრით არ არის დაკავშირებული მხარგრძელებთან. X საუკუნიდან ახალქალაქი საუფლისწულო ქალაქია.⁶ ამიტომ წარწერა საძიებელია ლორე-ტაშირში, მეტი ალბათობით კი ახტალის მიდამოებში, სადაც იყო ივანე ათაბა-

⁵ „Ахалкалакская церковь. Грузинская надпись в ограде на камне“.

⁶ ქსე, 1977, 2, 96.

გისა და შემდეგ ავაგ ათაბაგის (მისი ძის) საძვალე. ასე მივადექი ე. თაყაიშვილის, ლ. მელიქსეთ-ბეგისა და პ. მურადიანის ნაშრომებს.

წარწერა, რომელზეც ვსაუბრობთ, განთავსებულია ახტალის დიდი ეკლესიის პირდაპირ, აღმოსავლეთის მხარეს, შემალლებულ ადგილზე (გორაკზე), აღმართული სამლოცველოს დასავლეთიდან შესასვლელი კარის ბალავარის თავზე (სურ. 2).

სურ. 2. ახტალა. სამლოცველოს საერთო ხედი

წარწერა პირველად შეისწავლა და გამოაქვეყნა ე. თაყაიშვილმა, რომელსაც დეტალურად აქვს აღწერილი მისი შესწავლის ისტორია.

როგორც ე. თაყაიშვილის ნაშრომიდან ჩანს, ალექსანდრე ერიცოვს/ერიცვიანს (1841-1902) მისთვის „გასარჩევად“ (длѣ парнопа) გადაუცია (როდის, აღნიშნული არ არის) „გამჭვირვალე ქალაღზე“ გადაღებული დიდი ქართული წარწერა. როგორც ე. თაყაიშვილი ხაზს უსვამს, ეს წარწერა „აღმოჩნდა ახტალის წარწერა“.⁷

1894 წელს ე. თაყაიშვილი რამდენიმე საათს მუშაობდა ახტალის დიდ ტაძარში და მხოლოდ შებინდებისას მისულა იმ ეკლესიასთან, რომელმაც, „როგორც აღმოჩნდა“ (მისი სიტყვებით),⁸ შემოინახა ალ. ერიცოვის მიერ გადმოღებული წარწერა. მაშინ ე. თაყაიშვილმა ადგილზე სულ ორი სტრიქონის ამოკითხვა შეძლო. ე. თაყაიშვილის ცოტა ზუნდოვანი ტექსტიდან კარგად არა ჩანს, 1894 წელს ალ. ერიცოვის მიერ გაკეთებული ასლი მას თანა ჰქონდა, თუ ახსოვდა მისი ტექსტი და მოხაზულობა. უნდა ვიფიქროთ, რომ იგი მხოლოდ ადგილზე მუშაობისას მიხვდა, რომ ალ. ერიცოვის ასლი ახტალის წმ. გიორგის სახელობის ეკლესიის წარწერა უნდა ყოფილიყო და იგი მას თან არ უნდა ჰქონოდა.

ალ. ერიცოვი ახტალაში მუშაობდა 1872 წლის წინა პერიოდში, მის ახლო ხანებში, რადგან თავისი ნაშრომი ახტალის მონასტრის შესახებ სწორედ ამ წელს გამოსცა.⁹ სავარუდოა, რომ მან წმ. გიორგის სახელობის სამლოცველოს დასავლეთი კარების თავზე მოთავსებული ქართული წარწერის ასლიც სწორედ იმ დროს გააკეთა. შემდეგ, დროთა განმავლობაში, მას, როგორც ჩანს, დაავიწყდა, სად გააკეთა ეს ასლი და როდესაც ე. თაყაიშვილს გადასცა იგი შესასწავლად, ან სულ ვერ უთხრა, საიდან იყო წარწერა, ან შეცდომით უთხრა. მით უმეტეს, სწორი ინფორმაცია არ ექნებოდა ფოტოგრაფ ალ. როინაშვილს – შესაძლოა, ასე გაჩნდა ასლის ფოტოზე ბეჭდური წარწერა, რომ წარწერიანი ქვა არის ახალქალაქის ეკლესიის შემომზღუდველი გალავნიდან.

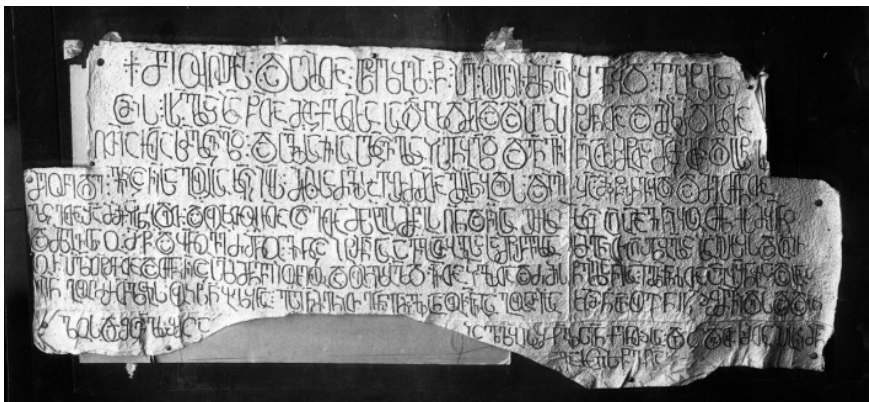
დღეს უკვე დარწმუნებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ საქართველოს ეროვნულ არქივში ინახება ფოტო ალ. ერიცოვის მიერ დამზადებული ასლიდან, რომელიც ავტორმა შესასწავლად ე. თაყაიშვილს გადასცა

⁷ Такайшвили 1901, 138.

⁸ იქვე, 139.

⁹ Монастырь Ахтала 1872, 1.

(სურ. 3).¹⁰ თვითონ ასლი სად ინახება, ან საერთოდ შემორჩენილია თუ არა, ჩემთვის უცნობია.

სურ. 3. ალ. ერიცოვის მიერ დამზადებული წარწერის ასლის ფოტო

ასეა თუ ისე, ე. თაყაიშვილმა, მისივე ცნობით, ვედარ შეძლო ახტალაში დაბრუნება და წმ. გიორგის სახელობის (თავდაპირველად თორმეტ მოციქულთა სახელობის) სამლოცველოზე განთავსებული წარწერა ერი-

¹⁰ როდესაც მეგონა, რომ მივაგენი ახტალის წარწერის ასლის ავტორს, ვნახე წიგნი, რომელშიც გამოცემული იყო ნანა კობალაძის მიერ რუსულიდან ქართულად თარგმნილი ე. თაყაიშვილის ნაშრომი, რომელსაც დართული ჰქონდა, სათანადო მითითებით, ალ. ერიცოვის მიერ გაკეთებული ასლი და თვითონ წარწერის ფოტოც. იხ.: თაყაიშვილი 2014, 47-51. ნანა კობალაძემ ეს ფოტოები გადმომცა (რისთვისაც დიდ მადლობას მოვახსენებ) და მაცნობა, რომ ისინი მისთვის გადაუცია გიორგი ოთხმეზურს. გ. ოთხმეზურმა გაიხსენა, რომ იგივე ფოტოები დიდი ხნის წინ მისთვის გადაუცია ან განსვენებულ ვალერი სილოგავას. მართლაც წარწერის მონახაზის ფოტოს უკანა მხარეს, სავრაუდოდ, ვ. სილოგავას ხელით, გაკეთებული აქვს მინაწერი: „ა. ერიცოვის მიერ დამზადებული და ექ. თაყაიშვილისთვის (წარწერის გამოსაცემად) გადაცემული მულაჟის ფოტო“ და უთითებს ე. თაყაიშვილის ნაშრომს, რომელიც ამ წერილში ბევრჯერ არის დასახელებული. სამწუხაროდ, ფოტო გადაღებული ან გამოქვეყნებულია სწორედ იმ მინაწერამდე, რომელიც წარწერის ადგილსამყოფელად ახალქალაქს მიუთითებს.

ცოვის ასლის მიხედვით წაიკითხა და გამოსცა რუსულ ენაზე თარგმანთან ერთად.¹¹

ალ. ერიცოვის, თუ მისი დამხმარის, მიერ დამზადებული ასლი იმ დროისათვის კარგად არის გაკეთებული, მაგრამ რადგანაც მას აკეთებს ქართულის უცოდინარი პირი, ზოგი რამ ზუსტად არა არის ასახული, რაც ე. თაყაიშვილს მცირეოდენ შეცდომებს აშვებინებს. ზოგჯერ ექვთიმე თაყაიშვილი წარწერის ზოგიერთ ადგილს თითქმის სწორად კითხულობს და ეს სწორი წაკითხვა სქოლიოში ჩააქვს, რადგან არასწორად მიაჩნია.

ჩემთვის ძალიან საინტერესო იყო წარწერის ზომები. ამის მიზეზი ქვემოთ გამოჩნდება.

ე. თაყაიშვილს ზომები მოცემული აქვს სამლოცველოსთვისაც და წარწერისთვისაც. ბუნებრივია, ზომებს იგი იღებს მის დროს რუსეთში გამოყენებული საზომების მიხედვით (არშინი და ვერშოკი): სამლოცველოს კედლის სიგრძე – 11 არშინი და 4 ვერშოკი, ხოლო სიგანე – 7 არშინი და 11 ვერშოკი. დღევანდელი სისტემით, 1 არშინი უდრის 0,71 მეტრს, ხოლო ვერშოკი – 4,445 სანტიმეტრს. ასეთი გამოთვლით, თუ დავამრგვალებთ, სამლოცველოს კედლების სიგრძე იქნება დაახლოებით 8 მეტრი, ხოლო სიგანე – დაახლოებით 5 მეტრი.

რაც შეეხება წარწერის ზომებს, ე. თაყაიშვილის მიხედვით, ის არის სიგრძით – 2 არშინი (142 სმ) და სიგანით – 14 ვერშოკი (62,23 სმ).

საკვირველია, მაგრამ ე. თაყაიშვილს თავისი ნაშრომისთვის არ დაურთავს წარწერის თუნდაც ალ. ერიცოვის მონახაზი. ფოტო ხომ, რა თქმა უნდა, როგორც ნაშრომიდან ჩანს, არც გადაუღია.

1964 წელს ახტალის წარწერა სხვა წარწერებთან ერთად ხელახლა გამოსცა ლ. მელიქსეთ-ბეგმა.¹² მან, როგორც ჩანს, ადგილზე იმუშავა წარწერის ამოკითხვაზე და შესაძლებლობა მიეცა, ე. თაყაიშვილის რამდენიმე შეცდომა გაესწორებინა. ჰქონდა თუ არა ლ. მელიქსეთ-ბეგს ხელთ ა. ერიცოვის მონახაზი ან მისი ფოტო, ჩემთვის უცნობია.

1977 წელს პ. მურადიანმა გამოსცა წიგნი „ქართული წარწერები ახტალაში“.¹³ ახტალას იგი ამ ტერიტორიის ძველ სახელს – პლნძაჰანს

¹¹ Такайшвили 1901, 139, 140-142.

¹² მელიქსეთ-ბეგი 1964, 311-312.

¹³ Мурадян 1977, 219-221.

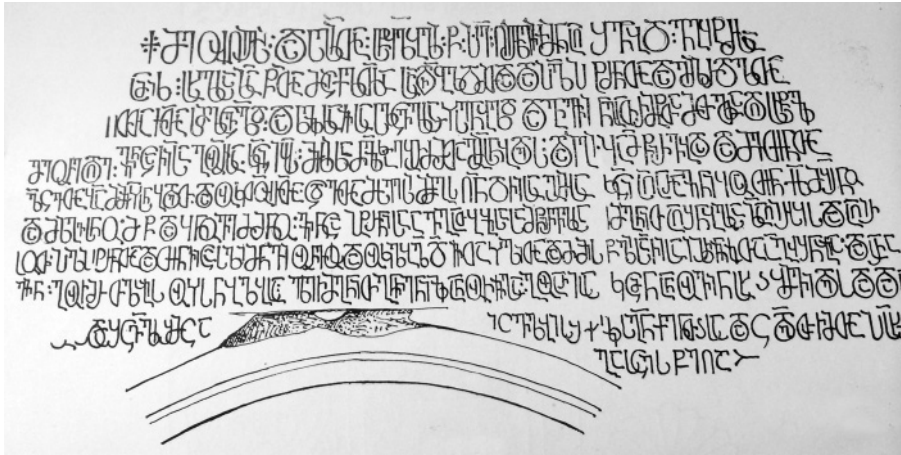
უნოდებს („სპილენძის საბადო“). პ. მურადიანს ნიგნისთვის დაურთავს ნარნერის ფოტო და მონახაზი, რომელიც აშკარად პროფესიონალი მხატვრის შესრულებულია, მაგრამ ფოტოდან. ფოტო არ არის ორდოგონა-ლური და ქვევიდან არის გადაღებული ძლიერი ობიექტივით, რაც მთელი ნარნერის გარკვეულ დეფორმაციას იწვევს (სურ. 4).

პ. მურადიანი, თავის მხრივ, ასწორებს ე. თაყაიშვილისა და ლ. მელიქსეთ-ბეგის ნაკითხვებს, მაგრამ ზოგ შეცდომას თვითონაც უშვებს, განსაკუთრებით დაქარაგმებების გახსნაში.

აქვე ვაქვეყნებ ახტალის ნმ. გიორგის სამლოცველოს ნარნერის ფოტოს, რომელიც გადაღებულია გ. გაგომიძის მიერ 2013 წელს (სურ. 5).

ქვემოთ მოცემულია ნმ. გიორგის სამლოცველოს ასომთავრული ტექსტი ჩემი ნაკითხვით და მისი მხედრული ტრანსკრიპცია, სქოლიოებში ე. თაყაიშვილის, ლ. მელიქსეთ-ბეგისა და პ. მურადიანის ნაკითხვათა იმ ვარიანტებით, რომელთაც მე არ ვიზიარებ.

1. ჟ: პი ოჟიასი: ზც სწუძ: სქყწყწ: პ: სწ: იჩას ზქწჟი ცი-
ყწყწ: უღყესი
2. ცჟს: სწესი ზც წუძ პწდჟიწუძ სცთწყწ პწუძ ზც სწ
სწესი ზც ლჟწჟუძ
3. იწუძი სწუძ სწესიწუძ ზც სწესი სწესი სწესიწყწყწ
ზც ლწწყწი წყწჟუძ პწჟს
4. პიღჟი ბი: ზწდ სწ ლწჟს წდჟი წს: პსწესი ქწწყწ
ქწუძ ლწწყწ: ზც უღ წწ: პქსიწყწ ზც პი წწუძ
5. სწესი წწ პქწყწჟუძ: ზც ოჟწუძი სწუძ წწუძ სწწყწ-
სწი ქწს იწ ზც სწესი ლსწ წდჟი წიწსწწი წყს ოწწ წს
პწყწ
6. ზც პსწესი: პ წ ზც წწუძი ქწწ: ზწდ სწესი წწესი წწწ
წწესსწესი სწქსიწესი სწწწუძ წწწესსწესი სწ იჩას წს ზც
წიწს
7. სწ: სწ სწესი ზც ოწი სწესი სწესი წყწი წყწიწესი სწწყწეს-
სწესი სწესი წწუძ ზც ქსწესი სწესი: წსწესიწწესი წწწწესი
ზც წს
8. ზწ: ლწყწსწესი ოჟწწესს: უსი სწწესი წწწესი წწესი
სწესი წწესიწესი წწწესი წწესი წწესი წწესი წწესი
წწესი
9. სწესი ზც წწესი წწესიწესიწესიწესიწესი წწესიწესი
სწესი წწესი
10. ლწესი წწიწ >

სურ. 4. პ. მურადიანის მიერ წარწერისათვის დართული მონახაზი

ჰ: მე, უღირსი და ს(უ)ლითა ს(ა)ნყ(ა)ლ(ო)ბელი წ(ინამძღუარი) პ(ეტრ) ე, ღირს ვიქმენ აღმენ(ებ)ად ეგ(ო)ვტ(ერ)ისა¹⁴ | ამის, ს(ა)ხ(ე)ლსა ზედა წ(მიდათა) მ(ო)ციქ(უ)ლთ(ა)სა, სადიდ(ებ)ელად¹⁵ მ(ა)თდა და პ(ირველ) პ(ა)ტ(რ)ონთა¹⁶ და გამზრდ(ელ)თა¹⁷, | ლ(მ)რთი(ს)ა¹⁸ ჩ(უენ)თა¹⁹ ს(ა)მლ(ო)ცვ(ე)ლ(ო)დ²⁰ და ს(უ)ლისა ჩე(მ)ისა სალ(ო)ცვ(ე)ლ-საჯსენ(ებ)ელ(ა)დ²¹ და განვ(ი)ჩინე²² ათ(ო)რმ(ეტ)ათა მ(ო)ციქ(უ)ლთა დღ(ე)ს(ა)სწ(აუ)ლის | მეორე დღე. ვინცა ჩე(მ)ისა გუ(ა)რ(ი)სა კ(ა)ცი იყ(ო)ს, მისისა ძ(ა)ლისაებრ ძმ(ა)თა გამ(ი)ც

¹⁴ ეგუტრისა – ე. თ.; ეგვტრისა – პ. მ.

¹⁵ სადიდებლად – ე. თ., ლ. მ-ბ.

¹⁶ ე. თაყაიშვილი რუსულად ტერმინ „პირველ პატრონთას“ შეცდომით თარგმნის: “сперва за патронов”. შეცდომა შემჩნეული აქვს პ. მურადიანს.

¹⁷ გამზდელთა – ლ. მ-ბ.

¹⁸ ღირსთა – ე. თ., სქოლიოში უჩვენებს, რომ წერია „ლ(მერ)თია“; თავთა ლ. მ-ბ.; ღირსთათა პ. მ.

¹⁹ ჩემთა – ე. თ., პ. მ.

²⁰ სამლოცველად – პ. მ.

²¹ საჯსენებლად – ე. თ., ლ. მ-ბ, პ. მ.

²² განვაჩინე – პ. მ.

ს(ე)ნ(ე)ბდეს და იგი ჟამ(სა)²³ მიწ(ი)რვ(ე)ბდ(ე)ს²⁴ და მე, თქ(უ)ენთა | ლ(ო)ცვა(თა შინა) მ(ო)მივს(ე)ნ(ე)ბდეთ. და უკ(უ)ეთუ²⁵ ჩ(ე)მთა²⁶ ც(ო)დვა(თა) მ(ი)ს(ა) გებელი²⁷მ(ო)მ(ა)გ(ო)სლ(მერთმა)ნ და ჩემისა გ(უ)არისა კ(ა)ცი აღარავინ იყოს, თქ(უ)ენ, ქრისტეს²⁸ მ(ო)ყ(უ)არ(ე)ნო | და მზგ(ა)ვსნო მ(ამანო), წ(ი)ნამძღუარნო²⁹ და ყოველ(ო)ნოვე³⁰ ძმ(ა)ნო, ვინცა პ(ა)ტრ(ო)ნისა ავ(ა)გ ათ(ა) ბაგისა სამწირვ(ე)ლ(ო)სა, ჩ(ე)მგნით აღშ(ე)ნ(ე)ბ(უ)ლსა ზ(ე)და ღირს-ყ(ო)ს³¹ და აღირ|სოთ პ(ირვე)ლ პ(ა)ტრ(ო)ნთა და თქ(უ)ენ³², ჩ(ე)მიცა³³ ს(უ)ელი მ(ა)ნვე იურვოს. დაუკლ(ე)ბ(ე)ლ(ა)დ ჩ(ე)მთა ვ(ე)ლითა და ძმისწ(უ)ლისა ჩ(ე)მისა ილ(ა)რი(ო)ნისითა აგვშ(ე)ნ(ე)ბია და | არავინ³⁴ გუჭმ(ა)რთლ(ე)ბის უვს(ე)ნებლ(ო)ბ(ა)სა. ესე ჩ(ე)მგნით განჩ(ე)ნ(ი)ლი ანუ ჩ(უ)ენისა³⁵ გუარისა კ(ა)ცმ(ა)ნ, ანუ ვინ სხ(უ)აჲ შ(ე)მ(ო)ვიდეს და დააკ(ა)ლოს და შ(ე)ცვა(ლო)ს, შ(ე)მცვა-იცივლ(ე)ბის შჯ(უ)ლის(ა)გ(ა)ნ ქრისტე(ა)ნთაჲსა და ც(ო)დვა(თა) ჩ(ე)მთა პ(ა)ს(უ)ხი მ(ა)ნ | გასცეს³⁶ წ(ინა)შ(ე)ლ(მრთის)ა.

ახტალის წინამძღვრის, პეტრეს წარწერას ე. თაყაიშვილი ათარილებს 1242-1250 წლებით, ვინაიდან დედოფალმა რუსუდანმა ავაგ მხარგრძელს (ივანე მხარგრძელის შვილს) ათაბაგობა უბოძა 1242 წელს, ხოლო ავაგი გარდაიცვალა 1250 წელს.³⁷ ამ თარიღს წარწერის ყველა გამომცემელი იზიარებს. ჩემი აზრით, პეტრეს მიერ თავისი პატრონის სახელზე

²³ წესითა – ე. თ., ლ. მ. ბ., ჟამი – პ. მ.

²⁴ წირვებოდეს – პ. მ.

²⁵ უკეთუ – ე. თ.

²⁶ ჩუენთა – ლ. მ-ბ.

²⁷ მისაგელი – ე. თ.

²⁸ ქრისტს – პ. მ.

²⁹ წმიდანო – ე. თ., ლ. მ-ბ., პ. მ.

³⁰ ყოველნო – ლ. მ-ბ.

³¹ [ი]ყოს – ლ. მ-ბ., პ. მ.

³² თქუენცა – ლ. მ-ბ.

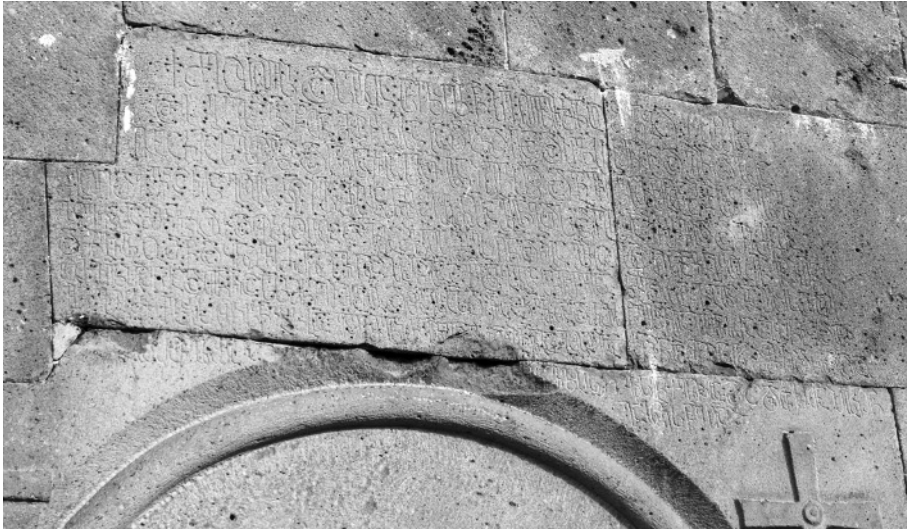
³³ ჩემიცა -[ლ. მ-ბ.

³⁴ არვინ – ლ. მ-ბ.

³⁵ ჩემისა – ე. თ., ლ. მ-ბ.

³⁶ აგოს – ე. თ.

³⁷ Такайшвили 1901, 140.

სურ. 5. ახტალის წარწერა.

გ. გაგოშიძის მიერ 2013 წელს გადაღებული ფოტო

სამწირველოს აგება დიდი მიზეზის გარეშე არ მოხდებოდა. ასეთი მიზეზი კი პეტრე წინამძღვრის პატრონის – ავაგ ათაბაგის გარდაცვალება უნდა იყოს. ამიტომ მგონია, სამწირველოს აგების თარიღის დაზუსტება შეიძლება და ეს უნდა იყოს 1250 წელი.

საინტერესო ჩვენთვის ის არის, რომ ამ წარწერაში *წ კე* ყველა გამომცემელს, სრულიად სამართლიანად, გახსნილი აქვს როგორც *წ(ინამძღვარი) პ(ეტრ)ე*. პეტრე რომ ნამდვილად ახტალის წინამძღვარი იყო, ამას ადასტურებს ერთი ქვაჯვარის სომხური წარწერა ახტალის რეგიონის სოფელ აივორიდან:

Ի թվիս ՈՂԷ (694) կանգնեցաւ սուրբ տէրունականս յարեւստութիւն
Ասագին եւ ծինամծղարութեան Պետրէի եւ հայրապետութեան
Համազասպա եւ Յակոբ երեց կանգնեցի զխաչս ի հանգստարանի
մերոյ զիս եւ զամուսիւն իմ յաղապս յիշեցէք.

694 (1245) წელს აღემართა ეს წმიდა საუფლო მზეგრძელობისათვის ავაგისა, პეტრეს წინამძღვრობისას (სომხური ასოებით – „წინამწლავრუთეან“) და ჰამაზასპის მამათმთავრობისას. მე, იაკობ ხუ-

ცესმა, აღვმართე ეს ჯვარი განსასვენებელსა ჩემი და ჩემი მეუღლისა. ლოცვაში მოგვისხენით.³⁸

ამრიგად, 1245 წელს ნამდვილად ყოფილა პეტრე ახტალის წინამძღვარი და ცალკე დაქარაგმებულ წ-სთან ერთად ახტალის წარწერაში სხვაგვარად ვერ წავიკითხავთ, თუ არა წ(ინამძღუარი) პეტრე. ასევე უცნაურად არის დაქარაგმებული მეექვსე სტრიქონში მ(ამანო) და კვლავ წ(ინამძღუარნო). ყველა გამომცემელი ამ მეორე შემთხვევაში დაქარაგმებულ წ-ს უკვე სხვაგვარად ხსნის – წ(მიდანო), რაც ნამდვილად არ არის სწორი. ჯერ ერთი, შეუძლებელია ერთ ტექსტში ერთნაირი დაქარაგმება სხვადასხვანაირად წავიკითხო და მეორეც, კონტექსტი გამორიცხავს წმიდანო-ს წაკითხვას, ვინაიდან წარწერაში ჩამოთვლილია მონასტრის შემადგენლობა: მამანო, წინამძღუარნო და ძმანო.

ამ ცოდნით, თუ გადავალთ ლუერის წარწერაზე, ანალოგიური ადგილი სხვაგვარად არ წავიკითხება, თუ არა ასე: პ(ეტრ)ე წ(ინამძღუარისა) გაზრდილმან, რაც მთელ ტექსტს აზრიანსა და გრამატიკულად გამართულს ხდის.

ახტალის წარწერის მეხუთე-მეშვიდე სტრიქონებში წარწერას შემოუნახავს სამლოცველოს მშენებლობისა და მშენებელთა შესახებ მნიშვნელოვანი ცნობა:

„პ(ა)ტრ(ო)ნისა ავ(ა)გ ათ(ა)ბაგისა სამწირვე(ე)ლ(ო)სა, ჩ(ე)მგნით [წინამძღვარ პეტრეს ზ.ა.] აღშ(ე)ნ(ე)ბ(უ)ლსა ... დაუკლ(ე)ბ(ე)ლ(ა)დ ჩ(ემი) თა ჳ(ე)ლითა და ძმისწ(უ)ლისა ჩ(ემ)ისა ლ(ა)რი(ო)ნისითა ავჳშ(ე)ნ(ე)ბია.“

პირველი, რაც ლუერის წარწერასთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს, ეს არის ახტალის წინამძღვრის, პეტრეს, ძმისწულის დასახე-

³⁸ მელიქსეთ-ბეგი 1964, 313. ე. თაყაიშვილს სომხური წარწერის თარგმანი არასრულად და ზოგჯერ არასწორადაც მოაქვს (მელიქსეთ-ბეგი 1964, 142). მაგალითად: თარიღის ამოკითხვისას, გრაფემების მსგავსების გამო, დაშვებულია მცირე შეცდომა: სომხური გრაფემა ო „დ“ (4) წაკითხული აქვს როგორც q „გ“ (3) და თარიღსაც შესაბამისად მცდარს (1244) იღებს (იხ. Վիսակյան տարեգիր, ցուցակ ժողովածոյ արձանագրութեանց հայոց, կազմեաց Կ. Կոստանեանց (Պետքերուդ 1913, 89; მელიქსეთ-ბეგი 1964, 312). არასწორად აქვს თარგმნილი արևշատութիւն („во спасение“). სწორია ლ. მელიქსეთ-ბეგის თარგმანი – „დღევანდელი-თვის“. ჩემი თარგმანი „მზვერძელობისთვის“ სიტყვასიტყვითაა, მაგრამ ქართულისათვის ბუნებრივია.

ლება და მისი სახელია ილარიონი. გავიხსენოთ, რომ ლუვრის წარწერაში მისი ანონიმი ავტორი პეტრეს თავის ბიძად მოიხსენიებს:

„მეცა უღირსი და ფრიად ცოდვილი, ბიძისა და ღირსისა ჩუენისა პეტრე წინამძღურისა გაზრდილმან ...“

ცხადია, ლუვრის წარწერაში თუ მისი ავტორის სახელს თავის ადგილას ჩავსვამთ, იგი გაიმართება ისე, როგორც უნდა იწყებოდეს ყველა ეპიგრაფიკული ძეგლი:

„მეცა უღირსი და ფრიად ცოდვილი ილარიონ, ბიძისა და ღირსისა ჩუენისა პეტრე წინამძღურისა გაზრდილმან ...“

მეორე საკითხი, რასაც ახტალის წარწერა ანესრიგებს ლუვრის წარწერაში, ეს არის ავაგ ათაბაგის სამწირველოს მშენებლობაში მისი უშუალო, ფიზიკური მონაწილეობა. ამით გასაგები ხდება ლუვრის წარწერის ის ადგილი, სადაც წარწერის ავტორი თავის ფიზიკური შრომის შესახებ ბუნდოვნად მსჯელობდა:

„არათუ მოქმედობისა რაისამე შემძლე, არამედ მცირეთა ოფლთა.“

თუ ამ გაუგებარ წინადადებას დავუმატებთ ახტალის წარწერიდან მიღებულ ინფორმაციას, მივიღებთ სრულიად ნათელ აზრს:

„არათუ მოქმედობისა რაისამე შემძლე, არამედ მცირეთა ოფლთა [ავაგ ათაბაგისა სამწირველოისა აღშენებისასა].“

ახტალის წარწერა ლუვრის წარწერის კიდევ ერთ საიდუმლოს ხსნის სრულიად იოლად. მკითხველმა უკვე იცის, რომ ლუვრის წარწერის ავტორი წამკითხველთა შესახებ მოხსენიებს რომელიმე დღესასწაულზე, მის დაუკონკრეტებლად:

„მეცა ღირს მყავთ ლოცვათა თქუენტა, ქრისტეს მიერ სახიერნო, რომელნიცა დღესასწაულობდეთ დღესასწაულსა ამას.“

ახტალის წარწერამ ცხადყო, რომ ილარიონის ბიძამ, პეტრე წინამძღვარმა, მისი სულის მოსახსენებლად გაიჩინა თორმეტი მოციქულის ხსენების მეორე დღე (14 ივლისი):

„სულისა ჩემისა სალოცველ-საჰსენებელად გ(ა)ნვ(ი)ჩინე ათ(ო)რმ(ე)ტთა მ(ო)ც(ი)ქ(უ)ლთა დღ(ე)ს(ა)სწ(აუ)ლის მეორე დღე.“

სწორედ ამ დღეს გულისხმობს პეტრეს ძმისწული ილარიონი, როდესაც ამბობს:

„მეცა ღირს მყავთ ლოცვათა თქუენტა, ქრისტეს მიერ სახიერნო, რომელნიცა დღესასწაულობდეთ დღესასწაულსა ამას.“

ამრიგად, ახტალის წარწერის დახმარებით ჩვენ უკვე შეგვიძლია სრულად და გასაგებად აღვადგინოთ ლუვრის წარწერა:

ქ: მეცა უღირსი] და ფრ(ია)დ ც(ო)დვილი [ილარიონ]: ბიძისა და ღირსისა ჩ(უენ)ისა

პ(ეტრ)ე: წინამძღურისა) გაზრდილმ(ა)ნ, არათუ მ(ო)ქმ(ე)დობისა რ(ა) მსამე შემ(ძ)ლე, ა(რამე)დ

მცირეთა ოფლთა [ავაგ ათაბაგისა სამწირველომსა აღშენებისას], და მეცა [ბიძისა ჩემისა თანა] ღირს მყავთ ლ(ო)ცვათა თქ(უ)ენთა, ქ(რისტე)ს მ(იე)რ

ს(ა)ხ(იე)რნო, რ(ომელ)ნიცა დღეს(ა)სწ(აუ)ლობდეთ დღეს(ასწ(აუ)ლსა ამ(ა)ს, [ათორმეტთა მოციქულთა მეორესა დღესა].

ძალიან კარგი, მაგრამ ლუვრის წარწერამ ხომ ჩვენამდე სრულად მოაღწია და, ფაქტობრივად, თუ არა ვირტუალურად, მასში ვერაფერს ვერ აღადგენ. ამ წარწერის გაგება შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ორივე წარწერას ერთად წაიკითხავ, ან, უფრო ზუსტად, ერთმანეთის მიყოლებით: პეტრე წინამძღურის წარწერას პირდაპირ მიყოლებ მისი ძმისწულის წარწერას. ამიტომ წერს ილარიონი მეცა-ს ორგან ისე, რომ დარწმუნებულია, მკითხველი გაუგებს, რომ -ც- პეტრე წინამძღურს გულისმობს. ცალ-ცალკე, თუნდაც ერთი სამლოცველოს სხვადასხვა კედელზე, სხვადასხვა ადგილას მკითხველი მათ, სპეციალური კვლევის გარეშე, ერთმანეთთან ვერ დააკავშირებს. ამიტომ მე ვაკეთებ, ჩემი აზრით, ერთადერთ შესაძლო დასკვნას:

ეს ორი წარწერა (ლუვრის და ახტალის) წმ. გიორგის სამწირველოს კედელზე მოთავსებული იყო ერთმანეთის გვერდზე – ჯერ პეტრეს წარწერა, ბალავრის თავზე, და შემდეგ ილარიონისა მის გასწვრივ; არ არის აუცილებელი სწორად, ლარში გამოყვანილად, არამედ როგორც მოირგებდა მოპირკეთება. კედელი ამისთვის საკმარისია. მისი სიგანე დაახლოებით 5 მ-ია, ხოლო წარწერებისა ერთად 2,11 მ.

აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ პეტრეს წარწერა აშკარად კედელზეა გაკეთებული, მოპირკეთებისას. ამას გვიჩვენებს დამწერის მიერ სხვა ფილების გათვალისწინება და წარწერის გადასვლა ბალავრის რკალის ქვებზე. ალბათ ასევე გაკეთდებოდა ილარიონის წარწერა, მაგრამ ის ორჯერ პატარა იყო და თავისუფლად დაეტეოდა ერთ, საშუალო ზომის, ფილაზე.

დაბოლოს, პალეოგრაფია. წარწერების იდენტიურობა ერთი შეხედვითაც კარგად ჩანს: ერთნაირია დაქარაგმების წესები (მაგალითად, სრულიად უნიკალური წ), გრაფემათა შენიალება და ლიგატურები (მაგალითად, და). აბსოლუტურად ერთნაირად არის დაწერილი წარწერათა

დასაწყისში „მეცა უღირსი“ და „მე უღირსი“, შესიტყვება წ: 37 და 37: წ. მცირე განსხვავებას იძლევა დ-ონის დაწერილობა: პეტრეს წარწერაში თუ გვაქვს, როგორც წესი, მსხლისებური მუცელი, ილარიონთან რამდენ-განმე დ-ონის მუცელი წანვეტებულია. სამაგიეროდ, სრულიად იდენტურია იმავე დ-ონის თავსახური – დაყირავებული რკალი.

ერთი სიტყვით, მე მგონია, რომ წარწერები შესრულებულია ერთი ოსტატის მიერ თუ არა, ერთდროულად მაინც. რადგან წინამძღვარი პეტრე და მისი ძმისწული ილარიონი სამლოცველოს თავისი ხელით აშენებდნენ, მოსალოდნელია, რომ თავ-თავისი წარწერებიც თვითონ გააკეთეს. ამასთანავე, ილარიონი ხომ წინამძღვარ პეტრეს არა მარტო ძმისწული, არამედ მისი აღზრდილიც იყო და ქართულ წერას (ქვაზე კვეთასაც) მისგან ისწავლიდა. ამიტომ არის, რომ პრინციპულად ერთმანეთის მსგავსი წარწერები მცირეოდენად მაინც განსხვავდება პალეოგრაფიულად.

მაგრამ, როდის გაქრა წმ. გიორგის სამლოცველოს კედლიდან ილარიონის წარწერა? 1872 წლის წინ და ახლოს, როდესაც ახტალაში ალ. ერიცოვი მუშაობდა, წარწერა უკვე აღარ იყო ადგილზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი მის მონახზსაც დაამზადებდა პეტრე წინამძღვრის წარწერასთან ერთად და წასაკითხად გადასცემდა ე. თაყაიშვილს. თავის მხრივ, არც ე. თაყაიშვილს უნახავს ეს წარწერა, რადგან მას არსად არ იხსენიებს. მაშასადამე, უნდა დავასკვნათ, რომ სულ გვიან, 1872 წლიდან, ილარიონის წარწერა უკვე აღარ იყო ადგილზე და, შესაძლოა, ლუვრში ინახებოდა.

ილარიონის (ლუვრის) წარწერას აშკარად ეტყობა, რომ ის ჩამოვარდნილია კედლიდან და ორ ადგილას გადატეხილია – ერთგან უფრო სერიოზულად, მეორეგან – ნაკლებ. იყო თუ არა ე. თაყაიშვილის დროს სამლოცველოს მოპირკეთება დაზიანებული, მხოლოდ შეგვიძლია ვარაუდი გამოვთქვათ, რადგან ნაგებობის იმდროინდელი ფოტო არა ჩანს. ე. თაყაიშვილი კი აღნიშნავს, სამლოცველო კარგად არის შემონახული, მაგრამ ჩვენ არ ვიცით, რას გულისხმობს იგი კარგად შემონახულობაში. ხომ დაჭირდა სამლოცველოს XX საუკუნის მეორე ნახევარში მთლიანად ახლიდან მოპირკეთება!

წ. კობალაძის მიერ გამოქვეყნებული ფოტო, რომელიც აშკარად უფრო ძველია, ვიდრე ქ. ასათიანისა და გ. გაგოშიძის მიერ გადაღებული ფოტოები (2012-2013 წწ.), აშკარად აჩვენებს, რომ იგი გადაღებულია მოპირკეთებისას ჩატარებულ სარესტავრაციო სამუშაოებამდე: მასზე წარწერასა და მის გვერდით ფილებს შორის დიდი ღრიჭოა დაფიქსირე-

სურ. 6. ნ. კობალაძის მიერ გამოქვეყნებული ფოტო

ბული. ეს ფოტო და პ. მურადიანის მიერ გამოქვეყნებული ფოტო წარწერის ზუსტად ერთსა და იმავე მდგომარეობას ასახავს: ორივე მათგანზე ჯერ კიდევ არ არის დაფიქსირებული დიდი ამონატები წარწერის ქვედა სტრიქონზე ზუსტად მის შუაში (სურ. 6).

ქ. ასათიანისა და გ. გაგოშიძის ფოტოებზე კი ქვის ფილები ერთმანეთთან უკვე მჭიდროდ არის მიტანილი. არ ვიცი, მოსაპირკეთებელი სამუშაოების დროს არის ამოტეხილი წარწერის რამდენიმე ადგილი, თუ ეს მერეა გაჩენილი რალაც მიზეზით. ყოველ შემთხვევაში, პ. მურადიანის მიერ გამოქვეყნებულ ფოტოზე ყველაზე დიდი ამონატები არ არის ასახული.

ბიბლიოგრაფია

References

- ალექსიძე 2000:** ალექსიძე ზ. 2000, ლუერი, სინას მთა, ნაზარეთი, *Mvliḥ, ეძღვნება ალექსანდრე ალექსიძის ხსოვნას*, თბილისი
- ალექსიძე 2011:** ალექსიძე ზ. 2011, *ქრისტიანული კავკასია*, 2, თბილისი
- გაბიძაშვილი, გიუნაშვილი, დოლაქიძე, ნინუა 1975:** დიდი სჯულისკანონი, რედ. ე. გაბიძაშვილი. გამოსაცემად მოამზადეს ე. გაბიძაშვილმა, ე. გიუნაშვილმა, მ. დოლაქიძემ, გ. ნინუამ, თბილისი

- თაყაიშვილი 2014:** თაყაიშვილი ე. 2014, ახტალის ქართული წარწერები, წიგნში: *დავიცვათ ქართული ეკლესიები*, თბილისი
- მელიქსეთ-ბეგი 1964:** მელიქსეთ-ბეგი ლ. 1964, ლორე-ტაშირის ქართული ეპიგრაფიკა, *თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები*, ტ. 108
- მუსხელიშვილი 1939:** ვაჰანის ქვაბთა განგება (XIII ს.), გამოსცა ლ. მუსხელიშვილმა, ტფილისი
- ქსე 1977:** *ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია*, 2, თბილისი
- შანიძე 1971:** შანიძე ა. 1971, *ქართველთა მონასტერი ბულგარეთში და მისი ტიპიკონი*, თბილისი
- Монастырь Ахтала 1871:** Монастырь Ахтала, *Кавказская старина*, 1872, 1
- Такайшвили 1901:** Такайшвили Е. 1901, *Грузинские надписи Ахталы, Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа*, вып. XXIX
- Մուրադյան 1977: Մուրադյան Պ. 1977, *Հայաստանի վրացերեն արձանագրությունները*, Երևան
- Պետերբուրգ, 1913: Պետերբուրգ Ս. 1913, *Վիմակսն տարեգիր ցուցակ ժողովածոյ արձանագրութեանց հայոց (այսուհետս՝ ... տարեգիր)*, կազմեաց Կ. Կոստանեանց

Zaza Alexidze

Louvre – Akhtala

The Louvre Museum has preserved a stone with a Georgian inscription. I was given an opportunity to read this inscription. The reading was complicated not only due to odd abbreviations and ligatures, but also due to a strange content of the text. There is no reference to the author of the inscription, of a person who requests his commemoration or to the feast mentioned in the text; instead a certain Petre, the author's uncle, is mentioned but for an unknown reason. The author speaks of some heavy sweating but it is equally unknown what he means. The text uses abbreviations that are unknown to Georgian inscriptions or to the Georgian corpus in general.

Recently, at the National Archives of Georgia a photograph was discovered with a copy of an inscription from the Church of St George of the Akhtala

monastic complex, executed in the 19th-20th cc by A. Eritsov. The inscription was studied by E. Taqaishvili, L. Melikset-Beg and P. Muradian. The present article provides a critical study of the inscription with the readings of other scholars provided in the footnotes. My reading of the text is as follows:

I, the unworthy and wretched abbot Petre, was deemed worthy of constructing this chapel for the holy apostles, for their glory and for the glory of the first patrons and nurturers, as a prayer to our God and as a prayer and commemoration of my own soul; and I have established [commemoration] on the second day of the feast of the twelve apostles. Whoever is their out of my family, may they remember me according to their power and celebrate a service for me, and commemorate me in your prayers and if God pays me for my sins and if no man is left of my family, then you, the lovers and imitators of Christ, abbots and all brethren, whoever is appointed at the Chapel of Avag Atabagi that has been built by me, and prays for the first patrons, may he also commemorate my soul. We have built [this chapel] with perfection through my hand and my nephew Ilarion and no one can blame me of not commemorating [someone]. And if someone, either born in my family, or me keen, enters here, or changes anything, he will avert from the Christian faith and he will answer to God for my sins.

As demonstrated by the Akhtala inscription, the Louvre inscription entirely depends on it. They must have been placed next to each other on top of the entrance of St George's chapel in Akhtala, so that the visitor could have easily understood the context of the Louvre inscription. Illegible pieces could be restored in the following way:

And I too, the unworthy and sinful [Ilarion] nurtured by our uncle and abbot Petre, not due to my own skills but rather through sweating was I deemed worthy of erecting [the chapel of Avag Atabagi]. Deem me worthy of your prayers together with my uncle, you, the merciful in Christ, who celebrate this feast [the day after the feast of the Twelve Apostles].

The article argues that the chapel and inscription of Avag Atabagi (Mxargrdzeli) must be dated to 1250.

ვასილ კაჭარავა

რონალდ რეიგანის იდეოლოგიური შეტევა საბჭოთა კავშირზე

2006 წელს თბილისის სახელწიფო უნივერსიტეტის ამერიკის შესწავლის ცენტრმა ჩაატარა რონალდ რეიგანის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. აღნიშნულ კონფერენციაზე, ერთი შეხედვით, პარადოქსული ვითარება შეიქმნა. ამერიკელები მკაცრად აკრიტიკებდნენ რეიგანს, ქართველები კი, პირიქით, თავგამოდებით იცავდნენ მას. მათგან ასეთ პატივისცემას, ალბათ, ბევრი ქართველი პოლიტიკოსი ინატრებდა, მაგრამ, როგორც იტყვიან, ყველაფერს დამსახურება უნდა.

ქართველთა კეთილგანწყობა რეიგანის მიმართ შეიძლება ორი მიზეზით აიხსნას. ალბათ, პირველი, ეს იყო უდიდესი სიმპათიები რეიგანისადმი, რომელმაც განსაკუთრებული როლი შეასრულა საბჭოთა კავშირის დეზინტეგრაციის დასაწყისში და, მეორე, ქართველები ნაკლებად იცნობდნენ რეიგანის საშინაო პოლიტიკას და, თანაც, მის საგარეო საქმიანობასთან შედარებით, ნაკლებად აღელვებდათ მისი სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის უარყოფითი მხარეები. ამ სტატიაში სწორედ პირველი მიზეზის განხილვას ვაპირებთ, უფრო სწორად, ამ ხანგრძლივი და მასშტაბური პროცესის ერთ-ერთი კომპონენტის შესახებ ვისაუბრებთ.

რეიგანის მკვეთრად ანტისაბჭოთა განწყობილებები მისი პოლიტიკაში მოსვლის პირველივე დღიდან იყო ცნობილი და როგორც კი პრეზიდენტი გახდა, მაშინვე დაიწყო საბჭოთა კავშირის მიმართ კონკრეტული პოლიტიკის შემუშავება და შეძლებისდაგვარად სწრაფი გატარება ცხოვრებაში.

ჯერ კიდევ თავის საინაუგურაციო გამოსვლაში მან პირდაპირ განაცხადა, რომ აქტიურად დაუპირისპირდებოდა თავისუფლების მტრებს და რომ ამერიკელი ხალხის მთავარი სწრაფვა მშვიდობაა. „ჩვენ მოლაპარაკებებს ვაწარმოებთ ამისთვის, მსხვერპლს გავიღებთ ამისთვის და არ დავნებდებით ამ ბრძოლაში არც ახლა და არც არასდროს“. მან ხაზგასმით მიუთითა ყველას, რომ ამერიკა ყველაფერს გააკეთებდა საკუთარი უსაფრთხოების დასაცავად.¹

¹ Boyer 1990, 33.

ამ მიზნების განხორციელების ერთ-ერთი უმთავრესი მომენტი, ამერიკის სამხედრო და პოლიტიკური ძლევამოსილების აღდგენასთან ერთად, საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ მიმართული ფართომასშტაბიანი იდეოლოგიური შეტევის წამოწყება იყო, რაც 1982 წლის პრეზიდენტის კონგრესისადმი ყოველწლიურ მიმართვაში აღნიშნა კიდევ – „ჩვენი საგარეო პოლიტიკა არის ძლიერების, სამართლიანობის და ბალანსის პოლიტიკა“. რეიგანმა ხაზი გაუსვა, რომ მხოლოდ ამერიკის სამხედრო ძლიერების და მისდამი ნდობის აღდგენის შემდეგ შეიძლებოდა საბჭოთა კავშირთან მოლაპარაკებების მაგიდასთან დაჯდომა და მშვიდობისა და პროგრესისთვის რეალური ბრძოლის გაგრძელება. ისიც განაცხადა, რომ ამერიკა გააგრძელებდა ბრძოლას პოლონეთში არსებული სამხედრო დიქტატურის წინააღმდეგ, რომელსაც საბჭოთა კავშირი უმადგრებდა ზურგს და მთელ მსოფლიოს უნდა ენახა, რომ ასეთ ვითარებაში ამერიკა აღარ გააგრძელებდა ურთიერთობას ზენოლის ძალებთან ისე, თითქოს არაფერი ხდებოდა და საქმიანი ურთიერთობები „როგორც ჩვეულებრივ“ აღარ გაგრძელდებოდა. მან ჩერჩილის სიტყვებიც გაიხსენა, რომ საბჭოელები მხოლოდ ძალას სცემდნენ პატივს და მხოლოდ მის საფუძველზე წყვეტდნენ თავიანთ პრობლემებს სხვა ქვეყნებთან ურთიერთობისას – „ამიტომ ჩვენ ვაპირებთ ჩვენი ეროვნული თავდაცვის გაძლიერებას. ჩვენ ვაპირებთ მშვიდობის დაცვას და ასევე თავისუფლებასაც დავიცავთ“.²

როგორც ამერიკელი მკვლევარი პიტერ შვეიცერი თვლიდა, ძალზე ცოტა პრეზიდენტი, ხოლო მშვიდობიან წლებში არც ერთი, არ უთმობდა ეროვნულ უსაფრთხოებას ისეთ დიდ დროს, როგორც რეიგანი.³ ხოლო, ამერიკული დიპლომატიის ისტორიის სპეციალისტი, რობერტ შულცინგერი დათბობის, განმუხტვის პერიოდად ცნობილ 1969-1976 წლებს „ცივი ომის არდადეგებად“ მიჩნევდა,⁴ რომელიც 1980 წელს რეიგანმა დაასრულა. ამ წელს შულცინგერი ცივი ომისკენ დაბრუნების თარიღად ნათლავს.⁵

თუმცა, ე.წ. დათბობის თუ განმუხტვის დასასრულის დასაწყისი, ალბათ, ჯერ კიდევ ჯიმი კარტერის პრეზიდენტობის ბოლო წელს დაემთხვა,

² Reagan 1982a.

³ Schweizer 2002, 143.

⁴ Schulzinger 2002, 289.

⁵ იქვე, 331.

რაც, მნიშვნელოვანწილად, 1979 წლის 29 დეკემბერს საბჭოთა ჯარების ავღანეთში შეჭრამ განაპირობა. მას მოჰყვა 1980 წლის იანვარში კარტერის მიერ (Salt II - The Strategic Arms Limitation Talks) სტრატეგიული შეიარაღების შეზღუდვის მოლაპარაკებების ხელშეკრულების სენატიდან გამოთხოვა, მოსკოვის ოლიმპიადის ბოიკოტი, ემბარგო ამერიკული ხორბლის და ტექნოლოგიების საბჭოთა კავშირში გატანაზე. კარტერმა პირობა დადო, რომ მომავალი ხუთი წლის მანძილზე ყოველ წელს 5 პროცენტით გაზრდიდა სამხედრო ხარჯებს. ბრძანება გაიცა ახალგაზრდა მამაკაცთა სავარაუდო სამხედრო რეგისტრაციისთვის. ის, რაც კარტერის დოქტრინის სახელითაა ცნობილი, გულისხმობდა, რომ აშშ დაიცავდა ამერიკის ეროვნულ ინტერესებს, თუ საბჭოთა კავშირი დაემუქრებოდა ნავთობის საბადოებს სპარსეთის ყურეში.⁶

მაგრამ ეს ტენდენცია ამერიკის საგარეო პოლიტიკის მთავარ განმსაზღვრელ პრიორიტეტად რეიგანის ხელში იქცა. როგორც კონდოლიზა რაისი აღნიშნავდა ჯერ კიდევ 1980-იან წლებში დაწერილ სტატიასში, რეიგანს და მის ძირითადად მრჩეველებს მტკიცედ სწამდათ, რომ დათბობის პოლიტიკით სწორედ საბჭოთა კავშირმა ისარგებლა და ამერიკის თანამშრომლობის სურვილისა და მცდელობის სანაცვლოდ მას არაფერი დაუთმია.⁷

ამიტომაც რეიგანის გუნდს მტკიცედ ჰქონდა გადაწყვეტილი, რადიკალურად შეეცვალა ამერიკის ბოლო 15 წლის საგარეო პოლიტიკა. მას უნდოდა, რომ ამერიკა კვლავ უპირობო ლიდერი გამხდარიყო, როგორც მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ წლებში, ანტისაბჭოთა ბრძოლაში.⁸

უკვე პრეზიდენტის რანგში, საბჭოთა კავშირზე ახალი იდეოლოგიური შეტევის დაწყებისას, ერთ-ერთ პირველივე პრესკონფერენციაზე, 1981 წლის 3 მარტს, რეიგანმა განაცხადა, რომ კრემლის ძირითადი მიზანი „მსოფლიო რევოლუციის ხელშეწყობა და ერთიანი მსოფლიო სოციალისტური თუ კომუნისტური სახელმწიფოს შექმნაა. ერთადერთი მორალი, რომელსაც ისინი ცნობენ, ის არის, რაც ხელს შეუწყობს მათი მიზნების განხორციელებას. ეს კი იმას გულისხმობს, რომ ისინი უფლ-

⁶ იქვე, 332.

⁷ Rice 1990, 73.

⁸ Schulzinger 2002, 333.

ბას იტოვებენ, ნებისმიერი დანაშაული ჩაიდინონ, მოიტყუონ და ითაღლითონ ამ მიზნის მისაღწევად“.⁹

ასე კომუნიზმის შესახებ ცივი ომის პირველი დღეების შემდეგ არც ერთ ამერიკელ პრეზიდენტს არ უღაპარაკია. რეიგანს უნდოდა ცივი ომის კლიმატის შეცვლა და არა ფუჭი საუბარი.¹⁰ შვეიცერიის აზრით, ცივი ომის დროს ამერიკელი პრეზიდენტები ძირითადად მხოლოდ რეაგირების პოლიტიკას ატარებდნენ საბჭოთა ზონდაჟისა და პროვოკაციების საპასუხოდ. რეიგანს კი უნდოდა ნაკლებად ყოფილიყო ორიენტირებული რეაქციაზე და ყოფილიყო უფრო აგრესიული, გამოეტაცა ინიციატივა მოსკოვის ხელიდან.¹¹

ამას მოჰყვა ამერიკელ მფრინავთა გახშირებული ფრენები საბჭოთა ტერიტორიის და ბაზების სიახლოვეს, სხვადასხვა ტიპის პატარ-პატარა პროვოკაციული ნაბიჯები საბჭოთა სამხედრო გემების მახლობლად და, რაც მთავარია, ფართომასშტაბიანი სამხედრო მანევრები. 1981 წლის აგვისტო-სექტემბერში აშშ-ის, ბრიტანეთის, კანადისა და ნორვეგიის 83 გემისაგან შემდგარი საზღვაო არმადის მანევრები ჩატარდა. 1983 წლის აპრილსა და მაისში აშშ-მა გრანდიოზული საზღვაო მანევრები ჩატარა წყნარ ოკეანეში.¹² ამ ოპერაციებმა, რომლებიც ე.წ. ფსიქოლოგიური ოპერაციის (PSYOP – US Psychological Warfare Operations) ნაწილი იყო, თავისი შედეგი გამოიღო, ბუნებრივია, რეიგანის განცხადებებთან და სხვადასხვა პოლიტიკურ ნაბიჯებთან ერთად. 1983 წლის მარტში კი ამერიკელი სამხედროები კუნძულ გრენადაზე შეიჭრნენ.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის გენერალურმა მდივანმა, იური ანდროპოვმა, საბჭოთა კავშირის ელჩს ამერიკაში, დობრინინს, უთხრა, რომ „რეიგანი სრულიად არაპროგნოზირებადია, მისგან ყველაფერს შეიძლება ელოდე“.¹³

და მართლაც, უნდა აღინიშნოს, რომ რეიგანის რიტორიკამ საკმაოდ დააშინა საბჭოთა ლიდერები, რომლებიც, ამავე დროს, ფართოდ აშუქებ-

⁹ Schweizer 2002, 131.

¹⁰ იქვე.

¹¹ იქვე, 132.

¹² Fischer 1997a, 8.

¹³ Schweizer 2002, 133.

დნენ მათ მიერ დანახულ საფრთხეს. საბჭოთა მოქალაქეების მნიშვნელოვანი ნაწილი მართლაც დააჯერეს, რომ ამერიკას შეეძლო წყალბადის ომის დაწყება.

ამასთან დაკავშირებით, მეტად საინტერესო მასალაა ცენტრალური სადაზვერვო სამმართველოს ერთ-ერთი ანალიტიკოსის, ბობ ფიშერის, ნაშრომში. მისი მონაცემებით, 1981 წლის დასაწყისში საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტმა 1980-იანი წლების პოლიტიკური განვითარების კომპიუტერული მოდელირება გააკეთა, მათ შორის, ცივი ომის განვითარების პერსპექტივაშიც. აღმოჩნდა, რომ ამ პერიოდისთვის საბჭოთა კავშირის გავლენის დაქვეითება და, პირიქით, ამერიკის გაძლიერება იყო მოსალოდნელი. რაც მთავარია, რეალობაც ამას ადასტურებდა. ეს შეფასება ძირეულად განსხვავდებოდა 1970-იანი წლების ოპტიმისტური სურათისგან, როდესაც საბჭოთა კავშირი დარწმუნებული იყო, რომ მასთან შეთანხმების გარეშე პლანეტაზე არაფერი მოხდებოდა.¹⁴

თავის მხრივ, რეიგანი გაოგნებული იყო იმ მოსაზრებით, რომ ამერიკას შეეძლო წყალბადის ომის დაწყება და ვერ წარმოედგინა, რომ ამერიკისთვის ვინმეს შეეძლო ომის დაწყების სურვილის დაბრალება. 1982 წელს ჟურნალისტებს მან განუცხადა: „მე არ წარმომიდგენია დასავლეთში ვინმე, ვინც თუნდაც ერთი წუთით დაიჯერებს ამას“. იმავეს იმეორებდა თავდაცვის მინისტრი კასპარ უაინბერგერი: „მათ (საბჭოელებმა) მშვენივრად იციან, რომ ჩვენ არასოდეს განვახორციელებთ პირველ დარტყმას. ვერ წარმომიდგენია, როგორ შეუძლიათ მათ ამის დაჯერება“. სახელმწიფო მდივნის, შულცის, აზრითაც, „ასეთი ვარაუდი წარმოუდგენელია, ყოველ შემთხვევაში ჩვენთვის“.¹⁵ უფრო მეტიც, ამერიკელები დარწმუნებული იყვნენ, რომ საბჭოეთს აშკარა უპირატესობა ჰქონდა შეიარაღებაში და სწორედ ამერიკა იყო დაუცველი.¹⁶ თუმცა, ცნობილია, რომ პოლიტიკოსების განცხადებებს, დემოკრატიულ ქვეყნებშიც კი, საკმაო სიფრთხილით უნდა მოვეკიდოთ.

ამერიკის მთავრობაში ორი მოსაზრება იყო საბჭოეთთან დამოკიდებულების მიმართ. პირველ ჯგუფს ე.წ. ჰარდლაინერები ანუ მკაცრი კურსის მომხრეები განეკუთვნებოდნენ და მათ შორის იყვნენ თავდაცვის

¹⁴ Fischer 1997b, 3.

¹⁵ იქვე, 21.

¹⁶ იქვე, 21.

მინისტრი უაინბერგერი, თეთრი სახლის აპარატის უფროსი ედ მიზი და ცენტრალური სადაზვერვო სამმართველოს უფროსი უილიამ კეისი. ისინი საბჭოთა კავშირს, პირველ რიგში, იდეოლოგიურ მტრად მიიჩნევდნენ, რომელიც მსოფლიოზე გაბატონებას ცდილობდა და ფიქრობდნენ, რომ ნებისმიერი დათმობა საბჭოთა კავშირისადმი დასავლეთის დასუსტებას ნიშნავდა. მეორე ჯგუფი შედარებით უფრო რბილი, პრაგმატული პოლიტიკის მომხრეებისგან შედგებოდა. ესენი იყვნენ სახელმწიფო მდივანი ჯორჯ შულცი (მას ეს დაუფარავად აქვს ასახული თავის მემუარებში)¹⁷ და პრეზიდენტის მრჩეველი უსაფრთხოების საკითხებში მაკფარლეინი. ვიცე პრეზიდენტი ჯორჯ ბუშიც უფრო მათკენ იხრებოდა.¹⁸

რეიგანი ძალზე რელიგიური ადამიანი იყო და კომუნიზმის, ალბათ, მთავარ დანაშაულად, მის „უღმერთობას“ ანუ ღმერთის არსებობის უარყოფას და აგრესიულ ათეიზმს მიიჩნევდა. 1980 წელს რეიგანი უყვებოდა რეპორტიორს, რომ, კომუნისტების აზრით, ადამიანი დაბადებიდანვე სახელმწიფოს ინტერესებისთვის ჩნდება და მისი ერთადერთი დანიშნულება სახელმწიფოსადმი სამსახურია და რომ არავითარი ღმერთი არ არსებობს და ადამიანები უბრალოდ ბუნებრივი პროცესების შედეგი არიან. შესაბამისად, ისინი არ სცემენ პატივს ადამიანის სიცოცხლესა და ღირსებას. კომუნისტურმა პარტიამ ღმერთი კარლ მარქსით შეცვალაო.

რეიგანის მსგავს ადამიანებს მიაჩნდათ, რომ რწმენა სიცოცხლეზე უფრო მნიშვნელოვანიც კი იყო. რეიგანი ხშირად იხსენებდა, რომ 1960-იან წლებში ერთმა კაცმა უთხრა, რომ მას ორი ქალიშვილი ჰყავდა, რომლებიც ყველაზე უფრო უყვარდა – „მაგრამ მე მიჩვენია, რომ ისინი დღესვე დაიხოცონ და სწამდეთ ღმერთი, ვიდრე კომუნიზმის გარემოში გაიზარდონ და ერთ დღეს ისე მოკვდნენ, რომ ღმერთის არ სწამდეთ“.¹⁹

რეიგანი თვლიდა, რომ დასავლური ცივილიზაციის კრიზისი იმ დონით განისაზღვრება, თუ რამდენად ინდიფერენტულია საზოგადოება რწმენის მიმართ.

1981 წლის 17 მაისს ნოტრ დამის უნივერსიტეტში გამოსვლისას მან ამერიკელთა სიდიადე და ღმერთისადმი რწმენა კომუნისტურ ტოტალი-

¹⁷ Shultz 1993.

¹⁸ Fischer 1997a, 83.

¹⁹ Schweizer 2002,136.

ტარიზმსა და უღმერთობას შეადარა და ახალგაზრდებს დაპირდა, რომ „ჩვენს ქვეყანას წინ თავისუფლებისა და ცივილიზაციის გავრცელების დიადი წლები ელის. დასავლეთი კი არ შეაკავებს კომუნიზმს, იგი გადააბიჯებს მას. იგი არ შეინუხებს თავს მისი დათხოვნით ანდა გაკიცხვით, იგი უბრალოდ მოიცილებს მას, როგორც კაცობრიობის ისტორიის ერთ-ერთ უცნაურ თავს, რომლის უკანასკნელი გვერდები უკვე ახლა იწერება.“²⁰

იდეოლოგიური შეტევა საბჭოეთზე რეიგანის თითქმის ყველა საგარეო ნაბიჯში გამოიხატა. განსაკუთრებული, შეიძლება ითქვას, საპროგრამო გამოსვლა ჰქონდა ბრიტანულ პარლამენტში 1982 წელს, სადაც მან ამერიკის საგარეო პოლიტიკის ძირითად გეგმებზე ისაუბრა. მისთვის ჩვეული იუმორი ამ მეტად სერიოზულ გამოსვლაშიც არ დავიწყებია და ტოტალიტარიზმის დახასიათებისას გაიხსენა ხუმრობა, რომ საბჭოთა კავშირში ოპოზიციური პარტია რომ გაჩენილიყო, იგი მაინც ერთპარტიულ სისტემად დარჩებოდა, ვინაიდან ყველა იმ ოპოზიციურ პარტიაში გადავიდოდაო. კომუნისტების აგრესიულობის დახასიათებისას აღნიშნა, რომ საბჭოეთს იმდენი ხანი რომ ჰქონოდა მონოპოლია ატომურ იარაღზე, როგორც ეს ამერიკას ჰქონდა, ევროპის რუკა სულ სხვანაირი იქნებოდა. იმასაც ხაზი გაუსვა, რომ ისტორიული განვითარების თანამედროვე ეტაპზე სწორედ მარქსისტული სამყარო იყო უდიდეს კრიზისში, საბჭოთა კავშირი კი ისტორიის განვითარების საპირისპიროდ მოძრაობდა, უარყოფდა რა საკუთარი მოქალაქეების თავისუფლებასა და ღირსებას. ისიც აღნიშნა, რომ საბჭოთა კავშირის ეროვნული შემოსავალი განახევრდა 1950-იან წლებთან შედარებით. თავისუფალი სამყაროს ეკონომიკური უპირატესობის მაგალითად მოჰყავდა განსხვავება დასავლეთ და აღმოსავლეთ გერმანიას შორის, ავსტრიასა და ჩეხოსლოვაკიას შორის და მალაიზიასა და ვიეტნამს შორის. ისიც დასძინა, რომ მილიონობით ლტოლვილი სწორედ კომუნისტური ქვეყნებიდან გარბოდა და არა პირიქით. თავისებური იუმორით კვლავ დაამატა, რომ აღნიშნულ პერიოდში არა მარტო ნატო იცავდა თავს აღმოსავლეთისგან, არამედ საბჭოთა ძალებიც სწორედ აღმოსავლეთიდან იგერიებდნენ საკუთარი ხალხის მცდელობას, გაქცეულიყვნენ სამშობლოდან.

²⁰ Reagan 1981.

რეიგანმა გააკრიტიკა მოსაზრება, რომ დემოკრატიულ განვითარებას ხელი უნდა შეეწყოს მხოლოდ მემარჯვენე დიქტატურის ქვეყნებში და არა კომუნისტურ რეჟიმებში. აქედან ის გამოდინარეობდა, რომ თუ ქვეყანა წყალბადის იარაღს ფლობდა, მას შეუძლო შეუფერხებლად განეხორციელებინა ტერორი საკუთარ მოსახლეობაზე. საბოლოოდ რეიგანმა აღნიშნა, რომ მისი გრძელვადიანი გეგმა და იმედი თავისუფლებისა და დემოკრატიის მარში იყო, რომელიც მარქსიზმ-ლენინიზმს, ისევე როგორც სხვა ტირანიებს, ისტორიის სანაგვეზე დატოვებდა. უსაფრთხოების ზრდის მიმართულებით მან აღნიშნა, რომ საშუალო რადიუსის რაკეტებზე ე.წ. ნულოვანი ინიციატივისა და სტრატეგიული ბალესტიკური რაკეტების ქობინების ერთი მესამედით შემცირების წინადადების განხილვასთან ერთად, კვლავ უნდა გაგრძელებულიყო ძალისხმევა ნატოს გასაძლიერებლად. მან უინსტონ ჩერჩილის სიტყვების პერიფრაზირებაც გააკეთა რკინის ფარდის თაობაზე, რომ ბალტიისპირეთის შეტეინიდან შავი ზღვის ვარნამდე ტოტალიტარული რეჟიმები 30 წელია თავის კანონიერებას აფუძნებდნენ, მაგრამ ჯერჯერობით ვერც ერთმა ვერ გარისკა თავისუფალი არჩევნების ჩატარება. რეჟიმებს, რომლებიც ხიშტების ძალაზე იყვნენ დაფუძნებული, ფესვები არ გააჩნდათ, ასკვნიდა იგი.²¹

როგორც რეიგანის ერთ-ერთი ბიოგრაფი, მისი ყოფილი სპეციალური თანამშემუნე და მისი დიდი თაყვანისმცემელი პეგი ნუნანი წერდა: „ეს იყო მშვენიერი მომენტი დასავლეთის ისტორიაში, ჭეშმარიტად ერთ-ერთი ყველაზე შთამბეჭდავი წინა საუკუნეში. მთელი გამოსვლა გამოსატავდა სიმამაცესა და სიმართლეს. ... ეს იყო დასავლური დემოკრატიების ხანგრძლივი მუხლმოდრეკილი თავდაცვიდან თავანუელი მართლისმთქმელი სტილისკენ მასობრივი შემობრუნების ნიშანი, რომელიც მთებს გადაატრიალებდა“.²²

უფრო მეტიც, იგი თვლიდა, რომ რეიგანმა „შენწყვიტა ტყუილის თქმა და, მართალი სიტყვების მეშვეობით, მსოფლიოს უმახინჯესი დიქტატურის დაცემა დაიწყო“.²³

ქალბატონი ნუნანი იმდენად აღმერთებს რეიგანს, რომ ამკარად აზვიადებს მის მიღწევებს, მაგრამ ჭეშმარიტების მარცვალი მის სიტყვებში

²¹ Reagan 1982b.

²² Noonan 2002, 209.

²³ იქვე, 214.

ნამდვილად არის და, ალბათ, რეიგანის ეს გამოსვლა მართლაც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია მის საერთაშორისო პოლიტიკაში.

ბრიტანეთის პარლამენტში ბევრი ფრთხილობდა და არ ეთანხმებოდა რეიგანის ასეთ რადიკალურ პოზიციას, თუმცა, იმავე საღამოს, მის საპატივცემულოდ მოწყობილ მიღებაზე მარგარეტ ტეტჩერმა სადღეგრძელო ასწია – „თავისუფლება შეტევაზე უნდა გადავიდეს და იქ უნდა იყოს, სადაც მას ეგების“.²⁴

რეიგანის შემდგომი გამოსვლა გერმანიის ბუნდესტაგის წინაშე საბჭოთა საფრთხესთან დაკავშირებულ უფრო კონკრეტულ ნაბიჯებს შეეხო. მან ნატოს ჯარების გაძლიერებაზე ისაუბრა და დაიქაღნა, რომ ძალიან ცდებოდა ის, ვინც ფიქრობდა, რომ ამერიკა თავის მოკავშირეებს მიატოვებდა – „ჩვენ გერმანიის გვერდით ვდგავართ ... ევროპის ნაპირები – ეს ჩვენი ნაპირებია, ევროპის საზღვრები – ეს ჩვენი საზღვრებია“.

რეიგანმა ხაზი გაუსვა იმ ფაქტს, რომ ევროპაში საბჭოთა სამხედრო ძალების რაოდენობა მკვეთრად აღემატებოდა კანონიერი თავდაცვის საჭიროებას და შეტევის ნამდვილ საფრთხეს შეიცავდა.²⁵

გერმანულ პარლამენტში ბევრი უარყოფითად აფასებდა, მათი აზრით, რეიგანის მეტად რისკიან პოლიტიკას. როცა რეიგანმა გამოსვლა დაიწყო, ერთმა დეპუტატმა ხმამაღლა მიაძახა – ელ სალვადორზე რას იტყვი-თო, რეიგანმა რომ არ უპასუხა, მეორედ გაიმეორა იგივე. ამაზე რეიგანმა ღიმილით იკითხა: „ნუთუ აქ ექოა?“ დარბაზმა ეს სიცილით და აპლოდისმენტებით მიიღო და მან გააგრძელა სიტყვა. ბონიდან რეიგანი ბერლინში გადაფრინდა და ბერლინის კედელთანაც მივიდა, სადაც ერთმა ყურნალისტმა ჰკითხა, თუ რას ფიქრობდა იგი ამ კედლის შესახებ? „ის ისეთივე მახინჯია, როგორც მის უკან მყოფი იდეები“, უპასუხა რეიგანმა.²⁶

ალბათ, რეიგანის ანტიკომუნისტური როტორიკის კულმინაციად შეიძლება ჩაითვალოს მისი გამოსვლა 1983 წლის 8 მარტს ამერიკის ეროვნული ევანგელისტური ასოციაციის წევრების წინაშე. საკუთარი ღრმა რელიგიური გრძნობებიდან გამომდინარე, მან ბევრი ისაუბრა ამერიკის ქრისტიანულ-უიდეველურ ტრადიციასა და საბჭოთა კავშირის ათეისტურ

²⁴ Schweizer 2002, 185.

²⁵ Reagan 1982c.

²⁶ Schweizer 2002, 183.

და ტოტალიტარულ იდეოლოგიას შორის არსებულ ფუნდამენტურ განსხვავებებზე. ისიც დასძინა, რომ „კომუნისტებს უნდა ახსოვდეთ, რომ ჩვენ არასოდეს ვულალატებთ ჩვენს პრინციპებსა და სტანდარტებს, არასოდეს დავემობთ ჩვენს თავისუფლებას. არასოდეს მივატოვებთ ღმერთის რწმენას“.

მან მოუწოდა აუდიტორიას, ელოცა მათ გადასარჩენად, ვინც ტოტალიტარულ უკუენეთში ცხოვრობდა, ელოცა, რათა მათაც განეცადათ ღმერთთან ზიარების სიხარული. „მაგრამ სანამ ისინი ამას გააკეთებენ, უნდა ვიცოდეთ, რომ ისინი ისეთი სახელმწიფოს სიდიადეს აღიარებენ, რომელიც ქადაგებს თავის უპირატესობას პიროვნებაზე და წინასწარმეტყველებს თავის უპირატესობას მსოფლიოს ყველა ხალხებზე და შესაბამისად, ისინი წარმოადგენენ ბოროტების კონცენტრირებულ განსახიერებას მსოფლიოში“.

დიქტატორულ რეჟიმებთან დაკავშირებით მან აღნიშნა, რომ „თუ ისტორია რაიმეს გვასწავლის, ეს ისაა, რომ აგრესორის დაშოშმინება ან სასურველის რეალობად აღქმა სისულელეა. ეს ჩვენი სულიერების ღალატია და ჩვენი თავისუფლების უგულვებელყოფა“. იგი აუდიტორიას მოუწოდებდა, „არ დაევიწყებინა ისტორიული ფაქტები და ბოროტების იმპერიის აგრესიული ქმედებანი“...²⁷

რეიგანის ამ გამოსვლას უდიდესი რეზონანსი მოჰყვა. კინოფილმ „ვარსკლავური ომებიდან“ ამოღებულმა ფრაზამ „ბოროტების იმპერიის“ შესახებ თითქოს ყველაფერს წერტილი დაუსვა და სისხლიანი ისტორიის რეჟიმს ყველასთვის გასაგებ ენაზე მართლაც ის სახელი მიანიჭა, რომელსაც იგი იმსახურებდა. ეს ჭეშმარიტად ხატოვანი გამოთქმა აღმოჩნდა და თითქმის მთელ მსოფლიოს მოედო.

ჯერ არც ერთ ამერიკელ პრეზიდენტს ასე მკაცრად არ გაუკრიტიკებია კომუნისტური სისტემა. საბჭოთა კავშირზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, თვით ამერიკაშიც კი, ლიბერალების ნაწილი შეშფოთებული იყო. მაგალითად, დიდი ამერიკელი ისტორიკოსი ჰენრი სტილ კომაჯერი აღნიშნავდა, რომ „ეს იყო ყველაზე ცუდი საპრეზიდენტო სიტყვა ამერიკის ისტორიაში, მე კი ყველა მათგანი კარგად ვიცი“.²⁸ ცნობილი ლიბერალუ-

²⁷ Reagan 1983a.

²⁸ Hayard 2009, 288.

რი ჟურნალი „ნიუ რეპაბლიკი“ კი წერდა, რომ ამ გამოსვლამ „მტრებიც და მოყვარეებიც დაარწმუნა, რომ შეერთებული შტატების პრეზიდენტი საღვთო ომს ამზადებდა“. „ნიუ-იორკ თაიმსი“ კი წერდა, რომ გამოსვლა საშინელი და პრიმიტიული იყო.²⁹

დასავლეთ გერმანიის კანცლერი ჰელმუტ შმიტი თვლიდა, რომ რეიგანმა წყალში გადაყარა საბჭოეთთან მოთმინებით აღსავსე დიპლომატიის 20 წლის შედეგები. ამაზე რეიგანმა უპასუხა: „რა მოგვცა ამ ოცი წლის მოთმინების დიპლომატიამ? მივიღეთ საბჭოთა კავშირის ექსპანსია და მის მიერ ხალხის დამონების პოლიტიკის შემდგომი გაგრძელება. ამან ჩვენ იმდენად დაუცველად დაგვტოვა, რომ ვერაფერი გავაკეთეთ როდესაც საბჭოთა კავშირი ავღანეთში შეიჭრა.. დიდი ვერაფერი მიღწევებია“.³⁰

მაგრამ რეიგანის მაღალფარდოვანი რიტორიკა შეიძლება კვლავ სიტყვებად დარჩენილიყო, რომ არა მის მიერ 1983 წლის 23 მარტს განცხადებული თავდაცვის სტრატეგიული ინიციატივა (Strategic Defense Initiative), რომელმაც ყოველივეს, მათ შორის, ბოროტების იმპერიასაც, თავისი ადგილი მიუჩინა და რეიგანის სიტყვებს ჭეშმარიტი ფასი შესძინა.

ეს იყო სამეცნიერო კვლევითი და გამოსაცდელი კონსტრუქტორული სამუშაოების გრძელვადიანი გეგმა, რომელსაც, საბოლოო ჯამში, პრინციპულად ახალი რაკეტსაწინააღმდეგო სისტემა უნდა შეექმნა. ამ სისტემის უდიდესი ნაწილი კოსმოსში უნდა განლაგებულიყო და თავისებური ქოლგა უნდა შეექმნა, რომელიც დაფარავდა ამერიკას და კოსმოსშივე გაანადგურებდა მისკენ წამოსულ ყველა ბალესტიკურ რაკეტას. ამ მიზნით უნდა გამოეყენებინათ სხივობრივ, ელექტრომაგნიტურ, კინეტიკურ და ზემალაღსივრულ საფუძველზე შექმნილი ახალი ტიპის იარაღი და ტრადიციული სარაკეტო იარაღის „დედამინა – კოსმოსი“ და „ჰაერი – კოსმოსი“ ახალი თაობის რაკეტებიც.

აღწერდა და ასაბუთებდა რა ამ სისტემის მოქმედების არეალს, რეიგანი იმასაც აყოლებდა, რომ იგი, საბოლოო ჯამში, „წყალბადის იარაღს ძლევა მოსილებას ჩამოართმევდა და მას მოძველებულად და არასაქროდ აქცევდა“.

²⁹ Lewis 1983.

³⁰ Hayward 2009, 288.

გამოსვლის დასასრულს მან განაცხადა – „მე ვბრძანებ საყოველთაო და გრძელვადიანი ინტენსიური კვლევების დაწყებას და პროგრამის განვითარებას, რომლის უშუალო მიზანი სტრატეგიული წყალბადის რაკეტების საშიშროების აღმოფხვრაა. ამას შეიძლება ამ სახის შეირალების გაუქმებაც კი მოჰყვეს. ჩვენ არ ვეძებთ არც სამხედრო უპირატესობას და არც პოლიტიკურ მოგებას. ჩვენი ერთადერთი მიზანია, რომელსაც ყველა ადამიანი იზიარებს, წყალბადის ომის საფრთხის საშიშროების შემცირების გზების მოძიება. ჩემო თანამემამულეებო, ამ საღამოს ჩვენ ვინწყებთ მოქმედებას, რომელიც კაცობრიობის ისტორიის შეცვლის შესაძლებლობას შექმნის. იქნება რისკები და შედეგებს დრო დასჭირდება, მაგრამ მე მწამს, რომ ჩვენ შეგვიძლია ამის გაკეთება“.³¹

ორი დღის შემდეგ რეიგანმა გამოსცა დირექტივა ეროვნული უსაფრთხოების სფეროში № 85, რომელიც სტრატეგიული თავდაცვის ინიციატივის (სთი) ადმინისტრირებასა და დაფინანსებას განსაზღვრავდა. ამ იდეამ ამერიკელებში უდიდესი ენთუზიაზმი გამოიწვია, ვინაიდან 1957 წელს საბჭოთა თანამგზავრის კოსმოსურ ორბიტაზე გაშვების შემდეგ დაკარგული უსაფრთხოების გარანტიის აღორძინების პერსპექტივა გააჩინა.

სწორედ ამავე მიზეზით, საბჭოთა მთავრობა ამ ინიციატივას არათუ ნეგატიურად, არამედ ლამის ისტერიულად შეხვდა. რეიგანის გამოსვლიდან ოთხი დღის შემდეგ გამძვინვარებულმა იური ანდროპოვმა განაცხადა, რომ ამერიკა საბჭოთა კავშირზე პირველი დარტყმისთვის ემზადებოდა და რეიგანი ახალ გეგმებს აყალიბებდა წყალბადის ომში გასამარჯვებლად.³²

ამერიკული დაზვერვის ექსპერტის, ბენ ფიშერის, აზრით, ანდროპოვის ეს განცხადება უპრეცედენტო იყო, ვინაიდან არღვევდა ძველ ტაბუს, რომლის მიხედვითაც საბჭოთა მასმედიაში არ ახსენებდნენ ამერიკული წყალბადის არსენალის ფაქტობრივ მონაცემებს. 1953 წლის შემდეგ საბჭოთა ლიდერი პირველად აცნობდა საბჭოთა მოსახლეობას, რომ ქვეყანა წყალბადის იარაღით განადგურების უშუალო საშიშროების წინაშე იდგა.³³

³¹ Reagan 1983a.

³² Fischer 2002, 17.

³³ იქვე.

ფაქტებიდან გამომდინარე, ვაშინგტონმა დაინახა, რომ საბჭოეთს ეშინოდა სთი-ის. საბჭოთა ლიდერები ხვდებოდნენ, რომ ეს ინიციატივა არღვევდა ასეთი ძალისხმევით ჩამოყალიბებულ ბიპოლარულ თანასწორობასა და სტაბილურობას. საბჭოთა ლიდერების აზრით, ეს პროგრამა შეარყევდა მსოფლიოში არსებულ სტრატეგიული სტაბილურობის საფუძვლებს.

რეიგანი კი დარწმუნებული იყო, რომ ეს პარიტეტული ძალთა ბალანსი ადრე თუ გვიან სისხლიანი კონფლიქტით დაირღვეოდა. ჯერ კიდევ 1980 წელს ერთ-ერთ სატელევიზიო ინტერვიუში მან პირდაპირ განაცხადა: „ჩვენ შეიძლება ის თაობა ვიყოთ, რომელიც არმაგედონს იხილავს“.³⁴

როგორც რეიგანის ერთ-ერთი ბიოგრაფი და ცნობილი ჟურნალისტი ლუ ქენონი წერდა, „რეიგანს უნდოდა მსოფლიო წყალბადის იარაღის გარეშე, მსოფლიო კედლებისა და რკინის ფარდების გარეშე. ამ ასპექტში იგი იმ ეპოქის კაცი იყო“.³⁵

ისედაც დაძაბული ვითარება კიდევ უფრო გაამძაფრა 1983 წლის 1 სექტემბერს სახალინზე საბჭოთა ავიაციის მიერ სამხრეთკორეული სამოქალაქო თვითმფრინავის ჩამოგდებას, რის შედეგადაც 269 უდანაშაულო მგზავრი დაიღუპა. 5 სექტემბერს რეიგანმა მკაცრად დაგმო ეს ფაქტი და მას კაცობრიობის წინაშე ჩადენილი დანაშაული უწოდა, რომელსაც არასოდეს დაივინებდნენ.³⁶ როგორც ამერიკელმა მკვლევარმა, ჯონ მაკლაუგლინმა, აღნიშნა თავის სტატიაში, რეიგანმა არა მარტო ამერიკის, არამედ მსოფლიოს საზოგადოებრივი აზრი ჩამოაყალიბა ამ მიმართულებით. ამავე დროს, მან ამერიკის რადიკალი კონსერვატორებისგან შემოთავაზებული საბჭოთა კავშირის მიმართ განსაკუთრებით აგრესიული და რადიკალური ინიციატივებიც დააშოშმინა.³⁷

1984 წლის 11 აგვისტოს რეიგანის, შეიძლება ითქვას, უკბილო ხუმრობა კარგად აღწერს არსებულ ვითარებას. ამერიკელებისადმი ტრადიციული შაბათის მიმართვის წინ, მიკროფონების შემონმების მიზნით,

³⁴ Cannon 2000, 248.

³⁵ იქვე, 241.

³⁶ Reagan 1983b.

³⁷ Laughlin 1983, 53.

მას სთხოვეს, რაიმე ფრაზა ეთქვა. რეიგანმაც არ დააყოვნა და განაცხადა – „ძვირფასო თანამამემამულენო, მინდა გახაროთ, რომ დღეს ხელი მოვანერე დადგენილებას რუსეთის კანონგარეშე გამოცხადების შესახებ სამუდამოდ და უკუნიდან უკუნისამდე. დაბომბვა დაიწყება ხუთი წუთის შემდეგ“. ეს ხუმრობა ცნობილი გახდა ფართო საზოგადოებისთვის და მას საბჭოთა კავშირის ალბათ სრულიად სამართლიანი მკვეთრი განცხადებაც მოჰყვა.

ამერიკელი მკვლევრები, სტივენ ჰუკი და ჯონ სპენიერი, სავსებით მართებულად ახასიათებენ რეიგანის პრეზიდენტობის პირველი ვადის პოლიტიკას როგორც რეიგანის რიტორიკულ, ორატორულ შეტევას საბჭოთა კავშირზე. თუმცა იმასაც დასძენენ, რომ ეს ორატორული შეტევა არასოდეს გადაზრდილა რეალურ შეტაკებაში ან რეალურ კრიზისში. მიუხედავად მაჩოს რეპუტაციისა, პრეზიდენტს, როცა საჭირო იყო, არც სიფრთხილე აკლდაო.³⁸

ჯერ კიდევ 1981 წლის 24 აპრილს რეიგანმა პირადად, საკუთარი ხელით მისწერა ლეონიდ ბრეჟნევის პირადი შეხვედრის სურვილის შესახებ. ვითარებას საბჭოთა ლიდერების სწრაფი ცვლაც ართულებდა. სულ რამდენიმე წელიწადში გარდაიცვალნენ ბრეჟნევი, ანდროპოვი, ჩერნენკო. როგორც რეიგანი იგონებდა, მას მუდამ უნდოდა საბჭოეთთან დიალოგი, მაგრამ მისი ლიდერები ზედიზედ იხოცებოდნენ.³⁹ რეიგანის ადმინისტრაციის სახელმწიფო მდივანი, ჯორჯ შულცი, იმასაც იხსენებს, თუ როგორ შეხვდა რეიგანი მისი ხელშეწყობით საბჭოთა ელჩ ანატოლი დობრინის 1983 წლის 14 თებერვალს და ორ საათზე მეტხანს საკმაოდ თბილად ესაუბრა მას. შულცმა ისიც აღნიშნა, თუ როგორ არ მოეწონა ეს შეხვედრა მკაცრი პოლიტიკის მომხრე გარემოცვას, მათ შორის პრეზიდენტის მრჩეველს უსაფრთხოების საკითხებში, ბილ კლარკს.⁴⁰ სხვათა შორის, ე.წ. ჰარდლაინერებისგან განსხვავებით, რომელთაც მიაჩნდათ, რომ საბჭოელებს მარტო ძალის ენა ესმოდათ, შულცი მათ უფრო პოზიტიურად აფასებდა და თვლიდა, რომ „თუმცა ისინი მკაცრი, ხისტი მომლაპარაკებლები არიან, მაგრამ მათთან შეიძლებოდა წარმატებული მო-

³⁸ Hook and Spanier 2007, 165 .

³⁹ Schweizer 2002, 221.

⁴⁰ Shultz 1993, 164-165.

ლაპარაკებების წარმოება,... შეთანხმების მიღწევა და ისინი შეთანხმებას შეასრულებდნენ“.⁴¹

ჰუკისა და სპენიერის აზრით, რეიგანმა ამერიკა-საბჭოეთის ურთიერთობაში ორი ახალი მახასიათებელი შემოიტანა: უძლიერესი ანტიკომუნისტური ინსტინქტები და საზოგადოებრივი აზრის მობილიზაციის უდიდესი უნარი.⁴² თითქოს ეს ამერიკას არც მანამდე აკლდა, თუნდაც ტრუმენის დროს, და არც სხვა პრეზიდენტები განიცდიდნენ ანტიკომუნიზმის ნაკლებობას, მაგრამ რეიგანმა ეს ორი ელემენტი იმდენად გააძლიერა, რომ ხარისხობრივად ახალ დონეზე აიყვანა.

რეიგანი რომ არა მარტო სიტყვის, არამედ საქმის კაციც იყო, საბჭოთა ლიდერები ჯერ კიდევ 1981 წლის აგვისტოში, საავიაციო დისპეტჩერთა გაფიცვის დროს დარწმუნდნენ. აქ რეიგანმა ნამდვილად მტკიცე ხასიათი და პრინციპულობა გამოავლინა და სამსახურში აღარ დააბრუნა ის დისპეტჩერები, რომელთაც მის მიერ დათქმულ ვადაში არ განაახლეს თავისი საქმიანობა. როგორც პეგი ნუნანი აღნიშნავდა, მიუხედავად იმისა, რომ ეს წმინდა საშინაო პოლიტიკის საქმე იყო, რეიგანის მტკიცე მოქმედება ამ კრიზისულ ვითარებაში მთელმა მსოფლიომ კარგად დაინახა. მომავალში ამან გავლენა იქონია საბჭოთა კავშირთან ურთიერთობაზე. „ეს ჯერ კიდევ რეიგანმაც არ იცოდა. მან მხოლოდ ის გააკეთა, რაც სწორად მიაჩნდა“.⁴³

რეიგანზე შეყვარებული ნუნანისგან განსხვავებით, მისმა კრიტიკოსებმა – კერძოდ კი „ვამინგტონ პოსტის“ ჟურნალისტმა, ჰენის ჯონსონმა, დაწერა, რომ სიმტკიცე კი სასურველი თვისებაა პრეზიდენტისთვის, მაგრამ ოპონენტის დამარცხების დაუცხრომელი სურვილი შეიძლება სახიფათო იყოს საგარეო პოლიტიკაში, რომელიც ძალისა და დიპლომატიის მეტად დელიკატურ და პროფესიულ კომბინაციას მოითხოვს.⁴⁴

საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ ბრძოლაში რეიგანმა აქტიურად ჩართო ჰარვარდის უნივერსიტეტის ცნობილი პროფესორი, რუსეთისა და საბჭოთა კავშირის ისტორიის სპეციალისტი, რიჩარდ ჰაიპსი, რომელიც

⁴¹ იქვე, 119.

⁴² Hook and Spanier 2007, 165.

⁴³ Noonan 2002, 221.

⁴⁴ Hayard 2009, 174.

ეროვნული უსაფრთხოების საბჭოში მიიწვია სამუშაოდ. რამდენიმე თვის მუშაობის შემდეგ მან 43-გვერდიანი დოკუმენტი მოამზადა, რომელიც თანხვედნაში მოდიოდა რეიგანის 20 წლის წინ შემუშავებულ და 1980-იან წლებამდე არსებულ მოსაზრებებთან.

პაიპსი ამერიკის მთავრობას სთავაზობდა თავდაცვითი პოლიტიკიდან აგრესიულ პოლიტიკაზე გადასვლას და აუცილებლად მიაჩნდა არა მარტო სამხედრო წარმოების ზრდა საბჭოთა ეკონომიკის დასუსტებისთვის, არამედ საბჭოთა კავშირისადმი დასავლური ტექნოლოგიების მიწოდების და, საერთოდ, საბჭოთა ეკონომიკის ნებისმიერი სუბსიდირების შემცირება.

გარდა ეკონომიკურისა, პაიპსი სთავაზობდა იდეოლოგიური ბრძოლის გააქტიურებასაც, რათა ყველა დაერწმუნებიათ თავისუფალი სამყაროს უპირატესობაში, აგრეთვე იმის ჩვენებას, რომ საბჭოთა ხალხსაც ჰქონდა დემოკრატიულად ცხოვრების უფლება. ამისთვის, სხვასთან ერთად, პაიპსი მოუწოდებდა ამ ქვეყანაში არსებული დემოკრატიული ელემენტების მხარდაჭერის გრძელვადიანი პროგრამის განხორციელებას.⁴⁵ შეიძლება ითქვას, რომ გარკვეულწილად რეიგანი სწორედ პაიპსის მიერ 1982 წლის დეკემბერს შექმნილი დოკუმენტის მიხედვით მოქმედებდა. ცნობილი მეცნიერისა და პრეზიდენტის წარმატებული თანამშრომლობის შედეგად მიღებული დოკუმენტი, NSSDD 11-82, იქცა „რეიგანის ომის“ ძირითად გეგმად.

საბოლოოდ, ალბათ იმ დასკვნის გაკეთება შეიძლება, რომ რეიგანის ე.წ. ორატორულმა იდეოლოგიურმა შეტევამ მართლაც მეტად მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა 1980-იანი წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში:

1. როგორც თავად ამერიკაში, ასევე საერთოდ დანარჩენი თავისუფალი სამყაროს ქვეყნებში, გაიზარდა რწმენა ამერიკის ლიდერებისადმი. თუმცა, მრავალ ადამიანში რეიგანის ხისტმა რიტორიკამ შიშის გრძნობაც გამოიწვია – დაძაბულობა ორ სამყაროს შორის შეიარაღებულ კონფლიქტში არ გადაზრდილიყო.

2. დიდი გავლენა მოახდინა ამ მოქმედებამ ე.წ. საბჭოთა ბლოკის ქვეყნებზე, სადაც პროტესტის გრძნობა საბჭოთა კავშირის მიმართ ისედაც დიდი იყო. რეიგანის შეტევამ გარკვეული იმედები გაუღვიძა მათ.

⁴⁵ Schweizer 2002, 159.

ეს რეიგანის პოლონეთის მიმართ განხორციელებულმა პოლიტიკამაც განაპირობა.

3. როგორც ვნახეთ, რეიგანის ქმედებებმა გარკვეული შიში თავად საბჭოთა ელიტაშიც გამოიწვია და იგი მძიმე დილემის წინაშე დააყენა.

4. რეიგანმა გარკვეული ოპტიმიზმი და იმედები გააღვივა აგრეთვე საბჭოთა დისიდენტების წრეში, რომელიც, ნელ-ნელა, მაგრამ მაინც იკრებდა ძალას.

5. ამავე დროს, განსაკუთრებით კი კორეის თვითმფრინავთან დაკავშირებული ინციდენტის შემდეგ, რეიგანმა მართლაც წამყვანი როლი შეასრულა საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ საერთაშორისო საზოგადოებრივი აზრის შექმნაში და მას არა მარტო ამერიკის, არამედ მრავალი სხვა ქვეყნის ნეგატიური მუხტიც დაუმატა.

6. მიუხედავად ასეთი რადიკალური და აგრესიული რიტორიკისა, რეიგანს საკმაო სალი გონება და სიფრთხილაც აღმოაჩნდა, რომ კრიტიკულ ზღვარს არ გასცდენოდა და საბჭოეთთან ურთიერთობა უმართავ პროცესებში არ გადაზრდილიყო.

7. რეიგანმა სერიოზული დარტყმა მიაყენა მაშინ ჯერ კიდევ საკმაოდ გავლენიან კომუნისტურ იდეოლოგიას. მართალია, ზოგჯერ მისი გამოსვლები საკმაოდ მარტივად ჟღერდა, მის სიტყვებში იმდენი სიმართლე და დამაჯერებლობა იყო, რომ მან დიდი გავლენა მოახდინა მათზე, ვინც ყოყმანოდა, ან ვისაც კომუნისტების ეშინოდა. რეიგანის რიტორიკა რეალური ქმედებებით იყო გამაგრებული რაც ყველაზე კარგად სტრატეგიული თავდაცვის ინიციატივაში გამოიხატა. ამ პოლიტიკის წარმატებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა გამოცდილი პოლიტიკოსებისა და მეცნიერებისგან შემდგარმა მრჩეველთა ჯგუფმაც.

8. გარკვეულწილად, ამერიკის ასეთმა შემტევმა პოლიტიკამ საბჭოთა კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობა აიძულა, ახალი ლიდერის ძიებისას უფრო ახალგაზრდა, მოქნილი და ნაკლებად ორთოდოქსული კომუნისტი წამოეყენებინა ქვეყნის მეთაურად. ბუნებრივია, საბჭოთა ხელმძღვანელობის ასეთ მოქმედებაში თავად საბჭოთა კავშირის ეკონომიკური დაუძლურების ფენომენმაც უდიდესი როლი შეასრულა.

ალბათ, ისტორიული პროცესის უაღრესი გამარტივება იქნებოდა, რეიგანის იდეოლოგიური შეტევით აგვეხსნა ყოველივე ის, რამაც მისი პრეზიდენტობის მეორე ვადაში რეიგანისა და გორბაჩოვის მოლაპარაკებები განაპირობა. მცირე სტატიაში ყველა ამ წინაპირობის ჩამოთვლაც

კი ვერ მოხერხდებოდა. მაგრამ ალბათ, ისიც ფაქტია, რომ განხილული მოვლენების გარეშეც სრულიად წარმოუდგენელი იქნებოდა იმ მიზნების მიღწევა, რამაც საბოლოოდ ცივი ომი დასასრულა.

ბიბლიოგრაფია

References

Lewis 1983: Onward Christian Soldens, *New York Times*, March 10, 1983

Boyer 1990: Boyer P. S. (ed.), 1990, *Reagan as President: Contemporary Views of the Man, His Politics, and His Policies*, Chicago

Fischer 1997a: Fischer Beth A. 1997, *The Reagan Reversal: Foreign Policy and the End of the Cold War*, Colombia , Missouri

Fischer 1997b: Fischer B. B. 1997, *A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare, Intelligence Monograph*, Central Intelligence Agency

Hayard 2009: Hayard S. F. 2009, *The Age of Reagan, The Conservative Counterrevolution 1980-1989* , New York

Noonan 2002: Noonan P. 2002, *When Character was King, A Story of Ronald Reagan*, New York

Reagan 1981: *Address at Commencement Exercises at the University of Notre Dame*, May 17, 1981, <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1981/51781a.htm>

Reagan 1982a: Reagan Ronald 1982, *Address Before a Joint Session of the Congress Reporting on the State of the Union* ,January 26, 1982. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, *The American Presidency Project*. <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=42687>

Reagan 1982b: *Address to Members of the British Parliament*, June 8, 1982 <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1982/60882a.htm>

Reagan 1982c: *Address Before the Bundestag in Bonn*, Federal Republic of Germany June 9, 1982 <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/major.html>

Reagan 1983a: *Reagan's Star Wars Speech*, March 23, 1983.

<http://www.onlineuniversity.net/history/reagans-star-wars-speech/>

Reigan 1983b: *Address to the Nation on the Soviet Attack on a Korean*

Civilian Airliner September 5, 1983 <http://www.reagan.utexas.edu/archives/speeches/1983/90583a.htm>

Rice 1990: Rice Condoleezza 1990, *US – Soviet Relations*, In Larry Berman (ed.), *Looking Back on the Reagan Presidency*, Baltimore, London

Schweizer 2002: Schweizer P. 2002, *Reagan's War*, Doubleday, New York, London

Schulzinger 2002: Schulzinger R. D. 2002, *US Diplomacy Since 1900*, New York, Oxford

Shultz 1993: Shultz G. P. 1993, *Turmoil and Triumph, Diplomacy , Power, and the Victory of the American Ideal* , New York

Vasil Kacharava

The Ideological Attack of Ronald Reagan on Soviet Union

This paper is an attempt to describe certain elements of the ideological attack of Ronald Reagan on Soviet Union, and the results of this attack

Reagan and his advisers were absolutely sure that it was USSR which used Detente for its advantage and that it was just one way street and that the USSR had not relinquished any of its political ambitions. Accordingly, they decided to change the American foreign policy fundamentally for the preceding 15 years and restore America's glorious leadership in anti-Soviet battle.

Reagan wanted to change the climate of the Cold War, and turn it into something more important than simple talk. During the Cold War, American presidents mainly just reacted to the Soviet provocations. Reagan wanted to change it and to be aggressive himself, depriving Moscow of the initiative.

As a highly religious man, Reagan believed that the principal crime of the Soviets was atheism, that they were ungodly people. He was sure that the crisis of Western society could be assessed by the level of society's indifference to the religion.

Ideological attack on Soviet Union was expressed in Reagan's almost every step in Foreign policy. Especially, in his program speeches in European Parliaments during his European tour in 1982.

The most important speech was held in British parliament, where he talked about main plans of American foreign policy. He made the next speech

in Germany, where he expressed his solidarity and support to Germany and talked about necessity of stronger NATO. One of the most impressive speeches was the famous one, the so called, *Evil Empire Speech* on March 8, 1983. These simple words from the famous movie became very popular synonym for the USSR

But certainly, plain words, no matter how impressive, could not have been enough. One of the main elements in the struggle against the USSR was Reagan's Strategic Defense Initiative which supposedly could defend America from Soviet missiles. This project became also known as a *Star Wars* initiative. Reagan was confident himself, and was assuring other people as well, that this system would make nuclear weapons useless. Americans liked this proposal extremely, as a renewed guarantee for their security. For this particular reason, the Soviets hated the idea and their attitude was almost hysterical. Due to the certain symptoms Americans discovered that the Soviets were seriously scared of the system. It became clear for the Soviet leaders that they were losing nuclear balance and stability.

In his anti-Soviet struggle Reagan actively involved a well known professor of Russian and Soviet History Richard Pipes, who in several months prepared important document about the relations with the Soviets coinciding in many ways with Reagan's ideas.

We can finally draw a conclusion that Reagan's ideological attack played truly important role in international politics:

1. In America, as well as other countries of Free World, the trust in American leadership grew considerably. At the same time many people were intimidated by Reagan's tough rhetoric, - fearing that the situation between the two superpowers could transform into a real military conflict

2. This policy affected the so called Soviet Block countries, which already had quite negative attitude to the USSR. Reagan's activity stirred their hopes. To certain extent it was a result of Reagan's policy toward Poland.

3. As it seemed Reagan's activity, in some way, scared even Soviet leaders and raised serious questions for them.

4. Reagan raised the hopes and optimism in the circle of Soviet dissidents as well, which was becoming more and more strong.

5. After the incident with Korean airplane, Reagan played a key role in spreading anti-Soviet feelings all around the world

6. In spite of similar aggressive rhetoric, Reagan had enough common sense not to cross the critical line in relations with Soviets and not to erase uncontrolled processes.

7. Reagan seriously damaged the Soviet ideology which still was quite influential. Though, sometimes his words sounded too simple, they were so full of truth, that they had an enormous effect on many people who still had any doubts, or were scared of communists. At the same time, his rhetoric was supported by real actions like NDI. The role of his scientific advisers was enormous in the success of his policy.

აღმოსავლეთმცოდნეობა

გოჩა ჯაფარიძე

ეგვიპტის მამლუქთა სულტანი კა'ით ბაი (1468-1496) და ქართული სამონასტრო თემი იერუსალიმში¹

ალ-აშრაფ საიფ ად-დინ კა'ით ბაი ეგვიპტის ბურჯელ (ჩერქეზ) მამლუქთა მე-18 სულტანია (1468-1496).² ეთნიკურად ჩერქეზი, 20 წელზე მეტი ხნისა, უკვე შესანიშნავი მოისარი და მხედარი, მონად იქნა გაყიდული. მონათვაჭრმა ის კაიროში ჩაიყვანა, სადაც შეიძინა სულტანმა ბარსბაიმ (1422-1438), მონობიდან გაათავისუფლა და სასახლის გვარდიაში ჩარიცხა სულტანმა ჯაკმაკმა (1438-1453); შემდეგ გახდა აღმასრულებელი მდივნის (დავადარ) თანაშემწე (დავადარ ას-სალირ) და ათისთავი სულტან ინალის (1453-1461) დროს; სულტანმა ხუშკადამმა (1461-1467) ის დააწინაურა ათასისთავად (მუკადდამ ალფ). 1468 წ. სულტანმა თიმურ-ბულამ კა'ით ბაი დანიშნა მამლუქთა არმიის სარდლად – ათაბაგად. თიმურ-ბულა, ორთვიანი მმართველობის შემდეგ, 1468 წლის 30 იანვარს ტახტიდან ჩამოაგდეს და, სასახლის კარის სხვადასხვა ფრაქციასთან კომპრომისული შეთანხმებით, 31 იანვარს სულტანად იქნა არჩეული კა'ით ბაი.

კა'ით ბაის საშინაო და საგარეო პოლიტიკა. კა'ით ბაიმ მიაღწია შიდაპოლიტიკური ცხოვრების სტაბილიზაციას. ის ინარჩუნებდა კონტროლს მამლუქთა სხვადასხვა დაჯგუფებაზე და ეგვიპტის ბედუინთა ტომებზე. მაშინ როცა მისი ბევრი წინამორბედი დაბრკოლებებს უქმნიდა იტალიელ ვაჭრებს ეგვიპტეში, სულტანმა მათ მისცა ახალი პრივილეგიები და არ უცდია დაემყარებინა მონოპოლია სანელებლებით ვაჭრობაზე. ამავე დროს, კა'ით ბაიმ მიიღო ზომები ადგილობრივი ვაჭრების ინტერესების დასაცავად. ეგვიპტეში ისევ დაიწყო აღმავლობა და კაირო კვლავ ლამაზი ქალაქი გახდა. კა'ით ბაის, რომელიც დარწმუნებული იყო თავის მყარ პოზიციებში, შეეძლო ხანგრძლივად და უშიშრად დაეტოვე-

¹ პუბლიკაცია განხორციელდა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ხელშეწყობით (გრანტი – FR/54/1-10/13).

² Sobbernheim, Ashtor 1979, 462-463; Petry 1979, 13-20, 42-44, 44-49, 51-53, 55-57; Petry 1993; Petry 1991, 101-111; Garsin 1998, 295-297; Зеленев 1999, 150.

ბინა დედაქალაქი და ჩაეტარებინა ინსპექცია ალექსანდრიაში, სირიისა და პალესტინის ქალაქებში.

კა'ით ბაი ისტორიაში შევიდა როგორც დაუცხრომელი მშენებელი გზების, ხიდების, მეჩეთების, სუფიური სავანეების, სკოლების და ციხესიმაგრეებისა, არა მარტო ეგვიპტეში, არამედ სასულტნოს სხვა ნაწილებშიც: სირიაში, იერუსალიმსა და მექაში. მათგან ერთ-ერთი მთავარი ღირშესანიშნაობა იყო მძლავრი ფორტი ალექსანდრიის აღმოსავლეთ ნაწილში, დანგრეული ფაროსის შუქურის ადგილზე, ნავსადგურის დასაცავად. მან ასევე გაამაგრა სხვა ნავსადგურებიც და ებრძოდა მეკობრეებს ხმელთაშუა ზღვაზე.

კა'ით ბაი აწარმოებდა აქტიურ საგარეო პოლიტიკას და დაუპირისპირდა აღმავლობის გზაზე მდგარ ოსმალეთის იმპერიას. ორ სახელმწიფოს შორის იყო ბუფერული ზონა, რომელიც ეკავა კარამანიანთა, აკკოიუნლუს, რამადანიანთა და ზუ ლ-კადრიანთა თურქმენულ სამფლობელოებს. ისინი მორიგეობით სარგებლობდნენ მამლუქთა და განსაკუთრებით, ოსმალთა მხარდაჭერით, რაც განაპირობებდა მამლუქებთან მათ სამხედრო დაპირისპირებას. 1485 წ. დაიწყო ოსმალეთის პირდაპირი აგრესია მამლუქთა წინააღმდეგ სასაზღვრო ზოლში – კილიკიაში, რაც 1486, 1488 და 1490 წლებში დასრულდა მამლუქთა ბრწყინვალე გამარჯვებებით. საბოლოოდ, 1491 წ. ოსმალეთსა და მამლუქთა სასულტნოს შორის დაიდო ეგვიპტისთვის ხელსაყრელი ზავი, ოსმალებმა უარი თქვეს კილიკიასა და ალბისტანზე, რამაც გაზარდა კა'ით ბაის პრესტიჟი როგორც მამლუქთა სასულტნოში, ისე მის ფარგლებს გარეთ.³

კა'ით ბაის ზეობის ბოლო წლებში ეგვიპტეს მძიმე დარტყმა მიაყენა 1492 წ. დაწყებულმა შავმა ქირმა, რომელსაც დიდძალი ეგვიპტელი და განსაკუთრებით, მამლუქი შეეწირა. დაიწყო სხვა გართულებებიც. კა'ით ბაის სამხედრო აქტივობა ნთქავდა მის ფინანსურ რესურსებს. ის დიდი თანხებს უხდოდა საომარი ოპერაციებიდან უკან დაბრუნებულ ჯარებსაც. როცა სულტნის ხაზინა ცარიელდებოდა, კა'ით ბაი იძულებით შეწირულობებს (მუსადარა) აკისრებდა თავის ქვეშევრდომებს – მდიდარ მოქალაქეებს, ვაჭრებს და არამუსლიმურ თემებს, აწესებდა გადასახადებს ვაჭრობის სხვადასხვა სფეროზე და უძრავი ქონების საკუთრებაზე. ეს ზომები სრულიადაც არ უწყობდა ხელს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას.

³ Perty 1993, 88-103.

ეგვიპტის მამლუქთა სულტანი კა'ით ბაი და ქართული სამონასტრო თემი

საერთო ჯამში, მიუხედავად მმართველობის უკანასკნელი წლების სიძნელეებისა, კა'ით ბაის მმართველობა განიხილება როგორც „ბედნიერი კულმინაცია“ ბურჯელ მამლუქთა დინასტიისა. ეს იყო პერიოდი შეუდარებელი პოლიტიკური სტაბილურობისა და აყვავებისა. თანამედროვეებს ალტაცებაში მოჰყავდა კა'ით ბეი, როგორც მამლუქთა ტრადიციული ღირებულებების დამცველი.⁴

კა'ით ბაი და საქართველო. სამეცნიერო ლიტერატურაში უკვე დიდი ხანია ტრიალებს ინფორმაცია ეგვიპტეში სულტან კა'ით ბაისთან მეფე კონსტანტინე II-ის კარის მოძღვარის, კირ ნილოსის, ელჩობის შესახებ. ის მომდინარეობს 1495 წლის 10 მარტით დათარიღებული ესპანეთის დედოფალ იზაბელასადმი კონსტანტინე II-ის მიერ გაგზავნილი წერილიდან.⁵ მკვლევართა აზრით, კირ ნილოსის ელჩობა მოხდა „1492 წ. შემდგომ –1496 წლამდე“ (ი. ჯავახიშვილი),⁶ 1493-94 წლებში (ი. ცინცაძე),⁷ 1494 წ. (ე. ხინტიბიძე),⁸ 1492-1493 წლებს შორის, 1492 წლის მეორე ნახევარში, ან არაუგვიანეს 1493 წლის გაზაფხულისა (მ. პაპაშვილი).⁹

კაიროში კა'ით ბაის ნილოსი „დიდი სიხარულით მიუღია“.¹⁰ კონსტანტინეს წერილში არ ჩანს, რა მიზნით იმყოფებოდა ქართველი ელჩი ეგვიპტეში. ფიქრობენ, რომ ეს დაკავშირებული იყო ანტიოსმალური კოალიციის შეკვრის ცდასთან.¹¹ მათი მოლაპარაკება „სიტყვიერად მაღალ დონეზე“ ჩატარდა, მაგრამ შედეგი არ მოჰყვა.¹² ეს გასაკვირი არც არის. ყურადღება უნდა მიექცეს იმ გარემოებას, რომ ეგვიპტე-ოსმალეთის მძიმე სამხედრო კონფრონტაციის შემდეგ, 1491 წ. კა'ით ბაი დაუზავდა ოსმალეთის სულტანს ხელსაყრელი პირობებით. მაშინ როცა ორ სახელმწიფოს შორის რაიმე დაპირისპირება აღარ შეინიშნებოდა, კა'ით

⁴ Garcin 1998, 295.

⁵ წერილის გაგზავნის ისტორია, მისი რუსული და ქართული თარგმანების შესახებ იხ. ცინცაძე 1965, 3-10; 81-86; ინგლისური თარგმანი: Khintibidze 1991, 80.

⁶ ჯავახიშვილი 1982, 452.

⁷ ცინცაძე 1965, 11.

⁸ Khintibidze 1991, 79.

⁹ პაპაშვილი 2002, 72.

¹⁰ ცინცაძე 1965, 12, 83; Khintibidze 1991, 80.

¹¹ ცინცაძე 1965, 12-13; Khintibidze 1991, 79; პაპაშვილი 2002, 70, 72.

¹² პაპაშვილი 2002, 70.

ბაისთვის მიუღებელი იქნებოდა ანტიოსმალურ კოალიციაში მონაწილეობა. 1492 წლიდან კა'ით ბაის საშინაო პრობლემებიც აწუხებდა, თუნდაც საშინელი შავი ქირი, რომელსაც დიდი მსხვერპლი მოჰყვა. არა მგონია, რომ ამ პირობებში სულტანი მოინდომებდა აერია ოსმალეთთან დალაგებული ურთიერთობა.¹³

კაიროდან კირ ნილოსი იერუსალიმს გაემგზავრა, სადაც შეხვდა ესპანეთის მეფის, ფერდინანდ II-ის, ელჩს და მისგან შეიტყო გრანადის საამიროდან ესპანელთა მიერ არაბების განდევნის შესახებ,¹⁴ რაც მოხდა 1492 წ. 2 იანვარს. ნილოსის მომდევნო დიპლომატიური საქმიანობა წინამდებარე ნაშრომის ინტერესების სფეროში არ შედის.

კა'ით ბაი და ქართული სამონასტრო თემი. კა'ით ბაის რელიგიური პოლიტიკა რაიმე განსაკუთრებული ცვლილებებით არ გამოირჩეოდა. ამ შემთხვევაში ჩემთვის მნიშვნელოვანია წმინდა მინაზე ქართველი ქრისტიანების მდგომარეობა. ისინი აშკარად სარგებლობდნენ ეგვიპტელი სულტანების კეთილგანწყობით, რასაც ხელს უწყობდა ქართველი მეფე-მთავრების ტოლერანტული პოლიტიკა მუსლიმი ქვეშევრდომებისადმი.

¹³ შეიძლება ეს მნიშვნელოვანი არ იყოს, მაგრამ მაინც უნდა ითქვას, რომ არაბულ წყაროებში არ არის აღნიშნული 1491-1494 წლებში საქართველოდან რაიმე დიპლომატიური მისია ეგვიპტეში.

¹⁴ პაპაშვილი 2002, 71; ე. მამისთვალიშვილი თავდაპირველად ვარაუდობდა, რომ კირ-ნილოსი ეგვიპტეში 1493-1494 წლებში ანტიოსმალური კავშირის დამყარების მიზნით გაიგზავნა (მამისთვალიშვილი 1981, 96; მამისთვალიშვილი 2009, 94). მან, ისევე როგორც სხვა მკვლევრებმა არ გაითვალისწინეს ის გარემოება, რომ მამლუქებსა და ოსმალებს შორის ამ დროს უკვე შავი იყო დადებული. ახლახან მამისთვალიშვილმა შეიცვალა თვალსაზრისი: „შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მისი ეგვიპტის სულთანთან გაგზავნის უმთავრესი მიზანი იერუსალიმში გოლგოთაზე ქართველთა ინტერესების დაცვაში სულთნის მხარდაჭერა იყო“. მკვლევარი იმონებებს საკუთარ ნაშრომს (მამისთვალიშვილი 2009, 100-104), სადაც მსგავსი არაფერი წერია. ამასთან ის არ ასახელებს სათანადო ლიტერატურას გოლგოთის თხემის დაყოფის თაობაზეც. მით უმეტეს, რომ ამ საკითხზე არცთუ დიდი ხნის წინათ ყურადღება მოკლედ გავაძახვილე (იხ. ჯაფარიძე 2011, 109). 1491-1493 წლებში გოლგოთას გარშემო ფრანცისკელებთან დაპირისპირებაში, რასაც იერუსალიმში ჩატარებული შარიათის სასამართლო ოქმები იუწყება, ქართველი მეფის ჩარევა არ ჩანს.

ეგვიპტის მამლუქთა სულტანი კა'ით ბაი და ქართული სამონასტრო თემი

კა'ით ბაის არცთუ შორეული წინამორბედის – სულტან ინალის დროს იერუსალიმში არსებობდა 7 ქართული სავანე,¹⁵ რომლებიც მოქმედებდნენ კა'ით ბაისა და მომდევნო მამლუქი სულტნების დროსაც. ქართული სამონასტრო თემის პოზიციები იყო მყარი, თუმცა 1491 და 1493 წლებში მას უწევდა გოლგოთასთან დაკავშირებით, ცვალებადი წარმატებით, საკუთარი ინტერესების დაცვა კათოლიკე ფრანცისკელებთან დაპირისპირებაში,¹⁶ რომელთაც მხარს უჭერდა კათოლიკური ევროპა. ურთიერთობა არ იყო იოლი იერუსალიმის ადგილობრივ მმართველებთანაც, რომლებიც ცდილობდნენ მის შევიწროებას. მსგავს შემთხვევებში ქართული სამონასტრო თემის მეთაურები, ტრადიციულად, საჩივრით მიმართავდნენ ხოლმე სულტნებს კაიროში.

სულტნები თავიანთ ბრძანებულებებში მოუწოდებდნენ იერუსალიმის გამგებლებს, არ დაერღვიათ უკვე მყარად დამკვიდრებული ქართველი ქრისტიანების უფლებები. ამის თაობაზე საინტერესო ცნობებია დაცული კა'ით ბაის დროინდელ არაბულ დოკუმენტურ წყაროებშიც, რომლებიც დაცულია იერუსალიმის ბერძნული მართლმადიდებლური საპატრიარქოს ბიბლიოთეკაში (ქვემოთ იბმსბ).¹⁷

ამჯერად მე წარმოვადგენ კა'ით ბაის სამ ბრძანებულებას საპატრიარქოს ბიბლიოთეკიდან,¹⁸ არაბულ ენაზე – თარგმანითურთ, რომლებიც შედგენილია იმდროინდელი დიპლომატიკური წესების საფუძველზე. კერძოდ, ესენია: ტურრა – სათაური რამდენიმე სტრიქონად (მხოლოდ პირველ დოკუმენტში),¹⁹ ბასმალა (ფორმულა, რომლითაც იწყება ყურანის ყველა სურა, IX-ის გარდა: ბი-სმი-ლლაჰი-რ-რაჰმანი-რ-რაჰიმი – „სახელთა ალლაჰისა, მონყალისა, მწყალობელისა“), ‘ალამა (სულტნის ხელ-

¹⁵ ეს სავანეები დასახელებულია ინალის 1453 წლის 12 ოქტომბრის ბრძანებულებაში, **იბმსბ**, IV, A, 145.1, მე-16 სტრ. ჯაფარიძე 2012, 533.

¹⁶ ჯაფარიძე 2011, 108 და შმდ.

¹⁷ იერუსალიმის ბერძნული მართლმადიდებლური საპატრიარქოს ბიბლიოთეკაში დაცული არაბული დოკუმენტების მნიშვნელობა ქართული სამონასტრო თემის ისტორიის შესახებ იხ. ჯაფარიძე, ბუაჩიძე 2009, 540-544.

¹⁸ ეს დოკუმენტები მოპოვებულია ქართველი არაბისტის, დიპლომატ გოჩა ბუაჩიძის ძალისხმევით.

¹⁹ იხ. Nielsen 1980, 288-92.

მონერა, რომელსაც სულტანი სვამდა მთელი დოკუმენტის დასრულების შემდეგ, სტრიქონებს შორის საგანგებოდ დატოვებულ ცარიელ სივრცეზე) და მისი ტიტული; შესავალი ნაწილის შემდეგ არის ბრძანებულება, რომელშიც შედის პეტიციის შინაარსი, განკარგულება, რომელიც მოითხოვს ბრძანებულების აღსრულებას და საბოლოოდ: გაცემის თარიღი, ფორმულა უფლებამოსილებისა (*ჰასაბ ალ-მარსუმ აშ-შარიფ*, „თანახმად სამეფო ბრძანებულებისა“), ჰამდალა – ხოტბა ალლაჰისა (*ალ-ჰამდუ ლი-ლლაჰი ვაჰდაჰუ*, „დიდება ალლაჰს ერთსა“), *თასლია* – ვედრება, რომ ალლაჰის კურთხევა იყოს მოციქულზე, მის ოჯახსა და მიმდევრებზე (*სალავათუჰუ 'ალა საჰდინა მუჰამად... 'მისი (ალლაჰის) ლოცვა-კურთხევა იყოს ჩვენს ბატონ მუჰამადზე...'*) და ჰასბალა (*ფორმულა: ჰასბუნა-ლ-ლაჰუ ვა ნი'მა ალ-ვაჟილ*, „საკმარისია ჩვენთვის ალლაჰი და ის უმჯობესი მფარველია“) – მხოლოდ ბოლო დოკუმენტში.

საპატრიარქოს ბიბლიოთეკის პირველი დოკუმენტი (№VII.B.2.34) გაცემულია 874 წ. 19 შა'ბანს/1470 წ. 21 თებერვალს. ბრძანებულება გვაცნობებს, რომ ჯვრის მონასტრის ბერებმა, რომელთაც ჰქონდათ ვაკეები (სამონასტრო ქონება) ჯვრისა და კაკულის (არაბ. *ქახულ*) მონასტრებში, პეტიცია შეიტანეს სულტან კა'ით ბაისთან. ისინი იუწყებოდნენ, რომ წესად ჰქონდათ, აეღოთ ქართველი პილიგრიმებისგან კუმაშას, ანუ ალდგომის ტაძრის კართან, შესვლის დროს თითო სულზე 3 ვერცხლი, არაბ. ფიდდა.

დოკუმენტთან მიბმულ ცალკე ფურცელზე სხვადასხვა მინაწერია ქართულ და ბერძნულ ენებზე, რომლებიც არაბულის არმცოდნეებს მოკლედ აცნობდა მის შინაარსს. საყურადღებოა სამსტრიქონიანი ქართული წარწერა: „ქ.ალდგომის კარზედა ახლად მოსლ[ვის]ა ქართველს სა/მი თეთრის მეტი არ ეთხოვობოდეს. ყველათ ი/ცოდეთ, ძმანო“.²⁰

საერთოდ, პალესტინის საპორტო ქალაქებში: ზღვით და სახმელეთო გზით მოსული და გასული ქართველი პილიგრიმები არ უხდინდნენ მუსლიმ ხელისუფალთ გადასახადებს (*მუჯიბ*), ისევე როგორც გზაზე

²⁰ ნაკითხვა დაგვიდასტურა კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის წყაროთმცოდნეობისა და დიპლომატიკის განყოფილების ხელმძღვანელმა, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორმა, ქალბატონმა მზია სურგულაძემ.

ბადრაგს (ხაფარ) და გადასახადს იერუსალიმის აღდგომის ეკლესიაში შესვლის დროს.²¹ ამავე დროს, ახლა ირკვევა, ისინი უხდიდნენ განსაზღვრულ თანხას, სულზე 3 ვერცხლს/ფიდდა ჯვრის მონასტრის მესვეურებს, ქართული სამონასტრო თემის ხარჯების დასაფარად.

ბრძანებულებაში არ ჩანს, მაგრამ აშკარაა, აღდგომის ტაძრის კარებთან ჯვრის მონასტრის მესვეურების მიერ ქართველ პილიგრიმთაგან აღნიშნული თანხის აკრეფა სადავო გამხდარა იერუსალიმის საერო, სასულიერო და სასამართლო ხელისუფლათათვის. სწორედ ამის გამო, ქართველმა ბერებმა შეიტანეს პეტიცია კა'ით ბაისთან. სულტანმა თავის განკარგულებაში (მე-14-18 სტრიქონები) მოითხოვა, მოქცეოდნენ ქართველ პილიგრიმებს თანახმად წესისა და ქართული სამონასტრო თემის ხელთ არსებული შარიათის დადგენილებებისა, რომელთა იურისდიქცია გრძელდებოდა მუდმივად და ეზრუნათ მათზე.

ძნელი სათქმელია, კონკრეტულად რომელ მონეტას შეესაბამება დოკუმენტის არაბულ ტექსტში დასახელებული ვერცხლი/ფიდდა ან ქართული თეთრი.

ფიდდა ეგვიპტეში არ იყო ადგილობრივი არაბული ვერცხლის საფასის სახელწოდება. ვერცხლის მონეტებს, რომლებიც კა'ით ბაის დროს იჭრებოდა სხვადასხვა ქალაქის ზარაფხანებში (კაირო, ჰალაბი), ნომინალის დასახელების გარეშე, ეწოდებოდა დირჰამი.²² მისი ფაქტობრივი წონა მნიშვნელოვნად მცირე იყო კანონიკურზე (2.97 გ.) და კა'ით ბაის დროს 1.50-დან – 1.42 გრამამდე დაეცა.²³

ქართული მინაწერის თეთრი ამ შემთხვევაში ასევე ვერცხლის მონეტაა. ის ეგვიპტეში საქართველოდან უნდა იყოს შეტანილი, მაგრამ მისი

²¹ ყველაზე ადრეული მითითება იმის შესახებ, რომ ქართველები იერუსალიმში შესვლისას, არ იხდიდნენ გადასახადებს, ეკუთვნის აკრას ლათინ ეპისკოპოსს (1217 წ.) ჟაკ დე ვიტრის. კა'ით ბაის მმართველობის მახლობელ ხანაში იხ. სულტან კანსავჰ ალ-ღავრის 1506, 1508 და 1513 წწ ბრძანებულებები ამასთან დაკავშირებით: Ernst 1960, 228-231 №LXV (86), 234-236 №XVII (23); Berchem 1922, 378-379, 380-384; ჯაფარიძე 2011, 124-127.

²² Balog 1964, 350-351.

²³ Mujani 2006, 29-43. იხ. ინტერნეტრესურსი: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.504.9515&rep=rep1&type=pdf> (პაგინაციის გარეშე).

იდენტიფიკაცია რთულია. კა'ით ბაის თანამედროვე ქართლ-იმერეთის მეფე ბაგრატ VI (1466-1478) და იმავე წლებში მისი თანამეფე კონსტანტინე II ჭრიდნენ ბილონის მონეტებს²⁴ და მათ გატანას პალესტინაში აზრი არ ჰქონდა. დაბალი წონის (0.33-0.66 გრ), მაგრამ მაღალი სინჯადობის ვერცხლის საფასეს ჭრიდა სამცხის ათაბაგი ყვარყვარე (1451-1498)²⁵ და არც ასეთი დაბალი წონის მონეტას გაიტანდნენ საქართველოს ფარგლებს გარეთ. გამოვთქვამ ფრთხილ ვარაუდს, რომ განსახილველი დოკუმენტის „თეთრი“ შეიძლება იყოს ტრაპიზონის ასპრების ადგილობრივი მინაბაძები, რომლებიც XV ს-ის ჩათვლით იყო მიმოქცევაში დასავლეთ საქართველოში.²⁶ ნებისმიერ შემთხვევაში, სახეზეა უნიკალური ცნობა, რომლის მსგავსიც ადრე არ შეგვხვედრია და რომელიც ამდიდრებს ჩვენს ცოდნას პალესტინის ქართული სამონასტრო თემის ცხოვრების შესახებ.

საპატრიარქოს ბიბლიოთეკის მეორე დოკუმენტი (№VII.B.2.29) იუწყება, რომ იერუსალიმის ნა'იბი, ანუ სულტნის ნაცვალი, სახელად ჰასაბ ალლაჰ 'აბდ ან-ნასირ მუჰამმად იბნ აიუბი მიდიოდა ხოლმე მათთან, მონასტერში, ნებისმიერ დროს, ხან მთვრალი, ხანაც ფხიზელი, ამტვრევდა მონასტრის კარებს და ითხოვდა მათგან იმას, რისი შეძლებაც ბერებს არა ჰქონდათ. ნა'იბის, ასეთი მაღალი თანამდებობის პირის, ამგვარი საქციელი იმდენად აუტანელი იყო, რომ ქართველებმა სასარჩელო განცხადება წარადგინეს სულტნის კარზე.

კა'ით ბაის რეაქცია იყო მკაცრი. მან უბრძანა იერუსალიმის გამგებელს, ემოქმედა ხსენებულ თხოვნაზე და აეკრძალა ყველასთვის შეწუხება ბერებისა ჯვრის მონასტერში და აგრეთვე სხვაგან – ქალაქში, რომ არ შექმნოდათ მათ სიძნელები, არ შეეწუხებინა ისინი უკანონოდ და მოითხოვა უსიტყვოდ და უყოყმანოდ წერილობითი სამეფო ფიცი – კასამა აშ-შარიფა²⁷ ამის თაობაზე. ფიცის გატეხა კი, საერთოდ, განაპირობებდა ჯარიმას (ხშირად ფინანსურს).

²⁴ დუნდუა 2015, 150, 151-153.

²⁵ იქვე, 151.

²⁶ დუნდუა, ჯალალანია 2009,92.

²⁷ არაბ. კასამა აშ-შარიფა. იხ. Richards 1991b, 245-284, 248-249.

ბრძანებულების გაცემის თარიღი – წელი, ვერ ამოვიკითხე. ნანერის ხელი საკმაოდ ცუდია, მაგრამ იკითხება მუსლიმური კალენდრის მეოთხე თვე და რიცხვი – 27 რაბი' II. ეს მინიშნება და თავად ნასირ ად-დინის იერუსალიმში ნა'იბობის ხანა თარიღის დადგენის შესაძლებლობას იძლევა.

მუჯირ ად-დინ ალ-ჰანბალი წერს, რომ კა'ით ბაიმ 882 წლის მუსლიმური კალენდრის მეხუთე თვეში, 9 ჯუმადა II-ს/1477 წ. 18 სექტემბერს ნასირ ად-დინი ლაზას ნა'იბის თანამდებობიდან გადაიყვანა იერუსალიმის ნა'იბად, სადაც შეცვალა ნა'იბი ჯარ ალ-კუტალი. ნასირ ად-დინი წმინდა ქალაქში შევიდა იმავე თვის 10-ში, ე.ი. 20 სექტემბერს.²⁸

მომდევნო 883 წლის ჯუმადა I-ის თვეში/1478 წ. 31.VII-29.VIII, რომელიც მოსდევს რაბი' II-ს, სულტანმა, მასთან შესული რაღაც საჩივრის გამო, ნასირ ად-დინი გამოიძახა კაიროში, მაგრამ ნა'იბობის ვადა გაუგრძელა და უკან დააბრუნა თავის სამფლობელოში.²⁹ მცირე ხნის შემდეგ, 884 წლის 14 ჯუმადა I-ს/1478 წლის 3 აგვისტოს იერუსალიმის ნა'იბად დაინიშნა ამირა სუნბატი ან-ნუჰჰასი. ნასირ ად-დინის მოღვაწეობა იერუსალიმში ამით არ დამთავრებულა. მუჯირ ად-დინ ალ-ჰანბალის სხვა ცნობით, ის ხელახლა დაინიშნა იერუსალიმის ნა'იბად 885 წლის 12 რაბი' II-ს/1480 წლის 21 ივნისს – 19 ზუ ლ-კა'დამდე/1481 წლის 20 იანვრამდე, როცა ის შეცვალა ამირა შიჰაბ ად-დინ აჰმად იბნ მუბარაქ შაჰმა. ნასირ ად-დინი სულტანმა დააპატიმრა³⁰ და ამის შემდეგ ის ქრება მუჯირ ად-დინის თვალსაწიერიდან.

რაც შეეხება ბრძანებულებას, გაცემის თვის გათვალისწინებით, დიდი ალბათობით, ის შეიძლება დათარიღდეს ჰიჯრის 883 წლის ჯუმადა I-სა და 884 წლის ჯუმადა I-ს შუა, 884 წლის რაბი' II-ის 27-ით/1478 წლის 28 ივლისით.

ზემოთ აღინიშნა, რომ კა'ით ბეის სამხედრო აქტივობა ნთქავდა მის ფინანსურ რესურსებს, რის გამოც სულტანი აკისრებდა იძულებით შეწირულობებს (მუსადარა) თავის ქვეშევრდომებს – მდიდარ მოქალაქეებს, ვაჭრებს და არამუსლიმურ თემებს. მსგავსი რამ ხდებოდა წმინდა მიწაზეც.

²⁸ ალ-ჰანბალი 1973, 318-319.

²⁹ იქვე, 320-321.

³⁰ იქვე, 322-323, 325.

ბერძნული საპატრიარქოს მესამე დოკუმენტიდან (№VII.B.2.26), რომლის თარიღია 888 წ. 18 ჯუმადა II-ს/ 1483 წლის 24 ივლისი, ირკვევა, რომ კა'ით ბაის კარს წარედგინა პეტიცია ქართველთა მეფის სახელით (*ბი-ისმ მალიქ ალ-ქურჯ*). მეფის საგანგებო ელჩობა ამ დროს კაიროში არ ჩანს. პეტიცია ალბათ წარადგინა ქართულმა სამონასტრო თემმა. მეფე, რომლის სახელი არ იხსენიება და უნდა იყოს კონსტანტინე II ქართლ-იმერეთის მეფე (1479-1484),³¹ აცნობებდა სულტანს, რომ წმინდა იერუსალიმის ნა'იბი ითხოვდა იერუსალიმსა და ჯვრის მონასტერში მცხოვრებ ქართველთა კრებულისგან 60 დირჰამს სამხედრო ექსპედიციისთვის (*ათ-თაჯრიდა*) და ითვისებდა ამ თანხას. ამ დროს, 888 წ. 4 რაბი' II-დან/1483 წ. 12 მაისიდან, ეს ნა'იბი იყო ჯანიმ ალ-აშრაფი.³²

საექსპედიციო თანხების აკრეფა, თანაც უკანონოდ, არ იყო ერთფეხრადი. იერუსალიმის ნა'იბი ყოველთვის (*ქულლუ ვაკთ*)³³ ითხოვდა მას და ბუნებრივია, ვიფიქრო, რომ ამის თაობაზე ქართველი მეფე არაერთხელ იყო ინფორმირებული, მაგრამ მისი ჩარევა დაემთხვა იმ დროს, როცა საექსპედიციო თანხების აკრეფა კვლავ აუცილებელი გახდა. 888 წლის ჯუმადა II-ის თვეში, რომელიც დაიწყო 7 ივლისს, კაიროში მოვიდა ამბავი, რომ ოსმალთა ნაქეზებით, 'ალი დავლათი, ზუ ლ-კადრიანთა თურქმანული დინასტიიდან, 1483 წლის ივლის-აგვისტოში შემოიწყო ქ. მალატიას,³³ რომელიც ამ დროს მამლუქებს ეკუთვნოდა.

კა'ით ბაიმ დაუყოვნებლივ გაგზავნა სამხედრო ექსპედიცია მალატიისკენ. თუ ადრე არა, ამავე დროს ხელახლა უნდა დაწყებულიყო საექსპედიციო თანხების მოძიება-შეკრება. პეტიცია ქართველი მეფის სახელით იმის მაჩვენებელია, რომ საექსპედიციო თანხები ქრისტიანული სამონასტრო თემების, ყოველ შემთხვევაში, ქართველების გადასახდელი არ იყო და მეფეს ადვილად შეეძლო ეშუამდგომლა სულტანის წინაშე, გაუქმებულიყო უკანონო გადასახადი. გარდა ამისა, აღნიშნული დოკუმენტიდან ირკვევა, რომ სხვა პირებიც უქმნიდნენ სიძნელეებს ქართველებს და სამეფო ბრძანებულებების საფუძველზე ცდილობდნენ, გამოეძალათ მათგან ქრთამი.

პეტიცია მეფის სახელით მამლუქთა სულტანმა ყურად იღო. მან უბრძანა იერუსალიმის ხელისუფალთ, მოქცეოდნენ ქართველებს ყურად

³¹ სურგულაძე 1995, 51.

³² ალ-ჰანბალი 1973, 231.

³³ ალ-ჰანაფი 1404/1984, 202; Mujani 2012, 307.

ეგვიპტის მამლუქთა სულტანი კა'ით ბაი და ქართული სამონასტრო თემი

დღებით და დაბრკოლებების შექმნის გარეშე, თანახმად მათი წესისა; არ ყოფილიყო შეტანილი მათზე რაიმე სიახლე, არ განახლებულიყო მათი შევიწროება, მოქცეოდნენ მათ სამეფო მართლმსაჯულების შესაბამისად და თანახმად იმ სამეფო ბრძანებულებებისა, რომლებიც მათ ხელთ იყო, უსიტყვოდ, უყოყმანოდ, დათმობისა და უყურადღებობის გარეშე. უეჭველია, რომ იერუსალიმის ნა'იბს დაევალა, შეეჩერებინა საექსპედიციო თანხების აკრეფა.

სამივე ბრძანებულებაში სულტანმა კა'ით ბაიმ ქართველების პეტიცია მათ სასარგებლოდ გადანყვიტა. სხვა საკითხებთან დაკავშირებით, შესაძლოა, ყოველთვის ასე არ მომხდარიყო, მაგრამ ფაქტია, სამშობლოსგან მოშორებით, ქართული სამონასტრო თემის მესვეურები ძალ-ღონეს არ იშურებდნენ, რათა დაეცვათ საკუთარი ინტერესები.

დანართები

I. იბმსბ, № VII.B. 2.34

874 წ. 19 შა'ბანი/21. ილ. 1470 წ.

- 1 სამეფო სახელი,
- 2 გამოიცა განკარგულება სამეფო ბრძანებულებით,
- 3 რომელიც ეხება ყველას: ნა'იბებს, მოსამართლეთა მოადგილეებს, ზედამხედველებს წმინდა იერუსალიმში, თანამდებობის პირებს – მაღალი ალლაჰიმც ხანგრძლივყოფს მათ სიმალლეს – რომ იმოქმედონ იმის საფუძველზე, რასაც შეიცავს ეს
- 4 სამეფო ბრძანებულება და განხორციელდეს ისე, როგორც განმარტებულია მის შესახებ.
- 5 სახელითა ალლაჰისა, მონყალისა მწყალობელისა,
- 6 გამოიცა განკარგულება მაღალი, სამეფო ბრძანებულებით, ხელმწიფის,
კა'ით ბაი
- 7 სულტან ალ-მალიქ ალ-აშრაფ საიფ ად-დინისა –
- 8 მაღალი ალლაჰიმც აღამაღლებს მას, პატივს მიაგებს, გაავრცელებს და აღასრულებს მას – რომ იქნეს დანერილი

- 9 სამეფო ბრძანებულება, რომელიც ეხება ყველას: ნა'იბებს, მოსამართლეთა მოადგილეებს, ზედამხედველებს წმინდა იერუსალიმში,
- 10 თანამდებობის პირებს იქ – ალლაჰიმც ხანგრძლივყოფს მათ სიმაღლეს – და ვაცნობებთ მათ, რომ ჩვენს სამეფო სადგომებში შემოვიდა პეტიცია
- 11 ჯვრის მონასტრის ქართველი ბერების თემიდან, რომელშიც გვაუწყეს, რომ მათ აქვთ ვაკეები³⁴
- 12 წმინდა იერუსალიმში, ჯვრის მონასტერსა და კაკულის (*ქახულ*) მონასტერში, თანახმად შარიათის დოკუმენტებისა, დამტკიცებული გადაწყვეტილებით,
- 13 რომლებიც მათ ხელთაა, სამუდამოდ, და [აგრეთვე] სამეფო ბრძანებულებები და *მურაბბა'ათები*³⁵ [აილონ] პილიგრიმებზე
- 14 ქართველთა თემიდან, თითო სულზე 3 ვერცხლი (ფიდდა) კუმამას კარებთან. და ნაბრძანებია მოექცნენ ამის შესახებ
- 15 თანახმად მათი წესისა და შესაბამისად მათ ხელთა არსებული იურიდიული დოკუმენტების, სამეფო
- 16 ბრძანებულებების და სამეფო *მურაბბა'ათებისა*, რომელთა იურისდიქცია გრძელდება მუდმივად და იზრუნონ მათზე.
- 17 სამეფო ბრძანებულებები მათ მიმართ დასტურდებიან ამის შესახებ. და იცოდნენ ეს და აღასრულონ ის და მაღალი ალლაჰი მისცემს მათ წარმატებას,
- 18 თუ ისურვებს მაღალი ალლაჰი.
- 19 დაინერა პატივცემული შა'ბანის 19-ში
- 20 874 წელს.
- 21 თანახმად სამეფო ბრძანებულებისა,
- 22 დიდება ალლაჰს ერთსა, მისი ლოცვა-კურთხევა და მისი მშვიდობა იყოს ჩვენ ბატონზე მუჰამადზე, მის ოჯახსა და მის მიმდევრებზე.
- 23 საკმარისია ჩვენთვის ალლაჰი და ის უმჯობესი მფარველია.

³⁴ აქ – სამონასტრო ქონება.

³⁵ ოთხკუთხა ფორმის დადგენილება (Richards 1991a, 64-67), რომელიც განსხვავდებოდა პერგამენტის გრაგნილზე დაწერილი დადგენილებებისა და ბრძანებულებისგან.

დოკუმენტის არაბული ტექსტი

- 1 الاسم الشريف
- 2 رسم بالامر الشريف لكل واقف عليه من النواب والحكام والنظار بالقدس الشريف
- 3 والمباشرين والمتصرفين به ادام الله تعالى علوهم بان يتقدموا باعتماد ما تضمنه هذا
- 4 المرسوم الشريف و العمل به على ما شرح فيه
- 5 بسم الله الرحمن الرحيم
- 6 رسم بالامر الشريف العالي المولوي

- 7 قايتباي
- 8 السلطاني الملكي الاشرافي السيفي
- 9 اعلاه الله تعالى وشرفه وانفذه وصرفه ان يسطر هذا
- 10 المرسوم الشريف الي كل واقف عليه من النواب والحكام والنظار بالقدس الشريف
- 11 والمباشرين والمتصرفين به ادام الله تعالى علوهم نعلمهم ان قصة رفعت لموافقنا الشريفة
- 12 عن طايفة الرهبان الكرج بدير المصلبة بالقدس الشريف انهوا فيها ان الموقوف
- 13 عليهم دير المصلبة ودير كحول بالقدس الشريف بمقتضي مكاتيب شرعية ثابتة الحكم
- 14 بايديهم الي اخر وقت وتواقيع ومربعات شريفة ولهم عادة على الزوار من
- 15 طايفة الكرج علي كل نفر ثلاثة فضة في باب القمامة فتتقدموا باجرايهم في ذلك
- 16 علي جاري عادتهم وحملهم علي ما بايديهم من المستندات الشرعية والتواقيع
- 17 والمراسيم الشريفة والمربعة الشريفة المستمر حكمها الي اخر وقت والوصية بهم
- 18 والمراسيم الشريفة تؤكد عليهم في ذلك فيعلموا ذلك ويعتمدوه و الله تعالى يوفقهم
- 19 ان شا الله تعالى
- 20 كتب في تاسع عشر شعبان المكرم
- 21 سنة اربع وسبعين وثمانماية
- 22 حسب المرسوم الشريف
- 23 الحمد لله وحده وصلواته علي سيدنا محمد وآله وصحبه وسلامه
- 24 حسبنا الله و نعم الوكيل

II. იბმსბ, №VII.B. 2.29

883 წ. 27 რაბი' II/ 1478 წლის 28 ივლისი

- 1 სახელითა ალლაჰისა, მონყალისა მწყალობელისა
- 2 ეს წერილი, რომელიც გაეგზავნა ამალღებულ მაჯლისს³⁶

³⁶ არაბ. მაჯლის, რომელსაც არ ვთარგმნი, სიტყვასიტყვით, საჯდომი ადგილი, მამლუქთა ეპოქის დიპლომატიკურ ძეგლებში მაღალი თანამ-

მისი მშობელი კა'ით ბაი

- 3 დიდ ამირას, მცოდნეს, სარწმუნოებისთვის მებრძოლს, მხარდაჭერ-
ილს [ალლაჰისგან], ქველს
- 4 წინამძღოლს, შემწეს, სარწმუნოების მახვილს, ისლამისა და მუსლიმ-
თა დიდებას, სამყაროთა ამირების ღირსებას,
- 5 მეომრების და საღვთო ომისთვის მებრძოლთა ბურჯს, მეფეთა
და სულტანთა შემწეს – მაღალი ალლაჰიმც გაახანგრძლივებს მის
კეთილდღეობას
- 6 და განაახლებს მის სიხარულს – განუმარტავს მის ცოდნას, რომ,
წმინდა იერუსალიმის
- 7 ჯვრის მონასტერში მცხოვრებმა ბერებმა წარუდგინეს პეტიცია
ჩვენს სამეფო სადგომებს,
- 8 რომელშიც იტყობინებიან, რომ ერთი პიროვნება, სახელად ჰასაბ
ალლაჰ 'აბდ ან-ნასირ მუჰამმად იბნ აიუბი
- 9 წმინდა იერუსალიმის ნა'იბი, მოდის ხოლმე მათთან, ხსენებულ მო-
ნასტერში, ნებისმიერ დროს
- 10 ხან მთვრალი, ხანაც ფხიზელი, ამტვრევს ხოლმე მონასტრის კარებს
11 და ითხოვს მათგან იმას, რისი შეძლებაც არა აქვთ და ჩვენი ბრძანე-
ბულებაა ამაღლებული მაჯლისისადმი, რომ
- 12 იმოქმედოს ხსენებულ თხოვნაზე და აუკრძალოს ყველას შენუხება
ხსენებულთა,
- 13 ხსენებულ მონასტერში, აგრეთვე სხვაგან და ქალაქში და არ შეუქმნას
სიძნელე ხსენებულ
- 14 ბერებს და არ შეაწუხოს უკანონოდ წერილობითი სამეფო ფიცის
დადებით მასზე,
- 15 ამის თაობაზე, უსიტყვოდ და უყოყმანოდ. და იცოდეს ეს კარგად. და
მაღალი ალლაჰი იძლევა წარმატებას
- 16 თავის მაღლით და გულუხვობით. თუ ისურვებს მაღალი ალლაჰი.
- 17 დაინერა რაბი' II-ის თვის 27-ში
- 18 883/ 1478 წლის 28 ივლისს,
- 19 თანახმად სამეფო ბრძანებულებისა.
- 20 დიდება ალლაჰს ერთს, ალლაჰიმც აკურთხებს ჩვენ ბატონს მუჰამ-
მადს, მის ოჯახს და მიესალმება.

დებობის პირის ტიტულია. მის შესატყვისად ინგლისურენოვან თარგ-
მანებში, ჩვეულებრივ, დასახელებულია "excellency" „ამმატებულება“.

დოკუმენტის არაბული ტექსტი

1	بسم الله الرحمن الرحيم
2	صدرت هذه المكاتبة الي المجلس العالي
	والده قايتباى
3	الاميري الكبيرى العالمي المجاهدي المويدي الهمامي
4	المقدمي الظهيري السيفي مجد الاسلام والمسلمين شرف الامرا المقدمين
5	ركن الغزاة والمجاهدين عضد الملوك والسلطين ادام الله تعالى نعمته
6	وجدد مسرته موضحة لعلمه ان الرهبان المقيمين بدير
7	المصلبة بالقدس الشريف رفعوا قصة لى موافقنا الشريفة
8	انها وفيها ان شخصا مسمى حسب الله عبد ناصر الدين محمد بن ايوب
9	نايب القدس الشريف كان يحضر اليهم بالدير المذكور في كل وقت
10	وهو مخمور تارة وصاح اخري ويكسر ابواب الدير المذكور
11	ويطلب منهم مالا قدرة لهم عليه فرسومنا للمجلس العالي
12	ان يتقدم بطلب المذكور ومنعه من معارضة المذكورين في
13	الدير المذكور وفي غيره وفي المدينة ولا يشوش على الرهبان
14	المذكورين ولا يعارضهم بغير حق وكتابة قسامة شريفة عليه
15	بذلك قولا واحدا وامرا جازما فيحيط علمه بذلك والله تعالى الموفق
16	بمنه وكرمه ان شا الله تعالى
17	كتب في سابع عشرين ربيع الاخر
18	سنة xxx
19	حسب المرسوم الشريف
20	والحمد لله وحده 4

III. იბმსბ, №VII.B. 2.26

888 წ. 18 ჯუმადა II/ 24.VII. 1483 წ.

- 1 სახელითა ალლაჰისა მონყალისა მწყალობელისა
- 2 გამოიცა განკარგულება სამეფო ამაღლებული ბრძანებით, ხელმწიფის,
კა'ით ბაი
- 3 სულტან ალ-მალიქ ალ-აშრაფ საიფ ად-დინისა
აღსრულდეს. დაე, შესრულდეს სამეფო ბრძანებულება
- 4 – მაღალი ალლაჰიმც აღამაღლებს მას, პატივს მიაგებს, გაავრცელებს ცის კიდემდე და აღასრულებს მას –
- 5 რომ დაინეროს ეს სამეფო ბრძანებულება, ყველასთვის, ვისაც ეხება, [ესენია]:

- 6 ნა'იბები, ზედამხედველები, კადიები,³⁷ მოსამართლეთა მოადგილეები და [ისლამის] ხელისუფალნი –
- 7 ალლაჰიმც გააძლიერებს მათ – [რომლითაც] ვაცნობებთ მათ, რომ ჩვენ სამეფო კარს წარედგინა პეტიცია
- 8 ქართველთა მეფის სახელით. მასში ის იტყობინება, რომ წმინდა იერუსალიმის ნა'იბი
- 9 ყოველთვის მოითხოვს წმინდა იერუსალიმსა და ჯვრის მონასტერში მცხოვრებ
- 10 ქართველთა კრებულისგან და აკისრებს მათ 60 დირჰამს სამხედრო ექსპედიციისთვის (ათ-თაჯრიდა) და იღებს მათგან
- 11 თანხას თავისთვის და შემდეგ არის ისეთი, ვინც სიძნელეებს უქმნის მათ და მიაქვს მათთან ჩვენი სამეფო ბრძანებულებები,
- 12 რათა გამოძალოს და დასტყუოს მათ ქრთამი. ჩვენი ბრძანებულებაა მათთვის, რომ
- 13 დაწესდეს შემდეგი: მოექცნენ ხსენებულთ ყურადღებით და დაბრკოლების გარეშე,
- 14 თანახმად მათი წესისა; არ იქნეს შემოტანილი მათზე რაიმე სიახლე და არ განახლდეს მათზე
- 15 შევიწროება, მოექცნენ მათ სამეფო მართლმსაჯულებით და თანახმად იმ სამეფო ბრძანებულებებისა, რომლებიც მათ ხელთაა, უსიტყვოდ
- 16 და უყოყმანოდ, ამაში დათმობის და უყოყმანობის გარეშე.
- 17 და სამეფო ბრძანებულებები ამით დასტურდებიან სრულად. მაღალი ალლაჰი იძლევა წარმატებას,
- 18 თუ ისურვებს მაღალი ალლაჰი.
- 19 დაინერა ჯუმადა II-ის 18-ში,
- 20 888 წელს,
- 21 თანახმად სამეფო ბრძანებულებისა.
- 22 დიდება ალლაჰს ერთსა და ალლაჰიმც აკურთხებს ჩვენ ბატონ მუჰამადს, მის ოჯახს, მის მიმდევრებს და მიესალმება.

³⁷ ყადი, მუსლიმთა მოსამართლე.

დოკუმენტის არაბული ტექსტი

1	بسم الله الرحمن الرحيم
2	رسم بالامر الشريف العالي المولي
	ي ابتي اقي
3	السلطاني الملكي الاشرافي السيفي
4	يعتمد يمتثل المرسوم الشريف
5	اعلاه الله تعالى وشرفه وانفذه في الافاق وصرفه
6	ان يسطر هذا المرسوم الشريف الي كل واقف عليه من
7	النواب والنظار والقضاة والحكام وولاية الامور بالقدس الشريف
8	اعزهم الله تعالى نعلمهم ان قصة رفعت بابوابنا الشريفة باسم
9	ملك الكرج انهي فيها ان النايب بالقدس الشريف
10	كل وقت يطلب جماعة الكرج المقيمين بالقدس الشريف
11	ودير المصلية ويكلفهم بستين درهم التجريدة وياخذ منهم
12	مبلغ له صورة وثم من يشوش عليهم ويحضر لهم مراسيم شريفة
13	لاجل قطع مصانعتهم وبلصهم ومرسومنا لهم بان
14	يتقدموا باجرا المذكورين في الرعاية وعدم المعارضة علي
15	جاري عادتهم وان لا يحدث عليهم حادث ولا يجدد عليهم
16	مظلمة ويعاملهم بالعدلة الشريفة علي حكم ما بيدهم من المراسيم الشريفة قولا
17	واحد وامرا جازما من غير رخصة ولا تهاون في ذلك
18	والمراسيم الشريفة تؤكد في ذلك غاية التاكيد والله الموفق
19	ان شا الله تعالى
20	كتب في ثامن عشر جماد اخر
21	سنة ثمانية وثمانين وثمانماية
22	حسب المرسوم الشريف
23	الحمد لله وحده [وصلى الله على سيدنا محمد واله وصحبه وسلم]

ბიბლიოგრაფია

References

დუნდუა, ჯალაღანია 2009: დუნდუა გ., ჯალაღანია ირ. 2009, ქართული ნუმიზმატიკური ლექსიკონი, თბილისი

დუნდუა 2015: დუნდუა თ., დუნდუა გ. 2015, ქართული ნუმიზმატიკის კატალოგი, ნაწ. III, ოქროს ხანა და დაქვეითება, სამონეტო საქმე და სამონეტო მიმოქცევა XI-XVI საუკუნეების საქართველოში, თბილისი

- მამისთვალისშვილი 1981:** მამისთვალისშვილი ე. 1981, *საქართველოს საგარეო პოლიტიკური ურთიერთობები XV საუკუნის მეორე ნახევარსა და XVI საუკუნეში (ევროპული წყაროების მიხედვით)*, თბილისი
- მამისთვალისშვილი 2009:** მამისთვალისშვილი ე. 2009, *საქართველოს საგარეო პოლიტიკა და დიპლომატია, I (XV-XVI სს.)*, თბილისი
- პაპაშვილი 2002:** პაპაშვილი მ. 2002, ქართლის მეფე კონსტანტინე II-ის ევროპული პოლიტიკის ისტორიიდან, *საისტორიო ვერტიკალები*, 2, თბილისი
- სურგულაძე 1995:** სურგულაძე მ. 1995, *ბაგრატიონთა სამეფო სახლი, გენეალოგიური ტაბულები შეადგინეს მზია სურგულაძემ და მიხეილ ქავთარიამ*, თბილისი
- ცინცაძე 1965:** ცინცაძე ი. 1965, *მასალები პოლონეთისა და საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის (XV-XVII საუკუნეები)*, თბილისი
- ჯავახიშვილი 1982:** ჯავახიშვილი ივ. 1982, *ქართველი ერის ისტორია, თხზულებანი თორმეტ ტომად*, ტ. III, თბილისი
- ჯაფარიძე, ბუაჩიძე 2009:** ჯაფარიძე გ., ბუაჩიძე გ. 2009, წმინდა მინაზე ქართული ეკლესიის ისტორიის არაბული დოკუმენტური წყაროები სინას მთის წმ. ეკატერინეს მონასტრისა და იერუსალიმის წიგნთსაცავებში, *ისტორიანი, სამეცნიერო კრებული, მიძღვნილი როინ მეტრეველის დაბადების 70 წლისთავისადმი*, თბილისი, 540-544
- ჯაფარიძე 2011:** ჯაფარიძე გ. 2011, ბენა ჩოლოყაშვილი ეგვიპტეში და წმინდა მინაზე 1512-1514 წლებში (ბრძოლა წმინდა ადგილებისთვის), *საისტორიო კრებული*, 1, წელიწდეული, თბილისი, 83-138
- ჯაფარიძე 2012:** ჯაფარიძე გ. 2012, დერთუფა და დერტავი: ქართველ დედათა მონასტრები იერუსალიმში. კრ. კავკასია აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის, *ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი, მიძღვნილი ზაზა ალექსიძის დაბადების 75 წლისთავისადმი*, თბილისი, 526-536
- ალ-ჰანაფი 1404/1984:** ალ-ჰანაფი იბნ იას. 1404/1984, ბადა'ი' აზ-ზუჰურ ფი ვაკა'ი' ად-დუჰურ. მუჰამმად მუსტაფას რედ., ალ-კაჰირა
- ალ-ჰანბალი 1973:** ალ-ჰანბალი მუჯირ ად-დინ. 1973, *ალ-უნს ალ-ჯალილ ფი-თა'რიხ ალ-კუდს ვა ლ-ხალილ*. II, ბაირუთ

- Balog 1964:** Balog P. 1964, The Coinage of the Mamluk Sultans of Egypt, *Numismatic Studies*, No. 12, New York
- Berchem 1922:** Berchem Max Van 1922, *Matériaux pour un Corpus Inscriptioinum Arabicarum*. Deuxième partie. Syrie du Nord, Jérusalem "ville", Le Caire
- Garsin 1998:** Garsin J.-Cl. 1998, The Regime of the Circassian Mamluks, in: *The Cambridge History of Egypt*, vol. I, Islamic Egypt, 640-1517 ed. C. F. Petry, Cambridge
- Khintibidze 1991:** Khintibidze E. 1991, Negotiations between the Georgian and Spanish Kings at the End of the Fifteenth Century, *Mediterranean Historical Review*, vol. 6, №2 (December)
- Mujani 2006:** Mujani W. K. 2006, The Monetary System from Historical Perspectives (A special reference to the Kingdom of Mamluk from the Period (872-922 A.H./1468-1517 A.D. that utilises Islamic monetary system), *International Journal of Islamic Studies*, 28, 29-43
- Mujani 2012:** Mujani W. K. 2012, The Expences of Mamluk Army during the Burji Period, *Advances in Natural and Applied Sciences*, 6 (3), 303-309
- Nielsen 1980:** Nielsen J. 1980, A Note on the origin of the turra in early Mamluk Cancery practice, *Islam*, 57, 288-292
- Petry 1979:** Petry Carl F. 1979, *Protectors or Pretorians. The Last Mamluk Sultans and Egypt's Waning as a Great Power*, Albany
- Petry 1991:** Petry Carl F. 1991, Holy War, Unholy Peace? Relations between the Mamluk Sultanate and European States Prior to the Ottoman Conquest, in: *The Jihad and its Times Dedicated to Andrew Stefan Ehrenkreutz*, ed. by H. Dajani-Shakeel and R. A. Messier, Ann Arbor
- Petry 1993:** Petry Carl F. 1993, *Twilight of Majesty. The Reigns of the Mamluk Sultans Al-Ashraf Qaytbay and Qansuh al-Ghawri in Egypt*, Seattle and London
- Richards 1991a:** Richards D.S. 1991, A Mamluk Emir's Square Decree, *Bulletin of the School of Oriental and African Studdies*, LIV, 63-67
- Richards 1991b:** Richards D.S. 1991, The Qasama in Mamluk Society: Some Documents From the Haram Collection in Jerusalem, *Annales Islamologiques*, Tome XXV (À la memoire de Patrie Coussonnet), 1, 245-284

- Sobbernheim, Ashtor 1979:** Sobbernheim M., Ashtor E. 1979, Ka'it Bay, *The Encyclopaedia of Islam, The New Edition*, vol. IV, Leiden
- Зеленев 1999:** Зеленев Е. И. 1999, *Египет: Средние века. Новое время*, Санкт-Петербург

Gotcha Djaparidze

Mamluk Sultan of Egypt Ka'it Bay (1468-1496) And Georgian Monastic Community in Jerusalem

In the Library of the Greek Orthodox Patriarchate in Jerusalem a number of Arabic documents are kept, which relate to the life of the Georgian monastic community in Palestine as well as to the rights of the Georgian monks and pilgrims and their relationships with the Mamluk sultans of Egypt, local Mamluk authorities and Christian communities of Jerusalem. They play a significant role in the process of exploration of the history of the Georgian monastic community and Georgian church in the Holy Land.

This article presents three decrees stored in the Library of the Greek Orthodox Patriarchate issued by Burji (Circassian) Mamluk Sultan Al-Ashraf Sayf al-Din Ka'it Bay (1468 - 1496) whose lengthy rule “has traditionally been seen as the happy culmination of the Burji Mamluk Dynasty” (Jean-Claude Garcin).

The first decree (№VII.B.2.34) dated by Sha'ban 19, 874 AH, i.e. February 21, 1470, was issued as a response to the petition of the Georgian monks of the Holy Cross Monastery in Jerusalem. The monks who possessed *wakf* (monastic property) both in the Holy Cross Monastery in Jerusalem and in Khakhuli monastery, announced that they, as a rule, charged each Georgian pilgrim entering Kumama, i.e. Church of the Resurrection, gates 3 silver coins (in Arabic *fidda*). On a sheet of paper, attached to the document, there is a three-line Georgian inscription regarding the fact that no more than three *tetris* should be demanded from a Georgian, entering the Church of the Resurrection. In the kingdom of Georgia *tetri* ('white') was a generic term designating silver and, generally, money. In this particular case this word was used to denote a silver coin in circulation in Georgia of the period in question.

Georgian pilgrims entering or leaving Palestine either by sea, via port towns or by land, did not pay taxes (*mujib*) to the Muslim authorities. They did not pay to the convoy (*khafar*) either when entering the Church of the Resurrection in Jerusalem. However, as it turns out, they still paid a certain amount of money, specifically 3 silver coins (*tetris*) per person to the authorities of Holy Cross Monastery. Arguably, this money was used to cover the expenses of the monastic community which is absolutely new and unique information about the life of the Georgian monastic community in Palestine.

Though it is not obvious from the decree but it is clear otherwise that collection of the money from the Georgian pilgrims must have been seen as an issue by the Jerusalem authorities. Because of this situation, Georgian monks presented a petition to Ka'it Bay. As demanded in the decree issued by the Sultan, Jerusalem authorities were to treat Georgian pilgrims according to their custom, that is, following the ruling of the noble decrees in the hands of the Georgian monastic community whose jurisdiction was valid in perpetuity and to provide their execution.

The second document (№VII. B.2.29) dated, arguably, by Rabi' II, 27, 884 AH, i.e. July 23, 1478, reveals that Jerusalem *na'ib*, or deputy of the sultan Hasab Allah Muhammad ibn Ayyub would frequently visit Holy Cross Monastery either sober or drunk, he broke the monastery gates and demanded from the monks what they were not able to give. Such behaviors of *na'ib* became unbearable and the Georgians were left no choice but to file a petition to the Sultan Court. The reaction of the Sultan was strict. He ordered the ruler of Jerusalem to pay attention to the above mentioned petition and forbid everybody to disturb the monks not only in the Holy Cross monastery but, also everywhere else in the town. In addition, the Sultan demanded both a written Noble oath (*qasama al-sharifa*) and a unanimous and decisive fulfillment of the decree. Breaking of the promise usually meant financial penalties (in many cases).

The third document in the library of the Greek Orthodox Patriarchate (№VII.B.2.26) issued on Jumada II, 18, 888 AH i.e. July 24, 1483, reveals that the petition to Ka'it Bay's court was presented on behalf of the Georgian king. As a special diplomatic mission was not attested in Cairo at this time, the petition must have been presented to the Sultan by the Georgian monastic

community. The king whose name is not mentioned but who must have been Konstantine II, king of Kartli and Imereti (1479-1484) notified the Sultan that the Jerusalem *na'ib* demanded 60 dirhams from the Georgians living in Jerusalem and in the Holy Cross monastery for the military expedition (*tajrida*) and embezzled the money. At this time, Rabi' II, 4, 888 AH i.e. from May 12, 1483, the *na'ib* was Janim al-Ashrafi.

As is known, military activities of Ka'it Bay required big financial resources. The Sultan imposed compulsory donations, *musadara* on his subjects, wealthy citizens, merchants and non-Muslim communities. Collecting expedition sums, illegally, was not a one-off action. Jerusalem *na'ib* most frequently demanded this and the Georgian King must have been informed about this. However, his interference coincided with the time, when it was vital to collect expedition sums.

In Jumada II, 888 AH, which started on July 7, 1483, an information reached Cairo, according to which, by encouragement of the Ottomans, in July and August, 1483, 'Ali Dawlati' from the Turkman dynasty of Dhu l-kadrid had seized the city of Malatia which belonged to Mamluks at that time. Ka'it Bay sent a military expedition to Malatia immediately. If not earlier, at this time at least, it would be absolutely necessary to collect money for expedition expenses.

The petition submitted on behalf of the Georgian king indicates that Christian monastic communities, at any rate the Georgians, were not obliged to pay expedition fees and the King could easily recommend in front of the Sultan that the imposed illegal taxes were cancelled. At the same time, the decree makes it clear that other people also created difficulties for Georgians and relying on the regal decrees, they made attempts to extort money from them.

The Sultan heeded the petition submitted on behalf of the king. He ordered Jerusalem authorities to treat the Georgians with attention and caution and, without putting any obstacles in their way, handle them according to their custom, making no innovations and alteration whatsoever or wrongful innovations, not to oppress the community and treat them according to the noble justice and noble decrees in their possession, unanimously and decisively, without any laxity or oversight.

ეგვიპტის მამლუქთა სულტანი კა'ით ბაი და ქართული სამონასტრო თემი

All this is indicative of the fact that Jerusalem na'ib was ordered to stop collecting the expedition fees.

Thus all three decrees issued by Sultan Ka'it Bay granted the petition submitted by the Georgians. As for the other issues, although the leaders of the Georgian monastic communities might not always have been successful, they did put a lot of effort into the protection of their own interests.

გოჩა ჯაფარიძე, ნანი გელოვანი

მუჰამად ბეი კატამიში¹

XVI საუკუნის შუა ხანებიდან ევროპელებმა აღმოაჩინეს, რომ ოსმალთა ეგვიპტეში, მამლუქთა რიგებში გამოჩნდნენ ქართველები. ამ მხრივ ერთ-ერთი პირველები იყვნენ ა. თევე, ა. გეოფრეუსი და პ. პიცარო. ა. თევეს თანახმად, მამლუქები მოიყვანეს სომხეთიდან და სამეგრელოდან; გეოფრეუსი წერდა, რომ „ყველა მამლუქი [ადრე]იყო ქრისტიანი და მათი უმეტესობა – ქართველი (იბერიელი და კოლხი), ჩერქეზი, ალბანელი“ და სხვ. პეტრო პიცარო აღნიშნავდა, რომ „მამლუქების უმრავლესობა ლივერებისა (ასე უწოდებდნენ თურქები იბერიელებს) და ჩერქეზებისგან შედგება. თურქები ჩერქეზებს უწოდებდნენ კოლხებს, ქართველებს, ალბანელებს და სხვა ქრისტიანს – იაკობიტსა და ნესტორიანელს, რომლებიც მდ. ფაზისის სანაპიროზე ცხოვრობენ“.² შემდეგ ამასვე წერდნენ მუსლიმი ავტორებიც. მაგალითად, გამოჩენილი ოსმალ მოგზაური ევლია ჩელები, რომელიც XVII ს-ის 70-იან წლებში ეწვია ეგვიპტეს, აღნიშნავდა: „მამლუქები გამოვიდნენ სხვადასხვა რეგიონიდან და ეთნიკური ჯგუფიდან. მართალია, ჩერქეზები წარმოადგენდნენ ყველაზე ცნობილ ელემენტს, მათ შორის იყვნენ აგრეთვე აბაზები, ქართველები, რუსები, იმერლები, მეგრელები და სხვები“.³

განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს დოკუმენტურ წყაროებს. ოსმალური ხელფასის უწყისები უჩვენებენ დიდ დინებას თავისუფალი ადამიანებისა ანატოლიიდან და კავკასიელი მონებისა, უმეტესად ქართველებისა ეგვიპტეში XVII ს-ის მეორე ნახევარსა და XVIII ს-ის პირველ ნახევარში.

XVIII ს-ის დამდეგიდან შესაძლებელია იდენტიფიკაცია არაერთი ქართველი მამლუქისა, რომლებიც აღზევდნენ ბეილიქათსა და იმ შვიდ სამხედრო კორპუსში (მამლუქთა, იგივე ჩერქეზთა, იანიჩართა, აზებანი,

¹ პუბლიკაცია განხორციელდა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ხელშეწყობით (გრანტი – FR/54/1-10/13).

² Thevet 1984, 172; Geoffreus 1574,12; Bizaro 1601, 280; ტაბალუა 1984, 119.

³ Çelebi 1938, 159; დამონებულია: Winter 1992, 53.

მუთეფარრიკა, ჩაფუშანი, გონულლუ/ჯამალიანი და ტუფუკენჯი), რომლებიც ოსმალებმა საგანგებოდ შექმნეს ეგვიპტის მორჩილებაში მოსაყვანად. შესაძლებელი იყო თავისუფლად გადასვლა ერთი პოზიციიდან მეორეში. კორპუსების მეთაურები ხშირად ინიშნებოდნენ სანჯაკ-ბეიებად.

ქართველების რიცხვი განსაკუთრებით გაიზარდა იანიჩართა რიგებში 1675-1677 წლებიდან – 1737-1738 წლებამდე. ეგვიპტის იანიჩართა კორპუსის ხელფასის დავთრებში (Maliyeden Müdevver-ის კოლექციიდან), რომლებიც შეისწავლა ამერიკელმა მკვლევარმა, ჯეინ ჰასავეიმ, 1675-7 წლებში დაფიქსირებულია 9, ხოლო 1737-8 წლებში – 17 ქართველი⁴ (აღბათ მაღალი რანგის მამლუქები), უფრო მეტი, ვიდრე სხვა ეროვნების წარმომადგენლები არიან. XVIII ს-ის პირველი ათწლეულების უწყისები აგრეთვე უჩვენებენ, რომ გონულლუს/ჯამალიანის კორპუსი კაიროში შედგებოდა უმეტესად ქართული ოჯახების წევრებისგან.

ქართველი მამლუქების შესახებ ეგვიპტეში მოკლე ცნობები შემოგვინახეს XVIII ს-ის 30-იანი წლების დასაველეთის მოგზაურებმა: რიჩარდ პოკოკმა (1704-1765) – ბრიტანელმა მოგზაურმა, ანთროპოლოგისტმა და სასულიერო მოღვაწემ, რომელმაც 1737-41 წლებში იმოგზაურა ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებში: ეგვიპტეში, პალესტინაში, ლიბანსა და სირიაში და მცირე აზიაში და ჩარლზ პერიმ (1698-1780), ბრიტანელმა ექიმმა, რომელმაც 1739-1742 წლებში იმოგზაურა ევროპისა და აზიის მრავალ ქვეყანაში, მათ შორის ეგვიპტეშიც.

რიჩარდ პოკოკი შესაძლებლად მიიჩნევდა ეთქვა, რომ „კაიროს მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი იყო მამლუქთა „რასის“, შთამომავლები მონებისა, რომლებიც უმეტესად იყვნენ საქართველოდან“. მოგზაური წერდა, რომ „გათავისუფლებული მონები, რომელთაც ეძლეოდათ უფლება, წვერი მოეშვათ, ხდებოდნენ სამხედრო კორპუსების წევრები და წინაურდებოდნენ. ეს მონები სრულიადაც არ არიან საზიზღრები, ისინი არიან უმშვენიერესი და ყველაზე იმედის მომცემი ქრისტიანი ბავშვები საქართველოდან, რომლებიც ხარკად მიიღეს და ჩამოიყვანეს აქ გასაყიდად“.⁵ თითქმის იმავეს (იმავე წელს) იმეორებს ჩარლზ პერი. ის დამატებით აღნიშნავს, რომ მამლუქები მონებია, რომლებიც ახალგაზრდები ჩამოიყვანეს იმ ქვეყნიდან, რომელსაც დღეს ეწოდება სამეგრელო – შავ და კასპიის ზღვებს შორის და

⁴ Hathaway 1997, 44.

⁵ Pococke 1743, 315 შენ. 12.

იქვე მიუთითებს: „შენიშნულია, რომ ის იძლევა უმამაცეს მამაკაცებს და ულამაზეს ქალებს მთელს აღმოსავლეთის რეგიონში“.⁶

ამ ზოგადი მითითებების გარდა, გვაქვს ცნობები კონკრეტული პირების შესახებაც, ამჯერად არაბული ნარატიული წყაროებიდან. მაგალითად, ეგვიპტელი ისტორიკოსის ალ-ჯაბართის თანახმად, XVIII ს-ის დამდეგის რამდენიმე ცნობილი მამლუქის ნისბა იყო ალ-ჯურჯი, ე.ი. ქართველი. ესენია: ‘ივაზ ბეი ალ-ჯურჯი, ხალილ ქაშიფ ალ-ჯურჯი, მუსტაფა (ჩელეები) ბეი აშ-შარიფ იბნ ‘ივაზ ბეი ალ-ჯურჯი.⁷ ნისბა ყოველთვის არ შეესაბამებოდა ეროვნებას. მაგრამ ალ-ჯაბართი აგრეთვე პირდაპირ ასახელებს ზოგიერთი მამლუქი ამირას ქართულ წარმომავლობასაც. მათ შორის იყვნენ:

- ჰუსაინ ბეი, ცნობილი როგორც აბუ იადაკი, მამაცი მხედარი, რომელიც გახდა სანჯაკ ბეი 1103/1691-1692 წლებში, ის აქტიურად იყო ჩაბმული იმდროინდელ პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მოკლეს 1131/1718-19 წელს.⁸
- ‘ალი ბეი ალ-ჰინდი. მან თავი გამოიჩინა ბრძოლებში ბერძენთა წინააღმდეგ მორეაში 1127/1715 წ. მოკლეს 1727 წელს.⁹
- რიდვან ალა ალ-ფაკარი, ცნობილი და გავლენიანი ამირა. 1707 წელს დაინიშნა იანიჩართა (მუსთაჰფიზან) კორპუსის მთავარ ალად, შემდეგ გახდა ჩავუშთა კორპუსის ქათხუდა და 1120/1708-9 წლებში გონულლუს კორპუსის მთავარი ალა. გარდაიცვალა 1148/1735-36 წელს შავი ჭირით.¹⁰
- ამირა მუჰამად ბეი კიტასი, რომელიც კატამიშის სახელით იყო ცნობილი. მოკლეს 1149 წლის 11 რაჯაბს/1736 წლის 15 ნოემბერს.¹¹ დასახელებულ პირთაგან ყველაზე დიდი ფიგურაა მუჰამად ბეი კატამიში, რომელმაც შექმნა საკუთარი სახლი ეგვიპტეში.
რა იყო სახლი?

⁶ Perry 1743, 156.

⁷ al-Jabarti 1994, 60-61, 112-114, 207-208.

⁸ იქვე, 182-183.

⁹ იქვე, 213-217.

¹⁰ იქვე, 274.

¹¹ აჰმად შალაბი 1978, 619.

სახლი (ბადთ მრ. ბუდუთ) ოსმალთა ხანის ეგვიპტის საზოგადოების ძირითადი ერთეულის და ეგვიპტის დამახასიათებელი ნიშანი იყო. მკვლევართა ნაწილი (პ. ჰოლტი, დ. კრესელიუსი) სახლების წარმომავლობას მამლუქთა დამოუკიდებელ სასულტნოს უკავშირებს. ჯ. ჰასავეი სახლებს ოსმალურ საზოგადოებაში ხედავს. ოსმალეთის სულტნის სახლი, მისი აზრით, იყო საერთოდ ოსმალეთის ელიტის სახლების პროტოტიპი.¹² ოსმალეთის პროვინციების გამგებლები ნაკლები მასშტაბით ბაძავდნენ სულტნის სახლს. ეგვიპტეში ფაშას სახლს მეტოქეობას უწევდნენ ადგილობრივი ელიტის – სანჯაკ-ბეიებისა და კორპუსთა მეთაურების სახლები.

სახლი არ იქმნებოდა მხოლოდ ნათესაობის საფუძველზე. რა თქმა უნდა, მასში იყვნენ სახლის პატრონის ოჯახის წევრები, მაგრამ უმთავრესად ის შედგებოდა იმ პირთაგან, რომლებიც სარგებლობდნენ პატრონის მფარველობით, იმისდა მიუხედავად, იყვნენ თუ არა ისინი პატრონის ნათესავები.

დ. კრესელიუსის დახასიათებით, სახლი იყო მისი პატრონისადმი (არაბ. უსთაზ, აბ, მავლა, საიდ) სხვადასხვა დონის ლოიალობის მქონე ძალების კავშირი. სახლის ბირთვის ქმნიდნენ პატრონის მამლუქები – ჯერ კიდევ მონები და გათავისუფლებულები, აგრეთვე ხუშდაშები ანუ იხვანები (ძმები) – ამხანაგები მონობასა და გათავისუფლების ჟამს. მათ ერთმანეთთან ჰქონდათ უმჭიდროესი კავშირი, საერთო ინტერესები და ყველა გარემეს ისინი, ჩვეულებრივ, მტრულად უყურებდნენ.¹³

მამლუქი გადიოდა იერარქიის სხვადასხვა საფეხურს, ვიდრე ყველაზე გამორჩეულს პატრონი გაათავისუფლებდა და დაანინაურებდა რაიმე მნიშვნელოვან თანამდებობაზე მამლუქთა ან ოსმალთა რეჟიმში (კორპუსებში). უმაღლესი რანგი იყო ამირა/ბეი ანუ ბეგი.

პატრონის სიკვდილის შემდეგ სახლებში ხელმძღვანელობა იშვიათად გადადიოდა შვილზე. მემკვიდრეები ხდებოდნენ პატრონთან დაახლოებული პირები, თავისუფალი ანდა გათავისუფლებული მონები. XVIII ს-ში მოხდა სახლების სრული მამლუქიზაცია.

სახლები შეიძლება გაერთიანებულიყო ფრაქციებად. მოკავშირე სახლების გაერთიანებებს წარმოადგენდა, მაგალითად, მამლუქთა და

¹² Hathaway 1997, 16-19; Hathaway 1999, 58.

¹³ Crecelius, 1981, 30 და შმდ.

ბედუნთა ალ-ფაკარიას და ალ-კასიმიას ფრაქციები, რომლებიც ერთმანეთს ებრძოდა ლიდერობისათვის ეგვიპტეში დაახლოებით 1640 წლიდან 1730 წლამდე. ფაკარიას და კასიმიას შინაბრძოლებმა გამოფიტა ამ ფრაქციების ადამიანთა რესურსები. XVII ს-ის მიწურულისთვის მამლუქი ბეიების ადგილს ეგვიპტის პოლიტიკურსა და ეკონომიკურ ცხოვრებაში იკავებენ კორპუსთა მეთაურები.¹⁴

ქართველებს ვხედავთ აგრეთვე ერთმანეთთან დაპირისპირებულ ფრაქციებში. მათ შორის იყო მუჰამად ბეი კატამიში, ალ-ფაკარიას ფრაქციის წევრი, ჩვენთვის ცნობილი პირველი ქართველი მამლუქი ბეი, რომელმაც საკუთარი და მნიშვნელოვანი სახლი დააფუძნა ეგვიპტეში.

უცნობია, როდის მოხდა ის ეგვიპტეში, სადაც შეიძინა წარმოშობით ქურთმა კიტას ბეიმ – ზუ ლ-ფაკარ ბეის ვაჟის, იბრაჰიმ ბეის მამლუქმა. XVIII ს-ის ეგვიპტელი მემატინე აჰმად ად-დამურდაში მუჰამად ბეი კატამიშს პირველად იხსენიებს 1120/1708-9 წელს თავის ქრონიკაში, რომელიც მოიცავს 1688-1755 წლებს. კიტას ბეიმ მუჰამედისთვის კატამიშის (ტკბილეულის) ზედწოდება ჰარავას ტომის ბედუნებისგან შეარჩია. მუჰამადი პატრონის სიცოცხლეშივე გახდა სანჯაკ ბეი. კიტას ბეიმ მისთვის ოსმალეთის სულტნისგან ითხოვა და მიიღო ამირ ალ-ჰაჯის თანამდებობა.¹⁵

1126/1714 წელს ეგვიპტის ოსმალთა გამგებელმა აბიდი ფაშამ მოაკვლევინა მუჰამად ბეი კატამიშის პატრონი კიტას ბეი კაიროში. მუჰამად ბეი კატამიში აჯანყდა, გამაგრდა თავის სახლში და შეეცადა შური ეძია თავისი პატრონის მკვლელობისთვის, მაგრამ ვერ შეძლო და გაიქცა თურქეთში, საიდანაც დაბრუნდა მხოლოდ 1726 წელს ის აქტიურად ჩაერთო მოქიშპე ალ-კასიმიას ფრაქციასთან ბრძოლაში. მას მხარს უჭერდნენ ჯალფის და კაზდაღლის სახლები. ამ უკანასკნელის უმრავლესობას ამ პერიოდში ქართული წარმოშობის მამლუქები შეადგენდნენ.

ეგვიპტეში მუჰამად ბეი კატამიშმა დაიკავა დაფთარდარის (ხაზინადარის) მნიშვნელოვანი თანამდებობა; 1731 წელს დაძლია ალ-კასიმიას ფრაქციის წინააღმდეგობა, რასაც მისი ხელმძღვანელის, მუჰამად ბეი ჩერქესის სიკვდილი მოჰყვა. ფრაქციის დიდი ნაწილი, ფაქტობრივად, გა-

¹⁴ სილაგაძე, ჯაფარიძე 2002, 22-23.

¹⁵ al-Damurdashi 1991, 136-137; ქვემოთ, მუჰამად ბეი კატამიშის შესახებ, ად-დამურდაშის გარდა, გამოყენებულია: al-Jabarti 1994, 275; აჰმად შალაბი, 1978, 619; Hathaway 1997, 16-19; Смирнов 2009, 134-136; Илюшина 2009, 67-70.

ნადგურდა. ბაქირ ფაშას გადაყენების შემდეგ მუჰამად ბეი კატამიში გახდა კა'იმ ალ-მაკამი, რომელიც ქვეყანას განაგებდა ფაშას არყოფნის დროს.

ამიერიდან 1736 წლამდე მუჰამად ბეი კატამიშის სახლმა დაიკავა დომინირებული ადგილი ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. მისმა ოთხმა წევრმა მიიღო ბეის ტიტული, რამდენიმე მიმდევარმა დაიკავა მაღალი პოსტები იანიჩართა კორპუსში, ხოლო თავად მუჰამად ბეი გახდა შაიხ ალ-ბალადი, რაც იყო უმაღლესი რანგი მამლუქთა ოლიგარქიაში. ალ-ჯაბართის თანახმად, ის იყო უდიდესი ეგვიპტის ამირათა შორის, ჰქონდა სრული ხელისუფლება და ძალაუფლება, გავლენა და პატივისცემა, თავის სანჯაკ ბეიებთან – ალი ბეისთან, იუსუფ ბეისთან, სალიჰ ბეისთან და იბრაჰიმ ბეისთან ერთად.

1736 წლის ნოემბერში ალ-კასიმას ფრაქციის გადარჩენილი წევრები შეეცადნენ, შეეცვალათ სიტუაცია თავის სასარგებლოდ. მათ მიიღეს თანხმობა ეგვიპტის ოსმალთა გამგებლისგან და 1149 წლის 11 რაჯაბს/1736 წლის 15 ნოემბერს მოაწყვეს შეთქმულება დაფთარდარის სახლში, სადაც შეიკრიბნენ ალ-ფაკარიას ლიდერები. საიდუმლო ნიშანზე რამდენიმე ათეული შეთქმული შეიჭრა დარბაზში, სადაც მიმდინარეობდა სხდომა. ისინი შეეცადნენ მოეკლათ 13 დიდებული, რომლებიც წარმოადგენდნენ ბეილიქათის და ყველა 7 სამხედრო კორპუსის მეთაურებს. მაგრამ მათგან მოიკლა 10: მუჰამად ბეი კატამიში (რომელსაც მოხვდა პირველი ტყვია მუცელში), ალი ბეი კატამიში (ამირ ალ-ჰაჯი), სალიჰ ბეი კატამიში, ოსმან ქათხუდა ალ-კაზდალი, მისი მოკავშირე აჰმედ ქათხუდა ალ-ჰარბუტლუ, იუსუფ ქათხუდა ალ-ბირკავი აზებანის კორპუსიდან, ხალილ ეფენდი ჩერქეზთა კორპუსიდან, გონულლუს ალა, სალიჰ და ჰამზა ჩორბაშები – თუფენკჯის კორპუსიდან. 1736 წლის ხელფასის ოსმალურ უწყისში ამ ამბავს ეწოდება ვაკ'ათ-ი შურ-ანგიზ, ან მძვინვარე ინციდენტი.

თავის გადარჩენა მხოლოდ რამდენიმე კაცმა შეძლო. დახოცილებს თავები მოკვეთეს და სულტან ჰასანის მეჩეთში (იმ ქუჩაზე, რომელიც კაიროს ციტადელის ძირსაა) დაალაგეს. როგორც ჯ. ჰასავეი აღნიშნავს, ეს ხოცვა-ჟლეტა იყო ტიპური სქემა ოსმალთა ხელისუფლისა, გაენადგურებინა ეგვიპტის კოლექტიური ხელისუფლების (რიასა) მფლობელები და დაუფლებოდა მათ შემოსავლებს.¹⁶

¹⁶ Hathaway 1997, 79.

მიუხედავად ამ ხოცვა-ჟლეტისა, კატამიშის სახლის რამდენიმე წევრი ცოცხალი დარჩა და, უკვე ახალი ოსმალთა ფაშას დახმარებით, განაგრძობდნენ აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობას ეგვიპტეში და ბრძოლას ალ-კასიმის ფრაქციის წინააღმდეგ, ვიდრე მათი ადგილი არ დაიკავა კაზდაღლის და ჯალფის სახლებმა. მათგან პირველი, ფაქტობრივად, გაქართველებული იყო.

მუჰამად ბეი კატამიშის ოჯახის წევრების, მისი პირდაპირი შთამომავლების შესახებ ცნობები არ მოიპოვება. თუმცა დღეს ეგვიპტეში მუჰამად ბეი კატამიშს თავის წინაპრად მიიჩნევს ცნობილი მწერალი და პუბლიცისტი, შუა საუკუნეების მაკამას ლიტერატურული ჟანრის ამალორძინებელი იასირ კატამიში.¹⁷

ბიბლიოგრაფია

References

აჰმად შალაბი1978: აჰმად შალაბი ბ. 'აბდ ალ-ლანი ალ-ჰანაფი ალ-მასრი 1978, ავდაჰ ალ-იშარათ ფი-მან თავალლა მისრ ალ-კაჰირა მინ ალ-ვუზარა' ვა ლ-ბაშათ, ალ მულაკკაბ ბი ლ-თარის ალ- 'აინი, ალ-კაჰირა (არაბულ ენაზე)

დოლიძე 2003: დოლიძე ნ. 2003, იასირ კატამიშის მაკამები, აღმოსავლეთი და კავკასია, 1, 122-127

სილაგაძე, ჯაფარიძე 2002: სილაგაძე ა., ჯაფარიძე გ. 2002, ახალი მასალები XVIII საუკუნის ეგვიპტის ეპიგრაფიკისათვის, თბილისი

ტაბალუა 1984: ტაბალუა ი. 1984, საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში (XIII-XVI სს.), თბილისი

Bizaro 1601: Bizaro P. 1601, *Rerum Persicarum Historia, Initia Gentis, Mores, instituta, resque gestas ad hoc usque tempora complectens*, Francofurti

Çelebi1938: Çelebi E. 1938, *Seyahatname*, X, Istanbul

¹⁷ ქართულ ორიენტალისტურ ლიტერატურაში ეს პირველად აღნიშნა არაბისტმა ნინო დოლიძემ (დოლიძე 2003,122-127). ამის შემდეგ მწერალს მისი ქართული ფესვების შესახებ (რაც მან არ იცოდა) აცნობა გორა ჯაფარიძემ.

- Crecelius 1981:** Crecelius D. 1998, *The Roots of Modern Egypt. A Study of the Regimes of 'Ali Bey al-Kabir and Muhammad Bey Abu al-Dhahab, 1760-1775*, Minneapolis & Chicago
- Al-Damurdashi 1991:** Al-Damurdashi's Chronicle of Egypt, 1688-1755. Al-Durra Al-Musana Fi Akhbar al-Kinana, Translated and Annotated by Daniel Crecelius and 'Abd al-Wahhab Bakr, Leiden-New York-København-Köln
- Geoffreus 1574:** Geoffreus A. 1574, *Hoffhaltung des türkischen Keyzers und Othomannischen Reiche, beschreibung, etc.*, Basel
- Hathaway 1997:** Hathaway J. 1997, *The Politics of households in Ottoman Egypt*, Cambridge
- Hathaway 1999:** Hathaway J. 1999, *The Household: An Alternative Framework for the Military Society of Eighteenth-Century Ottoman Egypt*, *Oriente Moderno*, Nuova serie, Anno XVIII (LXXIX) Indice del vol. I
- al-Jabarti 1994:** 'Abd al-Rahman al-Jabarti's *History of Egypt*. 'Aja'ib al-Athar fi 'l-Tarajim wa'l-Akhar. ed. Thomas Phillip & Moshe Perlmann, Text, vol. I, Stuttgart
- Perry 1743:** Perry Ch. 1743, *View of the Levant, particularly of Constantinople, Syria, Egypt, and Greece*, London
- Pococke 1743:** Pococke R. 1743, *A Description of the East and Some Other Countries*, vol. I, *Observations on Egypt*, London
- Thevet 1984:** Thevet A. 1984, *Cosmographie du Levant*, in Jean Chesneau-André Thevet, *Voyages en Égypte des années 1549-1552*, Paris
- Winter 1992:** Winter M. 1992, *Egyptian Society under Ottoman Rule, 1517-1798*, London and New York
- Илюшина 2009:** Илюшина М. Ю. 2009, *Мамлюкский политический режим в Египте в XVIII веке (1711-1798 гг.): Основные направления внутренней и внешней политики*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Санкт-Петербург
- Смирнов 2009:** Смирнов В. Е. 2009, *Роль военной организации в формировании и развитии социально-политической структуры османского государства (XVI-XVIII вв.)*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Москва

Gotcha Djaparidze, Nani Gelovani

Muhammad Bey Katamish

After conquering Egypt by Ottomans in 1517, Georgians emerged among the Mamluks of this country, along with other various ethnic groups. European and Ottoman travelers and Arabian authors wrote about this in the 16th -17th centuries. Ottoman pay registers indicate a large influx of Georgian slaves to Egypt in the second half of the 17th century and the first half of the 18th century. Georgians are also found within competing households or factions.

In the first half of the 18th century, the famous Egyptian historian al-Jabarti names several Mamluk grandes, who originated from Georgia. The most significant character among them was Muhammad Bey Katamish from al-Fakariyya faction, who confronted al-Kasimiyya faction. He was the first Georgian Bey to establish his own household in Egypt.

Muhammad Bey Qatamish was the Mamluk of Fakari chieftain Qitas Bey and was appointed *amir al-hajj* and *sancak bey* during his master's lifetime. After killing Kitas Bey by the order of Ottoman governor Abidi Pasha in 1126/1714, he fled to Turkey and returned to Cairo in 1138/1725-26, where he assumed the office of *daftardar*. According to al-Jabarti his importance and reputation grew. In 1143/1730 when the Ottoman governor was deposed, Muhammad bey Qatamish was appointed *qa'im maqam*. Then he became *shaykh al-balad* and the greatest of the Egyptian amirs, having full authority and power within his hand, in combination with his *sancak beys*. He remained as an amir of authority, influence and esteem until he was killed in Rajab 11, 1149/ November 15, 1736 in the plot approved by the Ottoman governor Bakir pasha at the house of the *daftardar*. 9 grands constituted leadership (*ri'asa*) of beylicate and seven regiments were killed with him.

Despite the massacre, some members of Katamish household survived and with the support of the new Ottoman governor continued vigorous political activities in Egypt and put up a struggle against al-Kasimiyya faction. It lasted until they were replaced by households of Kazdaghli and Jalfi. The first of them has actually Georgianized.

There is no data about Muhammad Bey Katamish family members and his direct descendants. However, today a well-known writer and publicist in Egypt, a regenerator of the middle ages *makama* literary genre - Yasir Katamish considers himself a progeny of Muhammad Bey Katamish.

თინათინ ქაროსანიძე

„ახალი“ ტალღის ტერორისტები: ულიდერო ჯიჰადი

თანამედროვე პერიოდში ტერორიზმის წინააღმდეგ ბრძოლა სულ უფრო რთულდება. ამას განაპირობებს ტერორისტული დაჯგუფებების სიმრავლე და ორგანიზაციების სტრუქტურული მრავალფეროვნება. თანამედროვე ტერორისტული დაჯგუფებები განსხვავდება „ძველი“ ტერორისტული დაჯგუფებებისგან სტრუქტურით და ლიდერობის პრინციპებით. სტრუქტურის ცვლილება რამდენიმე ფაქტორმა განაპირობა და როგორც აღმოჩნდა, ახალი სახის ტერორისტული დაჯგუფებები უფრო წარმატებული გახდა. სტატიაში განვიხილავთ „ახალი ტერორიზმის“ ორგანიზაციების სტრუქტურულ მოდელს და ახალი ტალღის ტერორისტებს.

ტერორისტული დაჯგუფებების სტრუქტურის ცოდნა ამ დაჯგუფებების წინააღმდეგ ეფექტური ბრძოლისთვის აუცილებელია. ნებისმიერი ტერორისტული დაჯგუფების ლიდერთა წინააღმდეგ მიმართული ქმედება, სავარაუდოდ, ამ დაჯგუფებების დაშლას ან დასუსტებას გამოიწვევს. შესაბამისად, ასეთი სტრატეგია დაჯგუფების ტიპზეა დამოკიდებული, თუ როგორი სტრუქტურული მოწყობა აქვს და როგორ მოქმედებს. შეგვიძლია ერთმანეთს შევადაროთ ორი ტერორისტული დაჯგუფება და ნათლად დავინახავთ სტრუქტურის განსხვავებას მათ შორის: იაპონური ტერორისტული დაჯგუფება აუმ შინრიკიო და ალ-კაიდა. აუმ შინრიკოს ლიდერის, მასაოში ასაჰარას¹ დაპატიმრების შემდეგ ორგანიზაციამ, ფაქტობრივად, შეწყვიტა არსებობა. ალ-კაიდას შემთხვევაში კი უსამა ბინ ლადენის მოკვლამ, მართალია, ორგანიზაცია შეასუსტა, მაგრამ ის მოქმედებას ისევ განაგრძობს. ალ-კაიდას ამჟამინდელი ლიდერი აიმან აზ-ზავაჰირი აცხადებს, რომ ორგანიზაცია ისევ განაგრძობს აქტიურად მოღვაწეობას. როგორც აღმოჩნდა, ბინ ლადენის მოკვლამ ორგანიზაცია ბოლომდე ვერ გაანადგურა, რადგან ალ-კაიდა არ არის დაფუძნებული

¹ 1995 წელს ტოკიოს მეტროში აუმ შინრიკოს დაჯგუფებამ ზარინის აირი გაუშვა, რასაც 12 ადამიანი ემსხვერპლა, 50 – დაზარალდა, 1000 ადამიანს კი მხედველობის პრობლემები დაენყო.

ორგანიზაციულ მკაცრ იერარქიაზე, არამედ ჰორიზონტალური უფრედოვანი სტრუქტურის მიხედვით მოქმედებს.

ტერორისტებთან მოლაპარაკებების პრაქტიკამ ასევე აჩვენა, რომ უფრო წარმატებულია მოლაპარაკება, თუ წარმოებს ისეთ ლიდერთან, რომელიც სრულად აკონტროლებს ორგანიზაციის წევრებს. დეცენტრალიზებული დაჯგუფებები კი საპირისპიროს ამჟღავნებენ და მათთან მოლაპარაკება ძალიან რთულია. რომელიმე ლიდერზე თავდასხმის შემთხვევაშიც კი ეს სტრატეგია არ ამართლებს, რადგან გავლენას დეცენტრალიზებული ორგანიზაციის საქმიანობაზე ვერ ახდენს.²

ტრადიციულად ტერორისტული დაჯგუფებები, კორპორაციების მსგავსად, მკაცრი იერარქიის მოდელის მიხედვით ყალიბდებოდა. ასეთი ორგანიზაციების მაგალითებიდან გამოვყოფთ პალესტინური მებრძოლი დაჯგუფებებიდან უძველეს გაერთიანებას – პალესტინის გათავისუფლების ორგანიზაციას, რომელსაც იასირ არაფათი ხელმძღვანელობდა. ასევე შეგვიძლია დავასახელოთ პალესტინის გათავისუფლების ფრონტი აბუ აბასის მეთაურობით და ა.შ. მკაცრი იერარქიის ტერორისტულ დაჯგუფებად ასახელებენ ჰეზბოლას (ლიბანი)³, რომელსაც პოლიტიკურ-რელიგიურ ლიდერთა მცირე დაჯგუფება – ულამა ადგილობრივად მართავს და ირლანდიის რესპუბლიკურ არმიას⁴, რომელსაც უწოდებენ „იერარქიულად ორგანიზებულ ავტორიტარულ სტრუქტურას, რომელიც უზრუნველყოფს ოპერაციულ და არაოპერაციულ ეფექტურობას“.⁵ მკაცრი იერარქიული სტრუქტურა ჰქონდა ასევე შრი-ლანკის თამილელ ვეფხვებს, სადაც ორგანიზაციის ყველა წევრი ლიდერს, ველუპილაი პრაბჰაკარანს, ემორჩილებოდა.⁶

მკაცრი იერარქიის ტერორისტულ დაჯგუფებებში ტერაქტების დაგეგმვასა და ხშირად განხორციელებაშიც კი ლიდერები მონაწი-

² Rowlands , Kilberg 2011, 3.

³ Henderson 2004, 47.

⁴ Dishamn 2012, 335.

⁵ Nacos 2008, 154; Henderson 2004, 35.

⁶ აღსანიშნავია, რომ თამილის ვეფხვების ორგანიზაციაში სუიციდური ტერაქტის შემსრულებლისთვის ჯილდოს ოპერაციის წინა საღამოს ორგანიზაციის ლიდერთან, ველუპილაი პრაბჰაკარანთან, სადილი წარმოადგენდა. სწორედ ასეთი ფაქტები მოწმობს ლიდერის უპირობო მორჩილებას და მის დიდ ავტორიტეტს.

ლეობდნენ. გერმანიაში მოქმედი წითელი ბრიგადების დამფუძნებელ ლიდერებს, ანდრეას ბაადერს და ულრიკე მაინჰოფს, ბანკების ძარცვისა და დანვის ბრალდებით სამი სამუდამო პატიმრობა მიუსაჯეს; 2002 წელს პალესტინის გათავისუფლების სახალხო ფრონტის გენერალური მდივანი აჰმად სა'დათი პალესტინის ხელისუფლებამ ისრაელის მინისტრის, რეჰავამ ზეევის, მკვლელობაში ბრალდებით დააპატიმრა.⁷

სწორედ იმ მიზეზით, რომ ლიდერები დააპატიმრეს ან მოკლეს, მკაცრი იერარქიის სტრუქტურის ორგანიზაციებმა, რომლებიც ლიდერზე დამოკიდებული იყვნენ, მოქმედების ტაქტიკა შეცვალეს. კვლევებმა აჩვენა, რომ გამოკვლეული 249 ტერორისტული ჯგუფიდან 1979-2007 წლებში 170-მა საქმიანობა შეწყვიტა. მიზეზი ძირითადად ორგანიზაციის ლიდერის მოკვლა, დაპატიმრება, გაქცევა ან ბუნებრივი სიკვდილი იყო.⁸

ბევრმა ასეთმა ულიდეროდ დარჩენილმა ტერორისტულმა ორგანიზაციამ სტრუქტურა ვერ შეინარჩუნა და სანვრთნელი ბაზები და ფინანსური მხარდაჭერა დაკარგა. ამიტომ ზოგი იძულებული გახდა, უბრალოდ საქმიანობა შეეწყვიტა (თამილის ვეფხვების დაჯგუფებამ შრი-ლანკაში, ხელისუფლებასთან 2009 წლის შეთანხმებით, თავი დაშლილად გამოაცხადა); ალ-კაიდა 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტების და მისი ლიდერის უსამა ბინ ლადენის მოკვლის შემდეგ იძულებული გახდა, საქმიანობა იატაკქვეშ განეგრძო და მოქმედების არეალი პაკისტანში შემოეფარგლა.⁹

მკაცრი იერარქიის ტერორისტული დაჯგუფებების სტრუქტურული ცვლილებების ერთიანი მოდელი არ არსებობს. შემდგომი მოქმედების სამ მოდელს გამოყოფენ:

ნაკლებად კონტროლირებად თუ უკანონო რეგიონებში მოქმედება, როგორცაა FATA - ფედერალურად ადმინისტრირებული ტომობრივი მხარეები; ცეცხლის შეწყვეტა და ადგილობრივ ხელისუფლებასთან მოლაპარაკება, როგორც მოხდა ფილიპინებში მოროს ისლამური გათავისუფლების ფრონტის შემთხვევაში; ადგილობრივი ხელისუფლებებისგან თუ სახელმწიფოებისგან მხარდაჭერა.¹⁰

⁷ Enders, Jindapon 2010, 262-263.

⁸ Rowlands, Kilberg 2011, 7.

⁹ Migaux 2007, 328-329.

¹⁰ Acharya, Marwa 2011, 4.

თანამედროვე პერიოდში ტერორისტულმა დაჯგუფებებმა ნელ-ნელა უარი განაცხადეს მკაცრ იერარქიულ სტრუქტურაზე და უფრო „უღიღერი წინააღმდეგობის“ მოდელს მიმართეს. ასეთი მოდელის იდეის მიხედვით, ორგანიზაციაში გაერთიანებული ყველა დაჯგუფება თუ უჯრედი ერთმანეთისგან და ცენტრალური ხელმძღვანელობისგან დამოუკიდებლად მოქმედებს.

ტერორიზმის ისტორიაში დამოუკიდებლად მოქმედების ტაქტიკა მას შემდეგ გახშირდა, რაც ცალკეული მარტოხელა ტერორისტები გაჩნდნენ, რომლებიც დამოუკიდებლად მოქმედებდნენ. ტიმოთეი მაქვეი, რომლის სახელს 1993 წლის ოკლაჰომას ტერაქტი უკავშირდება, ასეთი დამოუკიდებელი უჯრედის ნათელი მაგალითია. არ არსებობს დადასტურებული ფაქტები იმისა, რომ მაქვეი ვინმე ზემდგომისგან იღებდა დაფინანსებას, დახმარებას თუ ბრძანებებს ამ ტერაქტის განხორციელებისთვის. როგორც ცნობილია, ის მარტო მოქმედებდა.

ინდივიდუალურ ტერორისტებს ამერიკელი „მარტოხელა მგლებიც“ მიეკუთვნებიან. 2001 წლის 11 სექტემბრის ცნობილი ტერაქტების შემდეგ მარტოხელა ტერორისტების მიერ ორგანიზებული ტერაქტები აშშ-ში გახშირდა. მაგალითად, 2009 წლის აპრილში რიჩარდ პოპლავსკიმ, ახალგაზრდა კაცმა, რომელიც ექსტრემისტულ საიტებზე რასისტული განცხადებებით გამოირჩეოდა, პენსილვანიაში პოლიციის ოფიცრებს ცეცხლი გაუხსნა და სამი მათგანი მოკლა.¹¹

ასეთ „მარტოხელა მგლებს“ ანტიაბორტული მოძრაობის წევრებიც მიეკუთვნებიან, რომლებიც ტერაქტებს აბორტების აკრძალვის მოთხოვნით ახორციელებენ. ხშირად ეს ადამიანები რომელიმე ორგანიზაციის წევრები არ არიან და მხოლოდ საკუთარი მოსაზრებით კლავენ. მაგალითად, 2009 წელს ანტიაბორტული კამპანიის აქტივისტმა, სკოტ როდერმა, ექიმი მოკლა, რომელიც დაგვიანებულ აბორტებს აკეთებდა.¹²

უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიაბორტული მოძრაობის წევრები ტერორისტულ აქტებს გასული საუკუნის 90-იან წლებშიც ახორციელებდნენ, მაგრამ აშშ-ში მათი ქმედება ტერორიზმად არ ფასდებოდა. 1996 წელს ერიკ რობერტ რუდოლფმა ოლიმპიური თამაშების დროს ატლანტაში პარკი ააფეთქა, სადაც აბორტების კლინიკა იყო განლაგებული;¹³ 1998

¹¹ Hamill 2009.

¹² Slevin 2009.

¹³ Michael 2012, 258.

წელს ანტიაბორული მოძრაობის აქტივისტმა, ჯეიმს ჩარლზ კოპმა, ამერიკელი ექიმი და აბორტების პროვაიდერი ბარნეთ სლეპიანი მოკლა. ამ ტერაქტზე კომენტარისას ამერიკის მაშინდელმა პრეზიდენტმა ეს შემთხვევა კრიმინალად შეაფასა.

2001 წლამდე მხოლოდ ერთადერთი „მარტოხელა მგელი“ – ტიმოთი მაქვეი შეფასდა ტერორისტად და მისი ქმედება ტერორისტულ აქტად. 1993 წელს ოკლაჰომაში შენობის აფეთქებას 186 ადამიანი ემსხვერპლა. ასეთი დიდი რაოდენობის მსხვერპლის გამო ამერიკის ხელისუფლება იძულებული გახდა, აქტი ტერორისტულ ქმედებად ჩაეთვალა. 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტების შემდეგ კი ამერიკაში მიდგომა შეიცვალა და „მარტოხელა მგლები“ ტერორისტებად შერაცხეს.

მიუხედავად იმისა, რომ დღეს თანამედროვე ტერორისტული დაჯგუფებები უფრო ულიდერო ორგანიზაციულ სტრუქტურას იყენებს, ლიდერის გარეშე არც მკაცრად იერარქიული და არც დამოუკიდებლად მოქმედი უჯრედები იარსებებს. ლიდერი ორგანიზაციის ფილოსოფიას, იდეოლოგიას აყალიბებს, სხვებს არწმუნებს, ის აღასრულონ, რასაც ქადაგებენ. ორგანიზაციის სტრუქტურულ ცვლილებებს ხშირად თვითონ ხელმძღვანელობაც უარყოფითად უყურებს და ცდილობს, ყველა უჯრედი თუ დაჯგუფება კვლავ აკონტროლოს. ალ-კაიდას ლიდერი აიმან აზ-ზავაჰირი ასევე ცდილობდა, აბუ მუსაბ აზ-ზარქავის, ალ-კაიდას იორდანის ფილიალის მეთაურის, ქმედებებზე კონტროლი დაემყარებინა. ეს მის წერილშიც კარგად ჩანს, რომელიც 2005 წლის 9 ივლისს ამ უკანასკნელს გაუგზავნა. იმის მიუხედავად, რომ წერილში აზ-ზავაჰირი პაუხისმგებლობებს მომავალ ქმედებებზე აზ-ზარქავის აკისრებს, „მოქმედების საშუალების“ თავისუფლებასაც აძლევს. შედეგად 2005 წლის 9 ნოემბერს ამანში (იორდანია) აზ-ზარქავიმ სასტუმროები ააფეთქა, რასაც 60 ადამიანის სიცოცხლე ემსხვერპლა, 100-მდე – კი დაზარალდა. ერთ-ერთ სასტუმროში საქორწინო ცერემონია მიმდინარეობდა, რასაც 900-მდე მუსლიმი ესწრებოდა. ამ ტერაქტს შედეგად აზ-ზარქავის სანინალმდეგო დემონსტრაციები მოჰყვა, სადაც სკანდირებდნენ: „ცეცხლში დაიწვი, აბუ მუსაბ აზ-ზარქავი!“¹⁴

¹⁴ Enders, Jindapon 2010, 264.

უფრედოვანი ჰორიზონტალური სტრუქტურის საუკეთესო მაგალითია ორგანიზაცია ალ-კაიდა.¹⁵ ჰორიზონტალური უფრედოვანი სტრუქტურის დანერგვა უსამა ბინ ლადენმა ჯერ კიდევ XXს-ის 90-იან წლებში დაიწყო, როდესაც მთელ მსოფლიოში გლობალური ქსელის შესაქმნელად ემისრები დააგზავნა. ალ-კაიდას დაჯგუფება სწორედ ასეთ პრინციპზე დაარსდა. მხოლოდ ალ-კაიდა ბინ ლადენის მიზნებისთვის საკმარისი ვერ იქნებოდა. ამიტომ 1998 წელს ბინ ლადენი ავღანეთში ეგვიპტური ისლამური ჯიჰადის დაჯგუფების ლიდერს, აიმან აზ-ზავაჰირის და ბანგლადეშის ჯიჰადის დაჯგუფების მეთაურს, ფაზულ რაჰმანს ხვდება და „ებრაელებისა და ჯვაროსნების წინააღმდეგ ბრძოლის საერთაშორისო ისლამურ ფრონტს“ აარსებს. ფრონტის მიზნები 1998 წელს გამოცემულ ფათავაში გახდა ცნობილი, რომელსაც ხელს აწერდნენ: უსამა ბინ ლადენი, აიმან აზ-ზავაჰირი, ფაზულ რაჰმანი, აჰმად რიფა'ი ტაჰა (ეგვიპტის ალ-გამაა ალ-ისლამიას ლიდერი) და მირ ჰამზა (პაკისტანის ისლამური ჯიჰადის მეთაური). ამ ფრონტის მიზანი იყო მთელ მსოფლიოში ისლამის დომინირება და ისლამის მტრების წინააღმდეგ ბრძოლა. უნდა აღინიშნოს, რომ ისლამურ ფრონტში დამოუკიდებელი ისლამისტური ორგანიზაციები გაერთიანდა: ალ-გამაა ალ-ისლამია (ეგვიპტე), პაკისტანის ისლამური დაჯგუფებები, ბანგლადეშის ისლამური ჯიჰადი. ბინ ლადენის მიერ შეკრებილი ორგანიზაციები სწორედ ჰორიზონტალური სტრუქტურის მიხედვით მოქმედებდნენ: არ არსებობს ერთი, ცენტრალური მმართველობა, ერთიანი შტაბები. ამ ქსელურ გაერთიანებაში ერთი ლიდერი არ არსებობდა, რამდენიმე ლიდერი იყო (თითოეულ ორგანიზაციას თავისი ხელმძღვანელი ჰყავდა). ამ გაერთიანებაში ბინ ლადენი საბჭოს ხელმძღვანელი იყო, აიმან აზ-ზავაჰირი კი – მისი მარჯვენა ხელი, რომელიც აღმასრულებელი ხელმძღვანელის ფუნქციას ასრულებდა. საბჭოს წევრები იყვნენ სხვადასხვა კომიტეტის მეთაურები. ალ-კაიდას მართვა ეფუძნება კომიტეტების სტრუქტურას. ორგანიზაციაში რამდენიმე კომიტეტი გამოიყოფა:

პოლიტიკური კომიტეტი ანუ შურა, რომლის ფუნქციას ფათავების გამოცემა და ისლამის კანონის საწინააღმდეგო ქმედების შესახებ ბრძანების გაცემა წარმოადგენს;

¹⁵ Dishamn 2012, 337.

სამხედრო კომიტეტი, რომლის ფუნქციაც ალ-კაიდას საწვრთნელი ბანაკების მართვა და თავდასხმების დაგეგმვაა;

საფინანსო კომიტეტი, რომლის ძირითადი ფუნქცია ფონდების მოზიდვა და ალ-კაიდას ცხოვრების და ოპერაციების ფინანსების განწერაა;

უსაფრთხოების კომიტეტი, რომელიც დაზვერვაზე, ალ-კაიდას ლიდერების და აღჭურვილობის დაცვაზეა პასუხისმგებელი;

საგარეო შესყიდვების კომიტეტი, რომლის ფუნქცია იარაღის, აღჭურვილობის და ასაფეთქებლების შესყიდვაა.¹⁶

ალ-კაიდას საწვრთნელი ბანაკების მუშაობის პრინციპიც ასევე ჰორიზონტალურად შეიძლება ჩავთვალოთ. როგორც ყოფილი წევრების ჩვენებებიდან ირკვევა: ბანაკებში ერთიანდებიან სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩასული მოჯაჰედები, თითო ჯგუფში 30 მებრძოლია. თითო ჯგუფს ჰყავს საკუთარი ხელმძღვანელი, რომლის უშუალო დავალებებს ასრულებენ მებრძოლები. ჯგუფები დამოუკიდებელია და სხვა ჯგუფებისგან დამოუკიდებლად გადის წვრთნას.

საინტერესოა, რომ იატაკქვეშა ტერორისტული დაჯგუფებების მონყობის და სტრუქტურის შესახებ წერილობითი ინსტრუქციები არსებობს. „ჯიჰადის ენციკლოპედიაში“ იატაკქვეშა საქმიანობის უჯრედების შექმნის ინსტრუქციები, დაზვერვის, დაგეგმარების და მომზადების ერთეულებთან ერთად, დეტალურადაა მოცემული. ასეთი უჯრედები პრობლემებს უქმნის შესაბამის სამსახურებს, აღმოაჩინონ მსგავსი უჯრედები. მაგალითად, ერთ სტატიიაში „ჯიჰადის კულტურა“, რომელიც ინტერნეტში გამოჩნდა, საუდელი ისლამისტი წერდა, რომ ოპერაციების განხორციელებისთვის მას უსამა ბინ ლადენთან შეთანხმება არ სჭირდებოდა, ისევე როგორც ლოცვის აღვლენისას თუ „ებრაელების და ჯვაროსნების“ მოსაკლავად ფიქრისას.¹⁷

გლობალური ჯიჰადის რადიკალ ტერორისტებს შორის მეცნიერები (სეიფმანი) სამ ტალღას გამოარჩევენ: პირველ ტალღაში შედიან ის ავღანელი არაბები პაკისტანიდან და ავღანეთიდან, რომლებიც გასული საუკუნის 80-იან წლებში საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ იბრძოდნენ. როგორც წესი, ავღანეთის მუჯაჰედები განათლებული საშუალო სოციალური ფენის წარმომადგენლები იყვნენ, რომლებმაც 30 წლის ასაკში იარაღი

¹⁶ Nacos 2008, 157.

¹⁷ იქვე, 155.

აიღეს ხელში. მათი დიდი ნაწილი ალ-კაიდას ორგანიზაციაში წამყვან თანამდებობებს ფლობს, ნაწილი კი პაკისტანში საქმიანობს.

მეორე ტალღას ახლო აღმოსავლეთიდან გამოსული ელიტა შეადგენს, რომელმაც განათლება დასავლეთში მიიღო. სამშობლოდან და ოჯახიდან მოშორებამ ახალგაზრდების მარგინალიზაცია და რადიკალიზაცია გამოიწვია. შედეგად, ისინი ალ-კაიდას სანვრთნელ ბანაკებში აღმოჩნდნენ.

მესამე ტალღას პოტენციური ტერორისტები ქმნიან, რომლებიც ერაყში ამერიკის შეჭრამ გააღიზიანა და მათ „ჩაგრულების“ დაცვა მოხალისეებად ომში წასვლით თუ სხვა ქმედებებით გადაწყვიტეს.¹⁸ ალ-კაიდას ცენტრალურ დაჯგუფებაში მათ განვევრიანების საშუალება არ აქვთ, რადგან 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტების შემდეგ ალ-კაიდა იძულებულია, განსაკუთრებული სიფრთხილით იატაკქვეშ იმოქმედოს.¹⁹ ამის გამო ტერორისტების მესამე ტალღის წარმომადგენლები კომუნიკაციისთვის ვირტუალურ სამყაროს – ინტერნეტს იყენებენ. სწორედ ასეთი რადიკალი ჯიჰადისტები სოციალურ დეცენტრალიზებულ სტრუქტურას – ულიდერო ჯიჰადს ქმნიან.²⁰

ულიდერო ჯიჰადი თვითრეკრუტირებულთა ჯიჰადი გახდა. ზოგი მკვლევარი (აჩარია, მარვა) თვითგანვრთნილ ტერორისტებს „სახლში გაზრდილ ჯიჰადისტებს“ უწოდებენ.²¹ ამის ნათელი მაგალითებია ევროპაში 2000 წლის შემდეგ განხორციელებული ტერაქტები. 2004 წლის მარტში მადრიდში მომხდარი აფეთქებები თვითრეკრუტირებული ჯიჰადის აშკარა მაგალითია. აფეთქებაში მონაწილეები ახალგაზრდა ემიგრანტები იყვნენ მაროკოდან, რომლებიც ესპანეთში ნარკოტიკების სავაჭროდ ჩავიდნენ. მათი არაფორმალური ლიდერი ჯამალ აჰმიდანი, რომელიც კრიმინალურ საქმიანობაში იყო შემჩნეული, 2003 წელს მაროკოს ციხიდან გათავისუფლების შემდეგ (სავარაუდო მკვლევლობის ბრალდებით სამი წელი მოიხადა), ერაყის ომით დაინტერესდა. ის წარმოშობით თუნისელ აბდელმაჯიდ ფახეთს დაუკავშირდა, რომელიც მადრიდში ეკონომიკაში დოქტორის ხარისხის მისაღებად ჩავიდა. ესპანეთში უცხოელ მუსლიმთა

¹⁸ Sageman 2008a, 227.

¹⁹ იქვე, 224.

²⁰ Sageman 2008b, 38-39.

²¹ Acharya, Marwa 2011, 1.

ქსელს სწორედ ასეთი ადამიანები შეადგენდნენ. მათ მოგვიანებით მადრიდის აფეთქებები დაგეგმეს. ესპანეთის პოლიციამ მათ კვალს მალევე მიაგნო, თუმცა ფახეთმა, აჰმიდანმა და მისმა თანამოაზრეებმა თავი აიფეთქეს, როდესაც პოლიციამ შეუტია.²²

მადრიდის პოლიციამ ალ-კაიდასა და აფეთქებებს შორის კავშირი ვერ იპოვა. 2007 წლის სასამართლო პროცესი იმ დასკვნით დასრულდა, რომ ალ-კაიდა მადრიდის აფეთქებებში უშუალოდ არ მონაწილეობდა, მაგრამ ამ ორგანიზაციამ შემსრულებლები წაახალისა.

ულიდერო ჯიჰადისტების სამოქმედო არეალი მხოლოდ ევროპით არ შემოიფარგლება. 2006 წლის ივნისში კანადის პოლიციამ ახალგაზრდების ჯგუფი დააკავა, რომელიც ტორონტოსა და ოტავაში ტერაქტებს გეგმავდა. დაკავებისას ჯგუფს ბომბებისთვის საჭირო საკმაო რაოდენობის მასალა აღმოუჩინეს. როგორც გაირკვა, ჯგუფის მთავარი წევრები ჯერ კიდევ სკოლის პერიოდიდან მეგობრობდნენ, როდესაც „რელიგიური ცნობიერების კლუბი“ დააარსეს. მათ ასევე ინტერნეტფორუმი შექმნეს, სადაც რელიგიურ, პოლიტიკურ და ცხოვრებისეულ მოსაზრებებს ერთმანეთს უცვლიდნენ. დაჯგუფების ქსელში მოზარდებს შორის შიდა ქორწინებებიც კი ხდებოდა. დაჯგუფების ქსელი ისე გაიზარდა, რომ მათ სხვადასხვა საიტის მეშვეობით რეკომენდაციების მიცემა დაიწყეს, თუ როგორ აეფეთქებინათ შენობები. ამ ფორუმში ბოსნიიდან, დიდი ბრიტანეთიდან, დანიიდან, შვედეთიდან ბევრი რადიკალი გაერთიანდა და აფეთქებებს აქტიურად გეგმავდა. თუმცა, აქვე ისევ და ისევ უნდა აღინიშნოს, რომ ალ-კაიდასთან კონტაქტები არ დადასტურდა.

ინტერნეტის და სოციალური ქსელების გამოჩენამ ულიდერო ჯიჰადის მოძრაობის უჯრედების გავრცელებას ხელი უფრო მეტად შეუწყო. ტერორისტული ორგანიზაციის წევრები ინტერნეტით კონტაქტებს მარტივად ამყარებენ ისე, რომ ერთმანეთს პირადად შეიძლება არც იცნობდნენ. სულ უფრო ხშირად ჩნდება ინფორმაცია ინდივიდებზე, რომლებიც ტერორისტულმა დაჯგუფებებმა ინტერნეტით იპოვა და თავის ორგანიზაციაში გააერთიანა. ამის საინტერესო მაგალითია „ირჰაბ 007“, მაგალითი, თუ როგორ მიიპყრო ახალგაზრდამ ინტერნეტზე ტერორისტული დაჯგუფების ვიდეოების გავრცელებით ერთ-ერთი დაჯგუფების ყურადღება.²³

²² Sageman 2008b, 39.

²³ ირჰაბ არაბული სიტყვაა და ქართულად ტერორიზმს ნიშნავს. ეს სახელი თვითონ დაირქვა.

ულიდერო ჯიჰადისტების ახალი თაობა როგორც ტერორისტულ დაჯგუფებებს, ასევე მათ წინააღმდეგ ბრძოლის სამსახურებს ბევრ თავსატეხს უჩენს. რადიკალურად განწყობილი ახალგაზრდები იმ ტერორისტების მიმართ სოლიდარობას გამოხატავენ, რომლებსაც არც კი შეხვედრიან. ისინი ცდილობენ, ინტერნეტის მეშვეობით უფრო დიდ ქსელებს დაუკავშირდნენ და ადგილობრივი ტერაქტები სწორედ ასეთი ინტერნეტფორუმებისგან მიღებული რჩევების მიხედვით დაგეგმონ და განახორციელონ. ახალი თაობის ჯიჰადისტების აღმოჩენა ძალიან რთულია, რადგან მათ ცნობილ ტერორისტებთან თუ ტერორისტულ დაჯგუფებებთან კავშირები არ აქვთ, ანუ მათ არ ჰყავთ ლიდერი, რომელსაც ემორჩილებიან. მართალია, მათ საქმიანობას ზღუდავს მათი გამოუცდელობა და საბრძოლო მოუმზადებლობა, თუმცა ეს მსხვერპლისთვის მნიშვნელოვანი არ არის.

ისმის კითხვა: რატომ იბრძვიან ულიდერო ჯიჰადისტები? რა განაპირობებს ჩვეულებრივი ადამიანების გადაქცევას ფანატიკოსებად?

ახალი თაობის ჯიჰადისტების ქცევის ახსნას მათ ემოციებში პოულობენ. ისლამისტების გრძნობებს ის ომები იწვევდა, რაც მუსლიმების წინააღმდეგ მსოფლიოში მიმდინარეობდა. მაგალითად, XXს-ის 80-იან წლებში ავღანეთში საბჭოთა კავშირის მიერ წარმოებული ომი ავღანელების წინააღმდეგ პირველი მნიშვნელოვანი კატალიზატორი აღმოჩნდა; ამას გასული საუკუნის 90-იან წლებში ომები ბოსნიაში, ჩეჩნეთსა და ქაშმირში მოჰყვა. 2003 წელს ერაყში შეჭრა მთელ მსოფლიოში მუსლიმთა მორალური აღშფოთების პიკი აღმოჩნდა. ასეთ ომებს აბუ ღრაიბის და გუანტანამოს ციხეებში პატიმრების წამების ფაქტები დაემატა. ასევე, ადგილობრივი ხელისუფლებების პროამერიკული პოლიტიკა ახლო აღმოსავლეთში მუსლიმ მოსახლეობას მსხვერპლად ყოფნის შეგრძნებას უღვივებდა. ისინი თვლიდნენ, რომ საკუთარი ხელისუფლებების ხელში სათამაშოს წარმოადგენდნენ.

ასეთი ფაქტებით გამოწვეული მორალური აღშფოთება ექსტრემიზმში გადაიზარდა. ახალი თაობის ჯიჰადისტები მას დასავლეთის ერთიან სტრატეგიად მიიჩნევენ, რომელსაც „ისლამის წინააღმდეგ ომს“ უწოდებენ. უნდა აღინიშნოს, რომ ტერორისტთა ახალი ტალღის გამოჩენა სიღარიბის, გაუნათლებლობის, უმუშევრობის თუ ფსიქოლოგიური მიზეზებით კი არ არის გამოწვეული, არამედ სწორედ მორალურ აღშფოთებას უკავშირდება. ახალი თაობის ტერორისტები მუსლიმი მეცნიერები არ

არიან. მუსლიმი თეოლოგები მათ მოსაზრებას ძალისმიერი მეთოდების გამოყენების შესახებ არ ემხრობიან, თუმცა მედია ყურადღებას ამახვილებს იმ თვითგამოცხადებულ იმამებზე, რომლებიც ძალადობისკენ მოუწოდებენ.²⁴ ახალი ტალღის ტერორისტები ერაცაა თუ სირიაში მოხალისეებად საომრად მიდიან არა თეოლოგიური მოსაზრებების გამო, არამედ საკუთარი საგმირო ფანტაზიების ხორცშესხმისათვის. მათ სჯერათ, რომ განსაკუთრებულები არიან და საკუთარ თავს VII საუკუნის მუსლიმ მებრძოლ გმირებად მიიჩნევენ. მათი მიზანია უკეთესი მსოფლიოს აშენება და ეს მოციქულ მუჰამადის პერიოდს უკავშირდება, რომელიც მათთვის ისლამის ოქროს ხანაა.

ის, თუ როგორ უყურებენ ინდივიდები „ისლამის წინააღმდეგ ომს“, ქვეყნების მიხედვით იცვლება. ევროპასა და ამერიკაში ინდივიდების დამოკიდებულება ამ საკითხის მიმართ განსხვავდება. გამოკითხვების შედეგად აღმოჩნდა, რომ „ამერიკული ოცნების“ მუსლიმ ამერიკელთა 71% და ამერიკის მოსახლეობის მხოლოდ 64% სჯერა.²⁵ ევროპაში ეროვნული მითები უკავშირდება „ბრიტანელობას“, „ფრანგობას“, „გერმანელობას“ და ა.შ. ასეთი მითები არაევროპელ მუსლიმ ემიგრანტებს ცალსახად გამორიცხავს იმის მიუხედავად, რომ მათ შესაძლოა კუთვნილების შეგრძნება ჰქონდეთ.²⁶

ახალგაზრდა თაობის რადიკალიზაციას და მობილიზაციას სწორედ ის სოციალური მედია და ფორუმები უწყობს ხელს, რომელიც ბოლო პერიოდში ასე მრავლად ჩნდება. რამდენიმე წლის წინ ასეთი მობილიზაციებისთვის ისეთი დაჯგუფებები გამოიყენებოდა, როგორცაა სტუდენტური კავშირები, ადგილობრივი ბანდები, პროფესიული კავშირები, მეჩეთებთან არსებული რადიკალური დაჯგუფებები. ასეთ დაჯგუფებებში გაერთიანებული ადამიანები გადანყვეტილებებს ერთად და არა ინდივიდუალურად იღებდნენ. მათი შურისძიების თუ ბრძოლის მოტივაცია გამონეული იყო ხოლმე მათი მეგობრების წინააღმდეგ ჩადენილი ძალადობით.

ბოლო წლებში ასეთი რადიკალიზაცია გადავიდა ონლაინრადიკალიზაციაში. ფორუმებზე მომხმარებლები ინფორმაციას და იდეებს

²⁴ Sageman 2008a, 224.

²⁵ Pew Research Centre 2007, 30.

²⁶ Sageman 2008b, 41.

თავისუფლად ცვლიან და ამისთვის პირადი ნაცნობობაც კი არ არის საჭირო. ასეთი ფორუმები თითქოს „უხილავ ხელს“ წარმოადგენს, რომელიც მთელ მსოფლიოში ტერორისტულ საქმიანობას არეგულირებს. ალ-კაიდას ცენტრალურ ორგანიზაციას არ შეუძლია, ერთი ლიდერის მეშვეობით აკონტროლოს ახალი მესამე ტალღის წევრები, რადგან მათ პირადად არც კი იცნობს. სეიფმანი თვლის, რომ ასეთი კონტროლის გარეშე დამოუკიდებელი უჯრედები ქსელთან კავშირს განწყვეტენ, რადგან ქმედებებს საკუთარი მოსაზრებებით დაიწყებენ. ალ-კაიდას პირველი და მეორე ტალღის წევრთა დიდი ნაწილი მოკლეს, რჩება ახალი თაობის წევრები, რომლებიც დამოუკიდებელ უჯრედებში ერთიანდებიან და შესაბამისად ცენტრალური ხელმძღვანელობისგან დამოუკიდებლად მოქმედებენ. მათ მხოლოდ საერთო იდეოლოგია აერთიანებთ, ბრძოლის არეალი და სტრატეგია კი შესაძლოა განსხვავდებოდეს.

ასეთი ტერორისტების წინააღმდეგ საბრძოლველად აუცილებელია მათი რადიკალიზაციის და ტრანსფორმაციის პროცესის გაგება. ამ პროცესს სეიფმანი ოთხ ნაწილად ყოფს: მორალური აღშფოთების გრძნობა, მსოფლიოს სპეციფიკური ინტერპრეტირება, რეზონანსი პირად გამოცდილებებთან ერთად, ქსელის მეშვეობით მობილიზაცია. ეს ფაქტორები არ არის პროცესის ეტაპები, არამედ უბრალოდ დამოუკიდებელი ფაზებია ამ პროცესში. ამ პროცესში ახალგაზრდა ჯიჰადისტები ენთუზიასტი მოხალისეები არიან, რომლებიც ცდილობენ, მეგობრები გააოცონ გმირობით და მსხვერპლშენივით. სუიციდი ტერორისტები ანუ შაჰიდები (როგორც უწოდებენ საკუთარ თავებს) ახალგაზრდა მუსლიმებს შორის როკვარსკვლავები ხდებიან.²⁷

ახალი ულიდერო ტერორისტების წინააღმდეგ ბრძოლას სწორედ ეს ზემოთ მოტანილი ფაქტორები ართულებს. საჭიროა სტრატეგიის ცვლილება და რაც შეიძლება სწრაფად, რადგან ახალი ტალღის ტერორისტთა ქმედებების წინასწარ განსაზღვრა დიდ სირთულესთან არის დაკავშირებული და, სავარაუდოდ, სერიოზულ პრობლემებს შეუქმნის მსოფლიოს.

²⁷ Sageman 2008a, 225.

ბიბლიოგრაფია

References

- Acharya, Sonal: 2011:** Acharya A. Sonal M. 2011, Nizam, la Tanzim (System, not Organization): Do Organizations Matter in Terrorism Today? A study of the November 2008 Mumbai Attack, *Studies in Conflict & Terrorism, Routledge*, 34, 1-16
- Enders, Jindapon 2010:** Enders W. Jindapon P. 2010, Network Externalities and the Structure of Terror Networks, *The Journal of Conflict Resolution*, vol. 54, No. 2, Terrorism and Policy, 262-280
- Hamill 2009:** Hamill D. S. 2009, Man Accused in Pittsburg Killings Voiced Racist View Online, *New York Times*, 7 April; http://www.nytimes.com/2009/04/07/us/07pittsburgh.html?_r=0
- Henderson 2004:** Henderson H. 2004, *Global Terrorism, The Complete Reference Guide*, n.p.
- Michael 2012:** Michael G. 2012, Leaderless Resistance: The New Face of Terrorism, *Defense Studies*, vol. 12, No. 2, June, 257-282
- Migaux 2007:** Migaux P. 2007, Al-Qaeda, in: *History of Terrorism from Antiquity to Al Qaeda*, edited by Gerard Challand and Arnaud Blin, Berkley and Los Angeles, CA., 314-348.
- Nacos 2008:** Nacos Brigitte I. 2008, *Terrorism and counterterrorism, Understanding threats and responses in the post-9/11 world*, New York
- Pew Research Centre 2007:** Pew Research Centre, 2007, *Muslim Americans: Middle class and mostly mainstream*, <http://www.pewresearch.org/files/old-assets/pdf/muslim-americans.pdf>;
- Rowlands, Kilberg 2011:** Rowlands D., Kilberg J. 2011, Organizational Structure and the Effects of Targeting Terrorist Leadership, *Centre for Security and Defense Studies (CSDS) working papers*, Canada, www.carleton.ca/csds/working_papers.htm;
- Sageman 2008a:** Sageman M. 2008, A Strategy for Fighting International Islamist Terrorists, *Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, vol. 618, Terrorism: What the Next President Will Face, July, 223-231; <http://www.jstore.org/stable/40375787>
- Sageman 2008b:** Sageman M. 2008, The Next Generation of Terror, *Foreign Policy*, No. 165 (Mar.-Apr., 2008), 36-42; <http://www.jstore.org/stable/25462270>

Slavin 2009: Slevin P. 2009, Slaying Raises on Both Sides of Abortion Debate, *Washington Post*, 2, June, <http://www.prochoicecalifornia.org/media/news/20090602.shtml>

Tinatin Karosanidze

New Wave Terrorists: Leaderless Jihad

In modern times, the fight against terrorism is becoming more difficult. This is due to a multitude of terrorist groups and organizations in the structural diversity. Modern terrorist groups differ from the “old” ones due to their structure and leadership principles. Several factors have led to a change in the structure and as it turned out, a new kind of terrorist groups have become more successful. The article discusses the structural model of “new terrorism” and the new wave of terrorists.

Knowledge of the structure of these groups in the effective fight against terrorism is necessary. Any action against the leaders of the terrorist group is expected to weaken or cause a collapse of these groups. Accordingly, such a strategy depends on the type of organization. We can compare two terrorist groups and we can clearly see the difference in structure between them: Japanese terrorist group Aum Shinrikyo and Al-Qaeda. After the arrest of the leader of Japanese organization Masaoyshi Asakhara, Aum Shinrikyo was dismantled. Al-Qaeda, despite the killing of Osama bin Laden it continues to operate, notwithstanding decline.

Traditionally terrorist groups have been founded on strict hierarchy model similar to international corporations. Palestinian militant groups are good examples of analogous organizations, namely, Palestine Liberation Organization, headed by Yasser Arafat and Palestine Liberation Front led by Abu Abbas. Hezbollah terrorist group (Lebanon) has also strict hierarchy as a small group of political and religious leaders locally supervise the organization. Irish Republican Army is called the “authoritarian structure hierarchically organized rule operating and non-operating effectiveness”.

Contemporary terrorist organizations refused step by step the strict hierarchy structure and adopted leaderless resurgence model. In this model all individuals and cells operate independently from their central leadership.

Leaderless resurgence model arose with the emergence of lone wolves terrorists. American antiabortion movement encouraged young men to organize terrorist attacks against doctors performing abortions. In most cases these terrorists are not members of any terrorist organizations and operate on their own. American veteran Timothy McVeigh who organized an explosion in 1995 in Oklahoma is good example of lone wolf terrorism. There are no proofs that he was operating according to orders or had any connections with any of the terrorist organizations. He acted alone.

Leaderless Jihad became self-recruited jihad. Some scholars call such terrorists “home grown jihadists”. They have no direct connection with any terrorist organizations but they share ideology or express sympathy towards them. For example, 2004 Madrid terrorist attacks showed several important things: organizers were emigrants from Morocco having arrived to Madrid for hashish sale business. Their un-formal leader Jamal Ahmidan was released from prison in 2003 after three years of imprisonment for suspected murder. After release he contacted another Muslim person who came to Madrid to do his PhD in economy and they planned an attack. When police tracked them down, they blew themselves up as the police entered in.

Interestingly, the underground terrorist groups have written instructions about structure and arrangements. “Encyclopedia of Jihad” gives detailed instructions about intelligence, planning and preparation for underground cells. Such cells are problems for the security services to be detected.

As a new generation of jihadist led terrorist groups, they posed problems for security forces and even terrorist organizations as well. Young radicals express solidarity to the terrorists they’ve never met. They are trying to communicate through the Internet and local networks and contact the major terrorist organizations. They try to get ideas and advices via these Internet forums. The new generation of jihadists is very difficult to detect as they do not have connections with the well-known terrorists or terrorist groups, or they do not have a leader to obey. It is true, that they limit their activities due to fighting inexperience, but it is not important for the victim.

The new generation of jihadists’ behavior is connected with their emotions. Islamists sees wars against the Muslims in the world. The first catalyst was Afghan war in the 1980s waged by the Soviet Union against Afghanistan; in the early 1990s wars in Bosnia, Chechnya and Kashmir followed. In 2003, US invasion in Iraq turned out to be the peak of moral indignation among

Muslims all over the world. In addition to wars, tortures in Guantanamo and Abu Ghraib prisons upset them. Also, Muslim population in the Middle East consider themselves puppets in the hands of their local governments supporting pro-American policy in the region.

These facts caused moral outrage that turned into extremism. The new generation of jihadists thinks that it is the joint strategy of the West and calls it the “war against Islam”. It should be noted that the appearance of a new wave of terrorism is not connected with poverty, illiteracy, unemployment or psychological reasons, but it is associated with moral indignation. A new generation of jihadists has nothing to do with Muslim scholars. Muslim theologians do not support the use of violent methods, but the media spreads the ideas of the self-proclaimed imams, who call for violence. The terrorists of the new wave went to Iraq and Syria to fight not for theological ideas, but realization of their heroic fantasies. They believe that they are special and they consider themselves to be like VII century Muslim warrior heroes. Their goal is to build a better world, and this period is related to Islam of golden age - the period of the rule of the Prophet Muhammad. Suicide bombers or Shahids, as they call themselves, are like rock stars among young Muslims.

Such radicalization in recent years has moved online. Users can exchange information and ideas via forums and even a personal encounter is not required. Forums are as the “invisible hand”, which regulate the terrorist activities throughout the world.

Al-Qaeda’s central office cannot control the third wave of new members, because they do not even know organization leader personally. Marc Sageman believes that such lack of control will disconnect the network of cells, because the action will start with their opinions. The first and second wave of Al-Qaeda members are killed, the new generation of members, are united in small cells and act independently from the central leadership. They are united by a common ideology, but may differ in the scope and strategy.

დარეჯან გარდავაძე

წარსული – ანმეოსა და მომავლის ნაწილი. ზღვარზე მყოფი ხმა
(თავფიკ ალ-ჰაქიმის რომანის „ჩიტი აღმოსავლეთიდან“ მიხედვით)

„ხსოვნას, სიმბოლოებს, საგნებს
ადამიანები სამართლიანად შეიძლება მიეჯაჭვონ“.¹

წარსულის ხსოვნა პოსტკოლონიურ ლიტერატურაში ძალიან ჰგავს ემიგრანტულ ლიტერატურაში წარსულის როლს და ადგილს. „თუ წარსულს ხშირად არ ვიხსენებთ, მოგონებები ქრება. ემიგრანტები ერთსა და იმავეს იმეორებენ, რის გამოც ეს მოგონებები დაუფინყარი ხდება“.² „ბერძნულად დაბრუნება არის nostos, ხოლო algos ტანჯვას ნიშნავს. ამგვარად, ნოსტალგია არის სევდა, რომლის მიზეზი დაბრუნების დაუკმაყოფილებელი სურვილია. დაბრუნების მონატრებას და სევდას ყველა ადამიანი თავის თავში ატარებს, ამას უკავშირდება მეხსიერებიდან ამოტივტივებული სურათები მშობლიური სახლისა, ბილიკების, რომლებზეც სამუდამოდაა აღბეჭდილი ბავშვობის ნაკვალევი... ეს სევდა კი ხშირად დაბრუნების შეუძლებლობის სევდაა... ესაა სურვილი იმისა, რაც არ არის – მონატრება წარსულის, დაკარგული ბავშვობის, პირველი სიყვარულის... ამ ნოსტალგიას ყველა ენასა და კულტურაში განსხვავებული სემანტიკური ელფერი აქვს“.³

თუ ემიგრანტულ ლიტერატურაში დაბრუნების შეუძლებლობის სევდა ხშირად ფიზიკური დაბრუნების შეუძლებლობის ტანჯვას ერთვის, კოლონიურ და პოსტკოლონიურ ლიტერატურაში წარსულის ხსოვნა სწორედ იმგვარი დაბრუნების შეუძლებლობის სევდაა, რომელზეც ჰერაკლიტე ეფესელი ამბობდა, რომ ერთ მდინარეში ორჯერ ვერ შეხვალ. ეს წარსული იმ კულტურულ გარემოს უკავშირდება, რომელიც განუწყვეტელ ცვალებადობაშია და რომლის იმავე სახით რეკონსტრუქცია შეუძლებელია კოლონიური და პოსტკოლონიური პერიოდის ინტელექტუ-

¹ მაალუფი 2007, 50.

² კუნდერა 2011, 39.

³ იქვე, 7-9.

ალისტვის, რომელიც თავისი აზროვნებით და მენტალობით, ნებით თუ უნებლიედ, უკვე ჰიბრიდული კულტურული სივრცის ნაწილია და მისი შინაგანი ხმა ხშირად უსვამს კითხვას: „ვინ ვარ მე?!“

კულტურათა დიალოგს შემოაქვს კულტურული იდენტობის ე.წ. ჰიბრიდული სივრცე, რომლის არეალში მოქცეული ვერც ერთი ეთნიკური თუ კულტურული იდენტობისა და მენტალობის მატარებელი ინდივიდი ვერ ინარჩუნებს თავის პირველად, საწყის სახეს. ამ დიალოგის სივრცეში მოქცეულნი, ისინი იძენენ ისეთ ახალ ელემენტებს, რაც მათ საწყის იდენტობას აკარგვინებს და სძენს ახალ იდენტობას, უფრო ტევადს, არსობრივი განახლებისთვის მზაობაში მყოფს.⁴

წარსულის ხსოვნა, წარსულის მუდმივი რეკონსტრუქცია მოგონებებით, ერთგვარი ანამნეზისი ეხმარება ზღვარზე მყოფ გმირს საკუთარი თავის შეცნობაში, საწყისის ცოდნის აღდგენაში. წარსული გამოცდილების ხაზგასმული მნიშვნელობა პოსტკოლონიურ სცენარში ხშირად წინააღმდეგობის ესთეტიკის ნაწილიცაა – პოსტკოლონიური ლიტერატურის მწერალი მიზნად ისახავს თავისი ადგილის მოძებნას ამ სამყაროში და ტექსტის გადმოცემის სივრცის ზუსტად განსაზღვრისას, რაც ხშირად პოსტკოლონიური ნაწარმოებების დამახასიათებელ და განმეორებად ნიშანს წარმოადგენს,⁵ ავტოქტონური სივრცის და გაბატონებული კულტურის სივრცის გამიჯვნისას და ერთმანეთისგან განცალკევებისას წარსული ყოველთვის დროსთან ერთად სივრცითაც არის ხოლმე მოხაზული ამ ნაწარმოებებში და ყოველთვის ავტოქტონურ კულტურულ სივრცეს უკავშირდება. პერსონაჟების ამ სივრცეთა ზღვარზე, ორ კულტურულ ნიადაგზე დგომა აღბეჭდილია მერყეობით, სულიერი კრიზისით და მათ მიერ ამ ორ სივრცეს შორის განვლილი რთული და წინააღმდეგობრივი გზებით.

ამ ლიტერატურულ ნაწარმოებთა ნარატივის ხაზი უწყვეტ კავშირშია წარსულთან, საკუთარ მემკვიდრეობასთან, რომელიც კოლექტიური მეხსიერების მეშვეობით ორიენტირად უნდა იქცეს გაუცხოებულ აწმყოში თუ თანამედროვეობის პრობლემატურ სიტუაციებში. კოლექტიური და ინდივიდუალური ისტორია გადაიქცევა თანამედროვე სიძნელეების და მათი სავარაუდო დაძლევის მეტაფორად.⁶ მწვავედ დგება მეხსიერების

⁴ მურა 2012, 195.

⁵ იქვე, 165-166.

⁶ იქვე, 171-172.

სელექციის, მესხიერების რევიზიის პრობლემაც – რა უნდა შინარჩუნონ თავიანთი კულტურული წარსულიდან და რა უნდა შეიძინონ ახალ, მულტიკულტურულ გარემოში?! წარსულზე ორიენტაცია მთხრობელს ანიჭებს განსაკუთრებულ სტატუსს. ის ერთსა და იმავე დროს არის ინდივიდიც და კულტურის სიმბოლოც.⁷ წარსულში ჩანარტები, შესაძლოა, იყოს ავტობიოგრაფიული, მაგრამ სინამდვილეში, ეს კოლექტიურის და პირადულის თანაგადმოცემის მცდელობაა, ეს წარსულის გადმოცემის „სიმბოლური ავტობიოგრაფია“, შეიძლება ითქვას, „ავტობიოგრაფია მრავლობითში“.⁸

რა ინახავს წარსულის ხსოვნას?

ეთოსი არის შემკვრელი, მთავარი კავშირი პოსტკოლონიურ ლიტერატურაში. ესაა ავტოქტონური საზოგადოებისთვის დამახასიათებელი განსაკუთრებული კულტურული მახასიათებელი, რომელიც განსაზღვრავს არა მხოლოდ შიდაკულტურული ელემენტების ურთიერთმიმართების პრინციპებს, არამედ მათ შინაარსსაც; ესაა წამყვანი იდეალების, ღირებულებების სისტემა, კულტურის კვინტესენცია. ეთოსი მართავს ამ ნაწარმოებებში საგანთა საკრალურობას, კავშირს ხილულსა და უხილავ სამყაროებს შორის, ცოცხლებსა და მიცვალებულებს შორის...⁹ შიდაკულტურული ელემენტების უნიკალურ კონფიგურაციას სწორედ კულტურის ეთოსი ამთლიანებს. ეთოსი ამ ტიპის ნაწარმოებებში ხშირად რომელიმე ტიპობრივ პერსონაჟს, ხასიათს უკავშირდება, რაც კულტურული ღირებულებების სისტემის გარანტიად გვევლინება ტექსტში და ქმნის ლირიზმით გაჟღერებულ გრძნობად ფსიქოლოგიურ ატმოსფეროს. ეთოსი ნაწარმოების ძირითადი ხმაა, რომელიც ხელშესახები დაპირისპირებებით წარმოაჩენს ავტორის პოზიციას. მიუხედავად პოლიფონიურობისა, ნაწარმოების ლიტერატურულ კონტექსტში ავტორის ვინაობის და მისი სამყაროს განმსაზღვრელი ელემენტები შემოდის ლიტერატურულ არეალში და ესეც პოსტკოლონიური ლიტერატურის მყარი ნიშანია.¹⁰ მწერლის შინაგანი „მე“ მხატვრულ ცნობიერებაში ასახული მისი მასაზრდოებელი კულტურის მაჩვენებელია.

⁷ მურა 2012, 144.

⁸ იქვე, 172.

⁹ იქვე, 157.

¹⁰ იქვე, 159.

შინაგანი ხმის გადმოცემა ფორმისა და თემატიკის დიდი მრავალფეროვნებით არის აღბეჭდილი. მკვლევართა ნაწილი წინააღმდეგობის მოძრაობის ნაწილად აღიქვამს კოლონიური და საწყისი პერიოდის პოსტ-კოლონიური ლიტერატურული ნაწარმოებების სცენარების ე.წ. ანტაგონისტურ სტრუქტურას, როცა ორ ძალას შორის კონფლიქტის წარმოჩენისას ერთი მათგანი გაიგივებულია სიკეთესთან, მეორე – ბოროტებასთან, მათი დაპირისპირება, რომელიც ეთიკისა და მორალის თვალსაზრისით თანასწორ პირობებში არ მიმდინარეობს, ხშირად მაღალფარდოვანი მტკიცებებით გამოირჩევა, განსაკუთრებით, ფასეულობათა სისტემასთან დაკავშირებით და ხანდახან ცოტა ნაძალადევი, ზოგჯერ კარიკატურული ნიშნებიც ახასიათებს. ეთოსი ამ შემთხვევაში ეყრდნობა ხოლმე ხელშესახებ დაპირისპირებებს.¹¹

XX საუკუნის დასაწყისის არაბი მოდერნისტების თაობის ცნობილი პროზაიკოსისა და დრამატურგის ჰუსეინ თავფიკ ისმაილ ალ-ჰაქიმის მცირე ფორმატის რომანი¹² „ჩიტი აღმოსავლეთიდან“ ტიპური პოსტ-კოლონიური სცენარით დაწერილი ნაწარმოებია, აღმოსავლურ-დასავლური ურთიერთობების თემას რომ ეძღვნება (კონკრეტულად, ახლო აღმოსავლეთისა და ევროპის)¹³ და, როგორც არაბული ლიტერატურის კრიტიკოსები აღნიშნავენ, არაბულ ენაზე დაწერილ ერთ-ერთ პირველ მხატვრულ ნაწარმოებად ითვლება (იგი 1938 წელს გამოქვეყნდა), რომელიც

¹¹ მურა 2012, 158-159.

¹² დასავლური ლიტერატურული მოდელებიდან გადმოღებული ჟანრები გარკვეულ მოდიფიკაციას განიცდიან ავტოქტონურ ლიტერატურებში. ფორმიდან ფორმაზე გადასვლა ჟანრების გარდაქმნას იწვევს პოსტკოლონიურ ლიტერატურაში. დასავლური ლიტერატურული ჟანრის გათავისება ხშირად მთავრდება ჟანრული გაურკვევლობით. მურა 2012, 173. ჩვენს შემთხვევაში თავფიკ ალ-ჰაქიმის ნაწარმოები „ჩიტი აღმოსავლეთიდან“ ლიტერატურულ კრიტიკასა და სამეცნიერო ლიტერატურაში მოიხსენიება ხან როგორც მოთხრობა ან ნოველა, ხან მცირე ფორმატის რომანი და ხან კი როგორც ავტობიოგრაფიული, თვითგანვითარების ჟანრის ნაწარმოები (Arabic Bildungsroman). Al-Mousa 1993, 223.

¹³ აღმოსავლურ-დასავლური ურთიერთობების თემა ეგვიპტელი მოდერნისტებისთვის, რომელთა დიდი ნაწილი საფრანგეთთან მჭიდრო კულტურული და საგანმანათლებლო კავშირებით არის დაკავშირებული, ახალი და უცხო არაა, მაგალითისათვის, ტაჰა ჰუსეინის 1935 წ. ამავე თემაზე დაწერილი რომანი „ადიბი“ და სხვ. Lamourette 1978, 255-257.

ევროპაში განათლებამიღებული არაბი ახალგაზრდობის ფსიქოლოგიურ პრობლემებს ეხება. რომანი ზნეობრივი პათოსის მატარებელია და მასში მწვავედ დაისმის საკუთარი თავისა და ადგილის პოვნის პრობლემა.

ავტორი საკუთარი ბიოგრაფიული გზით ამ ორი კულტურის ზღვარზე გადის – ევროპული განათლება (საფრანგეთში, პარიზში), აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ხშირი მონაცვლეობა მის ცხოვრებაში, ბუნებრივია, მას კულტურული ზეგავლენის სივრცეში აქცევს, რაც აისახება კიდევ მწერლის მხატვრულ შემოქმედებაში.

„ჩიტი აღმოსავლეთიდან“ ავტობიოგრაფიული გამოცდილებით დაწერილი ნაწარმოებია და 1925 წ. პარიზში, იურისპუდენციაში სადოქტორო განათლების მისაღებად თავფიკ ალ-ჰაქიმის გამგზავრების რეალურ მოვლენებს აღწერს, როცა პარიზში ჩასული მწერალი იურისპრუდენციის ნაცვლად ლიტერატურის, მუსიკისა და ხელოვნების ტყვეობაში აღმოჩნდა.¹⁴ ნაწარმოების მთავარი გმირი – პარიზში განათლების მისაღებად ჩასული ახალგაზრდა ეგვიპტელი მუჰსინის პროტოტიპი სწორედ თავად თავფიკ ალ-ჰაქიმია, მისი სასიყვარულო ისტორიაც პარიზის ოდეონის თეატრის მოლარე გოგოსთან ასევე მწერლის რეალური ცხოვრების ეპიზოდია, რომელიც მან ჯერ პიესად აქცია („სალაროს სარკმლის წინ“, ასე ერქვა პიესას, რომელიც 1926 წელს ფრანგულად დაწერა და მოგვიანებით, 1935 წელს, იგი არაბულად თარგმნა პუბლიცისტმა აჰმად ას-სავი მუჰამედმა.¹⁵ პიესა იმითაა საინტერესო, რომ ის თავფიკ ალ-ჰაქიმის პირველი დრამატურგიული მცდელობაა), ხოლო შემდეგ ეს ისტორია ერთ-ერთ მთავარ სიუჟეტურ ხაზად დაუდო თავის მცირე ფორმატის რომანს „ჩიტი აღმოსავლეთიდან“.

აღმოსავლურ-დასავლური კულტურების დაპირისპირებაში თავფიკ ალ-ჰაქიმი განსაკუთრებულ აქცენტს დასავლეთის მატერიალისტურ ბუნებასა და აღმოსავლეთის სულიერებაზე აკეთებს.¹⁶ ამ თვალსაზრისით შედარებები და ურთიერთწინააღმდეგობრივი განსხვავებები თვალში საცემია, ერთი მხრივ, რომანის მთავარ გმირ მუჰსინსა და მის ფრანგ მეგობარ ანდრეის, მეორე მხრივ, მუჰსინსა და მის შეყვარებულ, ოდეონის თეატრის სალაროს მოლარე გოგო სუზის შორის ურთიერთობების ყოველ წვრილმანში.

¹⁴ . 52 , 2011 هاجي ، آهم

¹⁵ იქვე, 51.

¹⁶ იქვე, 52.

ამგვარი კონტრასტების წინ წამოსანევად, მაგალითად, ძალიან სახასიათოა პარიზში ჩასული მუჰსინის მღელვარება ეკლესიაში შესვლის მომენტში, რაც ანდრეისთვის, მისი ფრანგი მეგობრისთვის, სრულიად გაუგებარი და ცოტა კომიკურიც კია:

„მუჰსინი ეკლესიაში შევიდა. მანამდე ეკლესიაში არასდროს ყოფილა, არც რომელიმე ქრისტიანი მიცვალებულის პანაშვიდს დასწრებია. არ უნახავს, როგორი ღვთისმსახურება ტარდება ეკლესიაში, ან წირვას რა მოსდევს. მოწინება დაეუფლა. ეკლესიის ზღურბლზე გადაბიჯებით, მოეჩვენა, რომ მინას მოსწყდა და სხვა ატმოსფეროში ამაღლდა. იმ ატმოსფეროს თავისი სურნელი, თავისი შუქი ჰქონდა!.. აქაც ზუსტად იგივე კრძალვა და რიდი, იგივე გრძნობა ახლდა, რაც კაიროში, საიდა ზეინაბის მეჩეთში შესვლისას შეიპყრობდა ხოლმე... აქაც იგივე სიმშვიდე, კუთხეებში სიბნელე, მოციაგე მკრთალი შუქი ამ ადგილას ჰაერში მოფარფატე სულებს ნააგავს... მართლაც, ღვთის სახლი ყველგან და ყოველთვის ღვთის სახლია!..“¹⁷

ფრანგ ანდრეის არ ესმის, რატომ საყვედურობს მეგობარი და რატომ სჭირდება მას ტაძარში შესვლისთვის წინასწარი შემზადება:

„– ო, შე აღმოსავლელი ჩიტო! თავს ეკლესიაში შესასვლელად ამზადებ? ეს რას ნიშნავს? რა, ჩვენ იქ სხვაგვარად შევდივართ?! განა კაფეშიც ისევე არ შედიხარ? რა განსხვავებაა?! ისიც საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილია და ესეც!.. იქ არღანია და აქ ორკესტრი!..“

მუჰსინს მისთვის ყურადღება არ მიუქცევია, ისე წაიჩურჩულა:

– კი მაგრამ, იქ ხომ ცაა!.. კაცისთვის ყოველ წამს ამაღლება განაძნელი არაა?! ეს მართლა ძალისხმევას თხოულობს!

ფრანგს ეტყობოდა, რომ მუჰსინის არ ესმოდა, თუმცა შეკითხვით თავი აღარ დაუღლია“¹⁸

მუჰსინისთვის ცხოვრების ულამაზესი წუთები სატრფოს დანახვის მოლოდინში ოდენონის თეატრის სალაროს წინ დგომაა, თან იცის, რომ გოგო ისე ჩაუვლის, სიტყვასაც არ ეტყვის. მისი მეგობარი ფრანგისთვის კი ის რეალობას მოწყვეტილი, ფანტაზიური კაცია და ეს მისი ხვედრია!... საჭიროზე მეტად მეოცნებეობა კი მისი წარუმატებლობის მიზეზია.¹⁹ მუჰსინს წარსულიდან ხშირად ესახება თვალწინ ერთი სურათი:

¹⁷ .11 :2004 الحكي

¹⁸ იქვე, 15.

¹⁹ იქვე, 36.

„კაიროში, საიდა ზეინაბის უბანში მდებარე „ჰაჯ შეჰათას“ ყავახანა წარმოუდგა თვალწინ. გაახსენდა ბიძამისის კაპიტან სელიმის სათობით ჯდომა ყავახანის შესასვლელში, თავისი სატრფოს სანეიას სახლს თვალმოუცილებლად რომ მისჩერებოდა იმ იმედით, იქნებ დარაბებს მიღმა მისი აბრეშუმის კაბის მწვანე ფერისთვის დაეკრა თვალი... მუჰსინი მაშინვე მიხვდა, რომ ახლა, ოდენის თეატრის წინ ქუჩაზე იმავეს აკეთებდა, რასაც სელიმი წლების წინ სალამას ქუჩაზე... ნუთუ შემთხვევითი დამთხვევაა? თუ სისხლში აქვთ რაღაც?... არაფერი იცოდა, გარდა იმისა, რომ რაღაც ძალას გრძნობდა, სატრფოსთან ახლოს ჯდომას რომ აიძულებდა... და რომ მას თავად ეს სიახლოვე უყვარდა...“²⁰

სელიმის აჩრდილი გონებაში კიდევ ერთხელ წარმოუდგა. ის ახლა მისი ერთ-ერთი ნათესავის ქმარია, ორი პატარა ვაჟის მამა. სასაზღვრო დაცვის დეპარტამენტში სამხედრო პოსტი დაუკავებია, ხორცსავსე სხეული გახდომია და პატივცემული ლიპიც დაუდგია. მისი აბრეხილი ულვაშები კი დროს ძირს დაუშვია. ამ კაცის ცხოვრებას ადამიანური მოდგმის მილიონობით სხვა ჭიანჭველის ცხოვრების ჩვეული კალაპოტი მიუღია, საათობით ჯდომას „შეჰათას“ ყავახანაში ისე ჩაუვლია, ხილული კვალი მის ცხოვრებაში არ დაუტოვებია. ნარსულის ოცნებათა წყალუხვი ტბიდან დრო გადმოღვრილა, სელიმის თავიდან სანეიას სურათი წარბოცილა, თუმცა, გულის სიღრმეში, დღეს რომ მან თავისი ცხოვრების საუკეთესო საათები მოიძიოს, იმაზე ტკბილ და ნეტარ წუთებს, იმედსა და უიმედობას შორის ხანგრძლივად ჯდომაში, სანეიას ფანჯრისთვის თვალმოუცილებლად ყურებაში რომ გაფრენილან და ქარს გაჰყოლიან, ვერ აღმოაჩენს! ეს ტკბილ-მწარე მოლოდინი, – რაღაც ლამაზის მოლოდინი, რომელიც ეიმედება, რომ მოხდება და არკი ხდება, სელიმის გულს რომ დაუფლებოდა, ყველას გულს რომ იპყრობს ამქვეყნად, – უნმინდეს გრძნობათაგანია... და რაღა მნიშვნელობა აქვს ამის შემდეგ, შეყვარებულთა შორის შეხვედრას რა მოჰყვება?!..

ეს გულის ფანცქალი, სელიმის მთელ არსებას რომ მოიცავდა ხოლმე ყოველთვის, როცა კი დარაბებს მიღმა ქალის აჩრდილს მოჰკრავდა თვალს, ეს უსაზღვრო მოთმინება ყავახანაში ამ ჩრდილის დანახვის მოლოდინში – ესაა სწორედ სიყვარულის სილამაზე!²¹

²⁰ .44, 2004 الحكي

²¹ იქვე, 46.

მუჰსინისთვის ოდენონის თეატრის სალაროში მჯდარი სუზი „ათას ერთი ლამის“ კომპიდან მომზირალი მზეთუნახავია და ასეც აღუნერს მას ანდრეის.

„თავის სარკმელში ვხედავ, ხალხს გადმოსცქერის თავისი ფირუზისფერი თვალებით. ისინი ჩაივლიან მის წინ ერთიმეორის მიყოლებით, ყველა ჯურის, ყველა ფენის... მათ შორის ჩემსავით ლატაკიც და მეფეებივით შეძლებულიც, ლამაზიც და უგვანოც, ხნიერიც და ახალგაზრდაც... მათ შორის ბედნიერიც არიან და უბედურნიც, კეთილნიც და ბოროტნიც, მამაცნიც და ჯაბანნიც... გაბედულიც და მორცხვიც... დიახ! მის წინ ყოველდღე გადის ეს პროცესია, ის კი თავისი სარკმლიდან იღიმება დროდადრო... და არავინ უწყის მისი გულის საიდუმლო!“²²

ფრანგს კი მის მონაცოლზე მხოლოდ ეღიმება, რადგან სიყვარულის ასეთი ხედვა მხოლოდ „აღმოსავლური ფილოსოფია“ მისთვის და „თავისი სამრეკლოდან“ პასუხობს:

„ის ისეთივე გოგოა, როგორც სხვა ყველა!.. იმას აკეთებს, რასაც ათასობით სხვა... და ეს ისაა, ვინც შენ „ათას ერთი ლამის“ სასახლეში დაასახლეს და იმ თვალუნვდენელი სიმაღლიდან მისი ფანჯრის ქვეშ მიმწყდარი ხალხის პროცესიებისთვის ზემოდან გადმოახედეს!.. ო, ჩემო მეგობარო!.. საქმე არც ისე სერიოზულადაა, შენ რომ წარმოგედგინა!.. ქალის მკლავებში მოქცევა იოლი საქმეა და ამდენ დროს, ოცნებასა და განსჯა-ჭვრეტას არ საჭიროებს!..“²³

რეალობის პირისპირ დარჩენილი აღმოსავლელი იმედგაცრუებულია. ის თავს მიწაზე დაშვებული ადამივით გრძნობს.

„მიწას აქვს თავისი სიამენიც და ტკივილებიც!... როდესაც ადამი მიწაზე დაეშვა, სრულიად სხვაგვარმა სიტკბოებამ და სატანჯველმა წაღვეკა...“²⁴

„ახალგაზრდა კაცს მიწაზე დანარცხების შეგრძნება დაეუფლა. საგანთა ფასეულობები მის თვალში ნელ-ნელა გაფერმკრთალდა, თითქოს ცხოვრებას საფარველი შემოეცალა და უბადრუკი მასალისგან ჩამოსხმული შიშველი ქანდაკებასავით წარმოუდგა!.. მუჰსინმა

²² .37, 2004 الحكي

²³ იქვე, 93.

²⁴ იქვე, 94.

სულში ისეთი სიცარიელე იგრძნო, აღარ იცოდა, დღეის იქით ამას რა შეავსებდა...²⁵

აქ კი შემოდის ავტორის იმპერსონალური ხმა, რომელიც ერთი უწყინარი, ჩანართი ფრაზით ამჟღავნებს საკუთარ პოზიციას და დამოკიდებულებას რომანის პროტაგონისტისადმი.

„ოჰ, ეს სინამდვილის პირისპირ მოულოდნელად დარჩენილი მეოცნებენი!.. დიახ, სწორედ რომ მოულოდნელად, სანამ დრო მიეცემათ, რომ ეს სინამდვილე ოცნებათა მოქარგულ ხალათში კარგად გახვიონ!. ისინი აღიქვამენ უცხო სხეულსა და შიშველ მატერიას და არ იციან, რა უყონ მას!.. სინამდვილე მართლაც ის ვალუტაა, ოცნებათა სამეფოში მიმოქცევაში რომ არ გამოიყენება!..“²⁶

პარიზში ახლად მოხვედრილი მუჰსინისთვის მიუღებელია პარიზელი შეყვარებული გოგო-ბიჭების საჯაროდ ხვევნა-კოცნა ისე, როგორც ეს პარიზელებს სჩვევიათ – მაცქერალსა თუ გამკიცხველს რომ არად დაგიდევენ!.. ეგვიპტელი თავს იბრუნებს მათგან, რადგან წინააღმდეგია გრძნობების ქუჩებსა და შესახვევებში გამოფენისა და გათელვის, მიაჩნია, რომ შეყვარებულებს გრძნობათა გულში შენახვა მართებთ იმგვარად, როგორც ნიჟარაში ინახება მარგალიტი...²⁷ თუმცა სუზისთან რომანის გაბმის შემდეგ თავადაც უბნის კინოში დადის შეყვარებულთან ერთად მისი სამუშაო დღის შემდეგ, ერთმანეთს მიკრულნი სხედან და სიბნელეში ჰკოცნიან ერთმანეთს ზუსტად ისე, როგორც მათ გარშემო ხვევნა-კოცნა აქვთ გაჩაღებული სხვებს... მუჰსინს ახსენდება თავისი პირველი განცდები, პარიზის ქუჩაში შეყვარებულთა ხვევნა-კოცნის დანახვას რომ მოჰყვა და მაშინ მან ეს სიყვარულის სინმინდის დამცირებად მიიჩნია. თავადაც გაკვირვებულია და საკუთარ თავს ეკითხება: რა შეიცვალა?!

„სიყვარულის გემო, აი რა შეიცვალა!.. ვაშლი ვაშლია, მაგრამ ახალი მინის ვაშლი... მინიერი ვაშლი ტკბილია, თუმცა შიგნით მატლი ჰყავს!..“²⁸ „მან ახლა სწორედ ამ გოგოს წყალობით იცის ის, რაც მანამდე არ იცოდა!.. – მინიური სამოთხე, რომლის გასაღებებიც ჩააბარა და რომლის მათრობელა ღვინოც აგემა!..“²⁹

²⁵ იქვე, 93.

²⁶ იქვე, 92.

²⁷ იქვე, 42.

²⁸ იქვე, 95.

²⁹ იქვე, 105.

აღმოსავლურ-დასავლური რომანი ძალიან ხანმოკლე გამოდგა. ის, რაც მუჰსინის ცხოვრების არსი ეგონა, სუზისთვის მხოლოდ ხანმოკლე გართობა აღმოჩნდა. მუჰსინის ამ სიყვარულიდან, რომელიც ლამაზ, მინიურ სამოთხედ ესახებოდა, უბადრუკი, უხამსი კომედია შერჩა ხელთ. ის იმედგაცრუებულთა, თუმცა საკუთარ თავს უფრო ადანაშაულებს მეოცნებეობისთვის, ვიდრე სუზის – რეალისტობისთვის.

„არ იფიქრო, თითქოს შენზე გაბრაზებული ვარ!.. პირიქით!.. შენი უფლებაა, გაგეკეთებინა ის, რაც გააკეთე!.. ცხოვრება შენთვის ტკბობის საგანია!.. მე მთელი გულით მინდა შენი სიამოვნება და პატივისცემის ნიშნად შენთვის მორთმეული ჩემი გული, – შენ რომ ბუხარში მოისროლე, – არ მენანება!.. ყველა შემთხვევაში, ის შენ გეკუთვნის!.. ის შენ გქონდა და ის უყავი, რაც მოგესურვა!.. ახლა ტკივილს მხოლოდ ჩემი ცხოვრება მაყენებს ამ ყველაფრის შემდეგ!.. ზედმეტად გადავიჩეხე ოცნებებში და შენ მთელ ჩემს სამოთხედ დაგსახე!.. ამ წარმოსახვაში ვცხოვრობდი და იოლი არაა ჩემთვის ასე მალე გადავსახლდე სხვაგან!.. მე იმ ერეტიკოსს ვგავარ, ახლახან რომ გამოაძევეს რწმენის სამოთხიდან, მიუსაფრად დაეხეტება თავისი გულით და აღარ იცის, სად დააფანოს იგი... ის ჰგავს ამ ცხოვრების მანანწალას, დილა რომ გაუთენდება, ფეხები იქით წაიღებს, საითაც თავში აზრად მოუვა, სანამ არ დაულამდება და ამ თავისი გულიანად ისევ რწმენის კედლებს შეაფარებს თავს, ფრიზების ქვეშ მიეგდება...“³⁰

მიუხედავად ახალგაზრდული ასაკისა, საკუთარი წარსული და მისი ერთგვარი ანამნეზისი მოგონებების სახით უცხოობაში აღმოჩენილი მუჰსინისთვის ანმყოს ორიენტირია. დაპირისპირებების სიმკვეთრისთვის ეს წარსული სივრცითაც არის შემოსაზღვრული – ის ეგვიპტეს, კაიროს, საიდა ზეინაბსა და მშობლიურ რწმენას, კულტურას, მის ღირებულებებსა და აურას უკავშირდება.³¹ ეთოსი, რომელიც წარმართავს ამ ნაწარმოებში საგანთა საკრალურობას, კრავს და ამთლიანებს მთავარი გმირის სული-

³⁰ იქვე, 110.

³¹ როგორც ჩანს, საიდა ზეინაბის მეჩეთი ძველი ისლამური კაიროს სულის მატარებელია თავფიკ ალ-ჰაქიმის თაობის ბევრი მოდერნისტი ეგვიპტელი მწერლისთვის. იაჰია ჰაკკის ასევე აღმოსავლურ-დასავლური ურთიერთმომართებების თემაზე დაწერილი ცნობილი რომანის „უმე ჰაშიმის კანდელის“ ეთოსიც სწორედ მას უკავშირდება, ისევე როგორც ბევრი სხვა ცნობილი ეგვიპტელი რომანისტის მხატვრული ნაწარმოებებისა. Vial 1969, 151-153.

ერი სამყაროს შემადგენელ ელემენტებს, ეხმარება და მხნეობას აძლევს მას სულიერი კრიზისის ჟამს, ეს საიდა ზეინაბის ხატებაა.³²

„დიახ, მუჰსინი მართლაც ყოველთვის გრძნობდა, რომ მხოლოდ დედამინაზე როდი ცხოვრობდა, მისი ცხოვრება ზეცასაც სწვდებოდა! ზეცის მკვიდრთა შორის მას მეგობრები, საყვარელი ადამიანები და მფარველი წმინდანები ეგულებოდნენ!.. ის ვერ დაივიწყებდა განწმენდილ საიდა ზეინაბს და მის წყალობას განსაცდელების ჟამს... მას რეალური, ხორციელი არსებობა ჰქონდა ახალგაზრდა კაცის ცხოვრებაში. რამდენიც კი გასაჭირში ჩავარდნილა, მაშინვე საიდა ზეინაბის აკლდამის მოოქროვილ ცხაურთან პოულობდა შვებას!.. ყოველი წარმატება, რაც კი ცხოვრებაში მოუპოვებია, მისი ხელიდან იყო გამოსული, ყოველი თანაგრძნობა – მის თვალთა მზერიდან, ბედის ყოველი გაღიმება – მხოლოდ მის ბაგეთა ღიმილი იყო!.. მუჰსინს წარმოსახვაში წარმოდგენილი ჰქონდა მისი ხატება, მისი სახე, მისი ნაკვთები... სწამდა, რომ ის ზეცაში თეთრ ხალათში იყო გამონყობილი, მუდამ დაჰყურებდა, მფარველობდა მას და თავის საზრუნავად ექცია... თითქოს მის გარდა სხვა საქმე არც ჰქონიაო!..

თუმცა იყო საათები, როცა ცხოვრება ჯოჯოხეთად ექცეოდა ხოლმე და სასტიკი გარემოებანი არ ინდობდა. მაშინ თვლიდა, რომ საიდა ზეინაბმა დაივიწყა იგი და მაშინვე ხვდებოდა, იმწამსვე ახსენდებოდა, რომ ეს ის საათები იყო და ის გარემოებები, როცა თავად მას დაევიწყებინა საიდა ზეინაბი!.. დიახ, საიდა ზეინაბი მხოლოდ იმას ივინყებდა, ვისაც თვითონ ავინყდებოდა იგი!.. ჩვენ, მიწის მკვიდრნი, ხანდახან დავკავდებით ხოლმე მოულოდნელად მოსული გამარჯვებით ან ამქვეყნიური სიამეებითა და სიტკბოებით და პატივმოყვარეობა თვალებს გვიხვევს... გვავინყდება ჩვენი სულები, ზეცა და მისი მკვიდრნი... სწორედ ამ დროს ზეცაც მიგვატოვებს ხოლმე ჩვენს მიწიერ უსუსურებასა და არარაობაში, ჩვენს ცივ მარტოობაში; ჩვენ კი მხოლოდ მაშინ გამოვიღვიძებთ ხოლმე და დავინახავთ, სადამდე მივსულვართ, როცა მხურვალე ნუ-

³² საიდა ზეინაბი – იგულისხმება ზეინაბ ბინთ ალის – მოციქულ მუჰამედის ქალიშვილის, ფატიმასა და მეოთხე მართლმორწმუნე ხალიფა ალის (შიიტთა პირველი იმამის) ქალიშვილი, რომლის სახელზე აგებული მეჩეთი კაიროს ძველ უბანში ძველი კაიროს სახეა. ზეინაბი ცნობილია ასევე მეტსახელებით: უმ ალ-მასაქინ და უმ ალ-ყავაჯიზ – ლატაკთა, უპოვართა დედა.

გეში და ზეციური თანაგრძნობა დაგვჭირდება!.. ახალგაზრდა კაცს ეს ყველაფერი გაახსენდა... საიდა ზეინაბის მეჩეთი სწორედ ის ადგილი იყო, სადაც ის თავის დღეებს ატარებდა სწავლის დროს. საიდა ზეინაბი იყო ის, ვინც წიგნის ფურცლებს გადაუშლიდა ხოლმე, როგორც მას ეჩვენებოდა; ის იყო, ვინც ანუგეშებდა და მოთმინებას ასწავლიდა, სიმტკიცეს უნერგავდა; თავისი ნაზი, თხელი თითის წვერებით უმშრალებდა პირველი სიყვარულის ცრემლებს, უამებდა პირველ ტკივილებს... დიახ, ის მარტო არ იყო!.. აჰ, რა ძლიერია ადამიანი, როდესაც სწამს, რომ მას მეგობარი და შემწე ჰყავს ზეცის მკვიდრთა შორის!.. მუჰსინი საიდა ზეინაბს, როგორც პასუხისმგებლობა-მოვალეობათა თავის ხვედრს, ისე დაატარებდა... თუ სადმე წაიფორხილებდა, ეს იმის ბრალი იყო, რომ საიდა ზეინაბი არ იყო მასთან და ალბათ ეს წარუმატებლობაც საიდა ზეინაბს, მუჰსინმა რომ არ იცოდა, რაღაც ისეთი სიბრძნისთვის უნდოდა... თუკი საკუთარ იმედებს რამეს დაუკავშირებდა, თავად უღონო და სუსტი, საიდა ზეინაბისკენ მიეშურებოდა, რომ ის გვერდით დასდგომოდა და თავისი ჩურჩული მისი ჩურჩულისთვის, თავისი ხმა მისი ხმისთვის აეყოლებინა უფლისთვის მუდარისას!.. ეს მართლაც მშვენიერი განცდა და შვებისმომგვრელი რწმენა იყო!.. მუჰსინს ერთი წამით მაინც რომ ეგრძნო სრული მარტობა, ზეცის არარსებობა, იგი უნაყოფო, ხრიოკ ადგილად რომ წარმოედგინა და არა უზენაესი არსებებით დასახლებულ ადგილად, რომელთანაც ის თავისი სიცოცხლით იყო დაკავშირებული, მხოლოდ მიწის ანაბარად რომ დარჩენილიყო სამუდამოდ, ნამდვილად არ იცოდა, როგორ აიტანდა ცხოვრებას ერთი დღეც კი!³³

უცხოობაში, ორი განსხვავებული კულტურის ზღვარზე მყოფი და დაბნეული, მუჰსინი ნატრობს ზეცად მყოფი თავისი მფარველის დაშვებას მიწაზე და მისი ხელის შეხებას მხარზე, მაშინ ალბათ ფეხი არ აერეოდა ამ ახალ, მისთვის უჩვეულო ცხოვრების რიტმში.

სისხლიანი სცენა წარსულიდან, სწორედ ის ჩანართია რომანში, რომელიც ავტობიოგრაფიული კი არის, მაგრამ, სინამდვილეში, როგორც ზემოთაც აღვნიშნე, კოლექტიურის და პირადულის თანაგადმოცემის მცდელობაა, „ავტობიოგრაფია მრავლობითში“. კერძოდ, სცენა ეგვიპტის 1919 წლის რევოლუციისა.

„მაშინ მუჰსინს 20 წელი არ შესრულებოდა. მამამისს, იურისკონსულტს, შვილის ადვოკატობა უნდოდა, მაგრამ ხედავდა, რომ მას გული ხელოვნებისკენ, ლიტერატურისკენ მიუწევდა...“

³³ .80-78 ,2004 الحكاية

ამრიგად, მუჰსინის მისია რევოლუციის პერიოდში ეროვნული სიმღერების წერა გახდა, რომელთაც თავადვე ასრულებდა და მისი მეგობრები – კაიროს ახალგაზრდობა გაბედულად მღეროდა ციხის გისოსებს მიღმა. თავად მას ხელში იარაღი არასდროს სჭერია. მისი იარაღი გაბედულება იყო, ხალხმრავალ გამოსვლებზე ანთებული გული და საგმირო ეროვნული სიმღერები...

ერთ დღეს კი ისეთი სანახაობა ნახა ახლოდან, რომლის კვალი მთელი ცხოვრება გაჰყვა. მარტო მიმავალი ახალგაზრდა ბრიტანელი ჯარისკაცი დაინახა, რომელიც აჯანყებულებმა შენიშნეს, გარს შემოერთყენენ და ცემა დაუწყეს – სათითაოდ ურტყამდნენ რკინის ჯოხებს თავში. თავი გაუხეთქეს და ბრიტანელი უსულოდ დაეცა... სახე სისხლით ჰქონდა მოსვრილი, იმ ადგილას ყველგან მისი ტვინი იყო დასხმული...

ახალგაზრდა მუჰსინს გული შეუწუხდა, თავბრუსხვევამ შეიპყრო, კინალამ გონება დაკარგა... ტყვიამფრქვევებით შეიარაღებული ბრიტანული ჯარის გამოჩენაზე აჯანყებულები ბნელ მოსახვევებში გაიფანტნენ. მუჰსინი დარჩა ზურგიტკედილზე აკრული, თვალმოუცილებლად მისჩერებოდა ამ ყველაფერს... მხოლოდ შემთხვევის წყალობა იყო, ბრიტანელმა ჯარისკაცებმა რომ ვერ შენიშნეს... გონს რომ მოეგო, კი არ გაიქცა, გაფრინდა, მიტოვებულ ქუჩებში მიცვალებულთა გვამებზე ფეხით გადავლით უშველა თავს...

სისხლში მოთხვრილი ახალგაზრდა ჯარისკაცის სახე არ ტოვებდა მის წარმოსახვას... აღარ ახსოვდა, რომ ის მისი მტერი იყო... მისი სამშობლოს მტერი იყო!.. მხოლოდ ის სევდიანი სურათი ახსენდებოდა, იმ მხეცური სიკვდილის სცენა...³⁴

წარსულის ამგვარი წარმოჩენით კარგად ჩანს თავფიკ ალ-ჰაქიმის, როგორც მწერლის ხმა, რომელიც რევოლუციურ პათოსს არაა აყოლილი, ეგვიპტელი ხალხის ბრძოლა ინგლისელი დამპყრობლების, ბრიტანული მმართველობის რეჟიმის წინააღმდეგ უპირობოდ სინმინდის შარავანდედით არა აქვს შემოსილი, ჯალათისა და მსხვერპლის როლები წინასწარ არა აქვს განაწილებული, იდეოლოგიურ არჩევანს თავს არიდებს და კოლექტიური სისასტიკის სცენებში, სადაც, წესით, თითქოს კონკრეტული დამნაშავე არ იძებნება ხოლმე, ვისაც პასუხი მოეკითხება ამგვარ

³⁴ .14, 2004 الحكي

სიმხეცეზე, ის საკუთარ წილ შინაგან პასუხისმგებლობას გრძნობს, რაც მის ქვეცნობიერში გადადის და სიზმრისეულ კომმარებად ევლინება, საკუთარ თავს მკვლელობაში ბრალდებულად ხედავს, ხელები სისხლში აქვს მოსვრილი და განწირული საკუთარი უდანაშაულობის მტკიცებას ცდილობს...

„სიზმრისეული მოვლენები ბუნებრივი იყო და ლოგიკური...“

მუჰსინმა საკუთარი თავი მკვლელობაში ბრალდებული ნახა. ნახა თავისი მსხვერპლი – კაცი, რომლის არც გვარი იცოდა და არც სახელი...

რა იარაღი გამოიყენა დანაშაულისას?! ან რა იყო ამ ყველაფრის მიზეზი?.. არაფერი იცოდა გარდა იმისა, რომ ბრალდებული იყო, ხელები სისხლში ჰქონდა მოსვრილი და რკინის ხელბორკილით შეკრული... მერე ძილიდან გამოფხიზლებულმა აღმოაჩინა, რომ ყვიროდა: „მე უდანაშაულო ვარ, უდანაშაულო!“...

ჯერ ისევ ღამე იყო. ადგა და შუქი აანთო, რომ საკუთარი ხელებისთვის დაეხედა... ნუთუ ეს სიზმარი არ იყო?! ნუთუ მართლა მკვლელია? შემდეგ რა მოხდება?... ნუთუ ძილის წინ მწუხრის ლოცვა არ შეუსრულებია?!

სისხლის დანახვა მართლა აუტანელი იყო მისთვის...“³⁵

ავტორის ასეთივე არაერთმნიშვნელოვანი და არაპათეტიკური პოზიცია ჩანს მთავარი გმირის, მუჰსინის სხვა მოგონებაშიც, რომელსაც პარიზის გარეუბანში ნაქირავებ სახლში ფრანგი ბებია-შვილიშვილის დიალოგი გამოიხმობს წარსულიდან:

„– ახლა რა გავაკეთო?“

– ბოშებს შეებრძოლე!

– მე მათ უკვე შევებრძოლე...

– მაშინ უამბე მუსიო მუჰსინს, როგორ სურდათ გერმანელებს პარიზის დანგრევა!.. გახსოვს, რა მოგიყევი ამის შესახებ?..“

ბავშვი აჭიჭყინდა და განერვიულებულმა წამოიტირა. შემდეგ ნელა გაემართა მუჰსინისკენ და შეაჩერდა, მერე პატარა ხელი მაგიდაზე გადაშლილი წიგნისკენ გაიშვირა და სურათების ძებნაში ფურცლების გადაშლა დაიწყო. მუჰსინი არც განძრეულა, მისი გონება სხვაგან ქროდა, მზერა გაშეშებოდა, არაფრისკენ იყო მიპყრობილი, მხოლოდ საკუთარ თავს ეკითხებოდა გულში:

³⁵ იქვე, 13.

– ნეტავი ყველა დედა საფრანგეთში თავის შვილს გერმანელების სიძულვილს შთააგონებს?.. თუმცა ვინ იცის?.. იქნებ ყველა გერმანელი ქალი თავის პირმშოს ფრანგების სიძულვილით ზრდის?.. მიზეზი რაც არ უნდა იყოს, რა უფლებით შეუძლია დედას თავისი შვილი სიძულვილსა და მტრობაზე გაზარდოს?!..

თუმცა თვითონაც სიძულვილზე არ გაიზარდა?!.. ინგლისელთა სიძულვილზე... არასოდეს დაავინყდება ფერწასული მამის სახე, ერთ საღამოს სახლში რომ შემოვიდა აღელვებული და არეული... მუჰსინს ესმოდა ღია კარიდან მამა, – მრჩეველი იურიდიულ საკითხებში, – როგორ ესაუბრებოდა საკუთარ მეუღლეს:

– ან თანამდებობაზე უნდა ვთქვა უარი, ან მოსამართლის სინდისზე... პურის ფულის შოვნა სახიფათო გახდა...

მუჰსინის დედა პრაქტიკული, ფრთხილი ქალი იყო... გრძნობდა რევოლუციური გამოსვლების მოახლოებას და მისი ბუნება გაორებულიყო, წინააღმდეგობრივი და ცვალებადი გამხდარიყო... გაბედულიც იყო და თან, ამასთანავე, შიშაც შეეპყრო... გულმონწყალეც იყო და სასტიკიც... ძლიერიც და სუსტიც... უსაზღვროდ უყვარდა მაღალი მდგომარეობა, მაგრამ ისეთი, მის პატრონს ბევრს რომ არაფერს ავალებს, მსხვერპლს რომ არ მოითხოვს, არა მხოლოდ სიცოცხლეს, არამედ თვით საარსებო საშუალებასაც კი რომ არ ემუქრება!..

მას ესმოდა ისეთი მყლერი სიტყვების მნიშვნელობა, როგორიცაა სინდისი, განაჩენი, გაბედულება... როგორც კი მიხვდა, რომ მისი მოსამართლე ქმრის სინდისი ვილაცის ხელში სათამაშო უნდა გამხდარიყო, არც კი შეყოყმანებულა, ხმამაღლა ეთქვა, რასაც ფიქრობდა... იმ წუთს აღარ ახსოვდა, რა მოსდევს ხოლმე მაღალი მდგომარეობის დაკარგვას... ქმარს თავისი აზრი ამ სიტყვებით განუცხადა: მოსამართლის სინდისი და ღირსება ყველაფერზე მაღლა დგას...

დედამ იცოდა ამ თემის გარშემო დატრიალებული ისტორია... ხალხი გაუთავებლად ლაპარაკობდა სასამართლოს ამ პროცესზე... ყველგან ჩურჩულებდნენ, რომ ეს სასამართლო საქმე ინგლისელთა მორიგი შეთქმულება იყო დელტის რეგიონის ერთ-ერთი მმართველის წინააღმდეგ, რომელსაც ბრალად ქედმაღლობა ედებოდა...

ეს მმართველი ზემო ეგვიპტის ერთ-ერთი მდიდარი ოჯახიშვილი იყო, განათლება ოქსფორდში ჰქონდა მიღებული და ინგლისშიც დიდხანს იყო ნაცხოვრები, საკუთარი ქვეყანასავით უყვარდა იგი, უყვარდა ყველაფერი ინგლისური... სამშობლოში რომ დაბრუნდა, თვეში ორჯერ

საკუთარ ტანსაცმელს ინგლისში გზავნიდა დასარეცხ-დასაუთოებლად... ერთ მშვენიერ დღეს დელტის ერთ-ერთი პროვინციის მმართველად დაინიშნა და პირველად სწორედ მაშინ აღმოაჩინა ჭეშმარიტი ინგლისელის სახე...

ეს ის ჯენტლმენი როდი იყო, ინგლისიდან რომ იცნობდა – თავაზიანი და ღირსეული კაცი! ის სულ სხვა არსებად ქცეულიყო! ისეთად, რომლის მსგავს ინგლისელსაც თავის ქვეყანაში – ინგლისში – უპირისპირდებოდა... თვითნება მმართველად, საკუთარ ძალაუფლებას რომ ახვევს თავს და ბრძანებებს ასრულებინებს ეგვიპტის უზენაეს პირებს!.. წესად იყო შემოღებული, რომ პროვინციის მმართველი, – და ის კი საკმაოდ მაღალი რანგის პასუხისმგებელი პირი გახლდათ, – დახვდებოდა ხოლმე ყველა ინგლისელ პატარა ჩინოვნიკს, რომელიც კი ამ პროვინციას გაივლიდა...

დელტის ერთ-ერთი პროვინციის მმართველად დანიშნულმა ამ ინგლისელთა მეგობარმა ეს დამამცირებელი წესი კი იცოდა, მაგრამ არ იცოდა, რომ ინგლისელი ოკუპანტი ეგვიპტელის მეგობრობას არ უერთგულებდა... მის ლექსიკონში მხოლოდ ორი სიტყვა იყო: „ბატონი“ და „მონა“...

მმართველმა გადადგომა გადაწყვიტა, მაგრამ ინგლისელებმა ეს რომ გაიგეს, ბრალდება შეუთითხნეს... უსამართლოდ დააბრალეს, თითქოს ერთ-ერთ სასამართლო საქმეზე აღიარებითი ჩვენების მისაღებად ბრალდებულებს აწამებდა... ეს კი არაკანონიერი, ანტიჰუმანური ქმედებაა კაცობრიობის ყველა სამართალში, სამოქალაქო სამართალში!..

ამ პროცესების გარეგნული მხარე ჰუმანურობა იყო, დაფარული არსი კი შურისძიება კაცზე, რომლის დამცირებაც გადაეწყვიტათ... ისინი ჰუმანურობის სახელით უტევდნენ თავიანთ მტრებს და ასამართლებდნენ... ეს ინგლისელთა მეთოდი იყო, რომელშიც ძლიერ დახელოვნებულები იყვნენ...

ჩვენმა მმართველმა რეალურად არ იცოდა მთელი ეს მექანიზმი... როცა ბოროტმოქმედნი უდანაშაულოები გამოდიან და უდანაშაულონი ბოროტმოქმედებად ცხადდებიან... და ისინი ამისთვის არა საშუალებას არ ზოგავენ!..

მუჰსინის მამას ამ სასამართლო საქმეზე განაჩენის გამოტანა ევალებოდა... მას მერე, რაც საქმე გულდასმით გამოიძია და დაზარალებულთა სხეულებზე ჭრილობებიც ნახა, მისთვის ცხადი გახდა საქმის ვითარება... შიშობდნენ, ვაი თუ ეს მისთვის გადამწყვეტი სამხილი არ ყოფილიყო და კაციც მიუგზანეს, რომელმაც ყურში ჩასჩურჩულა, რომ განაჩენი მმართველის გამამტყუნებელი უნდა ყოფილიყო, თუ არა და...

მოსამართლემ ცხადად იცოდა მმართველის უდანაშაულობა, ისევე როგორც საზოგადოებრივმა აზრმა უწყოდა ამის შესახებ...

მუქარას შეპირებები მოჰყვა, რომ იქნებ ამას გაეჭრა... ზედ განაჩენის გამოტანის წინ მიანიშნებდნენ, რომ დანიანურებას და ჩინ-მედლებით დაჯილდოებას უპირებდნენ...

რა უნდა ექნა?!..

სწორედ ამიტომ მუჰსინის დედამ სძლია თავის ხასიათს, ბუნებას და ქმარს უთხრა: ძვირფასო, განსაჯე, როგორც სინდისი გიკარნახებს და მოხდეს, რაც მოსახდენია!..

მოსამართლემ მიუკერძოებელი განაჩენი გამოიტანა... თუმცა ამას ოკუპანტებისთვის ხელი არ შეუშლია, ისეთი იურიდიული საფუძველი მოენახათ, რომლის დახმარებით საქმეს სხვა მოსამართლეს გადასცემდნენ, ისეთს, ვინც მათთან ითანამშრომლებდა მმართველის დამადანაშაულებელი განაჩენის გამოტანაში. ეს მმართველი კი ამ განაჩენის გამოტანის შემდეგ ეგვიპტური რევოლუციის ერთ-ერთი ლიდერი გახდა...³⁶

თავფიკ ალ-ჰაქიმის თხრობის ლოგიკა დემონსტრაციულად ემსახურება პერსონაჟის ლიაობის წარმოჩენას. წარსულის ისტორიულ მოვლენებთან დაკავშირებული ეს ორივე წარუშლელი მოგონება იმგვარი მანერითაა მონაყოლი და გადმოცემული, რომ მკითხველი გრძნობს, ეს მოგონებები ავტორსა და მის მთავარ გმირში მხოლოდ ტკივილს კი არა, კაცობრიობის მარადიულ ფასეულობათა ჭეშმარიტ მნიშვნელობებს აღვიძებს, ამით მწერალი დაუფარავად იძლევა მუჰსინის ანმყოსა და მომავალში მისი ტოლერანტული ბუნების შესახებ მსჯელობის საშუალებას.

რომანის ძირითადი სიუჟეტური ხაზი (აღმოსავლურ-დასავლური რომანი, კულტურათა დიალოგი სიყვარულის გზით), ზემოთ მოტანილი ყველა ამონარიდი ტექსტიდან, მთავარი გმირის – ეგვიპტელი მუჰსინის ტრანსფორმაციისა და თვითგანვითარების გზა კარგად წარმოაჩენს თავფიკ ალ-ჰაქიმის მიერ ორი კულტურის თანაარსებობის სივრცის საზღვრების გაფართოების, მათი ერთმანეთისთვის მორგების, დიალოგური ფონის შექმნის მცდელობას, ამ დიალოგურ სივრცეში ინდივიდის განვითარების, მისი ჰიბრიდული იდენტობის ჩამოყალიბების სურათის ჩვენების სურვილს, თუმცა მხედველობაში აუცილებლად მისაღებია ისიც, რომ ქრონოლოგიურად ავტორი – თავფიკ ალ-ჰაქიმი (1898-1987) პოსტკოლონი-

³⁶ იქვე, 25-22.

ური მწერლების პირველ თაობას მიეკუთვნება, სადაც ხსოვნა მძიმე წარსულისა ჯერ ისევ მძაფრია, სადაც გადამწყვეტი ფაქტორი მაინც ჯერ კიდევ ისაა, რომ დომინანტი კულტურა იყო თავსმოხვეული ავტოქტონური კულტურის მიმართ. მანერა, რომლითაც ეს ავტორები წარმართავენ თავიანთ ურთიერთობას გარემოსთან, არ არის თავისუფალი ნაციონალისტური იდეოლოგიისგან, რაც პოსტკოლონიური ლიტერატურის საწყის პერიოდს ახასიათებს და აგებულია ორი კულტურის კონფრონტაციულ დაპირისპირებაზე, ხშირად ავტორებისგან გაუცნობიერებლადაც კი³⁷ (იხ. ზემოთ პოსტკოლონიური სცენარების ანტაგონისტური სტრუქტურა).

ამ მხრივ სახასიათოა რომანის მეორე ხაზი – მუჰსინისა და მისი პარიზში შექმნილი მეგობრის, ასაკოვანი რუსი ემიგრანტის ივან ივანოვიჩის ურთიერთობა, მათი საუბრები იმ პერიოდის საჭირობოროტო სოციალ-პოლიტიკურ საკითხებზე ისტორიული წიაღსვლებით და კაცობრიობის ისტორიული განვითარების ივანოვიჩისეული ინტერპრეტაციებით:

„– ...აღმოსავლეთის წინასწარმეტყველები მიხვდნენ, რომ თანასწორობის დამყარება ამქვეყნად შეუძლებელია და მათ არ ძალუძთ ამქვეყნიური სამეფოს დაყოფა-დანაწილება მდიდრებსა და ღარიბებს შორის, ამიტომაც ამ დაყოფაში ზეციური სამეფო შემოიტანეს და ხალხისთვის მიწისა და ზეცის დანაწილების საფუძვლად აქციეს პრინციპი – ვისაც ამქვეყნიური სამოთხე არ ხვდებოდა წილად, მას ზეციურ სამოთხეში ენახებოდა უფლება!.. ეს მშვენიერია!.. ეს პრინციპი რომ გაგრძელებულიყო და ეს რწმენა დღემდე შემონახულიყო, მთელი სამყარო ამ გავარვარებულ თონეში არ მოიხარშებოდა!.. მაგრამ დასავლეთმა მოინდომა, რომ მასაც ჰყოლოდა წინასწარმეტყველნი, ამ პრობლემას ახლებურ შუქზე რომ გადაუჭრიდნენ. ეს შუქი კი ამჯერად მიწის სიღრმიდან აღმოცენდა და არა ზეციური სიმაღლეებიდან!.. ეს თანამედროვე მეცნიერების შუქია! მოვიდა ჩვენი წინასწარმეტყველი კარლ მარქსი, თავისი მიწიური ეგანგელე – „კაპიტალი“ მოგვიტანა და მოინდომა სამართლიანობის დამყარება ამქვეყნად, მხოლოდ მიწა გაუნაწილა ხალხს და ზეცა დაივიწყა!..

მან მატერიალიზმის, სიძულვილის, სიხარბისა და რბოლის ბომბი ჩააგდო ხალხში, როცა გააგებინა მათ, რომ არაფერი არ არსებობს მიწის გარდა, როცა ზეცა სათვალავიდან გამოთიშა, რადგანაც თანამედროვე

³⁷ მურა 2012, 87.

ეკონომიკური მეცნიერება ზეცას არ ცნობს!.. აღმოსავლეთის წინასწარმეტყველებმა კი მოთმინებისა და იმედის ყვაველი ჩანერგეს სულელებში, როცა ხალხს უთხრეს: „მინას ნუ გამოეკიდებით, მინა ყველაფერი როდია!.. არის სხვა რამ, მინისგან განსხვავებული და ეს სხვა რამ დაგინაწილდებათ თქვენ!.. ადამიანი არ ცოცხლობს მხოლოდ პურით და არც მხოლოდ პურისთვის ცხოვრობს!..“ ეჰ!.. აღმოსავლეთის წინასწარმეტყველნი ნამდვილი გენიოსები იყვნენ!..³⁸

„მარქსიზმსა და ფაშიზმს გზები და მეთოდები აღმოსავლური რელიგიებიდან აქვთ აღებული; მათ კარგად ესმით, რომ წინასწარმეტყველთა ყოველი ტაქტიკური სვლა უკმაყოფილოთა, გულნაკლულთა და მომდურავთა, გაჭირვებულთა ლობირებაა, რომლებიც უდიდეს უზრავლესობას წარმოადგენენ!.. ასე მოიქცა იესოც და მუჰამედიც!.. განა მათი პირველი მიმდევრები მონათა, ლატაკთა და უმწეოთა გარდა იყო ვინმე?!.. ეს იმიტომ, რომ შეძლებულებსა და ცხოვრებით კმაყოფილთა არ აქვთ საჭიროება, ვინმეს გაჰყვნენ... ამასთან ერთად, ისინი იშვიათ უმცირესობაში არიან ხალხის მასაში. სწორედ მასაა რელიგიის საყრდენი და ძალა წინასწარმეტყველის ხელში!.. ამას კარგად არიან მიმხვდარნი თანამედროვე ეპოქის ევროპის წინასწარმეტყველნი, მათ წინასწარმეტყველების ტექნიკა აღმოსავლელი მასწავლებლებისგან აქვთ შეთვისებული და ყველაფერი ერთ საფუძველზე აქვთ აშენებული – ესაა ხალხის მასები!.. მათ ერთმანეთისთვის კონკურენციის განევა დაიწყეს ადამის მოდგმის დაჯგუფებებისა და მასების გულის მოგებაში დაპირებებით – რეალისტური, მოკლევადიანი დაპირებებით!.. აი, აქ არის სწორედ ამ „წინასწარმეტყველთა“ მთელი უგუნურება!..“³⁹

„– ...ყველა წარმოდგენა და ხატი იმქვეყნიური ცხოვრებისა ისე გაფუჭდა, როგორც ფოტოფირები ფუჭდება და გამოუსადეგარი ხდება, შუქმა თუ შეაღწია ჩაბნელებულ ოთახში... არ ვიცი ამის მიზეზი... ასე მგონია, თანამედროვე ევროპული ცივილიზაცია ხალხს მხოლოდ ერთ სამყაროში ცხოვრების უფლებას აძლევს... ძველი ცივილიზაციების დიდებულების საიდუმლო კი ისაა, რომ ისინი ხალხს ორ სამყაროში აცხოვრებდნენ... იმ ცივილიზაციებს ჰქონდათ ცოდნაც და გამოყენებით მეცნიერებებსაც ფლობდნენ; ცივილიზაციას, რომელმაც პირამიდები ააგო,

³⁸ .66-65 ,4002 الحكاية

³⁹ .67 ,2004 الحكاية

შეუძლებელია, არ სცოდნოდა თეორიული და გამოყენებითი მეცნიერებანი და ამის მიუხედავად, ამ ცოდნას მათ თავებში იმქვეყნიური ცხოვრების ამსახველი ფოტოფირები არ გაუფუჭებია!.. მე იმ ცივილიზაციებს „სრულყოფილ ცივილიზაციებს“ ვუნოდებდი!.. მაგრამ ისტორიის რალაც მონაკვეთში აზია და აფრიკა ერთმანეთს ქორწინებით დაუკავშირდა და შვეს ახალშობილი – ევროპად ნოდებულის ეს ქერა ქალიშვილი, ლამაზი, გრაციოზული, ნიჭიერი, მაგრამ სიცოცხლის მოტრფიალე და ეგოისტი, მხოლოდ საკუთარი თავი რომ აინტერესებს და სხვათა დამონება!..“⁴⁰

„... ეს ახალგაზრდა ქალი მთელ დიდებას მხოლოდ ერთ რამეში ხედავს: კაცობრიობას ფეხებზე ბორკიდები დაადოს!.. დანყებით კი თავისი მშობლებით დაინყო – აზიითა და აფრიკით!.. უარი თქვა მათზე, გაემიჯნა და დაატყვევა ისინი... თვითონ კი ზღვარდაუდებ და აღვირახსნილ ცხოვრებაში გადაეშვა, სანამ საბოლოოდ ერთ-ერთი ღამის კლებით არ დაამთავრა, რომელსაც მენეჯერობს და შესცქერის იქ მთვრალების ჩხუბს, ჭიქებს და სკამებს რომ ლენავენ... მე მეშინია, რომ ევროპა ნკიპზეა მისული, კაცობრიობას უფსკრულისკენ რომ უბიძგოს... ხანდახან გონს მოეგება ხოლმე, ხედავს რაც მოელის და სინდისის ქენჯნა ეძალება; ხანდახან სული იღვიძებს მასში და დაეჭვდება ხოლმე საკუთარ თავში, ეჩვენება, რომ მისი აღმაფრთოვანებელი კულტურა სხვა არაფერია, თუ არა გარეგნული მორთულობა და მთელი მისი თანამედროვე მეცნიერება კი, – რითაც მან სწორი გზიდან გადაიყვანა კაცობრიობა მისი ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე, – მეცნიერული ღირებულების თვალსაზრისით სხვა არაფერია, თუ არა თუნუქის, მინისა და მეტალის სათამაშოები, რამაც ხალხს ყოფით ცხოვრებაში კომფორტი მისცა, მაგრამ უკან დახია კაცობრიობა და ბუნებრიობა წაართვა, მისი პოეტურობა და სულის სინმინდე!.. რკინიგზებმა, თვითმფრინავებმა სისწრაფე მოგვცეს და დროის ეკონომია, მაგრამ რა სარგებელია ამაში?!.. რაში გვეჭირდება სისწრაფე?.. რაში გვეჭირდება დროის ეკონომია?.. თითქოს დემონები მოგვსხდომიან ზურგზე და მათრახს გვიტკაცუნებენო!.. ჩვენ ხომ მხოლოდ წყლის წვეთები ვართ ცხოვრების მდინარეში!.. მაშ, რა ხეირია ჩვენთვის დინების სისწრაფეში, ზღვაში მის გამალებით ჩადგაფუნებაში?!.. ჩვენი უდიდესი ბედნიერება ხომ ამობიბინებული ბალახის გარშემო ზოზინია, კუნძულთა ნაპირებზე ჩამონოლილი სიჩუმე, ნიავი რომ გვეთამაშება?!.. ვინ არის

⁴⁰ .130, 2004 الحكي

მოგებული ამ წყეული სისწრაფით ერთი მუჭა გაუმაძღართა გარდა, ხელში სიმდიდრე რომ მოუხვეჭავთ და მათ კაპიტალისტებს ეძახიან!.. მე, შენ და ადამის მოდემის სხვა უბრალო ხალხი კი წაგებაში ვართ, ჩვენ დავეკარგეთ ის ხანგრძლივი მოგზაურობები ცხენებზე თუ აქლემებზე, როცა ჩამოვქვეითდებოდით ყოველ გასაჩერებელ ადგილას, ვტკბებოდით ბუნების მრავალფეროვნებით სხვადასხვა სეზონში... დიახ, მოვიხვეჭეთ სისწრაფე, მაგრამ დავეკარგეთ სულიერი სიმდიდრე, რომელიც ბუნებასთან მის უშუალო კავშირში იზრდება... დღეს გვახარებს სიტყვა „სისწრაფე“ და გვაგონდება, რომ ის მხოლოდ თვლემად მატარებლის ვაგონში, ჩაბნელებულ გვირაბში რომ მიგვაქროლებს და მცირე დროში მივყავართ სასურველ ადგილას, მაგრამ მერე აღარ ვიცით, რა ვუყვით დარჩენილ დროს და სისულელეში და უაზრობაში ვფლანგავთ მას... ბუნება შურს იძიებს და დროს, რომელსაც მას ვპარავთ, სარფიანად ვერ ვიყენებთ, მხოლოდ ადამიანური ზნეობით ვაჭრობაში ვფლანგავთ...⁴¹

„- ...ცოდნა ორია – ხილული და უხილავი. ევროპა დღემდე პატარა ბავშვია, იმ უხილავი ცოდნის ფეხებთან თამაშით რომ ერთობა, რომლითაც აფრიკულმა და აზიურმა ცივილიზაციებმა მართლაც მიაღწიეს ადამიანური ცოდნის მწვერვალებს!... მხოლოდ ხილული ცოდნა სხვა არაფერია, თუ არა მოაზროვნე რობოტის შეზღუდული ენერჯია, ხილული ცოდნის მთელი საშუალებები კი ჩვენი კიდურები და გარეგანი შეგრძნებებია, რომელთაც, – უმნიშვნელო გამოვლინებების გარდა, – არ აქვს ის სიზუსტე, რაც იჭერს ბუნებისა და სამყაროს მოვლენებს, როგორც არ უნდა ეხმარებოდეს მათ მანქანა-იარაღები და ლუპები და ლინზები!.. მთელი ეს თანამედროვე ცოდნა, რომელიც შენ თვალს გჭრის და გიბრმავებს, სინამდვილეში, მხოლოდ გზა და საშუალებაა!.. დიახ!.. სინამდვილეში, თანამედროვე ევროპული ცოდნის სიახლე ეს არის სისტემური აზროვნების მეთოდი და დაგეგმილი, ორგანიზებული, რაციონალური კვლევის გზები, მაგრამ ამაზე მეტი – არა!.. ხოლო მხოლოდ ბუნების ზოგი თვისების ჩვენი შეგრძნებებით აღმოჩენას ადამიანური ცოდნის მწვერვალების დალაშქვრა რომ ვუნოდოთ, ეს იქნება უდიდესი ირონია!.. ადამიანური ცოდნის მწვერვალები იმ ფარული ცოდნის შეუცნობელი ჯუნგლებია, რომელშიც ევროპული გონი არ შესულა, რადგან მისი საშუალებები, როგორც გითხარი, მხოლოდ ცხოვრების ზედაპირულ მოვ-

⁴¹ .132-131 ,2004 الحكي

ლენათა გასაგებადაა შექმნილი! მკაცრი არ ვიქნები, თუ მის მიმართ გამოვიყენებ სიტყვა „ზედაპირულს“, რადგან ის სწორედ ასეთია!.. ევროპული ცოდნის თვალი ყოველთვის საგანთა ზედაპირზე ეცემა ისე, როგორც ყველა თვალი... ესაა ცივილიზაცია, რომელიც ვერ შეიცნობს და არ აღიარებს იმას, რასაც ვერ ხეება, ვერ ხედავს და რაც მისი გონების ლოგიკას არ ემორჩილება. ის გრძნობად, აღქმად სამყაროზე დგას. მე დაჟინებით ვამტკიცებ, რომ ეს დიდი ცივილიზაცია არის მხოლოდ და მხოლოდ ნაკლოვანი, არასრულყოფილი ცივილიზაცია, რადგანაც მან სიცოცხლე მხოლოდ ერთ სამყაროში იცის!.. მინდა, გავიქცე იმ ქვეყნებში, სადაც ორ სამყაროში ცხოვრობენ, ქვეყნებში, სადაც ადამიანური განათლება ამალდა ორივე ცოდნის მწვერვალებამდე!..⁴²

არჩევანში, მუჰსინს კი არა, რუს ემიგრანტს მიანდოს აღმოსავლურ-დასავლური ურთიერთობების შავ-თეთრ ფერებში და პათეტიკურ, მაღალ რეგისტრში გადმოცემა, ერთის ზეციურთან და მეორის კი ქვესკნელთან გაიგივება, კარგად ჩანს თავად ავტორის პოზიცია, რომლის ხმა ისმის ზღვარზე,⁴³ მეტიც, როცა ივანოვიჩი დასავლეთის დაღუპვას წინასწარმეტყველებს, რადგან ის სულიერებისგან და მორალისგან დაცლილია, დიდ დასავლურ ცივილიზაციას კი გაკოტრებულს უწოდებს:

⁴² .142, 2004 الحكي

⁴³ თავფიკ ალ-ჰაქიმი არაბ მწერალთა იმ კატეგორიას მიეკუთვნება, რომლის მხატვრული შემოქმედება საკმაოდ კარგად და მრავლად არის თარგმნილი ევროპულ ენებზე (ფრანგულად, ინგლისურად, ესპანურად). „ჩიტი აღმოსავლეთიდან“ კი თავფიკ ალ-ჰაქიმის იმ იშვიათ ნაწარმოებებს განეკუთვნება, რომლებიც არა მხოლოდ თარგმანებში, დედნის ენაზეც კი პირველი გამოცემიდან საკმაოდ დიდი პაუზის შემდეგ გამოიცა განმეორებით (2004 წელს) და თუ ამ ახალ არაბულ გამოცემას 1946 წელს გამოცემულ ფრანგული თარგმანის ტექსტთან შეადარებს ვინმე (ფრანგული თარგმანი რომანის 1938 წლის გამოცემიდან შესრულდა), ეს შედარება მკითხველს აჩვენებს, რომ ზოგი ადგილი 2004 წლის ახალ არაბულ გამოცემაში ამოღებული და შემოკლებულია. შესაძლოა, იმიტომ, რომ მიუხედავად უაღრესად საინტერესო ფსიქოლოგიური პასაჟებისა, აღმოსავლურ-დასავლურ დაპირისპირებებს რომანში საკმაოდ მწვავე შეფასებები ეძლევა, მთავარი გმირის მუჰსინის ასაკოვანი სწეული მეგობრის, რუსი ემიგრანტის ზოგი განცხადება პირდაპირ გამოწვევასავით ყლერს.

„განსხვავება დასავლეთის სულიერ გენიალობასა და აღმოსავლეთის სულიერ გენიალობას შორის ისეთივეა, როგორც თაღლით ილუზიო-ნისტსა და ქრისტეს შორის!“⁴⁴

მუჰსინი ინდობს ავადმყოფ მეგობარს, რომ თვალი აუხილოს და უთხრას მწარე სიმართლე, თუმცა მისი სათქმელი რომანის ფურცლებზე მაინც ნათქვამია:

„ნუ აჩქარდები, მეგობარო, ნუ იჩქარებ!.. ეს სათავე, რომლის ნახვაც გინდა, ის მდინარეები, რომელთა წყალიც გინდა დალიო, უკვე მთლიანად მოწამლულია!.. „ქერა ასულმა“ ერთ დღეს თეძოში მორფის მომწამვლელი ინექცია შეიშხაპუნა და არც თავისი მშობლები დაუტოვებია ჯანმრთელნი და უვნებლები!.. საქმე უკვე მოთავებულა! იქ აღარ დარჩა წმინდა სათავე, ღვთისმოსაობა უკვე წასულია აღმოსავლეთიდან!.. თვით ღვთისმსახურთა ნაწილმაც კი მანქანები შეიძინა და ხელფასები დაინიშნა, ნეტარებისა და სიამოვნებისგან ლოყები აილაყლაყა!.. აღმოსავლეთის მშვენიერი, კეთილშობილი შესამოსელი დღეს ევროპული ტანსაცმლის უცნაური ნაზავია, მნახველს სიცილს რომ ჰგვრის, როგორც იმ მაიმუნის დანახვა იწვევს სიცილს, სხვადასხვა ჯურის ტურისტთა ტანსაცმელი რომ აურევია ერთმანეთში, მასში გამონყობილი ხეზე ასულა და იქიდან ჰბაძავს ამ ტანსაცმლის პატრონთა მოძრაობებს!.. წერა-კითხვის საყოველთაო სწავლება, ხმის მიცემის უფლება და პარლამენტი... – ყველა ეს ევროპული იდეა დღეს აღმოსავლეთში მტკიცე, ურყევ პრინციპებად ქცეულა, მთელი გულით რომ ირწმუნეს და ინამეს აღმოსავლელებმა, თვით მათ რწმენაზე და რელიგიურ პრინციპებზე მეტადაც კი!.. დღეს უფრო იოლია, აღმოსავლელი დაარწმუნო იმაში, რომ მისი რელიგიაა წამხდარი და მავნე, ვიდრე იმაში, რომ დიდი ინდუსტრია ეშმაკის ბორბალია, რომელიც კაცობრიობას ნგრევისკენ მიაქანებს!.. ანბანის ნიშნების ყველასთვის სწავლება სისულელე და მონაჩმახია!.. დღეს შეგიძლია აღმოსავლელის თავიდან სრულიად ამოძირკვო ზეციური ცხოვრების დიდებულება, მაგრამ ვერაფრით ამოძირკვავ „თანამედროვე ევროპული ცოდნის“ დიდებულებას!.. დღეს უფრო მარტივია, გააცამტვერო აღმოსავლელის თვალში წინასწარმეტყველთა წმ. წერილი, მაგრამ ვერაფრით გაუუფასურებ მას თანამედროვე მატერიალისტური ძალის ეპისტოლეს!.. მეტიც, საოცარია, მაგრამ ის იდეები და პრინციპები, რომლებსაც დღეს ზეგარდმოვლენილი აიებზივით მტკიცედ სჯერათ აღმოსავლეთში,

⁴⁴ .137, 2004 الحکک

შესაძლოა, თავად ევროპელთა მიერ დისკუსიის საგნად და კრიტიკის ობიექტად იქცეს, მაგრამ ჩვენთან, აღმოსავლეთში მაინც სრულად ინარჩუნებს თავის ძალას!.. ევროპაში შეიძლება ქვემეხი გავარდეს ზოგიერთი ამ იდეის წინააღმდეგ, მის ავარდნილ ალს კი დავინახავთ აღმოსავლეთში, მაგრამ ხმა არ მოაღწევს ჩვენს ყურებამდე!.. არა მანძილის სიმორის გამო, არამედ იმიტომ, რომ ჩვენს ყურებს არ ესმით და გულები არ შეიმეცნებენ!.. ის ინექცია ძლიერმოქმედი იყო, ეფექტური... არავინ იცის, ევროპამ აღმოსავლეთს სუფთა ოპიუმი შეუშხაპუნა თუ მომაკვდინებელ შხამში გაზავებული, რომელიც დატრიალდა და დღემდე ტრიალებს აღმოსავლეთის არტერიებში და კლავს აღმოსავლური უმაღლესი იდეალების ყოველგვარ ჩანასახს სულებში... აღმოსავლეთის ახალგაზრდობა დღეს, როცა გმირობისა და ვაჟკაცობის მაგალითის მიღება უნდა, განდისკენ კი არ იყურება, არამედ მუსოლინისკენ მიაპყრობს ჰიპნოზურ ძილში წასულ თვალებს... დღეს, როცა სურთ გადმოსცენ და გამოხატონ ამტანობა, სიმტკიცე და ვაჟკაცობა, შიშველ, ძლიერ სხეულებზე ხელით ნაკეთებ, ბამბის უბრალო ხალათს კი არ შემოიცვამენ, ევროპულ, ფერად პერანგებს იცვამენ!.. ამრიგად, თვით აღმოსავლეთის გმირებიც კი უკვე დაიხოცნენ აღმოსავლელთა გულებში!..

დიახ!.. დღეს აღარ არსებობს აღმოსავლეთი!.. ის მხოლოდ ტყეა, რომლის ხეებზეც მაიმუნები სხედან დასავლურ სამოსში გამოწყობილნი!.. არც რეჟიმი, არც ნყოფა, არც გაგება და არც აღქმა მათ არა აქვთ!..⁴⁵

ბუნებრივია, ეგვიპტელი მუჰსინის (რომლის პროტოტიპი თავფიკ ალ-ჰაქიმიია) და მისი ემიგრანტი რუსი მეგობრის დიალოგებში გაჟღერებულ დასავლეთის მატერიალისტურ მეცნიერებასა და აღმოსავლეთის აბსტრაქციონისტულ სულიერებას შორის გადაულახავ განსხვავებაზე გაკეთებულ აქცენტებში ავტორის ხმა ჩანს, მაგრამ აქ სავესებით გასაზიარებელია პოსტკოლონიური კვლევების ცნობილი წარმომადგენლის, ჰომი კ. ბაბას მიერ ჩატარებული „ჰიბრიდული ანალიზის“ დასკვნები, სადაც ჩანს, რომ თაობათა ცვლასთან ერთად პოსტკოლონიური საზოგადოებების ბუნება იმგვარად ფორმირდება, რომ კულტურათა ურთიერთქმედების ჰიბრიდული სივრცე იზრდება, ფართოვდება, ამ კულტურათა თანაარსებობა კი ნელ-ნელა თანაარსებობის მდგომარეობისადმი ხელშემწყობ გარემოს აყალიბებს.⁴⁶

⁴⁵ الحكيمة 2004, 144.

⁴⁶ მურა 2012, 64.

ამ მხრივ სახასიათო თავფიკ ალ-ჰაქიმის რომანის ამ ორი გმირის დიალოგის ერთი ფრაგმენტი – მომაკვდავი რუსი ემიგრანტის ბოლო თხოვნა მუჰსინისათვის:

„ყმანვილო, მოდი, წავიდეთ აღმოსავლეთში!.. მინდა ვნახო ზეთისხილის მთა, ნილოსისა და ევფრატის წყალი დაველიო, ზამზამის წყაროს წყალი...“

და მუჰსინის პასუხი:

„და ეს ქვეყანა დავტოვოთ?!.. ეს კულტურა? დავტოვოთ ბეთჰოვენი?!.. მუსიო ივან, შეგიძლია, ყველაფერი თქვა დასავლეთზე და მე მოგისმენ, მაგრამ ბეთჰოვენი... ეს ნამდვილი წინასწარმეტყველია!.. ეს არის მოციქული სიყვარულისა და მშვიდობისა, შექმნილი იმისთვის, რომ დასავლეთის დიდება აამაღლოს უკუნითი უკუნისამდე... კაცობრიობა განწმინდოს და გულები გაანათოს!..“⁴⁷

მუჰსინის, თანაარსებობის ამგვარი მდგომარეობისადმი ადაპტაციის მზადყოფნაში მყოფი პოსტკოლონიური საზოგადოების წრიდან გამოსული ახალგაზრდა გმირის ერთადერთი მკვეთრი განცხადება რომანში უკავშირდება არა ევროპასა და ევროპულ კულტურას, არამედ ამერიკელებს და ესეც „უცხოადამი“, „უცხოებისა“ და „სხვისადამი“ შიშით და სიფრთხილით უნდა იყოს გამონწვეული, რაშიც ის ორიგინალური არაა და იმდროინდელ ევროპულ განწყობებს იმეორებს:⁴⁸

„...მეჩვენება, რომ ეს ამერიკელები რკინაბეტონისგან შექმნილი ხალხია: არც სული აქვთ, არც გემოვნება, არც ნარსული! რომელიმე მათგანს მკერდი რომ გადაუხსნა, გულის ადგილას დოლარი დაგხვდება! ისინი ამ ძველ სამყაროში იმ ანგარიშით მოდიან, რომ ოქროთი თავიანთთვის გემოვნების ყიდვას შეძლებენ, თავისი ქვეყნისთვის კი – ნარსულის!“⁴⁹

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რამდენადაც პოსტკოლონიური კრიტიკა ლიტერატურისა და თანამედროვე ისტორიის მიმართებებს სწავლობს, განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ამ ტიპის ლიტერატურული ნაწარმოებების შესწავლა, სადაც კარგად იკვეთება ლიტერა-

⁴⁷ .143, 2004 الحكي

⁴⁸ თავფიკ ალ-ჰაქიმის პარიზში ცხოვრების წლები (1925-1928) დაემთხვა ფრანგული ფრანკის უპრეცედენტო გაუფასურებისა და სავალუტო კრიზისის პერიოდს (1925 წ.).

. 50, 2011 أجم، ناجي

⁴⁹ .16, 2004 الحكي

ტურის, როგორც სოციალური ფაქტორის, როლი და მნიშვნელობა კულტურული იდენტობის განსაზღვრის საკითხში. მხატვრული ლიტერატურა ფიქციაა, მაგრამ რეალური ყოფის ისეთი ნიუანსების ამსახველი, რასაც ვერც ერთი სხვა საშუალება ვერ მოიცავს, ამიტომაც ამ თვალსაზრისით ლიტერატურა შეიძლება უკეთაც კი ასახავდეს რეალობას, ხშირად უფრო ნამდვილი იყოს, ვიდრე მეცნიერული შეფასებები, რომლებიც უმეტეს შემთხვევაში სტერეოტიპულ იდეოლოგიურ ნარმოდგენებს ეყრდნობა.

ბევრი ცნობილი კულტურის მკვლევარი ამტკიცებს, რომ კულტურულ შემოქმედებას, განსაკუთრებით კი ლიტერატურას, გარდაქმნის ძალა აქვს. შესაბამისად, პოლიტიკური და ლიტერატურული პროცესების ურთიერთმიმართების სურათით შესაძლებელია ამ პროცესებზე დაკვირვება – ერთის მხრივ, როგორ ასახება პოლიტიკური პროცესები ლიტერატურაზე და პირუკუ, – ლიტერატურულმა და ზოგადად კულტურულმა პროცესებმა რა ზეგავლენა იქონია საზოგადოებრივი აზრისა და ცნობიერების ჩამოყალიბებაზე.

ბუნებრივია, განზოგადებები ერთი და ორი ლიტერატურული ნაწარმოების საფუძველზე ვერ გაკეთდება, ამ ტიპის კვლევები მოიცავს მთელ კორპუსს საეტაპო ნაწარმოებებისა. ამ მწერლობის ლიტერატურული ანალიზი მიზანშეწონილია კულტუროლოგიური კვლევების მონაცემთა კონტექსტში. რამდენადაც ოქსიდენტალიზაციის პროცესი შეუქცევად ფორმებს იძენს, პოსტკოლონიური კრიტიკის შესწავლის ობიექტად ქცეული ლიტერატურები, რეალურად, მხოლოდ კოლონიური წარსულის კი არა, მომავლის ლიტერატურებია, რამდენადაც ისინი პასუხობენ პოსტმოდერნის მკვლევრის, ჩარლზ ნიუმენის, მიერ განსაზღვრულ ლიტერატურული შემოქმედების დანიშნულებას – ეს ლიტერატურები თანამედროვე ადამიანის ხელში ის მეთოდია, რომლის საშუალებით შეიძლება დავინყებულ იქნეს ანტინომიები (წინააღმდეგობები). ეს არის პროცესი, რომელშიც დაპირისპირებები არ არის მოგვარებული და ტრანსცენდენტურ სივრცეში გადატანილი, მაგრამ ისინი ყოველმხრივ პასუხობენ ერთმანეთს.⁵⁰

⁵⁰ მურა 2012, 199.

ბიბლიოგრაფია

References

- კუნდერა 2011:** კუნდერა მილან, 2011, *შეუცნობელი*, თბილისი
- მაალუფი 2007:** მაალუფი ამინ, 2007, *დამლუპველი იდენტობები*, თბილისი
- მურა 2012:** მურა ჟან-მარკ, 2012, *ფრანკოფონული ლიტერატურები და პოსტკოლონიური თეორია*, თბილისი
- Lamourette 1778:** Lamourette Ch. 1778, *Aspects de la vie littéraire au Caire, Annales Islamologiques*, t. XIV, 217-270
- Mousa 1999:** Al-Mousa Nedal M. 1999, *The Arabic Bildungsroman: A Generic Appraisal, International Journal of Middle East Studies*, vol. 25, No. 2, 223-240
- Vial 1969:** Vial C. 1969, *Le Caire des romanciers égyptiens, Annales Islamologiques*, t. VII, 151-165
- أدهم ، ناجي 2011: إسماعيل أدهم ، إبراهيم ناجي، 2011، توفيق الحكيم، الناشر كلمات عربية للترجمة والنشر، القاهرة
- الحكيم 2004: توفيق الحكيم ، 2004، عصفور من الشرق ، دار الشروق، القاهرة

Darejan Gardavadze

The Past – Part of the Present and Future. The Voice on the Verge (Based on the novel by Tawfiq Al-Hakim “A Bird from the East”)

The memory of the past in the post-colonial literature is a kind of sadness over the impossibility to return of which Heraclites of Ephesus said that it is impossible to enter one and the same river twice. This past is related to the cultural environment that is constantly changing and it is impossible for an intellectual of the colonial and post-colonial period, who willy-nilly has become intellectually and mentally part of the hybrid cultural space, in order to reconstruct it in the same way.

The dialogue between cultures introduces the so called hybrid space of the cultural identity, and none of the individuals bearing this or that ethnic or cultural identity and mentality can retain his/her original, primary image. Once within the space of this dialogue, they acquire new elements which

make them lose their original identity and add a new identity, more spacious, ready for an essential renovation.⁵¹

The memory of the past, constant reconstruction of the past by means of reminiscences, a certain kind of anamnesis, helps the main character being on the verge realize his own self, reconstruct the awareness of his origin. The highlighted significance of the past experience in the post-colonial scenario is often a part of the aesthetics of the resistance.

The writer of the post-colonial literature aims at finding his place in this world while defining the space of the text precisely, which often represents a characteristic and recurring feature of the post-colonial literature.⁵² In the process of drawing a line between the autochthonic and the dominant space, the past is always delimited with the time and space in these literary works and is always related to the autochthonic cultural space. Positioning the characters on the verge of these spaces, on two cultural grounds, is marked by a hesitation, spiritual crisis and by contrasting ways passed by them between these two spaces.

The narrative line of these literary works is in a continuous correlation with the past, with his/her own heritage which has to become a landmark in the alienated present or the problematic circumstances of the contemporaneity. The collective and individual history will turn into a metaphor⁵³ of contemporary problems and their probable solutions. The problem of memory selection, memory revision, becomes acute as well. What should be preserved from their cultural past and what has to be borrowed from a new, multicultural environment?! Being oriented on the past gives the narrator a peculiar status. He represents an individual and a cultural symbol at the same time.⁵⁴ Insertions in the narrative may be autobiographical, but in fact, it is an attempt to concurrently represent the collective and the personal. It is a “symbolic autobiography”, the so called, “autobiography in plural.”⁵⁵

What keeps the memory of the past?

⁵¹ Moura 2012, 195.

⁵² Ibid, 165-166.

⁵³ Ibid, 171-172.

⁵⁴ Ibid, 144.

⁵⁵ Ibid, 172.

Ethos is the binding, the main link in the post-colonial literature. It is a special cultural feature characteristic for the autochthonic community, defining not only the principles of the inter-relation of solely the inner-cultural elements, but of their content as well; it is a system of key values, a cultural quintessence. In these literary works ethos governs the sacrality, the link between the visible and invisible worlds, between the living and the dead...⁵⁶. It is ethos that unites the unique configuration of inner cultural elements. In such literary pieces ethos is related with one of the model actor, character, that represents the guarantee for the system of the cultural values in the text and creates an emotional psychological atmosphere imbued with lyricism. Ethos is the major voice of the creative literature reflecting the author's position by means of tangible contrasts. Despite its polyphonic character, the elements defining the author's world and identity come into the literary areal and this too, is a defining feature of the post-colonial literature.⁵⁷ The writer's inner "ego", portrayed in the artistic conscience is indicative of the culture feeding him/her.

Conveying the inner voice is imprinted by a wide diversity of themes. Some scholars regard the so called antagonistic structure of the scenarios of the colonial and the initial stage of the postcolonial literature as part of the movement of resistance, when while depicting a conflict between two powers, one of them is identified as goodness and the other – as the evil. Such opposition, which does not develop from the point of view of ethics and morals in equal conditions, is often marked by grandiloquent assertions, especially in connection with the system of values, and is sometimes characterized by somewhat forced, now and then constrained, or even grotesque signs. Ethos, in this case, is usually based on tangible contrasts.⁵⁸

"A Bird from the East", a small novel⁵⁹ of the famous novelist and dram-

⁵⁶ Moura 2012, 157.

⁵⁷ Ibid, 159.

⁵⁸ Ibid, 158-159.

⁵⁹ The genres borrowed from the western literary models are subjected to a certain modification in autochthonic literatures. Moving from a form to form causes transformation of genres in the post-colonial literature. Assimilation of a western literary genre often ends with a genre uncertainty. Moura 2012, 173.

atist of the modernists' generation of the beginning of 20th century, Tawfiq Ismail Al -Hakim, is a novel based on a typically post-colonial scenario dedicated to the subject matter of the relations between the East and the West (i.e., the Near East and Europe)⁶⁰ and as the critics of the Arabian literature mention, is considered as one of the first literary pieces written in the Arabic language (it was published in 1938) describing the psychological problems of the Arab youth having acquired education in Europe. The novel bears moral pathos and raises urgent problems of finding one's own self and place.

The author himself, by his biography goes over the verge of these two cultures -- the European education (Paris, France), frequent change of the East and West in his life, which naturally, puts him within the cultural impact and this is reflected in his creative writing.

In the contrast of the oriental-western cultures Tawfiq Al-Hakim focuses on the materialistic nature of the West and the spirituality of the East.⁶¹ In this sense, the comparisons and mutually contradicting discrepancies are evident between the main character Muhsin and his French friend, Andrei on the one hand, and on the other hand, in the petty details of everyday life of Muhsin and his beloved girl Suzy, a French cashier from the Odeon Theatre.

The Oriental-Western novel proved to be very short-lived. What Muhsin took for the essence of love turned out just a brief entertainment. Instead of a beautiful, earthly paradise of his imagination, Muhsin was left with an abject, obscene comedy. He is disappointed, though he blames more himself for being a dreamer, than Suzy for being realistic.

In our case Tawfiq Al-Hakim's novel "A Bird from the East" is mentioned in the literary critique and scholarly literature now as a story or a novel, now as a short novel and now as an autobiographical, a piece of self-developing genre literary work of (Arabic Bildungsroman). Al-Mousa 1993, 223.

⁶⁰ The theme of eastern-western relations is not new for the Egyptian modernists whose big part is connected with France by a strong cultural and educational relations, is not new and unfamiliar, for instance, Taha Hussein's novel on the same topic in 1935, *Adib*" and so on. Lamourette 1978, 255-257.

⁶¹ أدهم ، ناجي 2011 ، 52.

Despite his young age, his own past and a kind of his anamnesis in a form of memories for Muhsin who finds himself abroad, is a benchmark of the present. To highlight the contrasts, this past is confined to a setting as well -- it is related to Egypt, Cairo, Sayeda Zeinab and his native religion, culture, his values and the aura.⁶² The ethos, defining the sacrality of this novel, binding and uniting the elements of the spiritual world of the main character, helping and encouraging him during his spiritual crisis, is Saida Zeinab's image.⁶³

Being abroad, on the verge of two different cultures, bewildered, Muhsin wishes his heavenly patron came down to earth and put his hand on his shoulder, as then he might find the strength to stop faltering in this new and unusual pace of life.

The bloody scene from the past is exactly that insertion in the novel which is not autobiographical, but as a matter of fact, is an attempt to convey the collective and the personal simultaneously, "a biography in plural", as I have already mentioned earlier. In particular, it is the scene of the Egyptian revolution of 1919, when the demonstrators attacked a young British soldier and brutally killed him.

Representing the past in such a way we can hear clearly Tawfiq Al-Hakim' voice, as the voice of a writer who does not share the revolutionary pathos and does not unconditionally halo the fight of the Egyptian people against the British invaders; he does never distribute the roles of the executioners and victims beforehand; he avoids ideological preferences and in the scenes of the collective brutality where as a rule, one cannot find a concrete culprit responsible for such atrocities, the author feels his share of responsibility which

⁶² It seems, the mosque of Sayeda Zeinab bears the spirit of Ancient Islamic Cairo for many modernist Egyptian writers of Al-Hakim's generation. The ethos of Yahya Haqqi's popular novel "Umm Hashem's Lantern", also written on the issue of eastern-western interrelations is also related with it like many other literary works of other famous Egyptian novelists. Vial 1969, 151-153.

⁶³ Sayeda Zeinab – Zeinab Bint Ali – Prophet Mohamed's daughter Fatima's and 4th Khalifa Ali's (the first Shiit Imam) daughter. The mosque built after her in the old district of Cairo is the image of ancient Cairo. Zainab is known also by nicknames: *Um Al-Masakin* and *Um Al-Awaagiz* – the mother of the poor and the destitute.

transfers into his subconscious and materializes in the form of nightmares. He sees himself guilty of homicides, his hands are blood stained and he desperately tries to prove his innocence...

The logic of Tawfiq Al-Hakim's narration demonstratively serves the purpose of revealing his character's openness. This unforgettable recollection of the past is conveyed and represented in such a manner that the reader feels that these recollections revive in the author and his main character not only the pain, but also the meaning of the eternal values of humanity. In this way the writer explicitly offers us an opportunity to judge and discuss Muhsin's tolerant nature in the present and in the past.

The main plot line of the novel (oriental-western novel, a cultural dialogue via love) – the course of the Egyptian Muhsin's transformation and self-development clearly represents Tawfiq Al-Hakim's attempt to expand the space of cohabitation of these two cultures, to adjust them to each-other, to create a background of a dialogue, the desire to depict the picture of an individual's development, his hybrid identity; however, we have to take account of the fact that the author – Tawfiq Al-Hakim (1898-1987) chronologically belongs to the first generation of the post-colonial writers, in whose works the recollection of the heavy past is still pungent, where the decisive factor is still the fact that the dominating culture had been imposed on the autochthonic culture. The manner by which these authors represent their relations with the environment is not devoid of the nationalistic ideology, which is characteristic for the initial stage of the post-colonial literature and is built upon the confrontational opposition of the two cultures, of which the authors are often unconscious themselves⁶⁴ (*see above*: the antagonistic structure of the post-colonial scenarios).

In this respect the second line – the relation between Muhsin and the elderly Russian emigrant Ivan Ivanovitch, who became his friend during his stay in Paris, their dialogues and historical excurses and Ivanovitch's interpretations on the historical development of humanity, is characteristic.

The author's choice to entrust portrayal of the eastern-western relations in black-and-white colours and in a pathetic, high pitched register, identification of one with the heavenly features and of the other -- with the infernal,

⁶⁴ Moura 2012, 87.

makes obvious the author's position, whose voice can be clearly heard on the verge⁶⁵; moreover, when Ivanovitch predicts the decay of the West, as he is devoid of morale and calls the great western civilization bankrupt, Muhsin spares his sick friend and does not tell him the bitter truth, though the text of the novel does reveal to the reader his opinion that the idealized East exists only in his fantasy, while the reality has changed and the East has turned into a pitiable imitator and a devoted slave of the West.

Naturally, the voice of the author can be heard in the dialogues between Muhsin (Tawfiq Al-Hakim's prototype) and his Russian emigrant friend and sounds in the accents made on the insurmountable diversities between the materialistic science of the West and the abstractionist spirituality of the East, but here we fully share the conclusions made by the prominent representative of the post-colonial researchers, H. K. Bhabha, where we can see that along with the change of generations, the nature of the post-colonial community forms in such a way that the hybrid space of the mutual co-existence of the cultures extends, widens, while the coexistence of these cultures gradually establishes an environment encouraging the condition of co-existence.⁶⁶ Tawfiq Al-Hakim's Muhsin is a young hero emerging from a circle of the post-colonial community ready to adapt to exactly such condition.

Thus, we may conclude that as the post-colonial critique studies the interrelations of literature and contemporary history, particular attention should be drawn to the study of this type of literature, where the role and significance

⁶⁵ Tawfiq Al-Hakim belongs to the category of Arab writers whose creative Works are widely translated into European languages (French, English, Spanish). "A Bird from the East" belongs to Tawfiq Al-Hakim's rare works that were published with quite a big gap of time even after being first published in the original language and was published for the second time only in 2004, and if compared this new Arabian publication with its French text (the French translation was based on the 1938 publication) the reader will see that some parts in the new publication of 2004 were omitted and shortened in the Arabian publication. Maybe because despite the highly interesting psychological passages, the oppositions between the East and West is assessed rather bitterly and some of statements of Muhsin's friend, the elderly Russian emigrant sound as an open challenge.

⁶⁶ Moura 2012, 64.

of literature as of a social factor is clearly defined in terms of a cultural identity. Creative writing is fiction, but it depicts such nuances of real life that not any other means is capable to embrace, and that is why literature may depict the reality even better and even more truthfully than scientific estimations which are mostly based on stereotypic ideological conceptions.

Many famous researchers of culture assert that cultural art, literature in particular, possesses the power of reforms. Accordingly, we can observe these processes following the picture of interrelation of the political and literary processes – on the one hand, how the political processes are reflected in literature and vice-versa – what impact literary and generally, cultural processes have on the formation of the social thinking and consciousness.

Certainly, generalizations cannot be made based on a couple of literary pieces; this kind of studies should comprise an entire corpus of the significant creative writing. Literary analysis of such writing is advisable in the context of cultural data. As the process of occidentalization acquires irreversible forms, the literatures having become objects of the post-colonial critique, in fact, are the literatures not only of the colonial past, but of the future as well, as far as they coordinate with the function of the creative literature defined by Charles Newman – the researcher of the post modern: in the hands of the contemporary man these literatures represent a method which may render autonomies (oppositions) obsolete. It is a process where oppositions are not adjusted and transferred into the transcendental space, however they respond to each other in all respects.⁶⁷

⁶⁷ Moura 2012, 199.

გიორგი ლობჯანიძე

ჯალალ ედ-დინ რუმის „არსთა მესნევის“ ერთი ჰიპერბოლის გააზრებისათვის

ჯალალ ედ-დინ რუმის „არსთა მესნევის“ მეცნიერულ შესწავლას საქართველოში დიდი ხნის ისტორია აქვს. ქართულად თარგმნილი და დასტამბულია ამ პოემის არაერთი არაკი, თუმცა რამდენადაც ჩემთვის ცნობილია, პოეტური შედარების ის ნიმუში, რომელსაც ჩვენ წინამდებარე წერილში როგორც ჰიპერბოლას ისე განვიხილავთ, დღემდე სამამულო ირანისტიკაში სპეციალური მსჯელობის საგანი არ გამხდარა.

ამას ასე ხაზგასმით თუ რატომ აღვნიშნავთ, ანდა ის, თუ რატომ გვგონია განსახილველი ნიმუში მაინცდამაინც ჰიპერბოლა, შევეცდებით წერილში გავარკვიოთ, მანამდე კი ჯალალ ედ-დინ რუმის ამ პოემის შესახებ საჭიროა ძალზე მოკლედ აღინიშნოს შემდეგი:

ცნობილი ფაქტია, რომ ნაყშბანდიას სუფიური ორდენის ერთ-ერთმა მეთაურმა, დიდმა სპარსელმა პოეტმა, აზდ ორ-რაჰმან ჯამიმ (გარდ. 1492 წ.) რუმის ამ პოემას „სპარსული ყურანი“ უწოდა.¹

ამ ეპითეტში ჩანს, ერთი მხრივ, თვითონ პოემის მნიშვნელობა და, მეორე მხრივ, ის, თუ როგორი პატივისცემით იყო გარემოსილი მისი ავტორი აღმოსავლეთის სულიერ-ინტელექტუალურ სამყაროში.

ჯალალ ედ-დინ მოჰამმად ბ. ბაჰა' ედ-დინ მოჰამმად იბნ ბალხი (1207-1273), რომელიც ასევე ცნობილია ზედწოდებით „მოულანა“ („ჩვენი ბატონი“), გამოჩენილი სპარსელი მისტიკოსი და პოეტი, მოულავიას სუფიური საძმოს დამაარსებელ-ეპონიმი და არაფორმალური ხელმძღვანელი – დაიბადა ბალხში (ჩრდილოეთ ავღანეთში) და გარდაიცვალა კონიაში (დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე).

„მასნავი-ე მა'ნავი“ (როგორც ტრადიციულად ქართულ აღმოსავლეთ-მცოდნეობაში იყო მიღებული „ზნეობრივი მესნევი“, ჩვენი თარგმანით კი – „არსთა მესნევი“) პირველად გამოიცა ლონდონში, 1925-1940 წლებში, რვა ტომად. გამოცემას თან ახლდა პოემის ინგლისური თარგმანი და 25 632 ბეითს მოიცავდა.

¹ 72,1998/1362, زرین کوب

ეს არის მისტიკურ-დიდაქტიკური პოემა 6 „დაფთარად“ (რვეულად) სანაისა (გარდ. 1131 წ.) და ფარიდ ად-დინ ათარის პოემათა ყაიდაზე. რუმი პოემას კარნახობდა ჰოსამ ედ-დინ ჰასან ჩალაბის, რომელიც ტექსტს მრავალი წლის განმავლობაში ინერდა. ბოლო საავტორო რედაქცია კი შესრულდა 1272 წელს. მაღლიერების ნიშნად რუმიმ პოემა სწორედ ჰოსამ ედ-დინს მიუძღვნა და მოულაგიას ორდენის ტრადიციაში მას „ჰოსამ-ნამეს“ („ჰოსამის წიგნსაც“) უწოდებენ.

„მესნევი“ – ლექსის ფორმით შექმნილი ნამდვილი ენციკლოპედია სუფიზმისა – რუმის შემოქმედების და საერთოდ სპარსული მისტიკური პოეზიის მწვერვალია. თვითონ რუმის მიაჩნდა, რომ პოემის მეშვეობით ის ყურანის დაფარულ საზრისს გადმოსცემდა. ტრადიციულად მიღებული თვალსაზრისით, პოემა იმპულსურად, წინასწარი გეგმის გარეშე იქმნებოდა და მას არც კომპოზიციური ჩარჩო და არც ერთიანი სიუჟეტური ხაზი არ გააჩნია.

ძირითად აზრობრივ დატვირთვას პოემაში ნამდვილად ატარებს იგავი, რომელიც რუმის უამრავი თეორიული გააზრებით არის შეფუთული, ასოციაციური და ზოგჯერ საგანგებოდ ვუალიზებული კავშირის საფუძველზე. მაგრამ ამასთანავე, პოემაში განვითარებულია მისტიკური ან თუნდაც მორალურ-ეთიკური მოცემულობის განმარტების ერთი და იგივე სქემა, რომელიც ძალზე დამახასიათებელი იყო შუა საუკუნეების ღვთისმეტყველებისათვის: თეზისი (მისტიკური პოსტულატი) – დამტკიცება (აია ან ჰადისი) – ამ უკანასკნელის თარგმან-კომენტარი – საილუსტრაციო მაგალითი (დიდაქტიკური მოთხრობა, იგავი) – დასკვნა-სენტენცია. ანდა, პირიქით: იგავი ადგილს უცვლის კანონიკურ ბლოკს (აიას, ჰადისს) და მაშინ დადასტურების ფუნქციას სწორედ ეს უკანასკნელი იტვირთებს.

რუმის პოეტური სტილი რთული და არაერთგვაროვანია. თხრობისას მისი ენა სადაა და იმ ეპოქის სალაპარაკო ენასთან მაქსიმალურად მიახლოებული, თუმცა ეს სისადავე უცებ ქრება, როგორც კი ავტორი ფილოსოფიურ მსჯელობაზე ან, მით უფრო, მისტიკურ ჭეშმარიტებათა ახსნაზე გადადის.

ცნობილი ფაქტია, რომ სუფიზმის გაჩენისა და განვითარების პირველი ეტაპისთვის ირანელი მისტიკოსები თავიანთ პოეტურ ტექსტებში საგანგებოდ მიმართავდნენ ხალხურ მეტყველებას და საამისოდ, ძირითადად, რობაის გამოიყენებდნენ, რომელიც აღმოსავლურ სალექსო ფორმებში ყველაზე უფრო სხარტ და დემოკრატიულ ფორმად ითვლებოდა.

ჯალალ ედ-დინ რუმის „არსთა მესნევის“ ერთი ჰიპერბოლის გააზრებისათვის

დროთა განმავლობაში მისტიკოსი ავტორების პოეტური სტილი სავსებით შეიცვალა და ზოგჯერ ისეთი ღვლარჭნილი გახდა, რომ მისი აღქმა არათუ ჩვეულებრივ ადამიანებს, საგანგებოდ მომზადებულ საზოგადოებასაც კი გაუჭირდა. ეს ღვლარჭნილობა ალაგ-ალაგ უონავს რუმის „მესნევიშიც“, თუმცა, ცხადია, მისი პოეტური ნიჭიერება და გემოვნება, საბოლოოდ, მაინც გადასძალავს და პოემა მთლიანობაში სიტყვიერების არაჩვეულებრივ ნიმუშად წარმოგვიდგება.

მეორე თავისებურება, რაც მნიშვნელოვნად ართულებს ტექსტის აღქმას, არის პოემის გარკვეული ბილინგვიზმი. „არსთა მესნევი“ ყურანიდან, ჰადისებიდან თუ სხვა ტექსტებიდან მოხმობილ იმდენ არაბულ ციტატას შეიცავს, რომ მთლიანობაში მკითხველს და, მით უმეტეს, მთარგმნელს ამ ორივე ენის თანაბარი ცოდნა მოეთხოვება.

გარდა უბრალოდ მოხმობილი ციტატებისა, ტექსტი სავსეა შუა საუკუნეების ყოფის, სულიერი თუ ინტელექტუალური ცხოვრების უამრავი რეალიით და ამ ეპისტემის ცოდნისა და გააზრების გარეშე შეუძლებელია გავიგოთ ამა თუ იმ პასაჟის შინაარსი. შეიძლება ითქვას, რომ „არსთა მესნევი“ ყველაზე „ეპისტემური ტექსტია“ ამავე უანრისა და დანიშნულების სხვა ტექსტებთან შედარებით.

„არსთა მესნევის“ საილუსტრაციო ამბების ერთ რკალს სწორედ ყურანის ნარატივი და ამ ნარატივის სუფისტური თა'ვილი (სიმბოლური დეკოდირება) წარმოადგენს. აღნიშნული ნარატივის ერთი სრულიად გამოკვეთილი ხაზი კი მოციქულ მუსასთან (ბიბლიურ მოსესთან) დაკავშირებული სხვადასხვა ამბავია.

მაგალითად, „მესნევის“ მესამე დავთარში საკმაოდ ვრცლად არის მოთხრობილი მუსას ჩასახვის, დაბადების, აღზრდისა და შემდგომ ფირყავნის (ფარაონის) მიერ მისთვის მოფიქრებული ხრიკის შესახებ, როცა ფარაონმა განიზრახა მუსას მოკვლა, ამისათვის კი ასეთი ფანდი მოიფიქრა: მას ორმოცდღიანი ვადა მისცა, რათა ამასობაში თვითონ თავისი სამეფოს ყველა ჯადოქარი შეეკრიბა და მუსას წინააღმდეგ გამოეყვანა. ხოლო თუ მუსა ამ ჯადოქართა გრძნების გამკლავებას ვერ შეძლებდა, თავისთავად საშინელი სიკვდილი ელოდა. მუსას ეს ისტორია, რომელიც, როგორც აღინიშნა, ყურანითა და ჰადისებით არის ნასაზრდოები, ჯალალ ედ-დინ რუმის „არსთა მესნევიში“ იმის საილუსტრაციოდ არის მოყვანილი, რომ კაცის (თუნდაც იგი ამქვეყნიური ძალაუფლებით სრულად აღჭურვილი ადამიანიც იყოს) ყოველგვარი მცდელობა უძლურია ღვთიური ნების, უფლის ჩანაფიქრისა და განზრახვის წინაშე და

ამ ნების წინააღმდეგ ნებისმიერი სახით გალაშქრება უსათუო მარცხით დამთავრდება.

აღნიშნული ამბები გადმოცემულია „არსთა მესნევის“ მესამე წიგნის 840-ე ბეითიდან შემდგომ. აქ საკმაოდ ბევრი საკითხია განხილული და ბევრი ისეთი დეტალია დამუშავებული, რომელთა ცალკე შესწავლაც სხვა ფორმატს საჭიროებს და არსებითად, ჩვენი წინამდებარე წერილის მიზანი არ არის.

ამ დეტალებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საგანი, რომელიც განსაკუთრებულად აღაგზნებს ჯალალ ედ-დინ რუმის პოეტურ შთაგონებას, არის მუსას კვერთხი, როგორც ღვთისაგან მის მიერ მინიჭებული ძალაუფლების ნივთიერი, ხილული ნიშანი.

კერძოდ, პოემის 1100-1106 ბეითებში, როცა ფარაონისაგან ვადამიცემული მუსა თავის ნათესავებთან, შინ გამობრუნდება, საკმაოდ ვრცლად არის აღწერილი ამ კვერთხის ზებუნებრივი თვისებები:

1100. ის მიდიოდა და გველეშაპი უკან მისდევდა,
ვით მონადირის ძაღლი, მცოდნე, მოსიყვარულე!
1101. ვით მონადირის ძაღლი, კუდს ისე უქიცინებდა,
ლოდებს კენჭებად კი აქცევდა თავის ფლოქვის ქვეშ.
1102. ლოდსა და რკინას კუდით ერთმანეთს მიახეთქებდა,
აქუცმაცებდა რკინას თვალის დასანახავად.
1103. თავის თავს ჰაერში სწევდა, ზემოთ (ციური) ბურჯის,
მისგან ძლეული გამორბოდა რუმი თუ გურჯი.
1104. ფურთხს მოისროდა ყბიდან ისე, როგორც აქლემი,
ვისაც კი ერთ წვეთს მოარტყამდა, კეთროვნად ქმნიდა.
1105. გულს ფშვნიდა მისი საზარელი კბილთა ღრჭიალი,
შავ ლომებს გული საგულედან უვარდებოდათ.
1106. როს თავის ხალხთან მივიდა ის გამორჩეული,
(ურჩხულს) ყელში სწვდა და კვლავ კვერთხად გადააქცია.

ამ ვრცელი პასაჟიდან, რომელიც მთლიანად წარმოადგენს პოეტური მეტყველების შესანიშნავ ნიმუშს, ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა 1103-ე ბეითი, რომლის სპარსულ დედანსაც აქვე დავიმოწმებთ:²

² .378, 1998 و ۲۰۰۲

ჯალალ ედ-დინ რუმის „არსთა მესნევის“ ერთი ჰიპერბოლის გააზრებისათვის

در هوا می کرد خود بالای برج
که هزیمت می شد از وی روم و گرج

ნიკოლსონის ინგლისურ თარგმანში ვკითხულობთ:

In the air it was making itself (ris) above thie zodiac,
So that Greeks and Georgians would flee from it in panic.³

რუსულად ეს ბეითი ასეა თარგმნილი:

В воздух поднимался он выше башен,
так что бежали от него прочь и румийцы, и грузины.⁴

სავარაუდებელია, რომ რუსულ ლიტერატურულ ეპისტემაზე გაზრდილ მკითხველს ჯალალ ედ-დინ რუმის ამ სტრიქონების წაკითხვისას მასზე გაცილებით გვიანდელი რუსული პოემის ერთი სტრიქონი გაახსენდეს: „Бежали робкие грузины“.⁵

ოღონდ თუკი 1837 წელს დაწერილ ლერმონტოვის ამ პოემაში ქართველების მიმართ გამოყენებული ეს ეპითეტი უპირობოდ დამამცირებელ კონოტაციას შეიცავს, ჯალალ ედ-დინ რუმის „არსთა მესნევის“ ჩვენთვის საინტერესო ბეითი სავსებით სხვა, შეიძლება ითქვას, პოლარულად სანინალმდეგო შინაარსისაა.

საქმე ის არის, რომ შუა საუკუნეების სპარსელი ავტორის მიზანი ზემოთ დამონმებულ პასაჟებში არის ის, რომ მკითხველის ფანტაზიაში რაც შეიძლება შემზარავად დახატოს ურჩხული, რადაც იქცევა ხოლმე საჭიროების ფამს მუსას კვერთხი. ამისათვის იგი სიტუაციის ჰიპერბოლიზაციას მიმართავს და ამ ჰიპერბოლიზაციის ორგანული ნაწილია აღნიშნულ კონტექსტში „გურჯების“ – ქართველების მოხსენიებაც.

ერთი შეხედვით, ამ პასაჟში „ქართველის“ ხსენება შესაძლოა, რითმის კაპრიზად, სარითმო წყვილით ნაკარნახევ გარდაუვალ აუცილებლობად მოგვეჩვენოს, რადგან ბეითში (ისევე როგორც ეს ქართულ თარგმანშია) „გორჯ“ ერთმება სიტყვას „ბორჯ“ და, ცხადია, სავსებით ბუნებრივად შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ ეს „ბორჯ“ რომ არა, ამ კონტექსტში ქართველის („გორჯის“) მაგივრად დასაშვებია ნებისმიერი სხვა ეროვნება ყოფილიყო.

³ Nicholson 1930, III, 80.

⁴ Ястребовой 2010, III, 80.

⁵ Лермонтов 1935-1937, 107.

მაგრამ ჯალალ ედ-დინ რუმი, მიუხედავად „არსთა მესნევის“ ზოგადი ეკლექტიურობისა და სიტყვამრავლობისა, არ იყო ის ავტორი, რომელიმე სიტყვა წინასწარმოუფიქრებლად, მით უმეტეს, რითმის კაპრიზისათვის გამოეყენებინა.

ჩვენთვის საინტერესო ბეითშიც ქართველების მოხსენიება „რომაელებთან“ (ანუ აღმოსავლეთ რომაელებთან/ბერძნებთან) ერთად ორი ძირითადი გარემოებით უნდა იყოს შეპირობებული.

პირველი არის ის, რომ მუსას კვერთხი, როგორც ღვთიური ძალმოსილების სიმბოლო, უპირისპირდება „ქუფრს“ ანუ ურწმუნოებას, რასაც მუსლიმი ავტორისა და მკითხველისათვის განსახიერებს მუსლიმურ აღმოსავლეთთან დაპირისპირებული ორი, განსხვავებული რელიგიური აღმსარებლობის ხალხი – ბიზანტიელები და ქართველები. მეორე გარემოება კი სიტუაციის პოლარიზებისთვისაა გამოყენებული და ბეითში „რუმი“ და „გორჯი“ ჰიპერბოლურად გამოხატავს ყველაზე მამაც მებრძოლებს და იმას, რომ თვით ეს ყველაზე მამაცი და მეომარი ხალხიც კი ძრწის მუსას გველეშაპად ქცეული კვერთხის წინაშე.

ცხადია, თუ დამონებულ სტრიქონებს მხატვრული რეალობის გარეშე გავიაზრებთ, ამ კონტექსტში, მუსასთან დაკავშირებით, ქართველთა და რომაელთა მოხსენიება ჩვეულებრივი ისტორიული ანაქრონიზმია. თუმცა, ჩანს, რომ თვითონ ჯალალ ედ-დინ რუმი კარგად იცნობდა ქართველებს და ამის დასტურად, არა მხოლოდ მისი პოემის ზემოთ განხილული ბეითი, არამედ ამ ტექსტის კიდევ არაერთი პასაჟი გამოდგება.

ბიბლიოგრაფია

References

زرین کوب، عبدالحسین، دنباله جستجو در تصوف ایران، تهران، 1362 ش
مثنوی معنوی جلال الدین محمد مولوی (از روی نسخه 677 ه. ق) به کوشش دکتر توفیق ه. سبحانی
سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی تهران 1374

Nicholson 1930: *The Mathnawi of Jalalu'ddin Rumi*, Ed. by Reynold A. Nicholson, vol. IV, containing the translation of the third and the fourth book, London

Ястребовой 2010: Руми Джалал Ад-Дин Мухаммад *Маснав-и Ма'нави («Поэма о скрытом смысле»)*, Третий дафтар (байты 1-4810), Перевод с персидского, примечания и указатели О. М. Ястребовой, Под ред. А. А. Хисматулина, Санкт-Петербург

Лермонтов 1935-1937: Лермонтов М. Ю. 1935-1937, *Полное собрание сочинений*, Ред. текста, коммент. и предисл. Б. М. Эйхенбаума. Подгот. текстов Б. М. Эйхенбаума и К. И. Халабаева, Москва-Ленинград

Giorgi Lobjanidze

**About the concept of the hyperbole of *Masnavi-I Ma'navi*
by Jalal al-Din Rumi**

The scientific study of *Masnavi-I Ma'navi* has long history in Georgia. A number of tales of the poem have already been translated and published, although as far I know the recent pattern of poetic comparison, discussed as hyperbole in this foregoing article, has never been the subject of special discussion within domestic Iranian Studies.

In recent article we will try to find out and clarify the question of why we underline especially this pattern and why we consider it as hyperbole, though beforehand the following few facts should be mentioned about the poem:

It is well known that the foregoing Rumi's poem was named as Persian Quran by Abd al-Rahman Jami (d. 1492), master of Naqshbandi Sunni spiritual order of Sufism. On one hand, this epithet illustrates the importance of the poem and on the other hand it reflects the kind of respect that Rumi embodied among the spiritual intellectual world of the East.

Peculiarity that greatly complicates to perceive the text is the bilingualism of the poem. *Masnavi-I Ma'navi* includes so many quotations relying on Quran, Hadiths or other Arabic texts altogether that the reader, and moreover translator, should be equally well skilled in both languages.

Beside of the mentioned quotations, the texts are full of realias about medieval time, about the details of spiritual and intellectual life and without knowledge and comprehend of these episteme it would be impossible to understand the content of particular passages. It can be said that *Masnavi-I Ma'navi* could be referred to as most epistemic text in comparison with the other texts of the same genre and direction.

The one arc of *Masnavi-I Ma'navi* illustrative stories represents the narrative of Quran and Sufi Ta'vil (symbolic decoding) of this particular narra-

tive. The one of the completely outlined story of the mentioned narrative is related to the different stories of apostle Moussa (Biblical Moses).

For example, in the third book (daftar) of *Masnavi-I Ma'navi* the story of conceiving, birth and upbringing of Moussa is broadly narrated. Subsequently the story tells us about how Pir'awn (the Pharaoh) decided to kill Moussa and how he invented the special trick against Moussa while giving him the date of forty days when Pir'awn himself would manage to collect all the magicians from the all part of the country against Moussa. Whenever Moussa would not be capable to cope with all the magicians he would be given to the terrible death penalty.

Rumi's *Masnavi-I Ma'navi* brings above-mentioned, this particular story of Moussa, which is nourished with Quran and Hadith stories, to illustrate the following that every possible will and attempt of a man (even if he is fully equipped of worldly power) is powerless against divine will, plan and intention of the God and that any attack against this will would fail miserably.

The mentioned stories are narrated in Beit 840 of the third Book of *Masnavi-I Ma'navi*. Number of topics and a lot of details are discussed in this particular part of the book that needs separate study of specific formats and essentially, it is not the goal of our recent article.

Out of this extensive passage, which is a wonderful example of the poetic language and vocality, we were particularly interested in the Beit 1103, Persian original of which we refer below:

در هوا می کرد خود بالای برج
که هزیمت می شد از وی روم و گرج

(Rumi 1362/1998, 378)

English translation by Nicholson tells:

*In the air it was making itself (ris) above thie zodiac,
So that Greeks and Georgians would flee from it in panic.*

(Nicholson 1930, 80)

We see that the main goal of the medieval Persian author of those above-mentioned passages of narration is that to draw the monster, in which Mousa's wand is transforming in needed time, as eerily as possible in reader's imagination. For that purpose he hyperbolize the situation and the mentioning the "Gurjs"-Georgians in that contexts is organic part of the hyperbolization.

At the first glance, motioning of “Georgian” in that passage would possibly be the capricious need of the rhythm or dictated by inevitable necessity of the rhythmic couple, as the word “Gorj” rhymes with the word “Borj” in that Beit (it is identical in Georgian translation as well). It is evident and would be quite naturally to think that without “Borj” in that rhyme any other nationalities would find their place in that context instead of Georgians (“Gorj”).

Although, despite of the eclecticism and volubility of *Masnavi-I Ma’navi* by Jalal Ed Din Rumi, the author was not that person to use any word with no aforethought, moreover to use the word because of the capricious need of the rhymes.

In that Beit interested by us, mentioning the Georgians together with “Romans” (i.e. Eastern Romans/Greeks) is due to two major circumstances.

The first is that Moussa’s Wand, as a symbol of divine authority, confronts to “Quphr” i.e. want of faith, unbelief, which for Muslim author and the readers was embodied by two peoples, Byzantines and Georgians, those who had different religious belief and who was opposing the Muslim East.

Another circumstance is used for polarization the situation. “Rumi” and “Gorji” are hyperbolic expression of the brave and courageous warriors and that even those brave and warrior people tremble in front of the Monster transformed Moussa’s wand.

It is obvious, whether we consider and comprehend the alluded lines without artistic actuality, mentioning of Georgians and Romans in connection with Moussa is nothing but historical anachronism. However, it seems that Jalal al-Din Rumi was acquainted with Georgians and not only this above-discussed Beit although many other passages can be used in evidence of this.

ნინო სურმავა

ამინ არ-რეიჰანი და გრიგოლ რობაქიძე: ლიტერატურული პარალელები (აღმოსავლეთ-დასავლეთის სინთეზის თემა)¹

„აღმოსავლურ-დასავლური“ საკითხის მიმართ ინტერესს ინტელექტუალური საზოგადოების პოლემიკის რამდენიმესაუკუნოვანი ისტორია აქვს, ძველი დროიდან მოყოლებული ჩვენს ეპოქამდე აღმოსავლური და დასავლური ტრადიციები უწყვეტ დიალოგში იმყოფება. ცნობილია, რომ ინტერესი ამ მრავალწახნაგოვანი საკითხის მიმართ განსაკუთრებით უკანასკნელ წლებში გამძაფრდა. აღმოსავლურ-დასავლური პრობლემატიკა მრავალი სამეცნიერო ცენტრის შესწავლის საგანი გახდა. შეიქმნა მნიშვნელოვანი სოციალური და კულტუროლოგიური თეორიები. კოლონიალიზმის, გლობალიზაციისა და მზარდი მიგრაციების ფონზე წინ წამოინია ცივილიზაციათა დიალოგის, კულტურათა ურთიერთზიარებისა და სინთეზის თემა. დიალოგის შესაძლებლობა და საერთო ენის გამონახვა ამ ორ რადიკალურად განსხვავებულ აღმოსავლურ და დასავლურ რეგიონს შორის, პირველ ყოვლისა, პოლიტიკური აქტუალობით არის ნაკარნახევი, თუმცა სოციალურ მეცნიერებათა სფეროდან ჰუმანიტარულ მეცნიერებებშიც გადაინაცვლა და ნაყოფიერი ასპარეზი იპოვა როგორც ევროპულ, ისე აღმოსავლურ ლიტერატურაში. „დასავლეთი თუ აღმოსავლეთი?“ – ეს კითხვა ისტორიულად საქართველოშიც აქტუალურად გაჟღერდა და ევროპული თუ აზიური ორიენტაციის საკითხი მეოცე საუკუნის დასაწყისში ქართველ ინტელექტუალთა შორისაც ფართო დისკუსიის საგანი გახდა.²

წინამდებარე სტატიაში შევეხებით არაბული და ქართული ლიტერატურის ორ გამოჩენილ ფიგურას – ამინ არ-რეიჰანის და გრიგოლ რობაქიძეს, განვიხილავთ აღმოსავლეთ-დასავლეთის სინთეზის იდეას მწერალთა შემოქმედებაში. ამ ორ ავტორს ბიოგრაფიულადაც ბევრი რამ

¹ პუბლიკაცია განხორციელდა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ხელშეწყობით (გრანტი – DO/68/2-141/14).

² კვატაია 2009, 303.

აქვთ საერთო³ და თავიანთ ლიტერატურულ დისკურსში აღმოსავლეთ-დასავლეთის სინთეზის თემის წამოწევიტ განსაკუთრებული ადგილი უჭირავთ მე-20 საუკუნის არაბულ და ქართულ ლიტერატურებში.

ამინ არ-რეიჰანი და გრიგოლ რობაქიძე ორივე ემიგრანტული მწერლობის გამორჩეული მოღვაწეები არიან. მათი ცხოვრებისა და შემოქმედების პერიოდი თითქმის ერთმანეთს ემთხვევა: მე-19 საუკუნის მეორე და მე-20 საუკუნის პირველი ნახევარი (ამინ არ-რეიჰანი: 1876-1940; გრიგოლ რობაქიძე: 1880-1962). ორივე მწერალმა განათლება დასავლეთში მიიღო, მათზე დიდი გავლენა იქონია დასავლურმა ლიტერატურულმა თუ ფილოსოფიურმა სკოლებმა. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ კი აქტიურად მონაწილეობდნენ ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ თუ ლიტერატურულ ცხოვრებაში. ორივე მწერლის ემიგრაცია დასავლეთში გამოწვეული იყო ქვეყნის რთული პოლიტიკური ვითარებით, რეიჰანის შემთხვევაში ეს იყო ოსმალური იმპერიის დესპოტური რეჟიმი, ხოლო გრიგოლ რობაქიძის შემთხვევაში – ბოლშევიკური რუსეთი. რეიჰანი 1888 წელს სულ რაღაც 12 წლის ასაკში ნიუ-იორკში გაემგზავრა. გრიგოლ რობაქიძე კი 1931 წლიდან გარდაცვალებამდე იყო პოლიტიკური დევნილი გერმანიასა და შვეიცარიაში. ორივე მწერალი ორგანულად შეეთვისა მიმღები ქვეყნის კულტურულ და ლიტერატურულ გარემოს, ერთნაირი წარმატებით წერდნენ მშობლიურ და მიმღები ქვეყნის ენაზე, იყვნენ სხვადასხვა ლიტერატურული საზოგადოების წევრები. გლობალიზაციისა და კოლონიალიზმის ეპოქაში დასავლურ ცივილიზაციასთან მჭიდრო კავშირმა დაანახა ორივე მწერალს, რამდენად მნიშვნელოვანი იყო მსოფლიო პროცესებში თავიანთი სამშობლოს ადგილის განსაზღვრა, აღმოსავლურ-დასავლურ დიალოგში ჩართვა ეროვნული და კულტურული იდენტობის შენარჩუნებით. ალბათ, ამიტომ დასავლეთ-აღმოსავლეთის სინთეზის თემა ორივე მწერლის შემოქმედებაში მუდმივი ინტერესის საგანი იყო. აქვე უნდა აღინიშნოს გრიგოლ რობაქიძეზე გოეთეს („დასავლურ-აღმოსავლური დივანი“...) გავლენა. ზოგადად, ევროპელ მწერლებთან საკმაოდ გავრცელებული და მოდური იყო აღმოსავლური თემატიკით დაინტერესება.

აღმოსავლურ-დასავლური პრობლემატიკის გარშემო მნიშვნელოვანი სოციალურ-კულტუროლოგიური თეორიების, „ინტერკულტურულის“

³ იხ. რეიჰანის და რობაქიძის ბიოგრაფიები <http://www.ameenrihani.org/index.php?page=biography>: <http://www.litinstituti.ge/emigrant/robaqi-ze.html>.

გაგების სხვადასხვა კონცეპტის და მისი ჰერმენევტიკული მოდელების წარმოშობამდე გაცილებით ადრე, ერთი საუკუნის წინ. სწორედ ბიკულტურალიზმის, მულტიკულტურალიზმისა და ჰიბრიდულობის იდეას ქადაგებდა მაჰჯარის (არაბული ემიგრანტული) ლიტერატურის ცნობილი წარმომადგენელი ამინ არ-რეიჰანი. საუკუნის წინანდელი რეიჰანის დისკურსი სამართლიანად შეიძლება ჩაითვალოს დღევანდელი ინტერკულტურული და პოსტკოლონიური კვლევების წინამორბედად. დიდ მოაზროვნესა და მწერალს აღმოსავლეთ-დასავლეთის სულიერი სინთეზის იდეა საკუთარი შემოქმედების გზის დასაწყისშივე აფიქრებს. თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამინ არ-რეიჰანი სამი კულტურის პირმშოა – ამერიკულის, ევროპულის და არაბულის. მეტიც, არაბულ კულტურამდე ის ევროპულ-ამერიკულიდან მივიდა და საკუთარ თავს მისია დააკისრა – აღმოსავლეთში დასავლეთის ცოდნა შეეტანა და დასავლეთში – აღმოსავლეთის ფილოსოფია და პოეზია.⁴ „ევროპულ სმოკინგში გამოწყობილი არაბი“ – ასე უწოდებს მწერალს აკადემიკოსი გიორგი წერეთელი 1945 წელს ჟურნალ „მნათობში“ გამოქვეყნებულ მისივე თარგმანის წინასიტყვაობაში და დასძენს: „ემინ რეიჰანი ორი მსოფლიოს მიერ წარმოშობილი ნაყოფია, აღმოსავლეთის და დასავლეთისა. იგი ხარბად ითვისებდა ორივე სამყაროს კულტურულ-შემოქმედებითი მოღვაწეობის პროდუქტებს და ცდილობდა მათს გაერთიანებას თავის არსებაში. ერთი მხრივ, აბუ ლ-ალა მაარრი, მუთანაბზი და იბნ-საჰლი, მეორე მხრივ – ვოლტერი, გოეთე, ბალზაკი, კარლეილი, კიტსი, უოტ უიტმენი და სხვანი, სხვადასხვა სამყაროს ეს სხვადასხვა სიდიდეები როგორღაც თავსდებიან ერთად ემინ რეიჰანის პიროვნებაში“.⁵

ამინ არ-რეიჰანი კარგად აცნობიერებდა, რომ აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის ჰარმონიის მიღწევა ძალიან რთული იყო. მიუხედავად ამისა, თავის ლიტერატურულ დისკურსში ის ცდილობს, დაუპირისპირდეს კიპლინგისეულ ხაზს დასავლეთისა და აღმოსავლეთის შეხვედრის შეუძლებლობის შესახებ და ქმნის ალტერნატიულ სამყაროს, რომელიც კულტურათა საუკეთესო ღირებულებების სინთეზს ეფუძნება. მწერლის ლიტერატურულ დისკურსში ჩანს იმ გმირის, წინასწარმეტყველის ძიების პროცესი, რომელიც შეძლებს აღმოსავლურ-დასავლური ღირებულებების სინთეზს და საკუთარ ქვეყანას სწორ გზაზე დააყენ-

⁴ გარდავაძე 2007, 109.

⁵ წერეთელი 1945, 76.

ბს. ასეთია, მაგალითად, ხალიდი – 1911 წელს გამოცემული რეიჰანის ცნობილი ინგლისურენოვანი რომანის („ხალიდის წიგნი“) გმირი, რომელიც ხმამაღლა ქადაგებს აღმოსავლური და დასავლური სამყაროების სინთეზის იდეას: „ო, დასავლეთის ძლიერო ერებო, მომეცით ცხოვრების მატერიალური კომფორტი და ჩემო აღმოსავლეთო, მომეცი ნება, ვისარგებლო შენი სულიერი მემკვიდრეობით. მომეცი შენი ხელი, ამერიკავ და შენც, აზიავ! შენ ხარ მინა საწყისისა, სადაც სინათლე და სული პირველად აღმოცენდა, არ უარყო ის ძღვენი, რომელსაც დასავლეთის ხალხი მოგართმევს და შენ, სიძლიერის და წესრიგის მიწავ, სადაც მეცნიერება და თავისუფლება უზენაესია, არ განაგდო აისის გულუხვობა“.⁶ მთავარი გმირის მიზანია, „ევროპისა და ამერიკის სიძლიერეს დაამყნოს აღმოსავლეთის სიმშვიდე; დასავლეთის მატერიალიზმს – აღმოსავლეთის სულიერება...“ და ეს იქნება „განთიადი ახალი ცხოვრებისა“.⁷ ხალიდი აცხადებს, რომ ის ეკუთვნის აღმოსავლეთს და დასავლეთს, ასეთია მისთვის იდეალური სამყარო: „აღმოსავლეთი და დასავლეთი, მამრი და მდედრი ერთი სულისა, ორი დიადი ნაკადული, რომელიც აცოცხლებს, აძლიერებს, წმენდს ადამიანის სულსა და სხეულს – ორივეს ვუმღერ, ვადიდებ და ვუძღვნი ჩემს სიცოცხლეს, მათ გამო ვიმრომებ, დავიტანჯები და მოვკვდები. ყველაზე განვითარებული ქმნილება არის არც ევროპელი და არც აღმოსავლელი, არამედ ის, ვინც იღებს საუკეთესო თვისებებს ორივესგან – ევროპელი გენიოსისა და აზიელი წინასწარმეტყველისგან“.⁸ ამ იდეას ეწირება ხალიდი და უდაბნოში უჩინარდება, თუმცა მთავარი გმირის გაუჩინარებაში დევს მესიის, მაჰდის იდეა, რომელიც დაბრუნდება ხალხის გადასარჩენად. სიმბოლური ჩანს სახელი ხალიდი, რომელიც არაბულად უკვდავს ნიშნავს და უფლის ეპითეტია.

აღმოსავლეთ-დასავლეთის სინთეზის თემას სასიყვარულო ურთიერთობის მეტაფორით ავითარებს რეიჰანი მოგვიანებით გამოცემულ მოთხრობაში „ჯიჰანი“. ეს ნაწარმოები ავტორმა 1917 წელს ინგლისურ ენაზე დაწერა, თუმცა ის არ დაბეჭდილა. იმავე წელს ითარგმნა არაბულად აბდულ მასიჰ ჰადდადის მიერ სათაურით „ჰარემის გარეთ“ და ბეირუტში გამოიცა,⁹ ინგლისური ხელნაწერი კი მხოლოდ 2011 წელს გა-

⁶ Rihani 1911, 171.

⁷ იქვე, 165-166.

⁸ იქვე, 171.

⁹ al-Maleh 2011, 135.

მოვიდა სტამბურად. საფიქრებელია, რომ სასიყვარულო ურთიერთობის მეტაფორა, რომელიც მე-20 საუკუნის არაბულ ლიტერატურაში ერთგვარ ნორმად იქცა აღმოსავლეთ-დასავლეთის თემატიკაზე შექმნილ რომანებში, სწორედ აღნიშნული ნაწარმოებიდან იღებს სათავეს, თუმცა ეს ფაქტი, ალბათ, მოთხრობის ნაკლებად პოპულარიზაციის გამო, სამეცნიერო კრიტიკას ხშირად ყურადღების მიღმა რჩება. ამ მცირე რომანში რეიჰანი ხატავს თურქი ქალის – ჯიჰანის სახეს, რომელსაც სურს, მოდერნიზებული დასავლეთის ღირებულებები საკუთარ ხალხამდე მიიტანოს. ჯიჰანი, ისევე როგორც ხალიდი, „ახალი ნაციის“ შექმნის იდეას ეწირება. ამ ორი გმირის ხასიათში ბევრი რამ დევს თავად ავტორის. საინტერესოა, რომ „ჯიჰანს“ ორი ფინალი აქვს: პირველ გამოცემაში ქალი კლავს გერმანელ სატროფს და თავს იკლავს, მოგვიანო გამოცემაში კი ავტორმა შეცვალა მოთხრობის დასასრული: ჯიჰანი არ მომკვდარა და ის ზრდის ქერთიან ბიჭს თავისუფლებისა და ჰუმანიზმის იდეალებით. ამ ბავშვშია ჩადებული მთელი იმედი მისი ხალხის უკეთესი და ნათელი მომავლისა. ამ ბავშვმა უნდა შეძლოს აღმოსავლური და დასავლური ღირებულებების სინთეზი. მოთხრობის გაორებული ფინალი, ისევე როგორც „ხალიდის წიგნის“ დასასრული, ისეთ შთაბეჭდილებას გვიტოვებს, რომ აღმოსავლეთ-დასავლეთის ერთმანეთთან დაახლოების გზები თავად ავტორისთვისაც, ცოტა არ იყოს, ბუნდოვანია და კონფლიქტის ერთმნიშვნელოვან გადწყვეტას იგი ვერ სთავაზობს მკითხველს.

აღმოსავლეთ-დასავლეთის სინთეზის თვალსაზრისით დიდი მწერლისა და მოაზროვნის – ამინ რეიჰანის მსოფლმხედველობას, ალბათ, ყველაზე კარგად წარმოაჩენს მისივე სიტყვები ესედან – „ბრუკლინის ხიდიდან“: „ჩემი სული ლიბანშია, გული – პარიზში, ნიუ-იორკში კი ამჟამად სხეულია მხოლოდ ჩემი“.¹⁰ აღნიშნულ ესეში მწერალი არაერთხელ ამახვილებს ყურადღებას აღმოსავლური და დასავლური ღირებულებების სინთეზზე. ბრუკლინის ხიდიდან ავტორი მიმართავს თავისუფლების ქანდაკებას: „ო, თავისუფლება, როდის იქცევ პირს აღმოსავლეთისკენ?! როდის შეერევა შენი სინათლე ამ გასხვიოსნებულ მთვარეს და იბრუნებს დედამიწის გარშემო, რათა გაანათოს ყოველი დაჩაგრული ერის სიბნელე?! დადგება მომავალში დღე, როცა თავისუფლების ქანდაკება აღიმართება პირამიდების გვერდით? გაჩნდება შენი ტოლი ხმელთაშუა ზღვაში? ო, თავისუფლება, შესაძლებელია, შენი დები დაიბადონ

¹⁰ რეიჰანი 1910, 75 (არაბულიდან თარგმნა ნინო სურმავამ, ჟურნალი „ახალი საუნჯე“ 2014 №3(11), 26-27).

დარდანელის სრუტეში, ინდოეთის ზღვასა და ჩინეთის ყურეში?! როდის შემოუვლი დედამიწას მთვარესთან ერთად, შებოროკილი ხალხების და დამონებული ერების სიბნელე რომ გაანათო?“¹¹

ამავე ესეში რეიჰანი ნიუ-იორკიდან აღმოსავლეთში მიმავალ დატვირთულ გემებს სთხოვს: „თან წაიღეთ ხმელთაშუა, წითელ, ინდოეთის, ყვითელ ზღვებში ამ ტალღების მოქცევა, რომელიც თავისუფლების ქანდაკების კვარცხლბეკს რეცხავს! წაიღეთ ამ წმინდა წყლის თუნდაც ერთი პატარა ბოთლი და აპკურეთ ანატოლიის, სომხეთის, პალესტინის, სირიისა და ეგვიპტის სანაპიროებს!... წაიღეთ აღმოსავლეთში აქტიური დასავლეთი და უკან წამოიღეთ პასიური აღმოსავლეთი! წაიღეთ ინდოეთში ამერიკის პრაქტიკული სიბრძნის ერთი დასტა და უკან მოიტანეთ ინდური ფილოსოფიის მარცვლების რამდენიმე ტომარა! ეგვიპტესა და სირიაში უხვად ჩამოტვირთეთ ტექნიკური მეცნიერების ნაყოფი და უკან დაუბრუნდით ამ ქვეყანას არაბულ ღირსებათა სიჭარბით!“¹²ავტორი თავის ლიტერატურულ დისკურსში ქმნის აღმოსავლეთის სულიერებასა და დასავლეთის მატერიალიზმზე აგებულ მესამე ჰიბრიდულ სივრცეს. ამინ არ-რეიჰანი ხშირად აკრიტიკებს დასავლური ცივილიზაციის ტექნიკურ მიღწევებს, ის არაერთხელ აღნიშნავს, რომ დასავლეთი მუდმივ მოძრაობაშია, ის შორდება თანდათან ღმერთს და კარგავს სულიერებას.

მსგავსი თემატიკა და საინტერესო პარალელები იკვეთება გრიგოლ რობაქიძის მრავალ თხზულებაში. მკვლევარი კონსტანტინე ბრეგაძე რობაქიძის „ჩაკლულ სულში“ ცალკე გამოყოფს რომანის ნიცშეანურ დისკურსს, რომელიც დასავლური ტექნიკური პროგრესის ფეტიშიზმისა და სულიერებას მოკლებული დასავლური ცივილიზაციის კრიტიკისკენაა მიმართული.¹³ ორივე მწერალზე აშკარაა ნიცშეს გავლენა. მათთვის დასავლეთში ღმერთი მკვდარია. ამ დანაკლისის შევსებას კი ისინი აღმოსავლეთიდან ცდილობენ და ორი სამყაროს ღირებულებების სინთეზისკენ იხრებიან. აღმოსავლეთით აღფრთოვანება გრიგოლ რობაქიძეს არაერთ წერილსა თუ ესეში აღუბეჭდავს: „დიაღია აღმოსავლეთი...საოცარია აღმოსავლეთი.... საქართველოც ხომ ნატეხია აღმოსავლეთის! და ჩვენ არ უნდა დავივიწყოთ ჩვენი აკვანი. ძვირფასია დასავლეთი ევროპა, მაგრამ ევროპისათვის აღმოსავლეთს ვერ დავსთმობთ, უმჯობესი იქნება მათი

¹¹ რეიჰანი 1910, 73.

¹² იქვე, 74.

¹³ ბრეგაძე 2010, 7.

ქორწილი ქართული ნადიმით გადავიხადოთ...და საქართველოც თითქო ამისათვისაა შობილი. აბა დააკვირდით რუსთაველს: განა მან არ შეჰკრა სინთეზი აღმოსავლეთის დაჩრდილული ფიქრისა და იტალიის აშადრევანებული რენესანსის გაქანებისა“.¹⁴ იმავე მოსაზრებას ავითარებს მწერალი წერილში „ქართველ მწერლებს“: „საქართველო საიდუმლო უღელტეხილია აღმოსავლეთისა და დასავლეთის... ჩვენ გვაფიქრებს ეგვიპტის სფინქსი და გვანცვიფრებს პარიზის ქიმერა. ქართული ნადიმით ვიხდით აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქორწილს“.¹⁵ გრიგოლ რობაქიძე პოეტურ ფესვებს სწორედ აღმოსავლეთში პოულობს, თავის ავტობიოგრაფიულ თხზულებაში „ჩემი ცხოვრება“ ის წერს: „1916 წელს, როგორც სამხედრო მოხელე, სპარსეთში მოვხვდი. ეს ჩემი ცხოვრების შემობრუნების წერტილი იყო, მესოპოტამიის ზღურბლამდე მივალწიე და მქონდა შეგრძნება, რომ საუკუნეთა სვლაში დაკარგული სამშობლო ვიპოვე... ზოროასტრის ქვეყანაში ნიცშეს „ზარატუსტრა“ მქონდა თან. ფირდოუსის, ჰაფიზის, ომარ ხაიამის ქვეყანაში – გოეთეს „დივანი“. სრულიად შემთხვევით თან მქონდა მესამე ნიგნიც: ნანყვეტები ბაბილონური ეპოსის – „გილგამეშისა“. ამან გადაწყვიტა ჩემი მწერლური ბედი... მთელი არსებით ვიგრძენი, რომ ჩემი პოეტური ფესვები აქ იყო...“¹⁶ ერთ-ერთ წერილში გრიგოლ რობაქიძე საქართველოს ყოფნას აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურათა გზაგასაყარზე გეოგრაფიის ტრაგედიას უწოდებს: „და ჩვენ შევჩერდით შუა გზაზე: აღმოსავალსაც მოვსცილდით და ვერც დასავლეთს ვეზიარეთ. მრავალი საუკუნე ვიტანჯეთ ჩვენ შუა გზაზე ყოფით“. მისი აზრით, „ინტერნაციონალის“ ხმა არსად ისე სიხარულით არ გავარდნილა როგორაც ჩვენში“.¹⁷ გრიგოლ რობაქიძის რომანში „გველის პერანგი“ მკვლევარი დ. კიზირია თვლის, რომ დასავლეთი და აღმოსავლეთი არ არიან ანტაგონისტურად დაპირისპირებულნი და მათი შეხლის შესაძლებლობა მოხსნილია. სამყაროს მოპირდაპირე მხარეთა შეთავსების წერტილი აქ საქართველოს დედაქალაქია, რომელიც „დასავლეთის ქარმა მიაგდო აღმოსავლისაკენ, თუ აღმოსავლის ქარმა დასავლისაკენ – ტფილისმა არ იცის“.¹⁸

¹⁴ რობაქიძე 2008, 144.

¹⁵ იქვე, 146.

¹⁶ იქვე, 195 (გერმანულიდან თარგმნა ლაშა ბაქრაძემ).

¹⁷ იქვე, 157-158.

¹⁸ კვატაია 2009, 306

აღმოსავლეთ-დასავლეთის კულტურული მახასიათებლების მხატვრულ კვლევას და მათი სინთეზის თემას ეძღვნება გრიგოლ რობაქიძის გერმანულენოვანი ესე „სიცოცხლის განცდა აღმოსავლეთსა და დასავლეთში“, რომელიც შეტანილია 1935 წელს იენაში დაბეჭდილ მისსავე კრებულში „დემონი და მითოსი“. აღნიშნული კრებული 2012 წელს ქართულ ენაზე თარგმნა მანანა კვატაიაძე. ესეში მწერალი ერთმანეთს ადარებს აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ლანდშაფტს. მისი აზრით, აღმოსავლეთში დედამიწა კოსმიური ყოფიერებაა, რომელშიც მითის სუნთქვა აღმოცენდება ხოლმე. წამი აქ თავის თავში მარადისობას ინახავს, როგორც ნიჟარა ხმაურს დიდი ხნის წინათ უკუქცეული ოკეანის ტალღებისას. ხოლო დასავლეთში დედამიწა ხშირად მხოლოდ ნიადაგია, რომელსაც ამუშავებენ და უვლიან, ყველაფერი ხელშეხებულია, ხელშეუხებელი არაფერი რჩება. აქვე მწერალი შეგვახსენებს, რომ „ტერიტორიის რომელიმე ნაწილი დაუმუშავებელი უნდა დარჩეს, რათა დედამიწა მისმა კოსმიურმა სუნთქვამ არ დატოვოს – ამ გაფრთხილებას დასავლეთში ყურადღებას ნაკლებად აქცევენ. ზოგჯერ გეჩვენება, თითქოს აქ ადამიანის ხელი ღმერთის ქმედებას ცვლის... წამი აქ... უბრალოდ წელთაღრიცხვის მონაკვეთია, თითქმის საათის მიხედვით გაზომილი. მას არ აქვს ხანგრძლივობა“.¹⁹ გრიგოლ რობაქიძე აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურებს შორის განსხვავებას ყველაზე ხელშესახებად ორივე სამყაროს ქმნილებებში ხედავს: „აღმოსავლეთმა, უსაზღვროებაში ჩაძირულმა, დასრულებული ნაწარმოების შექმნა ვერ შეძლო, რადგან დასრულებული ნიშნავს: შემოსაზღვრულს. გოთური კათედრალები აღმოსავლეთში შეუძლებელია. დასავლეთს აქვს საზღვრის გრძნობა და ქმნის ნაწარმოებს, ვითარცა სამყაროს საკუთარი თავისათვის დასრულებულობაში, როგორცაა, მაგალითად, „ღვთაებრივი კომედია“. მაგრამ, ამის სანაცვლოდ, აღმოსავლეთი, უსასრულობაში ჩაბრუნებული, ფლობს რაღაცას, რაც დასავლეთს აკლია. აღმოსავლური ქმნილება უსასრულოს სუნთქვას ინახავს, როგორც, მაგალითად, ბაბილონური ეპოსი“.²⁰

აღმოსავლეთი რობაქიძისთვის მითოსურ-მისტიკური ადგილია, სადაც ადამიანი ღმერთს დახუჭული თვალებით ხედავს. დასავლეთის ადამიანი კი ღმერთს გახელილი თვალებით უმზერს და თითქმის ცდილობს,

¹⁹ რობაქიძე 2012, 42-43.

²⁰ იქვე, 46.

მას ხელით შეეხო. აღმოსავლეთში ადამიანი შინაგან ჩაძირულობაში ცხოვრობს, დასავლეთში კი მუდმივ სწრაფვასა და განუწყვეტილ მოძრაობაშია. აღმოსავლეთში თითქმის ყოველთვის აქვთ დრო. დასავლეთში დრო არა აქვთ.²¹ ესეში გრიგოლ რობაქიძე გვახსენებს ტექნიკის საბედისწერო არსს და გვაფრთხილებს – ადამიანმა, რომელიც რაიმეს ქმნის, არ უნდა დაივიწყოს, რომ ის თავად შექმნილია და თავისი თავი ღმერთის ადგილას არ უნდა წარმოიდგინოს. ტექნიკის საფრთხისგან კი მას თაურსაწყისის აღმოსავლური ძალები დაიცავენ.²² დასავლეთი გრიგოლ რობაქიძისთვის სულიერ სიცარიელესთან ასოცირდება. ესეში მას მოჰყავს ნიუ-იორკელი საშუალო ამერიკელის მაგალითი, წლების განმავლობაში მიწას და ბუნებას მონყვეტილი 77-ე სართულზე, პატარა გალიაში რომ ცხოვრობს, მასაც ემუქრება თაურშიში (პირველშიში, შიში სიკვდილისა) და სიკვდილ-სიცოცხლის გაყრის ჟამს ის საკუთარი „მე“-ს ანაბარა რჩება, უზარმაზარი სიცარიელე კი მას თანდათანობით არარაობად აქცევს. დგება ჟამი, როცა მისი უკანასკნელი ამოსუნთქვა ღმერთის სუნთქვაში უნდა ჩაიკარგოს და სწორედ ამ დროს ის პირველად შეიგრძნობს, რომ მასში თაურმცენარე კარგა ხნის გამხმარია.²³ სწორედ დასავლეთის ამგვარ მატერიალიზმს, მუდმივ მოძრაობას და სულიერ სიცარიელეს გაურბის რეიჰანიც და შვებას აღმოსავლეთში, წინასწარმეტყველთა მიწაზე, ბუნებაში, ღმერთთან ახლოს პოულობს. მისი აზრით, მხოლოდ სულიერებას შეუძლია ჩვენამდე მოიტანოს თანამედროვე ცივილიზაციის ღირსებები.²⁴ 1912 წელს ბეირუთში წაკითხულ ლექციაზე რეიჰანი ამბობს: „კარგი იქნება, თუ აღმოსავლელები და დასავლელები ერთმანეთისგან ისწავლიან იმას, რაც კარგი, ჯანსაღი, სწორი, ლამაზი, დიდებული და სამართლიანია მათ რელიგიებში, მრწამსში, ჩვევებში, ადათ-წესებში, ხელოვნებაში, მმართველობასა თუ კანონებში, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის საუკეთესო ღირებულებების სინთეზი იქნება ჭეშმარიტად ერთადერთი წამალი ამ ეპოქის რელიგიური, სოციალური და პოლიტიკური სწულებებისთვის და მაშინ დასავლელი ღმერთს დაუბრუნდება, აღმოსავლელი კი მას საკუთარ ტვირთს ჩამოაშორებს“.²⁵ ამგვარად,

²¹ რობაქიძე 2012, 50-51.

²² იქვე, 58-60.

²³ იქვე, 53-54.

²⁴ რეიჰანი 2014, 180.

²⁵ რეიჰანი 2014, 457.

რეიჰანი აღმოსავლეთ-დასავლეთის სინთეზში პოულობს შვებას, ისევე როგორც გრიგოლ რობაქიძე დაასკვნის თავის ესეში: „დასავლეთი და აღმოსავლეთი – ორი სამყარო, ან, უფრო სწორად, ყოფიერების ორი სახეა. რაც ერთს აკლია, ის მეორეს აქვს. ისინი საპირისპირონი არიან, თუმცა ერთმანეთს არ გამოორიცხავენ. ისინი, კოსმიურად მონესრიგებულნი, ორმხრივად მართლაც ავსებენ ერთმანეთს, საკუთარ თავს თვით განაპირობებენ. დასავლეთი აღმოსავლეთს რომანტიკულად ესწრაფვის და აღმოსავლეთი, მოლოდინით აღსავსე, დასავლეთს უმზერს. არაფერია უფრო საეჭვო, ვიდრე დიდად გავრცელებული შეხედულება, ყოველგვარი ბედნიერება აღმოსავლეთიდან მოდისო. დასავლური ყოფიერება ზუსტად ისევე უფლებამოსილია მეტაფიზიკურად, როგორც აღმოსავლური... თაურსანყისის სუნთქვა აღმოსავლეთიდან მოდის, ამგვარად, დასავლეთი ამ სუნთქვას ფორმას აძლევს. ისინი მონოდებულნი არიან, ეს ორი სამყარო ერთმანეთით გაანაყოფიერონ. ყოველი მათგანი თავის ცალმხრივობაში საფრთხეს ატარებს, რომელიც მეორის დახმარებით გადაილახება“.²⁶

ამრიგად, აღმოსავლეთ-დასავლეთის თემატიკითა და კულტურათა სინთეზის იდეის თვალსაზრისით, საინტერესო ლიტერატურული პარალელები იკვეთება ამინ არ-რეიჰანისა და გრიგოლ რობაქიძის თხზულებებში. მე-20 საუკუნის დასაწყისში მწერალთა ლიტერატურულ დისკურსში დასმული პრობლემატიკა და კულტურათა შეხვედრის თემა დღესაც თანამედროვე და აქტუალურია. აღმოსავლურ და დასავლურ ფასეულობათა გონივრული სინთეზი ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებით ორივე მწერლის შემოქმედების ერთ-ერთი ძირითადი აქცენტიცაა. ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი, თუმცა მსგავსი ბიოგრაფიული შტრიხები, ისტორიული მიზეზები, ცხოვრებისა და მოღვაწეობის თითქმის ერთი და იგივე გზა, ერთი ეპოქა – არა მხოლოდ ეს მომენტები შეიძლება ხსნიდეს ამ ორ სხვადასხვა მწერალს შორის პარალელიზმების არსებობას, არამედ ის გარემოც, რომელშიც მათ მოუხდათ მოღვაწეობა, მათი მშობლიური კულტურული სივრცე აღმოსავლეთ-დასავლეთის დიალოგს საჭიროებდა ისტორიის ერთსა და იმავე პერიოდში და ისინი სწორედ თავიანთი საზოგადოების მოთხოვნილებას პასუხობდნენ, გრძნობდნენ ამ დიალოგის საჭიროებას. გრიგოლ რობაქიძე და ამინ არ-რეიჰანი განსაკუთრებულ სიახლოვეს ავლენენ ერთმანეთთან აღმოსავლეთ-დასავლეთის კულტურული მახასიათებლების, მარკერების გამოკვეთისას.

²⁶ რობაქიძე 2012, 55.

მატერიალისტური დასავლეთი და სულიერი, პოეტური, მითოსურ-მისტიკური აღმოსავლეთი – ამგვარი დუალიზმი იკვეთება ორივე მწერლის ლიტერატურულ დისკურსში. ამინ არ-რეიჰანის და გრიგოლ რობაქიძეს იმ ეპოქაში უწევდათ მოღვაწეობა, როცა ორი სამყაროს შეხვედრის თემა განსაკუთრებით აქტუალური იყო. ამ გლობალურ პროცესებში მათ საკუთარი სამშობლოს ბედი ადარდებდათ. დასავლეთს მოიაზრებდნენ, როგორც მონესრიგებულ პროგრესულ სივრცეს, თუმცა სულიერებისგან დაცლილს და ამ დანაკლისის შევსების წყარო მათთვის პოეტური აღმოსავლეთი იყო. ორივე მწერლის მსოფლმხედველობაში აღმოსავლეთი და დასავლეთი არ არიან ანტაგონისტურად დაპირისპირებული მხარეები, ეროვნულ ნიადაგზე მყარად მდგომი ორივე მწერალი ცდილობს, კულტურათა შეთავსების წერტილი საკუთარ სამშობლოში აღმოაჩინოს.

ბიბლიოგრაფია

References

ბრეგაძე 2010: ბრეგაძე კ. 2010, გრიგოლ რობაქიძის რომანი „ჩაკლული სული“ როგორც ტოტალიტარული (საბჭოთა) სახელმწიფოს მითოსურ-დემონური არსისა და მოდერნისტული ეპოქის ჰერმენევტიკა, *სემიოტიკა*, 1-16. <http://semioticsjournal.wordpress.com/2010/08/15>

გარდავაძე 2007: გარდავაძე დ. 2007, აღმოსავლეთის და დასავლეთის შეხვედრა ახალ არაბულ მწერლობაში, ლიტერატურულ-თეორიული ჟურნალი *სჯანი*, №8, 106-112

კვატაია 2009: კვატაია მ. 2009, დასავლეთ-აღმოსავლეთის პარადიგმატიკა და გრიგოლ რობაქიძე, *ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები (II საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები)*, 303-313

რეიჰანი 1910: (1910) الريحانيات. بيروت أمين الريحاني ج. ١

რეიჰანი 1911: Rihani A. 1911, *The book of Khalid*, New York

რეიჰანი 2014: (2014) الريحانيات. مؤسسة هنداوي للتعليم والثقافة. القاهرة. أمين الريحاني

რობაქიძე 2008: გრიგოლ რობაქიძის კრებული, *სიყვარული მესამე ნაპირზე*, თბილისი

რობაქიძე 2012: რობაქიძე გრ. 2012, *დემონი და მითოსი*, გერმანულიდან თარგმნა მანანა კვატაიამ, თბილისი

წერეთელი 1945: წერეთელი გ. 1945, ემინ რეიჰანი, *მნათობი*, №6, 75-77

Al Maleh 2011: Al Maleh, L. 2011, The Literature Parentage of The Book of Khalid: A Genealogical Study, in: *100 Years of Selected Writings on Ameen Rihani's The Book of Khalid*, Ed. Paul Jahshan, Washington, D.C., 95-135

Nino Surmava

**Ameen Rihani and Grigol Robakidze: Literary Parallels
(Issue of the Synthesis of the East and West)**

Interest to the “East-West” issue has a centuries’ long history of polemics in the intellectual society, from the ancient epoch to the current time the oriental and occidental traditions have led an uninterrupted dialogue. It is well known that the interest to this multi-aspect issue has particularly increased in the recent years. East-Western problems became the subject of researches of many scientific centers. Significant social and cultural studies and theories have been developed. Against the background of colonialism, globalization and increasing migration the issue of the dialogue between civilizations, mutual sharing of the cultures and their synthesis was brought forward. Possibility of dialogue and coming to understanding of these two dramatically different, eastern and western regions, first of all, is dictated by the political significance, though this moved from the area of social sciences to the humanities and found fertile soil in both, European and oriental literature. “West or East?” – the question is historically significant in Georgia and the issue of European or Asian orientation was subject to wide discussions in Georgian intellectual society in early 20th century. The article provides discussion of the issue of synthesis of east and west, in the works of two famous representatives of Arabic and Georgian literature – Ameen Rihani and Grigol Robakidze. These two authors have much in common in their biographies and they occupy special place in the Arabic and Georgian literature of the 20th century, by emphasizing the issue of synthesis of the east and west.

Both, Ameen Rihani and Grigol Robakidze are the outstanding representatives of immigrant writers. The periods of their live and work almost coincide: late 19th and early 20th centuries (Ameen Rihani: 1876-1940; Grigol Robakidze: 1880-1962). Both writers were educated in the western countries and were greatly influenced by western literary and philosophical schools. After

returning to their native countries they actively participated in the social-political and literary life. Emigration of both writers to the western countries was caused by the complicated political situation in their native countries. In case of Rihani it was despotic regime of Ottoman Empire and in case of Grigol Robakidze – Bolshevik Russia. In 1888, when he was as young as 12, Rihani left for New York. From 1931 to his death, Grigol Robakidze was in political exile in Germany and Switzerland. Both writers have organically acquired the cultural and literary environments of the host countries, both of them similarly successfully wrote in their native and host countries' languages, they were members of various literary societies. In the globalization and colonialism epoch, close ties with the western world showed to both writers the significance of identification of the places of their countries in the world processes and their involvement into the east-west dialogue and maintaining national and cultural identity. Perhaps, for this reasons the issue of synthesis of the west and east was subject of permanent interest in the works of both writers. Ameen Rihani was very well aware that reaching harmony between the east and west would be extremely hard. And still, in his literary discourse he attempted to oppose the Kipling's line of impossibility of joining the west and the east and created his own alternative world based on the synthesis of the best values of the cultures. Similar issues and parallels can be found in many works by Grigol Robakidze. In this respect, his essay "Sense of Life in the East and in the West" is of particular interest. The work provides creative study of the cultural characteristics of two different worlds and their synthesis.

Independent of one another, despite similar biographical moments, historical causes, almost similar ways of life and work, the same epoch can explain presence of parallelisms between two writers. Grigol Robakidze and Ameen Rihani show particular similarities in describing the cultural characteristics, markers of the east and west. Materialist western world and spiritual, poetic, mythical and mystic east – this is the dualism in the literary discourse of both writers. Ameen Rihani and Grigol Robakidze worked in the epoch when the issue of connecting of two worlds bore particular significance. In these global processes they thought about the fate of their native countries. They saw the west as a well ordered progressive space though lacking spirituality and the source for filling of this gap was the poetical east. In the world view of both writers the east and west are not antagonistic parties, both writers, standing firmly on their national soil attempt to find the point of joining of the cultures in their own native lands.

პუბლიკაცია

ელდარ ბუბულაშვილი
რამდენიმე დოკუმენტი საქართველოში
საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შესახებ
(1921-1922 წწ.)

1921 წლის თებერვალში საბჭოთა რუსეთის მიერ განხორციელდა დამოუკიდებელი დემოკრატიული საქართველოს ძალდატანებითი გასაბჭოება. ჩრდილოელმა მეზობელმა, ქართველი ხალხის სურვილის საწინააღმდეგოდ, მოსკოვში მოღვაწე ქართველი ბოლშევიკებისა და კრემლში შექმნილი ე. წ. „ლორეს მთავრობის“ ხელშეწყობით, წითელი არმიის მეშვეობით, მოახდინა დამოუკიდებელი დემოკრატიული საქართველოს ოკუპაცია და ანექსია, რითაც, საერთაშორისო სამართლის გარდა, დაირღვა 1920 წლის 7 მაისს საბჭოთა რუსეთსა და დამოუკიდებელ დემოკრატიულ საქართველოს შორის დადებული ხელშეკრულება, რომლითაც დე-იურედ ცნობილი იყო ჩვენი ქვეყნის დამოუკიდებლობა. საბჭოთა ქართულ ისტორიოგრაფიაში საქართველოს გასაბჭოება ქვეყნის წინსვლისათვის წარმატებულ მოვლენად აღიქმებოდა და ამ საკითხზე არაერთი ნაშრომი იქნა დაწერილი და გამოქვეყნებული. მართალია, საბჭოთა რეჟიმის დასრულების შემდეგ ზემოაღნიშნული მოვლენის ობიექტური შეფასებისათვის არაერთი საინტერესო ნაშრომი გამოქვეყნდა,¹ თუმცა, პოსტსაბჭოთა პერიოდში გამოქვეყნებულ ზოგიერთ ნაშრომში აღნიშნული მოვლენისადმი კვლავ საბჭოთა ისტორიოგრაფიის გავლენა შეინიშნება. ეს განსაკუთრებით ეხება 1924 წლის აგვისტოს აჯანყებას, რომლის მიმართ მკვლევრები სხვადასხვაგვარ შეფასებას აკეთებენ.

ჩვენ მიერ ქვემოთ წარმოდგენილი დოკუმენტური მასალები ცხადყოფს, რომ ქართველი ხალხი არასოდეს შერიგებია ქვეყნის ძალდატანებით გასაბჭოებას და საქართველოს დამოუკიდებლობის დაკარგვას. როგორც ზემოთ აღინიშნა, საქართველოს პირველი რესპუბლიკის ოკუპაციისა და ანექსიის შესახებ უკანასკნელ პერიოდში საინტერესო ნაშრომები გამოქვეყნდა, მაგრამ აღნიშნული საკითხი კვლავ კვლევა-ძიებას საჭიროებს.

¹ თოიძე 1990; თოიძე 1991; თოიძე 1999; შდრ. ცხოვრებაძე 1996.

მით უმეტეს ქართული ემიგრანტული მთავრობის საარქივო მასალები, რომელიც XX საუკუნის ბოლოს იქნა ჩამოტანილი, ნაკლებად არის სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანილი. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით აგრეთვე მცირე ადგილი აქვს დათმობილი ქართულ ემინგრანტულ პერიოდიკაში არსებულ მასალებს. არადა პროფ. გურამ შარაძის მიერ გამოცემული ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკისადმი მიძღვნილი მრავალტომეული საკვლევ პრობლემატიკასთან დაკავშირებით საინტერესო ცნობებს შეიცავს.² ჩვენ მიერ საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივში XX საუკუნის ბოლოს პროფ. გურამ შარაძის ინიციატივით ჩამოტანილ ემიგრანტ ქართული მთავრობის ე. წ. ჰარვარდის ფონდში მოძიებულ იქნა დოკუმენტური მასალა, რომელიც საინტერესოა ახლად გასაბჭოებულ საქართველოსადმი მოსახლეობის სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების განწყობილების შესასწავლად.

ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ქართული ემიგრანტული მთავრობის საგარეო საქმეთა სამინისტროს ფონდში დაცულმა ერთმა მასალამ, რომელიც წარმოადგენს ქართველი ხალხის პეტიციას, „მთელი განათლებული“ ერებისადმი მიმართულს, რუსი ოკუპანტებისაგან გათავისუფლებაში დახმარების აღმოჩენის მიზნით, რომელსაც ახლავს საქართველოს მოსახლეობის ხელის მომწერთა სია. საქმეში არის 347 ფურცელი. პირველი ექვსი გვერდი უკავია მიმართვის ფრანგულ ტექსტს. ქართული ტექსტი აკრეფილია საბეჭდ მანქანაზე (რემინგტონზე) და ორი ფურცლისაგან შედგება, მაგრამ ტექსტი დაბეჭდილია ფურცლის ორივე მხარეს და ოთხ გვერდს მოიცავს. ფრანგული ტექსტი, რომელიც მცირე ფორმატის ქალაღდზეა დაბეჭდილი, ქართული ტექსტის იდენტურია.³ მე-10 გვერდიდან იწყება ხელმოწერები და გრძელდება 347 გვერდის ჩათვლით. მიმართვის როგორც ქართული, ისე ფრანგული ტექსტი დათარიღებულია 1921 წლის 10 დეკემბრით. მსოფლიოს „განათლებული საზოგადოებისადმი“ მიმართული ქართველი ხალხის პეტიცია იმდენად საინტერესოა, რომ მის ქართულ ვარიანტს სრული სახით გთავაზობთ. სტილი უცვლელად დატოვებულია:

² შარაძე 2001-2005.

³ საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფ.1864, ანან. 2, საქმე №504, ფურც. 1-8.

მთელი ქვეყნის განათლებულ ერებს

ორი ათას წელზე მეტია, რაც ჩვენ – ქართველნი სახელმწიფოებრივად ვცხოვრობთ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის იმ შემაერთებელ ხიდზე, რომელსაც კავკასია ეწოდება. ერთ მთლიან ტრაგედიას წარმოადგენს ჩვენი პატარა ერის ხანგრძლივი ისტორია. ჩვენს ეროვნებას და სახელმწიფოს, ჩვენს – კულტურასა და თვით არსებობას გამუდმებით ემუქრებოდა და ესხმოდა თავს ვეებერთელა ტლანქი ისტორიული ძალები, მაგრამ ჩვენს მამა-პაპათა თავდადებული შრომისა და თავგანწირული ბრძოლის წყალობით შევინარჩუნეთ ფიზიკური არსებობა და ეროვნული მეობა, საკუთარი კულტურა და სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია. მხოლოდ გასული საუკუნის დასაწყისში დავკარგეთ დროებით სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა, როდესაც ჩვენმა ჩრდილოელმა მეზობელმა – დიდმა რუსეთმა დაარღვია ჩვენს სახელმწიფოსთან დადებული საერთაშორისო ხელშეკრულება და, ანექსია უყო საქართველოს სამეფოს. 117 წლის განმავლობაში ქართველი ერი მოკლებული იყო არა მარტო სახელმწიფოებრივ სუვენერობას, არამედ უბრალო თვითმართველობასაც და განიცდიდა იგი უსასტიკეს ეროვნულ დევნასა და ჩაგვრას რუსეთის იმპერიის მიერ. მთელი ამ ხნის განმავლობაში ერთი წუთითაც არ შეუწყვეტია ქართველ ხალხს ბრძოლა მონობის წინააღმდეგ. ის თავისუფლებისათვის მებრძოლთა პირველ რიგებში იდგა მუდამ.

1917-18 წლებში ბოლო მოეღო რუსეთის იმპერიის მიერ დაპყრობილ ხალხთა მონობას, გათავისუფლდნენ პოლონელნი, ფინები და სხვები. დიდის ბრძოლითა და მსხვერპლით გაინთავისუფლა თავი ამავე დროს საქართველომაც; ქართველმა ერმა აღადგინა თავისი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა. 1801 წელს რუსეთის მიერ ანექსია ქმნილი საქართველოს სამეფო 1918 წელს აღორძინდა, როგორც რესპუბლიკა, რომელმაც დაიჭირა თავის დემოკრატიული კონსტიტუცია. გამოაცხადა საუკუნო ნეიტრალიტეტი და თვით მყოფ ეროვნულ სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობას შეუდგა: ჩვენი დამოუკიდებლობა იცნო ევროპამ, ჯერ ფაქტიურად და შემდეგ კი იურიდიულად. რუსეთი კი ადვილად ვერ ურიგდებოდა ჩვენს სუვენერობას, სამი წლის განმავლობაში გამუდმებით, მაგრამ უშედეგოდ გვებრძოდა იარაღით ხელში რუსეთის მთავრობები, როგორც ბოლშევიკური, ისე არა ბოლშევიკური; მაგრამ ბოლოს რუსეთიც იძულებული იყო ეცნო ჩვენი დამოუკიდებლობა. 1920 წლის გაზაფხულზე სამხრეთ რუსეთის ყოფილმა მთავრობამ (გენერალ დენიკინის ანტიბოლ-

შევიკურმა მთავრობამ) იცნო ფაქტიურად საქართველოს რესპუბლიკა. იმავე გაზაფხულზე მოსკოვის ბოლშევიკურმა მთავრობამაც გვიცნო ჩვენ (იგულისხმება 1920 წლის 7 მაისის ხელშეკრულება – ე.ბ.), როგორც ფაქტიურად ისე იურიდიულად. ამ უკანასკნელ მთავრობასთან ჩვენმა სახელმწიფომ ზავისა და კეთილმეზობლობის ხელშეკრულებაც დასდო. მიუხედავად ამისა, მოსკოვის მთავრობა ამის შემდეგაც განაგრძობდა დიდძალი თანხებისა და ენერჯის ხარჯვას, რომ საქართველო დაეპყრო არაპირდაპირი, აშკარა ომის საშუალებით, არამედ შინაური გადატრიალების შემწეობით, კომუნისტური რევოლუციის სახით. მოსკოვის მთავრობამ ვერ შესძლო ჩვენი შიგნიდან გახრწნა და დაშლა, ვინაიდან ჩვენ ქართველნი ამ ჩვენი არსებობის უაღრესად მნიშვნელოვან ისტორიულ მომენტში წარმოვადგინეთ ერთსხმულსა და განუკვეთელ სხეულს, რომელსაც ერთი სული ასულდგმულებს და ერთი სწრაფვა ამოქმედებს – აზრი თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის. მოსკოვის მთავრობა იძულებული შეიქმნა ისევ აშკარა თავდასხმა დაეწყო ჩვენს წინააღმდეგ. ერთი ამდაგვარი მისი ცდა გასული წლის (1920 წელი – ე.ბ.) გაზაფხულზე დამარცხებით დასრულდა; ეს იმ დროს როდესაც რუსეთი პოლონეთთანაც აწარმოებდა ომს, მაგრამ არც ამის შემდეგ აიღო რუსეთმა ხელი თავის დამპყრობელ განზრახვაზე ჩვენს წინააღმდეგ. რუსეთმა დაიკავა ჩვენი მეზობელი ქვეყნები. რესპუბლიკები მთიულთა, ადერბეიჯანისა (იგულისხმება აზერბაიჯანი – ე.ბ.) და სომხეთის, შეუთანხმდა ჩვენს წინააღმდეგ ანგორის მთავრობას და როდესაც ყველა სხვა ფრონტები მოილია ამა წლის თებერვალში (1921 წლის 14-25 თებერვალი – ე.ბ.) ყოველიმხრიდან შემოახვიეს საქართველოს მრავალრიცხოვანი არმიები. ერთად ამავე დროს რუსეთის ლაშქარი დაესხა პატარა საქართველოს სამხრეთიდან (სომხეთიდან); აღმოსავლეთიდან (ადერბეიჯანიდან); ჩრდილოეთიდან (ეს საკუთრივ რუსული საზღვრებიდან: სოჩი, მამისონი, როკი, ყაზბეგი). ბოლოს მოსკოვის მოკავშირე ანგორის ჯარებმაც შემოგვიტყვეს სამხრეთ-დასავლეთიდან და ამ რიგად ჩვენს რესპუბლიკას ირგვლივ, გარდა ზღვის ნაპირისა, შემოარტყეს ცეცხლისა და სისხლის ალყა, თითქმის თვენახევრის განმავლობაში იცავდა თავგანწირვით ჩვენი ხალხი თავისი მშობელი მიწის თითოეულ ადლს, მაგრამ ბოლოს, რასაკვირველია, ძლეული ვიქენით ამ საარაკო უსწორო ბრძოლაში. მცირე ნაწილი საქართველოს ტერიტორიისა დაიჭირა ანგორის მთავრობამ და ოსმალეთს შეუერთა; ხოლო დანარჩენი საქართველო ცეცხლითა და მახვილით განვლეს კიდით კიდემდე რუსეთის არმიებმა. რესპუბლიკის მთა-

ვრობა იძულებული შეიქმნა დროებით უცხოეთში გახიზნულიყო, დამყარდა საოკუპაციო ხელისუფლება, რომელმაც რესპუბლიკის კონსტიტუცია გაუქმებულად, ხოლო ერის უმაღლესი კანონმდებელი ორგანო გარეკილად გამოაცხადა. საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა ფორმალურად ჯერ არ გაუუქმებიათ ოკუპანტებს. მათ დაანესეს ჩვენში ეგრედ წოდებული რევეკომთა ანუ საბჭოთა წყობილება და მოსკოვიდან გამოგზავნეს საქართველოს რევეკომად წოდებული საოკუპაციო მთავრობა, რომელიც თან ჩამოჰყვა საქართველოში რუსეთის არმიებს. ნამდვილად ოკუპანტები ყოველდღიურად და სისტემატიურად აუქმებდნენ ჩვენს სახელმწიფოებრიობასა და არის იმის აშკარა ნიშანიც, რომ მალე ფორმალურადაც მოსპობენ საქართველოს დამოუკიდებლობას. ქართველი ერი უსასტიკეს რბევასა და ჩაგვრას განიცდის დღეს. საეჭვოა, რომ ამაზედ უფრო საშინელი წყობილება და მდგომარეობა ოდესმე ყოფილიყო ქართველი ერის ჭაღარა ისტორიაში. ჩვენ ვიჩაგრებით არა მარტო სახელმწიფოებრივად, არამედ გვტანჯავენ როგორც ერს, აფურთხებენ ჩვენს წმინდათა წმინდას, ჩვენს ენას, ჩვენს ეროვნულ კულტურას, ენევიან ძალმომრეობით რუსიფიკაციას. ოკუპაციამ შექმნა ისეთი პირობები, რომ ქართველი ხალხის თვით ფიზიკურ არსებობას საშინელი არსებობა მოეღის. ჩვენ გვფლობს ამ უამად ტლანქი უცხო ძალა – რუსეთის არმიები და მფლობელობს ბოლშევიკური დიქტატურის სახელით. ამიტომ ჩვენში გაუქმებულია არა მარტო ადამიანისა და მოქალაქის უფლებანი, არამედ გასრესილია ფეხქვეშ აგრეთვე პატივი და მისი ღირსებაც. უკვე ათი თვეა, რაც ამ საშინელ ყოფაშია ქართველი ერი. უკვე ათი თვეა, რაც ის გმინავს რუსეთის ოკუპაციის უღელქვეშ. ჩვენთვის მიუღებელი და აუტანელია ამგვარი ყოფა. ქართველი ერი ასეთ მონურ სიცოცხლეს თავისუფლებისათვის ბრძოლაში სიკვდილს არჩევს, რომ ჯერ კიდევ არ ჰქონდეს იმის იმედი, რომ ამ საზიზღარ საერთაშორისო დანაშაულებას, რომელსაც რუსეთი იდენს, საქართველოს წინააღმდეგ მალე მოელება ბოლო საერთაშორისავე ძალების გავლენით. ჩვენ არავის არ ვთხოვთ ჩვენს ან სხვის შინაურ საქმეებში ჩარევას, მაგრამ უფლება გვაქვს მოვთხოვოდ მთელ კულტურულ კაცობრიობას, ყველა დიდსა და პატარა ერებს, ძლიერსა და დიდ სახელმწიფოებს, რათა მათ აღიმაღლონ ხმა იმ საერთაშორისო დანაშაულებისა და ძალმომრეობის შესახებ, რომელსაც რუსეთი ჩადის საქართველოს მიმართ. დღეს, როდესაც დიდი მსოფლიო ომის შემდეგ (იგულისხმება 1914-1918 წწ. პირველი მსოფლიო ომი – ე.ბ.) მთელი კაცობრიობა და მათ შორის უძლიერესი სახელმწიფონიც იმსჯევა-

ლებიან იმ აზრით, რომ საერთაშორისო ურთიერთობაში დაუმორჩილონ ძალა და როდესაც ერთა თვითგამორკვევის პრინციპის გატარებას იწყებენ ცხოვრებაში, ასეთ დროს თავის სრულ და უდაო უფლებად მიაჩნია საქართველოს მოთხოვნით მიმართოს მთელ კაცობრიობას, რათა მან მიიღოს მონაწილეობა მის ტრაგიკულ ბედში. აი, ამას ვითხოვთ ჩვენ ქვემოთ ხელის მომწერი ქართველი მოქალაქენი, განურჩევლად რწმენისა და მიმართულებისა, თქვენგან. ყველა ერთა და სახელმწიფოთა მოქალაქეთაგან, აგრეთვე განურჩევლად პოლიტიკური მიმართულებისა (ბოლშევიკური პარტიის გამოკლებით – ე.ბ.) და სოციალური მდგომარეობისა, რომ აღიმაღლონ ხმა ამა ძალმომრეობის წინააღმდეგ. ჩვენ არ ვითხოვთ ვინმესგან მოწყალებას, ის, რასაც ჩვენ მოვითხოვთ თქვენგან, არის ჩვენი უფლება და თქვენი ვალი; ამას გაკისრებს თქვენ ცივილიზაცია და სამართლიანობა, ადამიანობა და სიმართლე, რომლის სახელით უნდა გამოესარჩლოთ საერთაშორისო ოჯახის იმ პატარა და ამიტომ სუსტ წევრს, რომელსაც თავს დაესხა უფრო დიდი და ძლიერი მეზობელი. თქვენ უნდა გადაჭრათ და მტკიცედ მოსთხოვოდ რუსეთის მთავრობას ერთი რამ – მოხსნას ჩვენში ოკუპაცია, გაიყვანოს საქართველოდან თავისი ჯარები.

გაუწყებთ რა, ზემო აღნიშნულს მთელი ქვეყნის განათლებულ ერებს, ქართველი ერი, რუსეთის მიერ დაპყრობილი, ჩქარა მოელის მთელი თავისი უდაო უფლების აღდგენას: უცხოეთის ჯარებისაგან განთავისუფლებას, თავის სამართლიან მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას.

ამიტომაც ჩვენ, ქართველმა მოქალაქეებმა ერთხმად უარყავით დამპყრობელთა კონსტიტუცია: რუსეთის ჯარების და მათი აგენტების მიერ მონყობილ ვითომდა „მუშათა, ჯარისკაცთა და გლეხთა საბჭოები“. ჩვენ ამ არჩევანში მონაწილეობა არ მიგვიღია, ქართველი ერი ერთსულოვანი ბოიკოტით შეეგება მას.

10 დეკემბერი
1921 წელი“⁴

A tous les peuples civilisés

Depuis plus de deux mille ans, nous, géorgiens, existons, en formant un état souverain, sur ce pont naturel qui unit l’Orient et l’Occident et qui s’appelle le Caucase.

⁴ საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფ.1864, ანან. 2, საქმე №504, ფურც. 7-8.

La longue histoire de notre petit peuple fut une continuelle tragédie, notre existence nationale et notre culture étant constamment menacées par des forces extérieures brutales. Cependant, grâce au travail, au dévouement et à la lute acharnée de nos ancêtres, nous avons pu conserver notre existence physique, notre personnalité nationale, notre culture et l'organisme de notre Etat.

Ce fut seulement au commencement du siècle dernier que nous perdîmes notre indépendance nationale, notre voisine du Nord, la grande Russie, ayant alors annexé le royaume de Géorgie en violant le traité que ce dernier avait conclu avec elle. Pendant 117 ans, le peuple géorgien dépouillé de sa souveraineté, privé même de la plus simple autonomie, eut à supporter, de la part de la Russie, les affres de la persécution nationale et d'une oppression cruelle. Cependant la Géorgie ne cessa pas un seul instant de lutter contre cet asservissement et elle fut toujours au premier rang parmi les militants en faveur de la liberté.

En 1917-1918 prit fin l'esclavage des peuples soumis à la Russie; la Pologne, la Finlande et autres, reconquérèrent alors la liberté et, en même temps, la Géorgie au prix de grands sacrifices recouvra son indépendance: le peuple géorgien rétablit sa souveraineté. La Géorgie qui, en 1801 lors, de son annexion par la Russie, formait un royaume, renaquit en 1918 comme une république qui se donna une constitution démocratique, se déclare rester perpétuellement neutre et se mit à travailler à la consolidation de l'Etat et la reconstruction nationale.

Notre indépendance fut reconnue par l'Europe, d'abord de facto, puis de jure. Toutefois la Russie n'admettait pas l'indépendance de la Géorgie. Pendant trois ans les divers gouvernements russes, aussi bien bolchévistes qu'autres, nous combattirent. Cependant la Russie se trouva finalement obligée de reconnaître notre indépendance. Au printemps 1920, le gouvernement du sud de la Russie – gouvernement du général Dénikine – reconnut de facto le gouvernement de la République de Géorgie. A la même époque le gouvernement bolchéviste de Moscou nous reconnut non seulement de facto, mais aussi de jure et la République de Géorgie concluait alors un traité de paix et de bon voisinage avec ce dernier.

Néanmoins, le Gouvernement de Moscou continua à dépenser une grande activité et des sommes considérables pour soumettre la Géorgie, non pas au moyen d'une guerre ouverte, mais par des soulèvements intérieurs, par une révolution communiste. Le Gouvernement de Moscou échoua dans son plan de disloquer intérieurement l'organisme de la Géorgie: les géorgiens ne formaient, en ce moment historique, qu'un corps unique animé du désir ardent de maintenir la liberté et l'indépendance du pays. Le Gouvernement de Moscou se vit alors obligé d'avoir

recours à une attaque ouverte. Une pareille tentative échoua au printemps dernier alors que la Russie faisait la guerre à la Pologne. Cependant, la Russie ne renoua point, dans la suite, à son idée de reconquérir la Géorgie. Elle occupa les pays voisins. Les Républiques du Caucase du Nord, d'Azerbaïdjan et d'Arménie firent, avec Angora, des accords dirigés contre nous et, la Russie, après avoir liquidé les combats qu'elle menait sur les autres fronts, envahit la Géorgie avec une nombreuse armée. L'armée russe attaqua simultanément la Géorgie au sud (par l'Arménie), à l'est (par l'Azerbaïdjan), au nord (par les frontières russes Sotchi, Mamisson, Roki, Kasbek); enfin les armées du Gouvernement d'Angora, allié de Moscou, envahit notre territoire au sud-ouest. Notre République se trouvant ainsi encerclé par le feu et le sang, seule la frontière maritime restant libre, luttâ sans épargner aucun sacrifice. Mais dans cette lutte inégale, nous fûmes vaincus, une petite partie du territoire géorgien fut occupé par l'armée turque; le reste fut envahi par l'armée Russe et le Gouvernement de la République dut se réfugier à l'étranger. Un pouvoir d'occupation fut établi lequel décréta l'annulation de la Constitution de la République et congédia l'organe législatif suprême.

L'indépendance de la Géorgie n'est pas encore formellement annulée par les occupants; ils ont établi dans le pays le système, des "Revkom", ou des Soviets et un gouvernement nommé Revkom, envoyé de Russie en Géorgie, y entra avec l'armée russe. En fait, les occupants annulent quotidiennement et systématiquement notre souveraineté et il y a des indices nets prouvant que sous peu l'indépendance de la Géorgie sera formellement annulée. La nation géorgienne est actuellement dévastée et subit une cruelle oppression. Il est douteux que des conditions aussi terrible trouvent des exemples dans le long passé historique de la Géorgie non seulement nous sommes opprimés, en tant qu'Etat, mais encore nous sommes torturés en tant que nation; nos sanctuaires, nos sentiments les plus sacrés, notre langue, notre culture sont outragés et on procède à notre russification forcée. L'occupation créa de telles conditions que l'existence physique même du peuple géorgien est menacée. Nous sommes actuellement dominés par la force brutale de l'armée russe qui exerce son pouvoir au nom de la dictature bolchéviste. Non seulement tous les droits de l'homme et du citoyen sont supprimés, mais encore l'honneur et la dignité sont foulés aux pieds.

Il y a dix mois que le peuple géorgien se trouve dans cette terrible situation, il y a dix mois qu'il gémit sous le joug de l'occupation. Une pareille existence est inacceptable pour nous; nous ne pouvons, en aucun cas, nous soumettre à la

dictature des occupants. Les peuple géorgien préférerait la mort à cet esclavage s'il n'avait pas l'espoir de voir bientôt, grâce à l'intervention de forces internationales, la fin de cet abominable crime.

Nous ne demandons à personne d'intervenir dans nos affaires intérieures. Mais nous avons le droit d'exiger de l'humanité civilisée, de tous les peuples grands et petits, de toutes les puissances fortes et faibles, qu'ils élèvent la voix contre cette violence, contre ce crime international commis par les russes envers la Géorgie. Maintenant, après la grande guerre, alors que les grandes Puissances sont imprégnées de l'idée de la prédominance du droit sur la force brutale et que le principe du droit des peuples de disposer librement d'eux-mêmes, est en voie de réalisation, nous considérons comme le droit incontestable de la Géorgie de s'adresser à toute l'humanité pour lui demander d'intervenir dans le sort tragique de son peuple.

Nous signataires de cet acte, citoyens Géorgiens sans distinction de religion ni de parti, vous prions, ainsi que tous les citoyens de tous les Etats, également sans distinction de foi politique ni de position sociale, nous vous prions d'élever la voix contre cette violence. Ce n'est pas une grâce que nous demandons. C'est notre droit et c'est votre devoir. La justice et la vérité, la civilisation et l'humanité vous obligent de prendre la défense du faible membre de la civilisation envahi par un voisin grand et fort. Vous devez exiger catégoriquement du gouvernement russe l'évacuation de la Géorgie par l'armée russe.

En communiquant ce qui précède à l'humanité civilisée, le peuple géorgien garde l'espoir que son droit incontesté sera bientôt rétabli: libération du pays et possibilité de satisfaire à ses légitimes aspirations.

C'est pour cette raison que nous, citoyens géorgiens, avons, à l'unanimité, refusé d'adopter la constitution des occupants introduite par l'armée russe et ses agents soit disant au nom des soviets des ouvriers, des soldats et des paysans. Nous n'avons pas participé aux élections à ces Soviets, élections auquel le peuple géorgien a répondu par un boycottage général.

Le 10 Décembre 1921.

(Suivent les signatures)

წარმოდგენილი დოკუმენტი, შინაარსობრივი თვალსაზრისის გარდა, ყურადღებას იქცევს მეცნიერული თვალთახედვითაც. აღნიშნული მასალა პირველად სრული სახით იბეჭდება. ჩვენამდე ამ დოკუმენტის არსებობის

შესახებ პირველმა მიუთითა გ. ცხოვრებადემ.⁵ ემიგრაციაში მყოფმა ქართულმა მთავრობამ გამოაქვეყნა თუ არა ზემოთ მოტანილი დოკუმენტის ფრანგული ან ქართული ტექსტი, ჩვენ ჯერჯერობით ვერ დავადგინეთ. საინტერესოა, რომ ემიგრაციაში წასული ქართული მთავრობა იქ გამოშვალ ქართულ პრესაში, განსაკუთრებით გაზეთ „თავისუფალ საქართველოში“ აქვეყნებდა ასეთი ხასიათის მასალებს. დოკუმენტის შედგენის დროს (1921 წლის 10 დეკემბერი) გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“ სტამბულში გამოდიოდა, ხოლო 1922 წლიდან – პარიზში.⁶ აღნიშნული მასალა დასახელებულ გაზეთში არ არის დაბეჭდილი. იგი ასევე არ გამოქვეყნებულა სხვა ემიგრანტულ გამოცემებშიც.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, პეტიციის ტექსტს თან ახლავს ხელმოწერები. მე-9 გვერდზე მითითებულია, რომ თბილისის მასშტაბით 1921 წლის დეკემბრისათვის 12 ათასი ხელმოწერა შეგროვებულა და ხელის მონერის პროცესი კვლავ გაგრძელებულა. საინტერესოა, რომ ხელმოწერები გროვდებოდა საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში. აღსანიშნავია, რომ ხელმომწერთა შორის უფრო მეტი აქტიურობა შეინიშნება დასავლეთ საქართველოში, თუმცა მითითებული არ არის გეოგრაფიული დასახელებები, მაგრამ გვარების დასახელებით ვრწმუნდებით, რომ განსაკუთრებით აქტიურობდა გურია (გურიის ხელმომწერთა რიცხვი 15 ათას შეადგენს) და იმერეთი. შედარებით ნაკლებ აქტიურობას იჩენდა სამეგრელო. რაც შეეხება აღმოსავლეთ საქართველოს, აქ განსაკუთრებით გამოირჩეოდა კახეთი, სადაც სოფლებისა და ქალაქების მითითებით (წინანდალი, ზემო ბოდბე, ახმეტა, მატანი, რუისპირი, ვაჩნაძიანი, ქისტაური, ურიათუბანი, იყალთო, შაშიანი, აკურა, ახალი გავაზი, ქალაქი თელავი) არის ხელმოწერები წარმოდგენილი. მართალია, ხელმოწერების დროს მითითებული არ არის ხელის მომწერთა სოციალური მდგომარეობა, მაგრამ წარმოდგენილი გვარებით დასტურდება, რომ ტექსტს ხელს აწერს თავადაზნაურთა, აზნაურთა, სასულიერო პირთა და გლეხთა წარმომადგენლები. ხელმომწერთა შორის არის ცნობილი საზოგადო მოღვაწეები: ივანე ჯავახიშვილი, შალვა ნუცუბიძე, გალაკტიონ ტაბიძე, ზაქარია ჭიჭინაძე, თედო რაზიკაშვილი, სერგი მაკალათია, პეტრე მი-

⁵ ცხოვრებადემ 1996,104.

⁶ იქვე, 9.

რიანაშვილი, პავლე ინგოროყვა და სხვა.⁷ პეტიციას ქართველების გარდა ხელს აწერენ სხვადასხვა ეროვნებისა და სარწმუნოების წარმომადგენლები. მათი ხელმოწერები ზოგი ქართულ ენაზეა, ზოგი კი რუსულად აწერს ხელს. პეტიციის ხელმომწერთა შორისაა სომხები, აზერბაიჯანელები, რუსები, ოსები, იეზიდები და სხვა. პეტიციის ხელმომწერთა შორის არიან ისეთები, რომლებმაც წერა-კითხვა არ იცოდნენ და სამ ჯვარს აკეთებდნენ საკუთარი გვარ-სახელის ნაცვლად. გარდა ამისა, მიმართვას თან ახლავს მინაწერი: „...ცალკე თანდართული ხელის მომწერთა სია, რომელთაც წერა არ იცოდნენ, ხოლო ითხოვეს, რომ მათი გვარებიც სიაში შეტანილი ყოფილიყო... პეტიციის დასამომწებლად“.⁸

აღსანიშნავია, რომ ხელმომწერთა უმეტესი ნაწილი გარკვევით და მკაფიოდ აფიქსირებს თავის სახელსა და გვარს, ზოგიერთი მხოლოდ გვარის აღნიშვნით კმაყოფილდება, მცირე ნაწილი კი ხელგაკვერით და გაურკვეველად აფიქსირებს ხელმოწერას, როგორც ჩანს, გარკვეული სიფრთხილის გამო.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, პეტიციის ტექსტი დათარიღებულია 1921 წლის 10 დეკემბრით, თუმცა მთელი საქართველოს მასშტაბით ხელმოწერა 1922 წლის აპრილშიც გრძელდებოდა. პეტიციის ტექსტს არ ატყვია რომელიმე პარტიული (იგულისხმება ანტისაბჭოთა პარტიული გაერთიანებები) ჯგუფის გავლენა. ტექსტი შედგენილი უნდა იყოს გარკვეული ჯგუფის მიერ, მაგრამ მის შინაარსში ნათლად არ ჩანს რომელიმე პარტიული მიმდინარეობის გავლენა. ბუნებრივია, რომ ტექსტის შემდგენლები და ხელის მომწერნი შესაძლებელია რომელიმე პარტიული ჯგუფის წარმომადგენლები იყვნენ, მაგრამ ხელის მოწერის დროს თავიანთ პარტიულ კუთვნილებას არ აფიქსირებენ. ისინი ხელს აწერდნენ, როგორც საქართველოს მოქალაქეები. ასე რომ, პეტიციის ტექსტი შინაარსით ზეპარტიულია და ქართველი ხალხის და საქართველოში მცხოვრები არაქართველების გულისთქმას და დიდ წუხილს გამოხატავდა. უეჭველია, რომ ხელმოსწერი პეტიციის ტექსტი საქართველოს მასშტაბით კონსპირაციულად ვრცელდებოდა, რომ იგი შეუმჩნეველი დარ-

⁷ საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფ.1864, ანან. 2, საქმე №504, ფურც. 252, 270.

⁸ იქვე, ფურც. 299.

ჩენილიყო რეკომს დაქვემდებარებული წითელი რაზმელების მიერ. ისინი ყოველგვარი ანტისაბჭოთა გამოვლენის წინააღმდეგ სასტიკ ტერორს მიმართავდნენ. ასეთ ფონზე დიდ გმირობად უნდა ჩაითვალოს პეტიციის ტექსტის შემდგენელთა და მათზე ხელმომწერთა ქმედება, რომლებმაც, დიდი ტერორისა და შიშის მიუხედავად, ხელი მოაწერეს აღნიშნულ პეტიციას, რითაც მსოფლიოს ცივილიზებული სამყაროს დახმარებით ცდილობდნენ ქვეყნის ხსნას. აღსანიშნავია, რომ პეტიციის ავტორებს კონსპირაციული კავშირი ჰქონდათ პარიზში მყოფ ლეგიტიმურ მთავრობასთან, რომლის მითითებებს, როგორც ჩანს, ზედმინევნით ასრულებდნენ. ჩვენ არ ვიცით, ხელმომწერილი პეტიციის ტექსტი როდის და რა გზით გაეგზავნა ემიგრანტ ქართულ მთავრობას, მაგრამ ცხადია, რომ მისი არსებობა და მათზე ხელის მომწერთა ვინაობა უცნობი დარჩა საბჭოთა რეჟიმისათვის, რითაც ხელის მომწერნი რეპრესიებს გადაურჩნენ. მართალია პეტიციაზე ჩვენ მიერ გამოვლენილი ხელმომწერთა ზოგიერთი პირი (მაგ. ივანე ჯავახიშვილი, შალვა ნუცუბიძე და სხვა.) საბჭოთა ხელისუფლების მიერ შემდგომ იყო რეპრესირებული, მაგრამ არა ამ პეტიციაზე ხელმომწერის გამო.

ზემოგანხილული პეტიციის გარდა, ემიგრანტული ქართული მთავრობის საგარეო სამინისტროს ფონდში დაცულმა ერთმა დოკუმენტმა მიიპყრო ჩვენი ყურადღება. ეს გახლავთ „სრულიად საქართველოს მასწავლებელთა კავშირის მთავარი კომიტეტის“ მიმართვა „ევროპის განათლებულ ერებს და კულტურის სფეროში მომუშავეთ“. აღნიშნულ მიმართვაში დაგმობილია საბჭოთა რუსეთის მიერ სუვერენულ დემოკრატიულ სახელმწიფოზე თავსმოხვეული ძალადობრივი საბჭოთა რეჟიმი, ნაჩვენებია ის სისასტიკე, რასაც ახალი ხელისუფლები მიმართავდნენ ქვეყნისა და ხალხის საწინააღმდეგოდ. აღნიშნული მიმართვის ტექსტს უცვლელი სახით ვაქვეყნებთ:

„ევროპის განათლებულ ერებს და კულტურის სფეროში მომუშავეთ

1921 წლის თებერვლის 11 საბჭოთა რუსეთის ჯარებმა გადალახეს საქართველოს რესპუბლიკის საზღვრები და დაიწყეს ომი საქართველოს წინააღმდეგ უეცრად და გამოუცხადებლად. ამავე დროს რუსეთის საგარეო საქმეთა კომისარი ჩიჩერინი საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარეს არწმუნებდა, რომ რუსეთი საქართველოსთან კეთილგანწყობილებამია იმ ხელშეკრულების მიხედვით, რომელიც ამ სახელ-

მნიფოთა შორის დაიდო 1920 წ.მაისის 8-ს (უნდა იყოს 7 მაისი – ე.ბ.); მიუხედავად ამგვარ რწმუნებისა საბჭოთა რუსეთის რეგულარული ჯარები სასტიკ შეტევას აწარმოებდა საქართველოს თითქმის ყველა საზღვრებზე. ამ უხეშ თავდასხმამ ფეხზე დააყენა მთელი საქართველო, მთელი ქართველი ხალხი, რომელმაც თავის წარმომადგენლების პირით დამფუძნებელ კრებაში გადასწყვიტა თავისი ქვეყნის დაცვა მტრისაგან, და ეს გადაწყვეტილება მან დაამტკიცა უმეშველოდაც, როდესაც ქართულ ლაშქარს, მედგრად მებრძოლს საბჭოთა რუსეთის ჯარების წინააღმდეგ, ყოველგვარ დახმარებას უწევდა. დიდი იყო ერთსულოვნება და სიმტკიცე ქართველი ხალხისა სამშობლოს დაცვის საქმეში. ჯარიც, როგორც ხალხის შვილი დიდად გამხნეებული და გააფთრებული ებრძოდა უხეშ ძალას, რომელიც უქადადა მისი ტურფა ქვეყანას განადგურებას. საქართველოს დედაქალაქ ტფილისის გარშემო პოზიციებზე ქართველი ჯარისკაცები პირდაპირ გამგელებულეები ებრძოდა საბჭოთა რუსეთის ჯარს, რომელსაც თანდათან ახალი მაშველი ჯარები მოსდიოდა იმ რუსეთიდან, რომელსაც ვითომ საქართველოს არ ეომებოდა საბჭოთა რუსეთის საგარეო კომისრის ჩიჩერინის ოფიციალური სიტყვით. ბოლოს თებერვლის 25-ს საბჭოთა რუსეთის ჯარები ტფილისში შეიჭრნენ და ცეცხლითა და მახვილით მთელი საქართველო გადაიარეს. უამრავ უხეშ ძალას ვერ გაუძლო ქართველმა ხალხმა: რევოლუციისა და რუსეთის ანარქიის ცეცხლში წარმოშობილმა საქართველოს რესპუბლიკამ ვერ შესძლო სამი წლის განმავლობაში თვისი არსებობის ყოველმხრივი უზრუნველყოფა: საქართველო დაპყრობილ იქმნა და საოკუპაციო რუსეთის ჯარების საშუალებით ტფილისში ახალი, ვითომდა ქართველებისგან შემდგარი, საბჭოთა ხელისუფლება დამყარდა.

რაც რუსეთის დასავლეთ საზღვრებზე მოსკოვის ბოლშევიკებმა ვერ შეძლეს, ის ამიერ კავკასიაში საქართველოს დაპყრობით დაასრულეს, როგორც ოდესღაც მოსკოვის მნიგნობარნი – მეცნიერნი ფიქრობდნენ, რომ მოსკოვია მესამე რომი, მუდმივი, გადაუვალი, რომ მის მიერ მსოფლიოს განახლება და მსოფლიოზე მისი ბატონობა აუცილებელი, ასევე პატრიარქები მოსკოვის კომუნისმისა ქმნიან მოსკოვის მესამე ინტერნაციონალს; ვითომდა კაცობრიობის ცხოვრების განახლებაზე, გარდაქმნაზე ზრუნავენ, დამონავებულ ერთა განთავისუფლებას ვითომდა ემსახურებიან, არსებითად კი მთელი მათი მოქმედება დიდი რუსეთის აღდგენა-განვითარებისკენ არის მიმართული. ამ ქვეყნად ოქროს საუკუნის დამყარების ინიციატორები ვერ განთავისუფლდნენ ძველ

რუსულ ტრადიციებიდან და რუსეთის ისტორიამ დაიპყრო თვით რუსეთის რევოლუცია, როდესაც უნდა დაერღვია მისი გადმოცემანი. ყველგან, სადაც კი ძველი რუსეთის თავის ისტორიის სივრცეზე ბატონობას ეძებდა, სწორედ ყველგან იქ მოსკოვის კომუნისტები თავის თავის ისტორიის სივრცეზე ბატონობას ეძებდა, სწორედ ყველგან იქ მოსკოვის კომუნისტები თავის „სოვეტიზაციის სისტემით“ განჩნდნენ, ვითომდა ახალ მოსაზრებით და საბუთებით და ლაპარაკობენ თავიანთ უფლებებზე ფილანდიაში, ბალტიის სახელმწიფოებში, პოლონეთში, ამიერ კავკასიაში, სპარსეთში, ახლო აღმოსავლეთში, შორეულ აღმოსავლეთში და სხ. მოსკოვის ფარისევლები ვითომდა მსოფლიო სოციალური რევოლუციის ინტერესებით ხსნიან თავისუფალ ერთა საქმეში ჩარევას, გაიძახიან, რომ პროლეტარული ინტერესების გამარჯვება და მსოფლიო და ადგილობრივ ბურჟუაზიის დამარცხება მოითხოვს თავისუფალ სახელმწიფოთა ეგრეთ წოდებულ რუსეთის წითელ ჯარებით დაკავებას და აოხრებას. ამგვარ საერთაშორისო პოლიტიკის მსხვერპლად შეიქმნა საქართველო 11 თებერვლის 1921 წ. და შეიძლება ვსთქვათ, ამ ერთი წლის განმავლობაში ოკუპაცია დაპყრობად გადაიქცა. მართალია, დღესაც გრძელდება თამაში საქართველოს დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისა; მაგრამ მოსკოვის კომუნისტების ბელადები ამას სჩადიან იმისთვის, რომ განათლებულ ქვეყნების და სახელმწიფოთა საზოგადოებრივი აზრი შეცდომაში შეიყვანონ; სინამდვილეში კი საქართველოს სახელმწიფო არ არსებობს. იგი საბჭოთა რუსეთის უბრალო პროვინციას წარმოადგენს; საქართველოს არ აქვს სახელმწიფოებრივი საზღვრები. იგი მოსკოვმა მოსპო; საქართველოს სახელმწიფოს არ ჰყავს მთავრობა, ვინაიდან, არსებული მთავრობა არის დაყენებული მოსკოვის მიერ და მთავრობის წევრები კი მოსკოვის მთავრობის მოხელეები; საქართველოს თავის საკუთრება არ აქვს, ვინაიდან რაც კი საქართველოს ტერიტორიაზე მოიპოვება, მოსკოვის განკარგულებაშია, მისი აგენტების ხელშია; საქართველოს სახელმწიფოს არ ჰყავს თავისი შეიარაღებული ძალა; ეგრედნოდებული განსაკუთრებული კავკასიის რუსული ჯარი განაგებს ქვეყანას; საქართველოს სახელმწიფოში მობინადრე ხალხის შრომის ნაყოფიც მოსკოვის აგენტების განკარგულებაშია; ქართული ენა ვითომდა სოციალური რევოლუციის მსხვერპლად არის მიტანილი და ამის გამო თითქმის გაუქმებულია საქართველოს სხვა და სხვა დანესებულებებში; ყველა კულტურული, ეროვნული ქართული დანესებულება მოსპობილია. სკოლა, როგორც დაბალი, ისე საშუალო და უმაღლესი სრულიად დაშლილია.

მოისპო საქართველოში ყოველგვარი შემოქმედებითი ეროვნული მუშაობა, თავისუფალი სიტყვა, პრესა, აზროვნება. სრულიად განადგურებულია ქვეყანა; გაიზიდა ყველაფერი რუსეთში, რის გაზიდვაც კი მოხერხდებოდა. მთელი საქართველო გაივსო უცხო ელემენტებით და ბოლშევიკურ რუსეთის ცენტრალურ დანესებულებათა ქვე განყოფილებებით. რუსეთის ჯარი და მოხელეთა მთელი ლაშქარი მოედო, როგორც კალია, მთელ ქვეყანას და ლამის არის სჩანთქავს იგი. ქართველი ხალხი დაჩაგრულია, უბრალო ელემენტარულ მოქალაქეობრივ უფლებებს მოკლებული; ქართველ მუშას, გლეხს, ქართველ ინტელიგენტს დღეს საქართველოში არ შეუძლია თავის მოყრა, თავის საჭიროებაზე მოლაპარაკება. გაბატონებულია ყველგან, როგორც ქალაქებში ისე სოფლებში საშინელი ძალმომრეობა, ეგრეთწოდებული პროლეტარიატის დიქტატურის სახით. საქართველოს ჩეკა ეს ახალი მოვლინებული ქვეყნის გადასაქმელად წმინდა მოსკოვის შემოქმედების ნაყოფი ფართოდ ავითარებს საზოგადოებრივ ძალების განადგურების საქმეს. ციხეები სავსეა დღეს ქართველ მუშებითა და გლეხებით, ინტელიგენციის მრავალ წარმომადგენლებით. ატუსაღებენ ყველას განურჩევლად მდომარეობისა და ასაკისა; არ დაინდეს მოსწავლე ახალგაზრდობაც და 13-14 წლის ყმაწვილები ციხეებში ჰყავთ გამომწყვდეული. მრავალი მასწავლებელი, სამხედრო პირი, სტუდენტი იტანჯება ციხეში, რომლებიც დღევანდელ ხელისუფლების წყალობით საქართველოში აუარებელია.

ამ გვარად მოსკოვის კარნახით დღევანდელი ხელისუფლება აპარტახებს საქართველოს ფიზიკურად და ეროვნულად ქართველი ხალხის მოსპობას ხელს უწყობს. ასეთი უსამართლობა ხდება სწორედ იმ ისტორიულ უამს, როცა ბრძოლა მშვიდობიანობისათვის, ბრძოლა უფლებებისათვის განათლებულ კაცობრიობისათვის პაროლად და ლოზუნგად გადაიქცა. ამ ლოზუნგის გარშემო შემოიკრიფა ევროპისა და ამერიკის დემოკრატიულ ხალხების საზოგადოებრივი აზრი. ევროპის საზოგადოებრივი კლასებს კარგათ ესმის ბრძოლა უფლებებისათვის. ის ხალისი, რომლითაც ისინი აუარებელ მსხვერპლს სწირავენ მის სამსხვერპლოს, მონმობს იმას, რომ ყველა გამსჭვალულია უხეში ძალმომრეობის და ძალის ბრძოლით, და ამ ძალის დამორჩილების სურვილით, რათა განმტკიცდეს უფლებრივი დასაწყისი, რომელიც საფუძველია საერთაშორისო ცხოვრებისა. უფლების ბატონობის შეურყეველ საფუძველზე დამყარება – მონინავე სახელმწიფოთა და ერთა მთავარი მიზანია, დიდი საშიშროება, რომელიც დღეს კაცობრიობას ემუქრება, იმაში მდგომარეობს,

რომ მსოფლიო ომის შემდეგ წარმოიშვა ახალი მილიტარიზმი და იმპერიალიზმი, მოსკოვის ბოლშევიზმი. არ შეიძლება ამ უხეშ და ყოველ გვარ კულტურულ ღირებულებათა განმანადგურებელ ძალას არ მივაქციოთ ევროპის განათლებულ ერების და კულტურულ ორგანიზაციათა ყურადღება.

საქართველოს მასწავლებლობა ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით დარწმუნებულია, რომ მისი სულის კვეთებას და ღრმა აღშფოთებას მოსკოვის მიერ საქართველოს განადგურებით გამოწვეულს ჩანვდებიან ევროპის განათლებული ერები და გაუწევენ ქართველ ერს დახმარებას იმ წარმოუდგენელ ძალადობის მოსპობის საქმეში, რომელიც დღეს გამეფებულია საქართველოში. ქართველ მასწავლებლობას და კულტურულ სფეროში მომუშავეთ ქართველ ერის გადასარჩენათ და მის კულტურულ განვითარების უზრუნველსაყოფად აუცილებელ საჭიროებად მიაჩნიათ შემდეგი: 1. აღდგენა საქართველოს დამოუკიდებლობისა და სუვერენობისა და მის დაცვა ადგილობრივი ძალებით; 2. დაუყონებლივი გაყვანა საქართველოს ტერიტორიიდან უცხო საოკუპაციო რუსეთის ჯარების; 3. სახელმწიფო წეს-წყობილების დემოკრატიულ საფუძვლებზე აღდგენა; 4. საქართველოში ისეთი ეკონომიკური პოლიტიკის წარმოება, რომელიც შეესაბამება როგორც ადგილობრივ ისე საერთო ობიექტურ პირობებს და რომელიც ხელს შეუწყობს ქართველი ხალხის ყოველი მხრის განვითარებას. ყველაფერი ეს იქნება არამარტო დახმარება პატარა ერისადმი, რომელიც იბრძვის თავისუფლებისათვის, – ეს იქნება უფლების ძალაზე გამარჯვება მშვიდობიანობის ომიანობაზე“.⁹

მიმართვა თარიღდება 1922 წლის 11 მარტით. მას ხელს აწერს „სრულიად საქართველოს მასწავლებელთა მთავარი კომიტეტის თავმჯდომარე“ ალ[ექსანდრე] მდივანი; წევრები: დავით პარკაძე, ალ[ექსანდრე] წერეთელი, ნ[იკიფორე] იმნაიშვილი, კ[ონსტანტინე] გაგუა; მდივანი ტ[როფიმე] ხუნდაძე. დარჩენილი ოთხი ხელმოწერის ზუსტი დადგენა გაგვიჭირდა. თუმცა თანამედროვე ტექნიკური საშუალებებით მიახლოებითად შეგვიძლია აღვადგინოთ მათი სავარაუდო ვინაობა. წევრების სახელით ხელის მომწერთა შორის შეიძლება იყოს ა. მეგრელაძე, გ. ჭიჭინაძე, ნ. ძიძიგური და ნიკურაძე. დასახელებული პიროვნებებიდან ჩვენ მხოლოდ

⁹ საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფ.1864, ანან. 2, საქმე №504, ფურც. 252, 270.

ზოგიერთი მათგანის ვინაობის დადგენა შეეძლებოდა, რაშიც დიდი დახმარება გაგვიწია ხაშურის მუზეუმის დირექტორმა, ბ-მა თამაზ ლაცაბიძემ, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვახსენებთ. „სრულიად საქართველოს მასწავლებელთა მთავარი კომიტეტის თავმჯდომარე“ ალექსანდრე მდივანი პედაგოგიურ მოღვაწეობას ეწეოდა ხაშურში, სადაც იგი 1914-1917 წლებში გიმნაზიის დირექტორი იყო.¹⁰ კონსტანტინე გაგუა (1885-1947) 1911-1917 წლებში ხაშურის გიმნაზიაში პედაგოგად მუშაობდა. მიმართვის შედეგის დროს იგი იყო თბილისის რეალური სასწავლებლის ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელი. პარალელულად მუშაობდა პედაგოგიური კადრების კვალიფიკაციის ინსტიტუტში. ავტორია რამდენიმე მეთოდური სახელმძღვანელოსი.¹¹ ნიკიფორე იმნაიშვილი ხაშურის გიმნაზიის პედაგოგი იყო. ეს უკანასკნელი პედაგოგიურ მოღვაწეობასთან ერთად დამოუკიდებელი საქართველოს მმართველობის დროს ხაშურის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარე და ადგილობრივი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორგანიზაციის ხელმძღვანელის ფუნქციასაც ასრულებდა.¹² სრულიად საქართველოს მასწავლებელთა კავშირის მთავარი კომიტეტის მდივნის სახელით მიმართვას ხელს აწერს პედაგოგიკის ისტორიის შემდგომ ცნობილი მკვლევარი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ტროფიმე ირაკლის ძე ხუნდაძე (1889-1977), რომელიც XIX საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისის სასულიერო და სახალხო განათლების შესახებ საინტერესო ნაშრომების ავტორია. ხელმომწერთა შორის არის ცნობილი პედაგოგი და შემდეგ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი ალექსანდრე იოსების ძე წერეთელი (1889-1967), რომელიც XX საუკუნის 30-იან წლებში საბჭოთა რეჟიმის მიერ რეპრესირებული იყო. ხელმომწერთა შორის დასახელებული დავით პარკაძე (1882-1951) გახლდათ მათემატიკოსი, პედაგოგი, რომელიც, საშუალო სკოლების გარდა, სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელშიც ასწავლიდა. იგი იყო სახალხო განათლების მუზეუმის დამაარსებელი და მისი დირექტორი. მიმართვაზე ხელის მოწერის დროს იგი მათემატიკას ასწავლიდა თბილისის ჰუმანიტარულ ტექნიკუმში.¹³ სამწუხაროდ, დანარჩენ ხელმომწერთა შესახებ ცნობები ვერ მოვიძიეთ.

¹⁰ ლაცაბიძე 2014, 56, 62.

¹¹ სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები 1968, 280.

¹² ლაცაბიძე 2014, 63-64.

¹³ სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები 1968, 261-62.

ზემოთ წარმოდგენილი მიმართვის შესახებ ზოგადად აღვნიშნავთ, რომ პირველად მის შესახებ მიუთითა გ. ცხოვრებაძემ, საიდანაც მცირე ამონაწერიც დაიმონმა თავისი მოსაზრებების გასამყარებლად.¹⁴ გამოქვეყნებული ტექსტის შინაარსობრივ მხარეზე ზედმეტია რამის დამატება. მხოლოდ შევნიშნავთ, რომ გასაბჭოების დღიდანვე პედაგოგების დიდი ნაწილი აშკარად გამოვიდა საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ. აღნიშნულის შესახებ საინტერესო მასალებია გამოქვეყნებული პარიზში გამომავალ ემიგრანტულ გაზეთ „თავისუფალ საქართველოში“.¹⁵ ამ მასალებიდან ირკვევა, რომ 1922 წლის 30 იანვრიდან „საქართველოს განათლებისა და სოც. კულტურის კავშირის მუშაკები“, დიდი ზენოლის მიუხედავად, ეწინააღმდეგებოდნენ ახალი რეჟიმის დამყარებას, რის გამოც ისინი რეპრესიებს განიცდიდნენ. გასაბჭოების წლისთავთან დაკავშირებით, 1922 წლის 10-11 თებერვალს, პედაგოგთა ნაწილი დააპატიმრეს ან სამსახურიდან გაათავისუფლეს. სწორედ ამ ვითარების ფონზე დაინერა ზემოთ ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მიმართვა.

საქართველოს ძალდატანებით გასაბჭოებას და საბჭოთა რუსეთის მეშვეობით დამყარებულ საოკუპაციო რეჟიმს უარყოფითად შეხვდა სტუდენტი ახალგაზრდობა. ამ მხრივ, განსაკუთრებით აქტიურობდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტობა. 1921 წლის თებერვალში კოჯრის მისადგომებთან აქტიურად იბრძოდა ქართველი სტუდენტობა. ბევრი მათგანი ამ ბრძოლას შეეწირა. საოკუპაციო რეჟიმის დამყარების შემდეგ ისინი კიდევ უფრო გააქტიურდნენ. სტუდენტთა მოძრაობამ მასობრივი ხასიათი მიიღო. ამ მოძრაობის შესახებ საინტერესო მასალებს აქვეყნებდა ემიგრანტული ქართული პრესა, კერძოდ კი „თავისუფალი საქართველო“, რომელშიც რამდენიმე დოკუმენტი გამოქვეყნდა მათი ანტისაბჭოთა მოძრაობის შესახებ.¹⁵ საოკუპაციო რეჟიმმა სტუდენტი ახალგაზრდობის გამოსვლებს რეპრესიებით უპასუხა. საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების წლისთავის აღნიშვნასთან დაკავშირებით აქტივისტი სტუდენტები დააპატიმრეს, რამაც მათი მოძრაობა კიდევ უფრო გააქტიურა. აღნიშნულის დასტურად მიგვაჩნია ევროპისა და ამერიკის ახალგაზრდებისადმი 1922 წლის 30 მარტით დათარიღებული ქართველ სტუდენტთა მიმართვა. აღნიშნული მიმართვის მცირე ფრაგმენტი

¹⁴ ცხოვრებაძე 1996,105.

¹⁵ დაწვრილებით იხილეთ გაზეთი „თავისუფალი საქართველო“ (პარიზი, 1922, №18), 22-23; შდრ. შარაძე 2001, 216-218.

პირველად სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოიტანა გ. ცხოვრებაძემ. ჩვენ კი სრულ ტექსტს უცვლელად გთავაზობთ:

„ევროპის და ამერიკის ახალგაზრდობას.

მეგობრებო, უძველესი და კულტუროსანი ქართველი ერის ისტორიაში განსაკუთრებულის სიმკვეთრით აღიბეჭდა ორი თარიღი 26 მაისი და 26 იანვარი.

1918 წლის მაისის 26 დაიმსხვრა რუსეთის ერთი საუკუნის ეროვნული მონობის ხუნდები. ამ დღეს ქართველი ერის მტკიცე და თავისუფალმა ნებისყოფამ საფუძველი ჩაუყარა დამოუკიდებლობის სახელმწიფოს აღორძინებას: 26 მაისს საქართველოს პარლამენტისგან აღდგენილი იქმნა საქართველოს დამოუკიდებელი დემოკრატიული რესპუბლიკა.

ამავე წლის 26 იანვარს საქართველოს დედაქალაქ ტფილისში დაარსდა ქართული სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

მთელი ქართველი ერი დიდხნის განმავლობაში გრძნობდა რუსეთის მონარქიის ბატონობით შენელებულ კულტურის აღორძინებისთვის – საკუთარი უნივერსიტეტის დაარსების საჭიროებას. მაგრამ, საქართველოს მრავალ თაობათა სანუკვარ იდეას ხორცი შეესხა მხოლოდ რუსეთის დესპოტიზმის დამსხვრევის შემდეგ. დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენამ კი უფრო მკვიდრ საფუძველზე დააყენა ქართველი ერის კულტურულ აღორძინების ერთი უძლიერესი ფაქტორთაგანი – სახელმწიფო უნივერსიტეტი. 26 მაისმა კიდევ უფრო განამტკიცა 26 იანვარი.

სამი წლის განმავლობაში ქართული უნივერსიტეტი, ხუთი ათასი სტუდენტით ეწევა დამოუკიდებელ სამეცნიერო მუშაობას მშობლიურ ენაზე და სამშობლოს მტერნი და ორგულნიც კი დაარწმუნა ქართული კულტურის ცხოველმყოფელობაში. ქართული უნივერსიტეტი გადაიქცა ერის უკეთესი მომავლის იმედათ. მან უნდა გახადოს უძველესი კულტურისა და მრავალსაუკუნოვან ისტორიის ერი დასავლეთის კულტურისა და მეცნიერების თანაზიარი. ის უნდა შეიქმნას ევროპისა და აზიის ერების კულტურული თანამშრომლობის შემაერთებელ ცენტრად.

ესოდენ დიდი კულტურული და ისტორიული მნიშვნელობის სამეცნიერო დაწესებულება დღეს დალუპვის კარამდეა მისული.

1921 წლის თებერვალში ხანგრძლივი და თავგანწირული ომების შემდეგ, რომელსაც ერმა შესწირა თავისი საუკეთესო ძალები, დამოუკიდებელი საქართველო დაიკავა რუსეთის ნითელმა ჯარებმა. მრავალრიცხვოან მტერს ვერ გაუმკლავდა სამშობლობლოსთვის თავდადებული მცირერიცხოვანი ქართველი ხალხი. ის ფიზიკურად დამარცხდა. რუსე-

თის წითელმა ჯარებმა დაამყარა საოკუპაციო ხელისუფლება, რომელმაც სულ მოკლე დროში მოუსპო თავისუფლებისათვის მებრძოლ ერს დამოუკიდებელ სახელმწიფოს ყოველგვარი ნიშანწყალი: დააქუცმაცა ეროვნული ტერიტორია, მოსპო ყოველგვარი საზღვრები, განდევნა ქართული ენა უმრავლეს სახელმწიფო დაწესებულებიდან, მოსპო ქართული ლაშქარი, გახრწნა. ქართული რკინის გზები შეუერთა რუსეთს და სხვა. ერთი წლის განმავლობაში საოკუპაციო ჯარების თარეშმა გაანიავა ეროვნული ავლადიდება, არივ-დარია ეკონომიკური ცხოვრება და ერი, კულტურულ და პოლიტიკურ ალორძინების გზაზე შემდგარი საშინელი შიმშილისა და ეკონომიურ დაქვეითებამდე მიიყვანა. დღიდან საქართველოს ოკუპაციისა ბოლშევიკური ხელისუფლება სცდილობდა საზოგადოებრივი აზრის გაყალბებას და ისეთი ილუზიების შექმნას, თითქოს ქართველი ხალხი მას თანაუგრძნობს. მაგრამ მიუხედავად ყოველგვარი ცდისა და მთელი იძულებითი აპარატის ამოქმედებისა მან ეს ვერ შესძლო და როგორც ქართველმა მშრომელმა ხალხმა, ისე ქართველმა სტუდენტობამ – ახალგაზრდობამ არაერთხელ აშკარად და მკაფიოდ გამოხატა სრული მტრული განწყობილება მოძალადე უცხოელი ძალის მიმართ.

ერთი წელია მთელი ქართველი ერი, მისი მუშათა კლასი განაგრძობს დაკარგული თავისუფლებისა და დამოუკიდებელ სახელმწიფოს აღდგენისათვის ბრძოლას ოკუპანტების წინააღმდეგ.

ოკუპანტების ხელისუფლება ვერ ითმენს ვერავითარ უკმაყოფილებას და ერის მძლავრ და ერთსულოვან მოთხოვნილებებს უნახავი და დაუზოგველი რეპრესიებით უპასუხებს. მთელი ქართველი ერი ვეებერთელა ციხედ არის ქცეული. ტფილისისა და სხვა ქალაქების საპატიმროში იტანჯება მთელი ქართველი ინტელიგენცია, სახელგანთქმული საზოგადო მოღვაწეები, მუშათა კლასის უკეთესი წარმომადგენლები და მცირეწლოვანი მოსწავლენი. საქართველოს მინა-წყალზე შემოჭრილმა უცხო ძალამ მოინადინა ქართველი ხალხის ეროვნული გადაგვარება. იგი სცდილობს მოშალოს ერის კულტურის ალორძინების უმძლავრესი ფაქტორი – სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დაიწყო სტუდენტების მასიური შევიწროება და ყველა მისი ორგანიზაციების დაშლა.

ერის თავგანწურულ ბრძოლაში აქტიურ და პირდაპირ მონაწილეობას იღებს მთელი ქართველი სტუდენტობა. ის დარწმუნებულია, რომ ერის პოლიტიკურ დამოუკიდებულების გარეშე შეუძლებელია მშვიდი სამეცნიერო მუშაობა და ეროვნული კულტურის განვითარება.

არსებული ხელისუფლების სანინააღმდეგოდ მრავალჯერ გამართულ საპროტესტო დემონსტრაციებისა და კრებებისათვის მას თავს

დაატყდა საოკუპაციო ხელისუფლების რისხვა. უნივერსიტეტში შეიჭრა რუსული ჩექმა და ფიზიკურად შეურაცხყო ქართველი სტუდენტები. სროლით ალყა-შემორტყმულ უნივერსიტეტის კედლებში თოფის კონდახებით და ხელით სცემეს სტუდენტები ქალები და ვაჟები. პროტესტისათვის ასობით სტუდენტი დაატუსაღეს, საუკეთესო სტუდენტები და სამეცნიერო სამუშაოს მოაცილეს უკეთესი მუშაკნი.

ციხეების გარეთ დარჩენილი სტუდენტობის დიდი ნაწილი არალეგალურად სცხოვრობს და ისიც მოკლებულია აქტიური საშუალებას განაგრძოს საყვარელი საქმე: მეცნიერული-სააკადემიო მუშაობა. თვით უნივერსიტეტი გადაქცეულია „ჩეკას“ სათარემო მოედნათ. ჩახშულია ყოველგვარი თავისუფლება: კრების, სიტყვის, კავშირის.

მიუხედავად ასეთი მძიმე მდგომარეობისა ქართველი სტუდენტობა მთელ ქართველ ერთან ერთად ქედმოუხრელად განაგრძობს ბრძოლას ოკუპანტების წინააღმდეგ და მოითხოვს: საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას, რუსეთის საოკუპაციო ჯარების გაყვანას.

დატუსაღებულები ციხეში უსაზიზღრეს რეჟიმს განიცდიან. თვეობით სხედან სისხლის-სამართლის დამნაშავეებთან და მონამენი არიან სიკვდილ მისჯილ ტუსაღთა სიცოცხლისათვის უკანასკნელი გაბრძოლებისა. მათ თვალწინ ათეული ტუსაღი გაყავთ დასახვრეტად. ამ ნიადაგზე ზოგნი სულიერად დაავადმყოფეს.

უკანასკნელ კაცამდევიბრძოლებთეროვნული თავისუფლებისათვის იმ იმედითა და ღრმა რწმენით, რომ ქართველი ერი კვლავ დააღწევს თავს რუსეთის მონობას, აღადგენს თავის დამოუკიდებლობას და კვლავ მოგვეცემა საშუალება განვაგრძოთ ოკუპანტების ტერორისგან ჩახშული სამეცნიერო მუშაობა.

ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ ამ ბრძოლაში მთელი თქვენი თანაგრძნობა ჩვენს მხარეზე იქნება და ყოველგვარი საშუალებებით ხელს შეუწყობთ ქართველი ერის განთავისუფლების საქმეს, რითაც დაჩქარდება ევროპა-აზიის კულტურული თანამშრომლობა.

4500 ქართველი სტუდენტის დავალებით სტუდენტთა კავშირის საბჭო

ქ. ტფილისი,
1922 მარტის 30¹⁶.

¹⁶ საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი,

აღნიშნულ მიმართვას ხელს აწერენ დ. ლომთაძე, გ. კიკნაძე. ეს უკანასკნელი, ჩვენი აზრით, უნდა იყოს შემდგომში პედაგოგიკის ისტორიის ცნობილი სპეციალისტი, პროფესორი გიორგი კიკნაძე. ხელმომწერთა შორის არის ვ. ზაალიშვილი, მიხეილ ჭანიშვილი და ვასილ გულისაშვილი – სოფლის მეურნეობის სპეციალისტი, მეტყევე, აკადემიკოსი. მიმართვა სანდო პირების მეშვეობით გაეგზავნა პარიზში მყოფ ემიგრანტულ მთავრობას. მიმართვის ტექსტს ბოლოში ახლავს ფანქრით მინაწერი: „ამხანაგებო! გეგზავნებათ სტუდენტების მიმართვა სათანადო მსვლელობის მისაცემად. „თავისუფალ საქართველოში“ ნუ დაიბეჭდება ან თუ კი – ხელმოუწერელად.“ ავტორის გვარი ძნელად იკითხება. ჩვენი აზრით, მინაწერის ავტორი რ. გაბაშვილი უნდა იყოს.¹⁷ ასეთი გადანყვეტილება იმის გამო იქნა მიღებული, რომ მიმართვის ხელმომწერები საქართველოში იმყოფებოდნენ. მათი გვარების მითითების შემთხვევაში ისინი რეპრესიებს, რა თქმა უნდა, ვერ გადაურჩებოდნენ. ასეთი რეზოლუციის მიუხედავად, აღნიშნული მიმართვა ემიგრანტულ ქართულ პრესაში არ გამოქვეყნებულა.

შემდგომ წლებში (1923-1925 წწ.) საქართველოდან და ემიგრაციაში მყოფი ლეგიტიმური ქართული მთავრობის წარმომადგენლებმა ანალოგიური ხასიათის წერილებით არაერთხელ მიმართეს მსოფლიოს სხვადასხვა ორგანიზაციას თუ სახელმწიფოს დახმარებისათვის.¹⁸

ზემოთ წარმოდგენილი მიმართვების ფონზე, 1921-1922 წლებში სვანეთსა და რაჭა-ლეჩხუმში მიმდინარეობდა ანტისაბჭოთა შეიარაღებული გამოსვლება, სადაც ადგილობრივი საბჭოთა მთავრობები დაამხვეს, ხოლო 1924 წლის აგვისტოს აჯანყება, მართალია მარცხით დამთავრდა, მოძრაობის კულმინაცია იყო.

ზემოთ წარმოდგენილი დოკუმენტების განხილვისას საგანგებოდ არ შევხებივართ 1922 წელს წმ. ამბროსი აღმსარებლის (ხელაია) მიერ გენუის საერთაშორისო კონფერენციაზე გაგზავნილ მემორანდუმს, რომლის სრული წყაროთმცოდნეობითი პუბლიკაცია განახორციელა პროფ. ჯემალ გამახარია.¹⁹ ზემოაღნიშნული მასალების გაცნობით დავრწმუნდით,

ფ.1864, ანან. 2, საქმე №504, ფურც. 252, 270.

¹⁷ იქვე, ფურც. 270.

¹⁸ საქართველოს ეროვნული არქივი, საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფ.2124, ანან. 1, საქმე №23, ფურც. 6-7.

¹⁹ გამახარია 2012, 305-331.

რომ წმ. ამბროსი აღმსარებლის მიერ გენუის კონფერენციაზე გაგზავნილი მემორანდუმი, რომელიც ქართველი ხალხის გულისთქმას გამოხატავდა, ერთ-ერთი რგოლია იმ მიმართებებისა, რომელიც ამ დროისათვის სხვადასხვა ორგანიზაციას და სახელმწიფოს გაეგზავნა. როგორც ჩანს, ყურადღების მიქცევის მიზნით, წინასწარ დასახული კოორდინირებული გეგმით ხდებოდა საზოგადოების სხვადასხვა წრის წარმომადგენელთა მიერ მიმართვის ტექსტის შედგენა. ჩვენს ამ მოსაზრებას ამყარებს მიმართებისათვის დამახასიათებელი ერთნაირი სტილი. თითოეულ მიმართვას ახასიათებს ქართველი ხალხის უკმაყოფილება ძალადობის გზით დამყარებული საოკუპაციო რეჟიმის მიმართ და მისგან თავის დაღწევა.

მართალია, ზემოთ წარმოდგენილი დოკუმენტების საფუძველზე მაშინდელ მსოფლიო საზოგადოებას ქმედითი ნაბიჯი არ გადაუდგამს საქართველოს დასახმარებლად, მაგრამ აღნიშნულმა დოკუმენტებმა თავის მიზანს მიაღწია. ცივილიზებულ სამყაროს საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების შესახებ სრული წარმოდგენა ჰქონდა. გარდა ამისა, აღნიშნული დოკუმენტები დიდად ეხმიანება თანამედროვეობას, რის გამოც მისი გამოქვეყნება, სპეციალისტების გარდა, მკითხველთა ფართო წრისთვისაც საინტერესოა.

ბიბლიოგრაფია

References

ბუბულაშვილი 2015: ბუბულაშვილი ე. 2015, რაფიელ ივანიცკი-ინგილო – საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის უფლებათა დამცველი (ემიგრანტული მასალების მიხედვით, XX ს-ის 20-იანი წლები), *რელიგია*, №2

გამახარია 2012: გამახარია ჯ. 2012, *წმინდა აღმსარებელი ამბროსი (ხელაია): 150-ე წლისათვის*, თბილისი

თოიძე 1990: თოიძე ლ. 1990, *25 თებერვლის შემდეგ*, თბილისი

თოიძე 1991: თოიძე ლ. 1991, *ინტერვენცია, ოკუპაცია, ძალდატანებითი გასაბჭოება, ფაქტობრივი ანექსია: რუსეთ-საქართველოს 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომის შეფასებისათვის*, თბილისი

თოიძე 1996: თოიძე ლ. 1996, *საქართველოს პოლიტიკური ისტორია (1921-1923 წლები)*, თბილისი

ლაცაბიძე 2014: ლაცაბიძე თ. 2014, *ნარკვევები ხაშურის რაიონის სახალხო განათლების ისტორიიდან, წიგნი მესამე, ხაშურის პირველი საშუალო საჯარო სკოლა, ხაშური*

სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები 1968: სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები, კრებული III, თბილისი

შარაძე 2001: შარაძე გ. 2001, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. I, თბილისი, 216-218

შარაძე 2001-2005: შარაძე გ. 2001-2005, ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია, ტ. I-VIII, თბილისი

ცხოვრებაძე 1996: ცხოვრებაძე გ. 1996, ქართული პოლიტიკური ემიგრაცია და საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხი 1921-1925 წლებში, თბილისი

რეცენზიები

ნინო დოლიძე

ნაჯიბ მაჰფუზის რომანი „ჩვენი უბნის შვილები“ და მისი ქართული თარგმანი

ჩვენში არაბულიდან ქართულად თარგმნის მნიშვნელოვანი ტრადიცია არსებობს. ბოლო დროს მთარგმნელობითი საქმიანობა განსაკუთრებით გამოცოცხლდა. კლასიკურ ნიმუშებთან ერთად სულ უფრო ხშირად ითარგმნება თანამედროვე ნაწარმოებები. 2014 წელს ეგვიპტელი ნობელიანტი მწერლის, ნაჯიბ მაჰფუზის (1911-2006), რომანი „ჩვენი უბნის შვილები“ გამოვიდა. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორის, არაბისტი მაია ანდრონიკაშვილის მიერ ორიგინალიდან შესანიშნავად შესრულებული თარგმანი გიორგი ლობჯანიძის რედაქტორობითა და წინასიტყვაობით გამომცემლობა „სიესტამ“ გამოსცა. ეს წიგნი ჩვენი მწერლობის ნამდვილ შენაძენად იქცა.

სანამ უშუალოდ ნაწარმოებსა და მის თარგმანს შევეხებოდეთ, უნდა აღვნიშნოთ მაჰფუზის განსაკუთრებული როლი არა მარტო არაბული პროზის, კერძოდ კი, რომანის განვითარებაში, არამედ თანამედროვე არაბული მწერლობით მსოფლიოს დაინტერესების საქმეში. მართალია, 1988 წლამდეც, სანამ მაჰფუზი ნობელის პრემიას მიიღებდა, არაბული ლიტერატურა ითარგმნებოდა ევროპულ ენებზე, მაგრამ ამ ფაქტის შემდეგ სულ სხვა თვალთ შეხედეს თანამედროვე არაბულ ფიქტიურ პროზას. უკვე აღარ იგრძნობოდა ინტერესი აღმოსავლეთისადმი, მხოლოდ როგორც რეგიონისადმი. უფრო მეტად შეფასდა და დაფასდა ლიტერატურულ ნაწარმოებთა მხატვრული ღირებულება და, ბუნებრივია, პირველ რიგში, სწორედ მაჰფუზის ქმნილებები ითარგმნა არაერთ ენაზე. ქართულად ცალკეული ნოველების თარგმანთა გვერდით მისი სამი რომანის („როდოპისი“, „მირამარი“ და „ჩვენი უბნის შვილები“) თარგმანი მოგვეპოვება, რასაც მ. ამდრონიკაშვილს უნდა ვუმაძღოდეთ.

გ. ლობჯანიძე თავის წინასიტყვაში „მეოთხე პირამიდა“ სამართლიანად შენიშნავს, რომ მაჰფუზს ნობელის პრემიის მიღებამდე უკვე ბევრი რამის გაკეთება მოესწრო და მისი არაერთი ნაწარმოების ეკრანიზაციის

წყალობით საკუთარ ქვეყანაშიც არ აკლდა აღიარება.¹ თუმცა 33 რომანის, ნოველათა 13 კრებულის, 50-ზე მეტი მოთხრობისა და 300-მდე წერილის ავტორს ჰქონდა ერთი ნაწარმოები, რომელიც დაწერიდან პირველად მხოლოდ 8 წლის შემდეგ გამოიცა სრული სახით ბეირუთში, და მეორედ მხოლოდ 37 წლის შემდეგ – მის მშობლიურ კაიროში. 2006 წლის თებერვალში ეგვიპტეში ჩასულ გ. ლობჯანიძეს დიდი წვალეების შემდეგ ბუკინისტებთან მოუხდა ამ ნიგნის შეძენა, რადგან, როგორც ჩანს, ეგვიპტურ საზოგადოებაში „აულად ჰარათინა“² კანონიკურად აღიარებული ჯერ კიდევ არ იყო. „მკრეხელური რომანის“ გარშემო 1959 წელს დაწყებული დავა 2006 წლის აგვისტოში დასრულდა. მწერლის მიმართ წაყენებული მთავარი პრეტენზია გახლდათ ის, რომ ისლამის მიერ აღიარებული წმინდანები მას ბრუტალურ, უხეშ პირებად ჰყავდა გამოყვანილი. ამ აზრის მომხრეთა მთავარი შეცდომა რომანის ალეგორიული ხასიათის გაუთვალისწინებლობა იყო.

„ჩვენი უბნის შვილები“ არ გახლავთ ტიპური ისტორიული რომანი, კონკრეტული ადამიანების ღვაწლს რომ წარმოაჩენს. ეს უფრო კაცობრიობის სულიერი ისტორიაა, რომელშიც თითქოს ცნობილი რელიგიური პირების ტრანსპლანტაცია ხდება. მათთვის შერქმეული სახელებიც ალეგორიაა. ნიგნი შედგება შესავლისა და ხუთი თავისაგან. ესენია: *ადჰამი, ჯაბალი, რიფაყა, კასემი* და *არაფა*. ადჰამი (არაბ. *შავტუხა*) ბიბლიური ადამია, ჯაბალი (არაბ. *მთა*) – მოსე, რიფაყა (არაბ. *გულმონყალება, სიკეთე*) – იესო, კასემი (არაბ. *ის, ვინც იფიცებს*) – მუჰამადი. ამ გამორჩეული პიროვნებების მიმდევრები, შესაბამისად, იუდაიზმის, ქრიტიანობისა და ისლამის მიმდევრებს განასახიერებენ, ბოლო თავის გმირი არაფა (არაბ. *ცოდნა*) კი მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ალეგორიული სახეა. ყველაზე ვრცელი თავი კასემს (*resp.* მუჰამადს) ეთმობა. ხუთივე თავში, ფაქტობრივად, ერთი და იგივე ამბავი მეორდება – ღვთისაგან მივიწყებულ ხალხში გმირი-მშველელი ჩნდება, რომელიც სამართლიანობის აღსადგენად სოციალურ თუ პოლიტიკურ ინსტიტუციებს უპირისპირდება. ერთ ნაწარმოებში თავმოყრილი, ერთმანეთისგან შინაარსის თვალსაზრისით დამოუკიდებელი ისტორიები ერთი დიდი ქაოსი იქნებოდა, რომ არა რომანის მკაცრი სტრუქტურა. შუა საუკუნეების ნაწარ-

¹ ნაჯიბ მაჰფუზი, *ჩვენი უბნის შვილები* (თბილისი, 2014), 16.

² რომანის „ჩვენი უბნის შვილები“ არაბული სახელწოდება.

ნაჯიბ მაჰფუზის რომანი „ჩვენი უბნის შვილები“ და მისი ქართული თარგმანი

მოებების მსგავსად, აქაც სიუჟეტის გამეორების ხერხია გამოყენებული. ერთი შეხედვით, ერთმანეთთან დაუკავშირებელი მასალა კონტროლს ექვემდებარება, გამეორების ეფექტი კი იმდენად ძლიერია, რომ მკითხველი ბოლო თავის გმირისგანაც იმავეს მოელოს, რაც წინა თავების გმირებმა ჩაიდინეს, თუმცა არაფა სულიერი მოღვაწეებით ღრმა პიროვნება არ აღმოჩნდება... მსგავსი ამბების კითხვა ჩვენს ეპოქაში თითქოს მომაბეზრებელი რამ უნდა ყოფილიყო, მაგრამ დახელოვნებული მწერალი მონოტონურობის საფრთხეს ოსტატურად იცილებს თავიდან. თხრობა საოცრად დინამიკურია.

„ჩვენი უბნის შვილების“ პირველი ნაწყვეტი ყოველდღიურ გაზეთ „ალ-აჰრამში“ 1959 წლის 21 სექტემბერს გამოჩნდა, თუმცა იმავე წლის დეკემბერში ნაწარმოების ბეჭდვა შეწყდა. საზოგადოებამ ვერ მიიღო ალეგორიული სტილის რომანი, რაც ეგვიპტურ მწერლობაში სიახლე გახლდათ. გასული საუკუნის ორმოცდაათიან წლებში რეალიზმმა თავისი განვითარების მწვერვალს მიაღწია. მაჰფუზიც რეალისტურ ნაწარმოებებს ქმნიდა (გავიხსენოთ თუნდაც მისი ცნობილი ტრილოგია (1950). 1952 წლის რევოლუციისა და შვიდწლიანი პაუზის შემდეგ „ჩვენი უბნის შვილები“ გამოჩენა მიუთითებდა იმაზე, რომ რომანისტი, რომელიც ამ ხნის განმავლობაში სცენარების წერით იყო დაკავებული, რომანის ჟანრს დაუბრუნდა, თან შეეცადა, მასში გარკვეული სიახლეც შეეტანა. შედეგად მივიღეთ საეტაპო მნიშვნელობის ნაწარმოები, რომლის ინოვაციურობაც არაერთგვაროვნად შეფასდა.

არის მოსაზრება, რომ მოქმედება რომანში XIX საუკუნის კაიროში ვითარდება.³ მართალია, ტექსტში დრო არსად არის დაკონკრეტებული, მაგრამ რაკი ბოლო თავის გმირი – არაფა მეცნიერების ეპოქის შვილია, ხოლო ავტორი ყავახანაში კანტიკუნტად შემორჩენილ მთქმელთაგან მოსმენილ ამბებს ინერს, შეიძლება ასეც ვივარაუდოთ. შესავალში ის წერს: „ჩვენი ქუჩის ისტორიას გაიმბობთ, უფრო სწორად მის ლეგენდებს. ისიც უნდა ითქვას, რომ მე თვითონ მხოლოდ უკანასკნელი დროის თვითმხილველი ვარ...“ (მაჰფუზი 2014, 27) რაც შეეხება მოქმედების ადგილს, ისიც რეალურად არსებულია – მუკატამის მთის მიდამოები, თუმცა კონკრეტულ დროსა და ადგილს რომანში მნიშვნელობა არ ენიჭება. „ჩვენს უბანში“ ზოგადად ამქვეყნიური სამყარო იგულისხმება და არა

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Children_of_Gebelawi

მხოლოდ ეგვიპტე. მეორე მხრივ, ამგვარი უნივერსალობის მიუხედავად, იგრძნობა, რომ ნაწარმოებში სწორედ ეგვიპტის მცხოვრებნი არიან აღწერილნი, ის ადგილობრივი ხალხი, რომელიც თითქოს არც იცვლება დროსთან ერთად. ამაში არის კიდევ „ჩვენი უბნის შვილები“ ერთგვარი ხიბლი – ის ზოგადსაკაცობრიო თემებს ეხება, მაგრამ მაინც ძალიან ეგვიპტურია. თითქოს მაჰფუზი კაიროს იმ ძველი უბნიდან აკვირდება სამყაროს, სადაც თვითონ დაიბადა და გაიზარდა.

ამბავი დიდ, განყენებულ, გალავანშემორტყმულ სახლში იწყება, რომელსაც მშვენიერი ბაღი აკრავს. აქ კეთილსურნელება, სიმშვიდე და სილამაზე გამეფებულია. ეს ადგილი სამოთხის ალეგორიული სახეა, სახლის მკვიდრი ჯაბალავი კი – მამა ღმერთისა. თავად მაჰფუზი უარყოფს ამ აზრს და აზუსტებს, რომ ჯაბალავი უფრო ღმერთის იდეის განსახიერებაა, რადგან არ შეიძლება ღმერთი რაიმე კონკრეტული სახით გამოხატო. ბუნებრივია, ავტორთან დაპირისპირებულმა ეგვიპტის რელიგიურ საქმეთა კოლეგიამ, რომელმაც რომანი „ღვთის ბუნების მიმართ მკრეხელობად“ შეაფასა, ვერ აღიქვა, რომ ჯაბალავის სახე მხოლოდ ალეგორიაა, რომ ღმერთს არ შეიძლება ცოლები ჰყავდეს და ა.შ.

ჯაბალავის სახლში იშვიათი წესრიგი სუფევს – ყველა მამას ემორჩილება. ასე გრძელდება მანამ, სანამ ამპარტავნების ცოდვა არ შეაღწევს სამოთხის მკვიდრთა ცნობიერებაში. პირველი, ვისაც ჯაბალავის სახლის დატოვება უხდება, ამპარტავნების ცოდვით ძლეული უფროსი ვაჟი იდრისია – პირველი დაცემული ანგელოზის – სატანის (არაბ. *იბლისი*) განსახიერება. მეორე არის ადჰამი, რომელიც მამამ განსაკუთრებით შეიყვარა. მან კი დიდი შეცდომა დაუშვა, როცა საიდუმლო წიგნში ჩახედვა მოინდომა. ამ საბედისწერო შეცდომის დაშვებაში ადჰამის ცოლ უმაიმასაც (არაბ. *დედიკო*) შეაქვს წვლილი. ის ბიბლიურ ევას განასახიერებს. მამის წიგნი კი არის არა წმ. წიგნის სიმბოლო, როგორც ზოგიერთები განმარტავენ,⁴ არამედ აკრძალული ხილის ალეგორია. ადჰამმა და უმაიმამ ვერ შეძლეს მამის მიერ დაწესებული ერთადერთი აკრძალვა არ დაერღვიათ.

⁴ M.E. Paniconi, *Religious Discourse and literary innovation. Reading Awlad Haratina by Naguib Mahfouz as an Imitative Allegory*, in: *Centre And Periphery within the Borders of Islam*, Proceedings of 23d Congress of L'Union Europeenne des Arabisants et Islamisants [Orientalia Lovaniensia Analecta, 207], ed. by Giuseppe Contu (Leuven-Paris-Walpole), 2012. 268.

ნაჯიბ მაჰფუზის რომანი „ჩვენი უბნის შვილები“ და მისი ქართული თარგმანი

მათ ყველაფერი ჰქონდათ, მაგრამ ყველაფერი ამ ერთი შეცდომის გამო დაკარგეს, რაშიც დიდი როლი იდრისმა (სატანამ) შეასრულა.

ედემის ბაღში განმარტოებულ ადამიანს ფიქრის დრო აქვს, ყოველ-დღიურ საზრუნავში არ არის ჩაფლული. ადჰამი, რომელსაც სამოთხის დატოვება უნევს, სიმწრითა და ოფლისღვრით ინყებს ლუკმა-პურის შოვნას, თუმცა თავადაც ამპარტავანია. უნდა, ისევე ბატონკაცურად გრძნობდეს თავს. მამის სასჯელს სიმდაბლით ვერ ღებულობს. იმას კი არ ამბობს, ისე დავაშავე, უარესის ღირსი ვიყავიო, სულ ელოდება, რომ მამა მას სამოთხეში დააბრუნებს, თან ნუნუნებს და ბუნუნებს: „ლუკ-მა-პურისთვის შრომა წყევლაა. ბაღში იყო ნამდვილი ცხოვრება – სხვა საქმე არ მქონდა სალამურზე დაკვირისა და ვარსკვლავების ჭვრეტის გარდა. დღეს მხოლოდ ცხოველი ვარ... დღიური ლუკმისთვის შრომა – ეს ხომ წყევლაზე უარესია“ (მაჰფუზი 2014, 86). სიამაყე დაცემული, სა-მოთხიდან გამოდევნილი ადამიანის მთავარ ცოდვად რჩება. მთელი ცხო-ვრება ადჰამი დაკარგულ სამოთხეს მისტირის. ბოლოს მას ჯაბალავი გა-მოეცხადება და მხოლოდ სიკვდილის წინ შეინყალებს. „ჩემს წინააღმდეგ იდრისს შეეკარი?!“ (მაჰფუზი, 75) – მამის ეს საყვედური სულ ახსოვს ადჰამს, რომელსაც სამოთხიდან განდევნის შემდეგაც იდრისი მუდამ თან სდევს, არ ასვენებს. იდრისს სახეცვლილებაც შეუძლია ნამდვილი სატა-ნასავით. ყოველთვის ბოროტმოქმედის ან ლოთის სახით როდი ჩნდება?! ის შესანიშნავი ფსიქოლოგია. იცის კაცის სისუსტეები და ყველა ხერხს ხმარობს მის შესაცდენად.

ადჰამის შვილები არიან კადრი (არაბ. რაოდენობა, ზომა) ანუ კაენი და ჰუმამი (არაბ. დიდსულოვანი), რომელიც ბიბლიურ აბელს განასახიერებს. კადრი პირველი კაცისმკვლეელია, თუმცა მისი და ჰინდის (იდრისის ქალიშვილის) შთამომავლობა ისევე გააგრძელებს ამქვეყნად ცხოვრებას, როგორც ადჰამის სხვა უფრო ღირსეულ თუ ნაკლებად ცოდვილ შვილთა შვილები. ჰუმამი, ღვთისთვის სათნო ადამიანი, რომელსაც ჯაბალავი თავის სახლში, ედემის ბაღში საცხოვრებლადაც კი ეპატიჟება, ამქვეყნად პირველი უდანაშაულო მსხვერპლი ხდება. სამოთხიდან დევნილთა შორის უსამართლობაა გაბატონებული. თუმცა დროდადრო ჩნდებიან ადამიანები, რომლებიც ცდილობენ ქვეყნად ისეთივე მშვიდობა დაამყარონ, როგორიც პაპისეულ სახლში იყო. მათთვის ფიქრისა და ამქვეყნიური სიბინძურისგან განმარტოების ადგილი მუკატამის უდაბნოა, რომელიც „უბანს“ (სააქაო ყოფას) ესაზღვრება. იქ თითქოს ჰაერიც უფრო სუფთაა და გონებაც – უფრო გახსნილი. თუმცა სულიერი მოღვაწეების მცდელო-

ბა ყოველთვის დროებით ნაყოფს იღებს, რადგან ადამიანები სამოთხიდან ერთხელ და სამუდამოდ განიდევნენ და ყოველგვარი მცდელობა ამქვეყნად სამოთხის დამყარებისა მარცხით მთავრდება. მაინც რატომ გამოარჩია ღმერთმა ეს მოღვაწენი? მაინცდამაინც მათ რატომ გამოეცხადა? იქნებ მათში შესაბამისი მზაობა დაინახა...

ღვთის პირველი რჩეული არის ჯაბალი, რომელსაც არა მარტო ახსოვს დიდი პაპა, არამედ სიახლოვესაც გრძნობს მასთან. რომანის თანახმად, ჯაბალი ამქვეყნად პირველია, ვინც ჩაგვრის წინააღმდეგ აჯანყდა და ვისაც ჯაბალავისთან შეხვედრის პატივი ერგო. „ჯაბალი ხშირად ახსენებდა თავის საგვარეულოს ჯაბალავის მცნებას – გამოეჩინათ ძალა, სიმტკიცე და შეუპოვრობა განსაცდელის ჟამს“ (მაჰფუზი 2014, 205). ჯაბალს აქვს გამორჩეული რწმენა და განუწყვეტილად ახსენებს თავის ხალხს – ჰამდანებს, რომ ჯაბალავი მათ მხარეზეა (მაჰფუზი 2014, 212). ის დარწმუნებულია წარმატებაში, რაც სხვა მებრძოლებზეც გავლენას ახდენს. ჯაბალს სწამს, რომ ღვთისთვის სათნო საქმეს აკეთებს და ამიტომ ჯაბალავი დაეხმარება. „წარმატებაში ეჭვი ნუ გეპარებათ“. – მიმართავს ის ხალხს (მაჰფუზი 2014, 213). მართლაც მოხდება სასწაული, ყოველად არალოგიკური რამ – ჯაბალი გაიმარჯვებს, რადგან მის წინააღმდეგ შემართულ ამა ქვეყნის ძღერთ ფეხქვეშ მინა გამოეცლებათ. ღმერთი ჯაბალის, სიმართლის მხარეზეა და იქ, სადაც ჩაერევა ღმერთი, ადამიანი უძღურია, ამქვეყნიური ლოგიკა აღარ ჭრის. ჯაბალის წარმატებაში მთავარი ის არის, რომ მას თავისთვის არ უნდა დიდება. გველების მომთვინიერებელი ჯაბალი ბევრი რამით ჰგავს თავის პროტოტიპს – წინასწარმეტყველ მოსეს. ისიც მიტოვებული ბავშვი იყო, რომელიც გამგებლის ცოლმა იპოვა და გაზარდა. ძველი აღთქმის ეგვიპტეს გვაგონებს უბანს თავს დატეხილი უბედურება, როდესაც მას გველები და მწერები შეესევინა. „დაე, ჯაბალავის ნება აღსრულდეს!“ (მაჰფუზი 2014, 217) – ამბობს ჯაბალი და მოსესავით აწესებს: „თვალი თვალისა წილ!“ (მაჰფუზი 2014, 227). სულიერი კანონების მცოდნე ჯაბალი, პირველ რიგში, თვითონაა კანონმორჩილი. მას გულწრფელად სურდა, ხალხი სამოთხეში დაებრუნებინა. მართალია, ეს უტოპიური ოცნებაა, მაგრამ ამ მიმართულებით გადადგმული თითოეული ნაბიჯი დასაფასებელია. ღმერთთან მოსაუბრე ჯაბალი მართლაც ნიმუშად უნდა დარჩენილიყო კაცობრიობისთვის. „მაგრამ ჩვენი ქუჩის უბედურება გულმავინყობაა“ (მაჰფუზი 2014, 229) – დაასკვნის გულდანწყვეტილი მთხრობელი.

ნაჯიბ მაჭფუზის რომანი „ჩვენი უბნის შვილები“ და მისი ქართული თარგმანი

რომანის თანახმად, ღვთის მეორე რჩეული რიფაყაა: „რიფაყა ძალიან ლამაზი იყო, მაღალი, ტანწერწეტი, სახეს თითქოს შინაგანი სხივი უნათებდა. თითქოს უცხო იყო იმ მიწაზე, რომელზედაც დააბიჯებდა“ (მაჭფუზი 2014, 236). გარეგნულ მოხდენილობაზე მნიშვნელოვანია „შინაგანი სხივი“, რასაც ავტორი საგანგებოდ უსვამს ხაზს ერთი პასაჟით: რიფაყასთან შეხვედრისას ბრმა პოეტი ამბობს: „საოცარია, როგორ ჰგავს პაპას!“ (მაჭფუზი 2014, 237). როგორ ხედავს მას ბრმა? ის, რითიც რიფაყა პაპას ჰგავს, უხილავია. ბრმა მასში ღვთიურ სანყისს „ხედავს“, რაღაც ფუნდამენტურს, მარადიულს და უსასრულოს. რიფაყა სვამს კითხვას: „ჯაბალმა გაიმარჯვა, მაგრამ რა სარგებლობა მოიტანა ამ გამარჯვებამ?“ (მაჭფუზი 2014, 241) და თითქოს ერთი საფეხურით მაღლა ადის. თუ ჯაბალი მხოლოდ თავის გვარს (ჰამდანებს) უყურებს როგორც რჩეულს (შდრ. ებრაელები – რჩეული ერი) და სხვა უბნიდან მოსულებს დახმარებაზე უარს ეუბნება (მაჭფუზი 2014, 222), რიფაყა სრულიად უცხო ხალხთან მიდის და ეხმარება მათ. ის მკურნალია, როგორც იესო და სხვადასხვა დაავადებას კურნავს (მაჭფუზი 2014, 284), თუმცა, პირველ რიგში, სულიერს. რიფაყას მეუფება არაამქვეყნიურია: „ფული მას არ სჭირდება, მხოლოდ ოცნებობს, ქუჩა გაათავისუფლოს ბოროტებისგან“ (მაჭფუზი 2014, 253). ცოლს კი ეუბნება, რომ მან ამპარტავნება უნდა დაძლიოს და ასე არ იამაყოს თავისი გვართ: „ჯაბალის გვარი ამ ქუჩაზე საუკეთესო სულაც არ არის. ყველას ის სჯობს, ვინც კეთილია“ (მაჭფუზი 2014, 285) მოსეს ათი მცნების შემდეგ ეს წინ გადადგმული ნაბიჯია. სამოთხიდან გამოგდებულმა და დაცემულმა ადამიანმა იცის, რა არის კარგი, თუმცა მიდრეკილია ცუდისკენ. ამიტომაც არის გახლჩილი და დაავადებული. მას მკურნალობა სჭირდება. რიფაყა ყველას ათავისუფლებს ავი სულებისგან. შედეგად რომანში ჩანს „უბანი, სადაც რიფაყას წყალობით არც ერთი ავადმყოფი აღარ დარჩენილიყო“ (მაჭფუზი 2014, 313). სრულიად უდანაშაულო რიფაყას ყოჩები – ამა ქვეყნის ძლიერნი კლავენ. ამის მიუხედავად, მან იმედი ჩაუსახა ადამიანებს. თუ ჯაბალის ამბავი იმით დასრულდა, რომ ის მისაბაძ მაგალითად იქცა, რიფაყამ იმედი გამოიღო ნაყოფად, მაგრამ ხალხის მთავარი ნაკლი ხომ გულმავინყობაა (მაჭფუზი 2014, 325).

ღვთის მესამე რჩეული კასემი ბავშვობიდან გამოირჩევა სხვა, სულიერი, არაამქვეყნიური ინტერესით. პატარაობისას პაპის სახლში შეპარვასაც კი გაბედავს. თავისი წინამორბედების მსგავსად, ისიც იხიბლება სულიერი წარსულით და სოფლის მოხუცს ეკითხება ადჰამის, ჰუმამის, ჯაბა-

ლისა და რიფაყას შესახებ. ხედავს, რომ ასეთები ცოტანი არიან, ყოჩები კი – ბევრნი. ხედავს, რომ სწორედ სულიერი ხედვის მქონე ადამიანები ცვლიან რაღაცას უკეთესობისაკენ. თუ ჯაბალი ძალას ეყრდნობოდა, რიფაყა – სიყვარულსა და მონყალეებას, კასემი გრძნობს, რომ ახლა მის ქუჩას სისუფთავე და წესრიგი სჭირდება. ის მწყემსია, როგორც მისი პროტოტიპი მუჰამადი და მის მსგავსად, თავისზე დიდ ქალზე – კამარზე (არაბ. *მთვარე*) ქორწინდება. კასემისა ისევე არ ესმით, როგორც რიფაყასი. როდესაც გამგებელი ეკითხება, თუ რა სურს, ის პასუხობს: „პირადად ჩემთვის არაფერი“ (მაჰფუზი 2014, 387). ადამიანი, რომელიც პირად გამორჩენას არ ეძებს და ყველასთვის სიკეთე და სამართლიანობა უნდა, გიჟად აღიქმება. ღამით უდაბნოში განმარტოებული კასემი ფიქრობს: „პაპა ძალიან მოხუცდა და ისეთი მოწინებით აღარ ექცევიან. აი, ამ მზეს დაემსგავსა, ჰორიზონტისკენ რომ გადახრილა. სადა ხარ? როგორ ხარ? და რატომ მეჩვენება, რომ შეიცვალე? ისინი, ვინც შენს ანდერძს არღვევენ, შენი სახლიდან რამდენიმე წყრთის მანძილზე ცხოვრობენ. მთაზე გახიზნული ქალებისა და ბავშვების ბედი განა გულთან ახლოს არ უნდა მიგქონდეს? კუთვნილ ადგილს კვლავ დაიკავე, როდესაც შენი მცნებები აღსრულდება...“ (მაჰფუზი 2014, 415). ამ სიტყვებში რწმენა ჩანს, რაც კასემს სოციალური სამართლიანობის დამყარებაში ეხმარება. როგორც სულიერად გამორჩეული ადამიანი, ის უკეთესი ცხოვრებისთვის აუცილებელ პირობას ღვთის მცნებების აღსრულებაში ხედავს.

თავიდანვე კეთილი სურვილი ამოდრავებს რომანის ბოლო თავის გმირს – არაფას, რომელსაც გულწრფელად სურს, საზრდო გაუჩინოს უბნის მკვიდრთ. ისიც ფიქრობს, რომ სამართლიანობა უნდა დამყარდეს, პაპის ანდერძი შესრულდეს და უმეტესობა მძიმე შრომისგან გათავისუფლდეს, თუმცა ამ „სამოთხის“ მისაღწევად დიდ პაპაზე მეტად ჯადოქრობის (მეცნიერების) იმედი აქვს (მაჰფუზი 2014, 487). არაფას აზრით, პაპა ისეა დაუძღურებული, რომ აღარ შეუძლია, ეს საქმე რომელიმე შვილიშვილს დაავალოს. ამიტომ თვითონ მიაკითხავს მას. თავის ცოლს ეუბნება: „მუშაობამ მასწავლა, რომ მხოლოდ საკუთარი თვალით ნანახს და საკუთარი ხელით გამოცდილს ვენდო“ (მაჰფუზი 2014, 490). – ეს მეცნიერის პოზიციაა. ჭეშმარიტების გასაგებად მას სჭირდება, საკუთარი თვალთ ნახოს ყველაფერი, დიდი პაპაც კი. გამოდის, რომ არაფას რწმენა აკლია. უბნის პოეტებისგან დიდ წინაპრებზე გაგებულ ამბებსაც სკეპტიკურად უყურებს: „ასე ამბობს რეზაბი, მაგრამ მალე გავიგებ ყოველივეს“ (მაჰფუზი 2014, 491). ასეთი აზროვნების შედეგია ის,

რომ არაფა, ნებსით თუ უნებლიეთ, ჯაბალავის – დიდი პაპის ანუ თვით ღმერთის იდეის მკვლელი ხდება. არაფას არჩევანი გადამწყვეტ მომენტში არ ჰგავს მისი დიდი წინაპრების არჩევანს. ეს ურწმუნო ადამიანის არჩევანია, რომელსაც არ სჯერა, რომ ღმერთი მის მხარეზეა. გამგებელთან შეხვედრისას ის მხდალია, მსახურებაზეც ვერ ეუბნება უარს. არაფა ამბობს, რომ გამგებელს უნდა დამორჩილდეს. არადა, ბოლოს სწორედ მისი ხელით კვდება. ვერ გაიქცევა, ჩიხში მოექცევა, ცოლიც მიატოვებს. არაფა როგორც პიროვნება ყველაზე სუსტია. თუმცა როგორც ყოველი თავის ბოლოს, აქაც გამოსჭვივის იმედი, რომ არაფას ძმა იპოვის რვეულს, სადაც მისი ცდების შედეგებია ჩანერილი და მეცნიერებას არა გამგებლის, არამედ ადამიანების, სიკეთის სამსახურში ჩააყენებს.

მართლაც, მთელი ეს ამბავი კაცობრიობის ისტორიაა, ამბავი იმაზე, თუ როგორ შორდება თვითონ ადამიანი უფალს, შემდეგ კი საყვედურით ამბობს: რატომ არ გვშველის ღმერთი, რომ გამოკეტილა თავისთვის? განა, ვერ ხედავს, რა დღეში ვართო? – ასეთი საყვედური ხშირად გვხვდება რომანში. მაგალითად, მარჩიელი ქალი უმ ბახატირა ამბობს: „მას ჩვენ არ ვენაღვლებით. მოდი, ჩვენც ნუ გავიხსენებთ“ (მაჭფუზი 2014, 249). უბნის ერთ-ერთი მცხოვრები ზეითუნა (ბოროტი თვალებით რომ იყურება) ეუბნება რიფაყას (რომელიც თვლის, რომ არ შეიძლება ასეთი პაპა არ გაინტერესებდეს): „პაპას თავი დაანებე. რა იცი, რომ კიდევ ვახსოვართ?“ (მაჭფუზი 2014, 282). ადამიანები ვერ გრძნობენ საკუთარ ვალდებულებას ღვთის წინაშე, ივინყებენ მის მცნებებს, მისგან კი დახმარებას ელიან: „სადაა ეს ჩვენი პაპა? გამოვიდეს ქუჩაში ან გამოიტანონ მსახურებმა და განახორციელოს პირობები ისე, როგორც სურს. ხომ არ გგონია, ჩვენს ქუჩაზე ყოვლისშემძლის ნათქვამს ერთი ადამიანი მაინც შეენინაალმდეგება? და თუ ყოჩები გადაწყვეტენ, ამოგვხოცონ, თითს გაანძრევს ჩვენს დასაცავად, ან ჩვენი ხვედრი დაადარდიანებს?“ (მაჭფუზი 2014, 371). არადა, სინამდვილეში ღმერთი (ან, თუ გნებავთ, ღმერთის იდეა) კი არ იმალება, თვითონ ადამიანს აღარ აქვს რწმენა და, ამის მიუხედავად, სურს, „დიდი პაპა“ გამოეხმაუროს, მის ცხოვრებაში უშუალოდ ჩაერიოს. ღმერთი მხოლოდ იმათ ეცხადება, ვინც თავად ინტერესდება მისით. იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ადამიანებს თვითონ არ აინტერესებთ ღმერთი, მისგან კი გადამჭრელ ქმედებას ელიან. ასეთ მცდარ დამოკიდებულებას კაცობრიობა დალუპვისკენ მიჰყავს. ასეთი მცდარი ხედვის შედეგია ისიც, რომ მეხუთე თავის გმირს – არაფას უკვე ეჭვი შეაქვს ჯაბალავის არსებობაში: „არასოდეს გამიგონია, კაცს ამდენ ხანს ეცოცხლოს!...“ და იქვე ამატებს: „ჯადოქრობასაც ბევრი რამ

შეუძლია...“ (მაჰფუზი 2014, 486). სწორედ აქ მარცხდება ადამიანი, როცა ფიქრობს, რომ მას ღმერთის გარეშე რამე შეუძლია. ჯადოქარ ყარაფას სიცოცხლის გასახანგრძლივებელი აბების გამოგონებაც კი ვერაფერს შევლის. ის თითქოს ცდილობს, წინამორბედებს მიბაძოს, თუმცა საყვედური დიდი პაპის მიმართ მაინც წამოსცდება: „მოკლეს რიფაყა, გააუპატიურეს და სცემეს დედაჩვენი, პაპაჩემი კი არც განძრეულა“ (მაჰფუზი 2014, 491). პაპისგან ყველა მოქმედებას მოითხოვს, ხოლო რწმენას საკუთარი თავისგან – არავინ.

რომანში ნინა პლანზე მთავარი გმირები დგანან. მეორეხარისხოვანი პერსონაჟები შედარებით ბუნდოვნადაა დახატული. ერთ-ერთ პერსონაჟად შეიძლება ჩაითვალოს ხალხის უსახური მასა, რომელიც სრულიად უმწნეოა, ნაბიჯი გადადგას, თუ მას ლიდერი არ მოეველინება. ხალხის მასისგან გამოიყოფა გამგებელი, როგორც ხელისუფალის მარადიული სახე, და ყოჩებისა და პოეტების სოციალური ფენა. ყოჩი ძალაუფლებას განასახიერებს. ის ამქვეყნიური უსამართლობის ძალის სიმბოლოა: „ისინი ყველგან არიან და ყველგან მბრძანებლობენ“ (მაჰფუზი 2014, 235). ყოჩების ყველგანმყოფობა იმაზე მიუთითებს, რომ სანამ ეს ქვეყანა იარსებებს, ისინიც იარსებებენ. „ტრადიციებს იცავთ იმაში, რაც თქვენთვის სასარგებლოა, ხალხზე კი არ ფიქრობთ“. – მიმართავს რიფაყა ამა ქვეყნის ძლიერთ (მაჰფუზი 2014, 512). თუმცა მმართველთა აზროვნების წესი ამქვეყნიურია, სულიერი ადამიანებისგან განსხვავებული. ეს რადიკალური განსხვავება გამგებელსა და სულიერ ლიდერს შორის გამართულ ყოველ დიალოგში იჩენს თავს. რომანში პოეტები მეცნიერებსა და მწერლებს განასახიერებენ, მედროვეები არიან, უბნის ცხოვრებას კეთილსინდისიერად არ ასახავენ, ზოგჯერ სინამდვილეს ამახინჯებენ, მას გამგებელთა ნება-სურვილის მიხედვით ცვლიან. მთავარია, პოეტის სიცრუე ყოჩს მოეწონოს: „ყოველი პოეტი თავისი რებაბით⁵ თავის უბნის ყოჩებს აქებდა...“ (მაჰფუზი 2014, 521) პოეტი ზოგადად ხელისუფალთა სამსახურში ჩამდგარი ხელოვანის ალეგორიული სახეა. „ჩვენი ქუჩის ბინადრებზე უფრო მატყუარებს ვერსად შეხვდები. მათ შორის კი ყველაზე დიდი ცრუპენტელები პოეტებია“ (მაჰფუზი 2014, 245). – ეუბნებიან რიფაყას, რომელსაც მთქმელთა ამბების მოსმენა აინტერესებს.

რომანს რეფრენად გასდევს პოეტთა მიერ წარმოთქმული, ზეპირი გზით გადმოცემული ისტორიები, რითაც თითქოს იმის ხაზგასმა ხდება,

⁵ რებაბი – შვილდაკიანი ძალებიანი აღმოსავლური საკრავი.

ნაჯიბ მაჰფუზის რომანი „ჩვენი უბნის შვილები“ და მისი ქართული თარგმანი

რომ მთქმელთა ნაამბობი მთავარი წყაროა ავტორისათვის, რომელმაც კოლექტიური მახსოვრობის შეგროვება გადანწყვიტა, თუმცა ბოლომდე ასე არ არის. ეს უფრო ნაწარმოების ფორმის საკითხი გახლავთ. საქმე ისაა, რომ რომანის შესავალიც კი (*მთხრობელისაგან*), სადაც მწერალი კონკრეტულ ამოცანას გვამცობს (რომ მან ზეპირი გზით გადმოცემული ამბები უნდა ჩაინეროს, გადამცემთა მიერ დამახინჯებული ადგილები კი დააზუსტოს), ალეგორიულია და არ შეიძლება პირდაპირი მნიშვნელობით გავიგოთ. მომდევნო თავებში ხომ *მთხრობელი* აღარ ჩნდება როგორც პერსონაჟი და დაწერილ თუ დაუწერელ ამბებს თვითმხილველივით გვიამბობს. პირდაპირ არ უნდა გავიგოთ ისიც, თითქოს მწერალს მთქმელთა მიერ მოყოლილი ამბების შეკრება სთხოვეს. შუა საუკუნეებისთვის დამახასიათებელი შესავალი, როცა ავტორს რაღაცის დაწერას ავალებენ, იმაზე მიუთითებს, რომ მაჰფუზი პაროდიას კი არ გვთავაზობს, როგორც ეს ბევრმა შეცდომით გაიგო, არამედ წმინდა წიგნების იმიტაციას, ამ წიგნთა სტილის გამეორებას.⁶ ამასთან დაკავშირებით თელ ავივის უნივერსიტეტის პროფესორი სასონ სომეხი აღნიშნავს: „ეს აშკარაა არა მხოლოდ პერსონაჟების წმ. წიგნებიდან მოხმობის გამო, არამედ ტექსტის კომპოზიციის თვალსაზრისითაც“.⁷ რომანის შესავალი გასაღებია იმისა, თუ როგორ უნდა ნავიკითხოთ მთელი ტექსტი. ის გვეხმარება გავიგოთ ნაწარმოების არქიტექტონიკა, როდესაც ერთი ამბის თხრობისას მეორე ამბავი თითქოს უგულვებლყოფილია. ეს ამბები ამა თუ იმ მთქმელისგან მოსმენილი დამოუკიდებელი ისტორიებია, ხოლო უბანი არის სივრცე, რომელიც თვითონ გვიამბობს საკუთარ თავზე.

ასეთი აშკარა მინიშნებების მიუხედავად, რომანის ალეგორიულობა სწორად ვერ აღიქვას. „ჩვენი უბნის შვილები“ ზოგმა მკრეხელობად, ზოგმა კი სუსტ ნაწარმოებად შეაფასა – გარდა იმისა, რომ მოქმედ პირთა გალერეა ძირითადად შავ-თეთრადაა წარმოდგენილი და პორტრეტებიც სუსტადაა გამოკვეთილი, არის მოსაზრება, რომ მის ფორმასა და შინაარსს შორის გარკვეული დისბალანსი იგრძნობა. „მიზანი, რომელსაც მაჰფუზი ისახავდა – ალეგორიული რომანის დაწერა (ე.ი. რომანისა და

⁶ სასონ სომეხი იყენებს ტერმინს *Pastiche*, რაც სტილის გამეორებას, მიბადვასა და იმიტაციას ნიშნავს ყოველგვარი პაროდირების გარეშე.

⁷ S. Somekh, *The sad Millenarian: an Examination of Awlad Haratina, Critical Perspectives on Naguib Mahfouz*, ed. by Trevor le Gassick (Washington D.C., 1991), 108.

ალეგორიის შერევა) წარმატებული არ აღმოჩნდა“, – წერს სასონ სომეხი. – „შედეგად ნაწარმოები უნდა აღვიქვათ როგორც სიმბოლოების სისტემა, რომელიც წარსულისა და აწმყოს მოვლენათა გარკვეულ ინტერპრეტაციას წარმოადგენს. ზედაპირზე ამოტივტივებული გმირები ეზოპეს იგავების პერსონაჟებისგან დიდად არ განსხვავდებიან, ისინი ორუელის „ცხოველთა ფერმის“ პერსონაჟებსაც გვაგონებენ“.⁸ მკვლევარი არ უარყოფს, რომ სიახლისკენ სწრაფვამ დადებითი როლი შეასრულა მაჭფუზის კარიერაში, მაგრამ, მისი აზრით, „ამ ახალი სტილის პროდუქტი ძალიან აბსტრაქტული და მეტად პროზაული გამოვიდა. და მაინც, ეს რომანი (თუკი შეიძლება ამას რომანი ვუწოდოთ), ძირითადად მათ და-აინტერებს, ვისაც უნდა, გაიგოს, თუ როგორ ხედავს მაჭფუზი სამყაროს, როგორც მთლიანობას, სამყაროს, რომელშიც თავად მას სურს ცხოვრება. საერთოდ, ეს ნაწარმოები სევდიანია. არსად ყოფილა მაჭფუზი ასეთი სევდიანი. ეს იმ კაცობრიობის ისტორიაა, რომელიც იშვიათი გამონაკლისების გარდა სულ სატანჯველშია“.⁹

ვფიქრობ, მკვლევარი ჯეროვნად ვერ აფასებს ალეგორიის ინოვაციურ როლს ნაწარმოებში, სადაც მთელი აქცენტი ამბის თხრობაზეა გადატანილი და ამიტომ მოქმედ პირთა ფსიქოლოგიური პორტრეტები სუსტად ჩანს. იგივე საკითხი განხილული აქვს ვენეციელ მკვლევარს, პანიკონის: „ეს არ არის ნაწარმოების ნაკლი, არამედ ერთგვარი ნარატიული სტრატეგიაა ავტორისა, შექმნას ალეგორია. ეს სტრატეგია პერსონაჟთა ხასიათებზე მეტად გმირების ქმედებას ეყრდნობა, რაც ქმნის კიდევ რომანის ძირითად ქსოვილს. თუ „ჩვენი უბნის შვილებს“ წავიკითხავთ როგორც ალეგორიულ რომანს, დავინახავთ შინაგან სემანტიკურ დიალექტიზმს, რითაც მის გარშემო გაჩენილი პოლარული აზრების შერიგება შესაძლებელი იქნება“.¹⁰ „პოლარულ აზრებში“ მეცნიერი გულისხმობს, ერთი მხრივ, ზოგიერთი მუსლიმის („მკრეხელური რომანი“), ხოლო მეორე მხრივ, ზოგიერთი მკვლევრის („წარუმატებელი რომანი“) შეფასებას. თუ ნაწარმოებს წავიკითხავთ როგორც ალეგორიული ხასიათის თხზულებას, ის არც მკრეხელობად მოგვეჩვენება, არც ცუდ რომანად. და თუ მასში შუა საუკუნეების ნარატიის კვალსაც შევნიშნავთ,

⁸ იქვე, 108.

⁹ იქვე, 109.

¹⁰ M.E. Paniconi, *Religious Discourse and literary innovation*, 269.

ნაჯიბ მაჰფუზის რომანი „ჩვენი უბნის შვილები“ და მისი ქართული თარგმანი

აღარც ერთგვაროვანი ამბების გამეორება იქნება გასაკვირი. განა მწერლის საოცარი ოსტატობა არ არის ის, რომ ამდენი გამეორების მიუხედავად, თხრობა არსად არის მოსაწყენი და რომ, საკმაოდ დიდი მოცულობის ტექსტი (560 გვ.) ერთი ამოსუნთქვით იკითხება?! ამას, ბუნებრივია, მაღალ დონეზე შესრულებული თარგმანიც უწყობს ხელს.

საგანგებოდ აღსანიშნავია მთარგმნელის, მ. ანდრონიკაშვილის დახვეწილი ქართული, მისი ზომიერების გრძნობა, სტილის შეგრძნება. ენის სისადავე და ბუნებრიობა ბიბლიურ პერსონაჟებზე შექმნილი ნაწარმოების თხრობის მანერას შეესაბამება. „ჩვენი უბნის შვილებს“ არ მოუხდებოდა ჩახლართული სინტაქსი და რთული ლექსიკა. სათანადოდაა თარგმნილი ტექსტში ჩართული ლექსებიც, რომლის თარგმნაც თავისებურ სირთულესთანაა დაკავშირებული, რადგან უმეტესად დიალექტზეა დაწერილი:

*„ვნადირობდით მთებში სამნი,
ორის ბედის ძაფი განყდა:
ერთი სიყვარულმა მოკლა,
ერთიც ძმათა მსხვერპლი გახდა“ (მაჰფუზი 2014, 132).*

ზოგიერთი ამგვარი პოეტური ჩანართი მ. ანდრონიკაშვილის მიერ შესრულებული პნკარედული თარგმანის მიხედვით ლ. სილაგაძემ გალექსა:

*„მოქიფევ, თუ მთვრალი ხარ – კარგი ხარ,
ლუდთან ერთად ხამანკებსაც სწყალობ;
გამვლელებთან სალალობოდ ვარგიხარ,
და არც ჯიბის ყაირათზე წვალობ“ (მაჰფუზი 2014, 199).*

თუკი ზოგადად, არაბული სალიტერატურო ენის სირთულეს მივიღებთ მხედველობაში, რომ აღარაფერი ვთქვათ ნაწარმოებში გამოყენებულ ეგვიპტურ დიალექტზე, ძნელი არ იქნება იმის წარმოდგენა, თუ რა შრომატევადი სამუშაო შესრულდა. საკმაოდ ვრცელი ტექსტის თარგმანში სულ რამდენიმე უზუსტობა შეგვხვდა, რასაც აქვე ჩამოვთვლით.

პირველი არის ანაქრონიზმი: ჯაბალის ცოლი შაფიკა გველების მომთვინიერებელ მამას სთხოვს, რომ მან ჯაბალს თავისი საქმე ასწავლოს და ეუბნება: „ასწავლე რა, მამა! მაგან მხოლოდ რბილ სკამზე ჯდომა იცის მამულის ოფისში“ (მაჰფუზი 2014, 188). სიტყვა „ოფისი“ ამ კონტექსტისთვის სრულიად შეუფერებელი და უადგილოა იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი დავუშვებთ, რომ მართალია, მოქმედება წინასწარმეტყველ მოსეს ეპოქაში ვითარდება, მაგრამ ამბის ჩანერა მთხრობელის მიერ მე-19 ს-ის ეგვიპტეში ხდება.

საყურადღებოა სიტყვა „ალაჰის“ გამოყენებაც. „ალლაჰ“ არაბულ ენაზე „ღმერთს“ ნიშნავს. ამ სიტყვას არა მარტო მუსლიმები, არამედ ებრაელები და ქრისტიანი არაბებიც ხმარობენ მამა ღმერთის მნიშვნელობით. თუმცა სემიტური ენების არმცოდნე ქართველ მკითხველში „ალაჰი“ უფრო ისლამთან ასოცირდება. ამიტომ ჯაბალის (პროტოტიპი მოსე) და რიფაყას (პროტოტიპი იესო) შესახებ წერისას, ჩემის აზრით, უფრო უპრიანი იქნებოდა არაბული „ალაჰის“ შესატყვისად ზოგადი სიტყვების – „ღმერთი“ ან „უფალი“ გამოყენება, რადგან ეს სიტყვები მკითხველისთვის არც ერთ კონკრეტულ რელიგიასთან არ არის დაკავშირებული. არაბუნებრივია, როცა მაგალითად, ჯაბალი (მოსე) ამბობს: „ალაჰს ვფიცავ, შენაირები სიკეთეს არ იმსახურებენ“ (მაჰფუზი, 225), ან რიფაყას დედა შაფეი (რომლის პროტოტიპი ღვთისმშობელი მარიაშია) ამბობს: „ალაჰმა უწყის!“ (მაჰფუზი, 233), ხოლო დურგალი, რომელიც იოსებ დამწინდველის ალეგორიული სახეა, ვაჟს მიმარაგს: „ალაჰის ნებას მიენდე და ნადი!“ (მაჰფუზი, 242). თუმცა იგივე სიტყვა კასემის (პროტოტიპი მუჰამადი) თავში ბუნებრივად იკითხება. რასაკვირველია, ორიგინალში ყველგან „ალაჰია“, მაგრამ ვფიქრობთ, ეს სიტყვა ქართველ მკითხველთა ფართო საზოგადოებისთვის ისეთი ფართო მნიშვნელობით, როგორცაა ის ამ თუ იმ კონტექსტში ავტორს აქვს გამოყენებული, ძნელად აღიქმება. ამგვარად, ეს მთარგმნელის შეცდომა ან რაიმე უზუსტობა კი არ არის, უბრალოდ, უკეთესი იქნებოდა, თუ აღმქმელ აუდიტორიას მეტი ანგარიში გაენეოდა.

საერთოდ, ანდაზის შესატყვისი ვარიანტის მიგნება მთარგმნელ ენაში ძალიან კარგია, მაგრამ ვფიქრობ, კონტექსტიც გასათვალისწინებელია. კასემს (რომელიც მუჰამადის ალეგორიული სახეა) ცოლის ბიძა უვეისი ეუბნება: „რაც მოგივა დავითაო, ყველა შენი თავითაო“ (მაჰფუზი, 390), რაც ცოტა შეუსაბამოდ მიმაჩნია. აქ ალბათ პირდაპირი თარგმანი აჯობებდა. სამაგიეროდ, მოხდენილად და თან ზუსტადაა ნათარგმნი არაერთი არაბული გამოთქმა, მათ შორის: „ყოველ წელს ასე კარგად მენახეო!“ (მაჰფუზი 2014, 377), რაც არაბული ფრაზის – *كل عام وأنت بخير* – სიტყვასიტყვითი და თან ბუნებრივი თარგმანია.

რომანში არის ადგილი, სადაც კასემი ამბობს: „ვაპირებ, შარიათის მცოდნე ვექილს მოვეთათბირო“ (მაჰფუზი, 375). რამდენად ლოგიკურია ამ კონტექსტში სიტყვა „შარიათის“ გამოყენება? ორიგინალში არის ეს სიტყვა, რადგან „შარიათი“ (شريعة არაბ.) ზოგადად „სჯულდებულებას“, „კანონდებულებასაც“ აღნიშნავს და არა მხოლოდ „მუსლიმურ სამართალს“, მაგრამ უკეთესია, თუ ის გადმოითარგმნება უფრო ზოგადი სიტყვით „კანონი“ ან „სამართალი“ (აქ: „კანონების მცოდნე“ ან „სამართ-

ნაჯიბ მაჰფუზის რომანი „ჩვენი უბნის შვილები“ და მისი ქართული თარგმანი

ლის მცოდნე“), რადგან „შარიათი“, როგორც ტერმინი, ისლამთანაა დაკავშირებული, ქართულში „მუსლიმური სამართლის“ მნიშვნელობით გამოიყენება და მკითხველში მუჰამადის მოღვაწეობის შედეგად უფრო აღიქმება. გამოდის, რომ კასემს, რომელიც ჯერ თავისი გზის დასაწყისშია (და შესაბამისად, ისლამი ჩამოყალიბებული სახით არ არსებობს), „მუსლიმური სამართლის მცოდნე“ პირთან დაკავშირება სურს.

თარგმანში განმარტებულია საკუთარი სახელები ადჰამი – არაბ. „შავტუზა“ (მაჰფუზი, 35) და უმაიმა – არაბ. „დედიკო“ (მაჰფუზი, 45)... თუმცა სხვა არც ერთი სახელის ქართული მნიშვნელობა არ არის დაფიქსირებული. ვფიქრობ, ეს აუცილებელია, რადგან „ჩვენი უბნის შვილებში“ თითქმის არც ერთ პერსონაჟს არა აქვს შემთხვევით სახელი, არაბული კი ყველა მკითხველმა არ იცის. ეს პრინციპულია სწორედ ასეთი ალეგორიული ხასიათის ნაწარმოების თარგმნის დროს. შესავალში გ. ლობჯანიძის მიერ ნაწილობრივ მოცემულია მთავარი პერსონაჟების სახელების ალეგორიული დატვირთვა და მათი მნიშვნელობებიც. თუმცა აქაც ერთი პატარა შეცდომაა გაპარული: იდრისი სატანას განასახიერებს და არა კაენს (მუსლიმურ კაბილს) (მაჰფუზი, 19). რომანში ასევე არ არის სიტყვა „იფრითის“ (რომელიც არაერთხელ გვხვდება, – მაჰფუზი, 248) განმარტება მაშინ, როცა ჯინი (მაჰფუზი, 176) და მარიდი (მაჰფუზი, 54) სქოლიოშია ჩამოტანილი. კარგი იქნებოდა არაბული სიტყვების მუაღიმ (მაჰფუზი, 33, 235, 484...), თაჯი (მაჰფუზი, 373), რებაბი (მაჰფუზი, 452)... მნიშვნელობების ახსნაც, თუმცა კონტექსტიდან ეს რთული გასაგები არ არის.

უფრო კორექტურის ბრალი უნდა იყოს ის, რომ რომანში სიტყვა „შაითანი“ ორი ფორმით გვხვდება – ის ხან „შაიტანია“, ხან „შაითანი“. არაბულ სიტყვაში „ტ“ თანხმოვანია, „უცხო სიტყვათა ლექსიკონში“ კი გვაქვს ფორმა „შაითანი“.¹¹ თუ მთარგმნელი თვლის, რომ „შაიტანი“ ჯობს და ამ ფორმის დამკვიდრება სურს (მით უფრო, რომ ასეთი შესანიშნავი თარგმანის მეშვეობით შესაძლებელია, იყოს მცდელობა ერთ-ერთი უფრო სწორად მიჩნეული ფორმის დამკვიდრებისა), მაშინ კარგი იქნება, თუ ერთსა და იმავე ტექსტში ორი სხვადასხვა ფორმა არ შეგვხვდება.

მთარგმნელი ქართული ენის უბადლო მცოდნეა. ერთადერთი გაპარული შეცდომა ზეპირი მეტყველების გავლენით უნდა იყოს გამონ-

¹¹ უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, შეადგინა მიხეილ ჭაბაშვილმა (თბილისი, 1989), 545.

ვეული. რომანში არის ადგილი, სადაც ყოჩი ემუქრება არაფას: „ამ ველურებთან რომ გაგიძახო და ვუთხრა: აი, საადალას მკვლელი-თქო?“¹² ეს შეცდომა, როცა პირველ პირში „მეთქის“ ნაცვლად „თქოს“ ამბობენ, ძალიან გახშირებულია ჩვენს ყოფაში.

ზემოთ ჩამოთვლილი შენიშვნები ჩემი მოკრძალებული მოსაზრებები უფროა, ვიდრე რამის შესწორების მცდელობა. მცირე უზუსტობები კი არაფერია იმ დიდ შრომასთან შედარებით, რაც ამ რომანის თარგმნის პროცესშია განეული. მართლაც დიდი ფუფუნებაა, როცა შესაძლებლობა გვაქვს, ქართულად გავცნოთ თანამედროვე არაბული მწერლობის ერთ შესანიშნავ ნიმუშს, რომელმაც არაბ თუ არაარაბ მეცნიერებსა და მკითხველებში აზრთა სხვაობა გამოიწვია. ახლა უკვე ქართველ მკითხველსაც შეუძლია გამოთქვას მოსაზრება სამყაროს მაჰფუზისეულ ხედვასთან დაკავშირებით.

¹² უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, შეადგინა მიხეილ ჭაბაშვილმა, 513.

მზია სურგულაძე

მამუკა წურნუშია

საქართველოს სამხედრო ისტორიის საკითხები. ტომი I.
თბილისი, მხედარი, 2013, 531 გვ.

სარეცენზიო ნაშრომი, რომელშიც შესულია მამუკა წურნუშიას მიერ 1990-1992 და 2008-2013 წლებში შესრულებული გამოკვლევები, ეძღვნება ქართულ ისტორიოგრაფიაში შედარებით ნაკლებ დამუშავებულ პრობლემათიკას – სამხედრო ხელოვნების ისტორიას. ეს არის სფერო, რომელშიც თავს იყრის საკითხთა მთელი კომპლექსი, რომლებიც უკავშირდება ომის წარმოებას, როგორც სახელმწიფოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას. იგი, საკუთრივ სამხედრო სტრატეგიულ და ტაქტიკურ საკითხებთან ერთად, გულისხმობს საჯარისო კონტიგენტის სოციალური ბაზის შესწავლას, იარაღწარმოებისათვის საჭირო რესურსებისა და ტექნოლოგიების დადგენას, საფორტიფიკაციო და საკომუნიკაციო სისტემების კვლევას და სხვ. ამგვარად, სამხედრო საქმის ისტორიკოსის თვალსაწიერში ექცევა განვლილი ისტორიული ცხოვრების მატერიალური ასპექტები, რომლებიც განსაზღვრავდნენ ქვეყნის სტაბილურ განვითარებას და განაპირობებდნენ მის უსაფრთხოებას თუ საერთაშორისო პრესტიჟს. ამავე დროს სამხედრო ისტორიის კვლევა მკაფიოდ წარმოაჩენს ყველა იმ გარემოებასაც, რომლებიც ინვესტირებდნენ ქვეყნის ჩამორჩენას და სტაგნაციას. სწორედ ამიტომ სამხედრო ხელოვნების ისტორიკოსის პროფესიონალური საქმიანობა გულისხმობს ფართო სპექტრის ისტორიულ დისციპლინათა ზღვარზე კვლევას, რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ისტორიული პრობლემათიკის კიდევ უფრო გამოკვეთას, ახალი კითხვების გაჩენას და კვლევის მეთოდოლოგიის დახვეწას.

ვფიქრობ, ამგვარი ტიპის გამოკვლევასთან გვაქვს საქმე მამუკა წურნუშიას სარეცენზიო ნაშრომის სახით. ქართული საბრძოლო ხელოვნების შესწავლას მუდამ აფერხებდა წყაროთმცოდნეობითი ბაზის სიმწირე – შუა საუკუნეების საქართველოში არ შექმნილა სამხედრო ტრაქტატები, ჩვენი მემკვიდრეები საერთოდ ნაკლებ ყურადღებას უთმობენ მოვლენათა აღწერას, მათ შორის საბრძოლო ეპიზოდებისას. ამიტომ ქართული სამხედრო ისტორიის მკვლევართა უპირველესი ამოცანაა

წყაროთა მოძიება-მოზიდვა. ამ მხრივ სარეცენზიო ნაშრომი სანიმუშოა. ავტორი ქართულთან ერთად თანაბრად იყენებს ბერძნულ-ბიზანტიურ, ლათინურ, არაბულ, სომხურ წერილობით წყაროებს — ნარატივსა თუ დოკუმენტურ მასალას, ჯვარ-ხატებს, ფრესკულ გამოსახულებებს, არქეოლოგიურ ნაშთებს და სხვ. ავტორი ასევე შესანიშნავად იცნობს სპეციალურ ლიტერატურას, უახლეს გამოკვლევებს მისთვის საინტერესო სფეროში, რაც მას საშუალებას აძლევს, დასაბუთებულად ილაპარაკოს ტექნოლოგიურ გამოცდილებათა გაცვლა-გაზიარებაზე ყველა იმ ხალხთან, რომლებთანაც საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური თუ კულტურული კონტაქტი ჰქონია. ამიტომაც ავტორი დამაჯერებლად ახერხებს ქართული მასალის ინტერპრეტაციას – პოულობს პარალელებს უცხოურ მოდელებთან, ან პირიქით, ახსნას უძებნის განმასხვავებელ თავისებურებებს. მრავალფეროვანი ინფორმაციის (რომელიც ხშირად უშუალოდ და პირდაპირ არც ეხება კვლევის საგანს) ურთიერთშეჯერებით ავტორი ქმნის ისტორიულად და ლოგიკურად დამაჯერებელ სააზროვნო ველს, სადაც მკითხველი ავტორთან ერთად ადვილად იღებს ახალ ცოდნას.

ფართოა სარეცენზიო კრებულის ქრონოლოგიური დიაპაზონი – შუა აუკუნეები და ახალი დრო. ამ საუკუნეთა მანძილზე ავტორი ინტერესით აკვირდება, როდის, რა გზებით და მასშტაბით აღწევს ქართულ სინამდვილეში ის სიახლეები სამხედრო აღჭურვილობასა და ტაქტიკაში, რომლებმაც ეპოქალური ცვლილებები გამოიწვიეს სამხედრო საქმეში. ასევე მრავალფეროვანია ნაშრომი თემატურად. ზოგიერთი ქვეთავი, ერთი შეხედვით, შეიძლება არც იყოს უშუალო კავშირში ნაშრომის ძირითად თემასთან, მაგრამ მთლიანობაში ისინი ემსახურებიან ერთი დიდი კულტურული და პოლიტიკური კონტექსტის წარმოჩენას, რომლის შექმნაში სხვა ხალხებთან ერთად ქართული ელემენტი თანაბრად მონაწილეობდა და საუკუნეების განმავლობაში ინარჩუნებდა საერთაშორისო აღიარებას.

ავტორის განსაკუთრებული ინტერესის საგანია ქართველთა და ჯვაროსანთა კონტაქტები, მათი ურთიერთობისა და თანამშრომლობის ამსახველი მასალა წმინდა მიწაზე (სირია, პალესტინა-იერუსალიმი, სინა, გვ. 301-354, 357-398). მრავალრიცხოვანი ლიტერატურის გამოყენებით ავტორი ვრცლად მსჯელობს იმ ისტორიულ გარემოებებზე, რასაც XIII-XIV საუკუნეებში ხელი უნდა შეეწყო ქართველ მხედართა როლის დაწინაურებაზე წმინდა მიწაზე. მიუხედავად იმისა, რამდენად დაადასტურებს მომავალი კვლევა ავტორისეულ დასკვნებს სინას წმ. ეკატერინეს ხატებზე გამოსახულ წმინდა მხედართა სამხედრო ატრიბუტიკის ქართულ

წარმომავლობაზე (გვ. 301-348), ვვიქრობ, ავტორის საინტერესო დაკვირვებები და ფაქტების ანალიზი სამომავლოდ ანგარიშგასანევი იქნება ყველა მკვლევარისათვის.

მას შემდეგ, რაც ელენე მეტრეველმა იერუსალიმური წარმომავლობის ორ ქართულ ხელნაწერში შეტანილი ჯვაროსანთა მოსახსენებლები გაშიფრა, შეიძლება ითქვას, კვლევის ახალ მიმართულებას ჩაეყარა საფუძველი. არაერთ მეცნიერს უცდია უფრო ღრმად გამოეკვლია ქართველებისა და ჯვაროსნების ურთიერთობის საფუძველი და მოეხდინა ქართულ მოსახსენებლებში დასახელებულ რაინდთა იდენტიფიკაცია. ამ თვალსაზრისით მცდელობა არ დაუკლია არც ბ-ნ წურნუშიას. მან სავსებით საიმედო საბუთიანობით გააიგივა ჯვაროსანთა მოსახსენებლებში დამონშებული რამდენიმე სახელი წყაროებითა და სპეციალური ლიტერატურით კარგად ცნობილ ტამპლიერებთან. ამავე დროს გამოარკვია, რომ მოსახსენებლები მხოლოდ ტამპლიერებს არ ეძღვნება და რომ მათი ადრესატები შეიძლება ყოფილიყვნენ ჰოსპიტალიერებიც და ჯვაროსანთა სხვა წარჩინებული ოჯახების წევრები (გვ. 364-386). ნაშრომის ეს მონაკვეთი უთუოდ ბევრ საინტერესო და ახალ ცნობას შეიცავს წმინდა მიწაზე ქართველთა და ჯვაროსნების ურთიერთობის შესახებ. აქვე ვეცნობით ავტორის ნარკვევს გოლგოთის სვინაქსარის წარმომავლობაზე, რამდენადაც მასში ჯვაროსანთა მოსახსენებლების არსებობა უშუალოდაა დაკავშირებული ქართველთა მიერ გოლგოთის ფლობის საკითხთან. ნაშრომის ეს მონაკვეთი, შესაძლოა, ჭარბი პოლემიკური პათოსითაც კი გამოირჩევა, მაგრამ უაღრესად საინტერესოა მასში წარმოდგენილი ფაქტობრივი და ანალიტიკური მასალით.

ავტორის გაბედული დასკვნები, ზოგ შემთხვევაში, შესაძლებელია, ბიძგის მიმცემი აღმოჩნდეს განსხვავებულ მოსაზრებათა მტკიცებისათვის, რაც მხოლოდ ზრდის ნაშრომის მეცნიერულ ღირსებას. ერთ-ერთ ასეთ მაგალითად გამოდგება ავტორისეული მსჯელობა ძელი ცხოველის შესახებ, სადაც იგი, უფრო ადრეული მასალის სიმწირის პირობებში, ცდილობს ქართველთა სამხედრო ექსპედიციებში ძელი ცხოველის საწინამძღვრო ჯვრის ტარების პრაქტიკა ახსნას ჯვაროსანთა ანალოგიით.

სარეცენზიო კრებულში წარმოდგენილი მ. წურნუშიას შრომები შესრულებულია მაღალი მეცნიერული სტანდარტით, იგი შეიცავს მრავალ სიახლეს და ახლებურად წარმოაჩენს სამხედრო საქმის სრულყოფილად შესწავლის მნიშვნელობას საქართველოს ისტორიული გზის სხვადასხვა მოსაბრუნზე.

ქრონიკა

ქრონიკა – 2014

სამეცნიერო კონფერენციები

30 აპრილს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის თარგმანისა და ლიტერატურული ურთიერთობების სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტისა და უკრაინისტიკის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის ორგანიზებით გაიმართა სამეცნიერო კონფერენცია „ქართველი მეცნიერი – პროფესორი გიორგი ნიბახაშვილი“.

30 აპრილიდან 2 მაისის ჩათვლით განათლების სფეროში საერთაშორისო თანამშრომლობის ნორვეგიული ცენტრის (SIU) მიერ დაფინანსებული საგრანტო პროექტის („თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სკანდინავისტიკის ცენტრის განვითარება და ნორვეგიულ/სკანდინავიურ სწავლებათა განხორციელება /განვითარება“) ფარგლებში თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სკანდინავისტიკის ცენტრში ჩატარდა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია “Gender and Scandinavian Studies: Language, Literature, Social Relations”.

1-3 მაისს თსუ ჰუმანიტარული ფაკულტეტის შექსპირის შემსწავლელ ცენტრში ჩატარდა საერთაშორისო კონფერენცია „შექსპირი 450“.

15-17 მაისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში ჩატარდა ამერიკისმცოდნეობის XV ყოველწლიური საერთაშორისო კონფერენცია „შეერთებული შტატების საგარეო პოლიტიკა აღმოსავლეთ ევროპაში“.

6 ივნისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პედაგოგიკის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტმა მოაწყო მასწავლებელთა II კონფერენცია „უნივერსიტეტი სკოლას – სკოლა უნივერსიტეტს“ (სწავლებისა და განათლების პრობლემები).

16-18 ივნისს ფრანკოფონიის საუნივერსიტეტო სააგენტოს, ევროკავშირის, ასოციაცია Georgia Proeuropa-სა და საფრანგეთის ქართველთა სათვისტომოს ერთობლივი ინიციატივით თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დასავლეთევროპული ენებისა და ლიტერატურის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში მოეწყო საერთაშორისო ინტერდისციპლინური კონფერენცია „ევროპული ღირებულებები და იდენტობა“.

19-20 ივნისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე ჩატარდა მე-8 საფაკულტეტო სამეცნიერო კონფერენცია, მიძღვნილი პროფესორ ნოდარ კაკაბაძის დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი.

23 ივნისს თსუ ბაირონის საერთაშორისო საზოგადოებამ და საქართველოს ბაირონის საზოგადოებამ ერთობლივად ჩაატარეს ბაირონის პოეზიის კვლევისადმი მიძღვნილი მე-40 საერთაშორისო კონფერენცია „ბაირონი დედანსა და თარგმანში“. კონფერენცია დასრულდა გალა-კონცერტით.

10 ივლისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის უკრაინისტიკის სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრისა და რუსისტიკის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტის ერთობლივი ინიციატივით გაიმართა სლავური დამწერლობის შექმნიდან 1150 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „სლავისტიკის პრობლემები და თანამედროვე მსოფლიო“.

8-10 სექტემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისრაელის ცენტრში ბარ-ილანის უნივერსიტეტის (ისრაელი) მხარდაჭერით ჩატარდა საერთაშორისო კონფერენცია „საქართველოს, კავკასიის და ცენტრალური აზიის ებრაელები“.

18-19 სექტემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის თარგმანისა და ლიტერატურული ურთიერთობების სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში გაიმართა პროფესორ გივი გაჩეჩილაძის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ერებისა და ლიტერატურების შეხვედრის ადგილი“. კონფერენციის ფარგლებში მოენყო ფოტოგამოფენა და ხსოვნის საღამო.

23-27 სექტემბერს თსუ კლასიკური ფილოლოგიის ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტისა და იენის ფრიდრიხ შილერის სახელობის უნივერსიტეტის სიძველეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ერთობლივი ორგანიზებით მოენყო საერთაშორისო კონფერენცია „ანტიკური კულტურისა და მისი მემკვიდრეობის აქტუალური პრობლემები“.

3-4 ოქტომბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე ჩატარდა საქართველოს ეროვნული აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტის, ანდრია აფაქიძის 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია „ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში“.

13-14 ნოემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ფილოსოფიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში იუნესკოს პროგრამის

ფარგლებში მოეწყო ფილოსოფიის მსოფლიო დღისადმი მიძღვნილი რეგიონალური სამეცნიერო კონფერენცია „ფილოსოფია და დღევანდელი“.

13-14 ნოემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ფილოსოფიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში ჩატარდა რეგიონული სამეცნიერო კონფერენცია „ფილოსოფია და თანამედროვეობა“.

14-15 ნოემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ხელოვნების ისტორიისა და თეორიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში გაიმართა საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „მიჯნაზე: დრო და სივრცე“.

27-28 ნოემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში ჩატარდა ცნობილი ქართველი ისტორიკოსის, ნოდარ (ნუკრი) შოშიაშვილის დაბადებიდან 90 წლისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია.

18-19 დეკემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე მოეწყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთ-ერთი დამაარსებლის, პროფესორ იოსებ ყიფშიძის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია „ქართველურ ენათა კვლევის საკვანძო საკითხები და პერსპექტივები“.

19 დეკემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ეთნოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში ჩატარდა სამეცნიერო კონფერენცია „ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეთნოლოგები თურქეთში: თურქეთის ქართველები — ეთნოკულტურული პროლემები“.

25 დეკემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტში გაიმართა ახალი და უახლესი ისტორიის კათედრის დაარსების 80 წლისთავისადმი მიძღვნილი ყოველწლიური სამეცნიერო კონფერენცია.

სტუდენტური კონფერენციები და პროექტები

28 მარტს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის შექსპირის შემწავლელმა ცენტრმა და ბრიტანეთის საბჭომ ერთობლივად მოაწყო სტუდენტური სამეცნიერო კონფერენცია „ქართული შექსპირიანა“.

10 აპრილს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის იაპონური ენისა და კულტურის ცენტრში ჩატარდა სტუდენტური კონფერენცია „იაპონური გაზაფხული“ და იაპონური კულტურის ნიმუშების გამოფენა.

11-14 აპრილს არქეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში მოენყო სტუდენტ-არქეოლოგთა ვარძიის VI საერთაშორისო კონფერენცია, მიძღვნილი გამოჩენილი ინგლისელი არქეოლოგის, სტრატეგრაფიული მეთოდის ფუძემდებლის, პიტ რივერსის ხსოვნისადმი.

14 აპრილს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ენის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში ჩატარდა ენის დღისადმი მიძღვნილი სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენცია „ქართული ენა – ისტორია და თანამედროვეობა“ და სტუდენტური კონკურსი საუკეთესო ესსეს გამოსავლენად თემაზე: „ქართული ენა და კულტურა“.

15 აპრილს სტუდენტთა ქართველოლოგიური კლუბისა და თსუ ლიტერატურის ისტორიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტის ერთობლივი ღონისძიებით გაიმართა შეხვედრა თემაზე: ჰერმენევტიკა და გრიგოლ რობაქიძის შემოქმედება.

26 აპრილს ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტის, ამერიკის შესწავლის საქართველოს ასოციაციისა და თსუ-ს ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკისმცოდნეობის მიმართულების სტუდენტთა სამეცნიერო წრის ერთობლივი ინიციატივით მოენყო აშშ-ში სამოქალაქო უფლებების აქტის მიღების 50-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი სტუდენტთა მეორე ყოველწლიური რეგიონალური კონფერენცია.

29 აპრილს ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სტუდენტური თვითმმართველობის და განათლებისა და მეცნიერების დეპარტამენტის ორგანიზებით ჩატარდა პროექტი „აშშ-ს დღეები თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში“, რომელიც მოიცავდა სამ სემინარს – ამერიკის კულტურის თავისებურებების, ქალთა უფლებების – „ფემინიზმისა“ და ამერიკის პოლიტიკის თავისებურებების შესახებ.

1-5 მაისს ჰამბურგის უნივერსიტეტისა და გერმანული აკადემიური გაცვლის სამსახურის ხელშეწყობით (DAAD) თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მოენყო საერთაშორისო სტუდენტური ვორქშოფები სახელწოდებით: „იდენტობები სამუშაო ბაზარზე“ (1-5 მაისი) და „დიალოგის სპირალი“ (6-10 მაისი).

12 ივნისს თსუ თარგმანისა და ლიტერატურული ურთიერთობების სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში გაიმართა ქეთევან ბურჯანაძისადმი მიძღვნილი სტუდენტთა II სამეცნიერო კონფერენცია „თარგმანისა და ლიტერატურულ ურთიერთობათა აქტუალური პრობლემები“.

13-14 ივნისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე ჰუმანი-

ტარულ და კულტურულ-საგანმანათლებლო მიმართულების პროექტის ფარგლებში მოეწყო მე-6 რეგიონთაშორისი კონფერენცია „ურთიერთობათა და კონფლიქტების დარეგულირებისათვის“.

15 ოქტომბერს კომპანია „ჯეოსელისა“ და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივი ორგანიზებით ჩატარდა სტუდენტური ლიტერატურული კონკურსი „შემოდგომის ლეგენდა“.

21 ოქტომბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტის სტუდენტთა სამეცნიერო წრემ მოაწყო აკად. გიორგი წერეთლის დაბადებიდან 110 წლისთავისადმი მიძღვნილ ახალგაზრდული სამეცნიერო კონფერენცია.

17-18 ნოემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ფილოსოფიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში იუნესკოს პროგრამის ფარგლებში ჩატარდა ფილოსოფიის დღისადმი მიძღვნილი სტუდენტთა სამეცნიერო კონფერენცია „ფილოსოფია და რელიგია“.

პრეზენტაციები, სემინარები და საჯარო ლექციები

31 იანვარს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დასავლეთევროპული ენებისა და ლიტერატურის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტის გერმანული ფილოლოგიის მიმართულების ინიციატივით აკადემიური პერსონალისათვის და ენების ცენტრის მასწავლებლებისათვის ჩატარდა სემინარი ქვეყანათმცოდნეობაში.

15 თებერვალს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში მოეწყო შეხვედრა-პრეზენტაცია აფროამერიკელთა ისტორიის თვესთან დაკავშირებით.

24 თებერვლიდან 2 მარტის ჩათვლით თსუ ბაზაზე არსებული საინიციატივო ჯგუფის „თსუ ლოგოსისა“ და „თსუ სასკოლო უნივერსიტეტის“ ერთობლივი ორგანიზებით გაიმართა 4-დღიანი ტრენინგკურსი X-XII კლასის მოსწავლეებისათვის თემაზე: „ექსპრესიონიზმი/კ. გამსახურდია“.

28 თებერვალს მოეწყო ნათია ფიფიას წიგნის – „ელინური ექსპერიმენტი დასავლეთ საქართველოში – ბერძნული ახალშენები (გენეზისი, ისტორია)“ – პრეზენტაცია.

12 მარტს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის იუნესკოს ემრეს სახელობის თურქული კულტურის ცენტრში მოეწყო შეხვედრა ნობელის პრემიის ფლობელ მწერალ ორჰან ფამუქთან.

14 მარტს გარემოს დაცვის დარგის მეცნიერმა, დოქტორ სიუზან კლოსტერჰაუსმა თსუ ამერიკისმცოდნეობის ინსტიტუტში წაიკითხა საჯარო ლექცია თემაზე: “Cradle to Cradle Certified: The Next Industrial Revolution”.

19 მარტს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში გაიმართა ფსიქოლოგიის დოქტორის, პროფესორ თეა გოგოტიშვილის ლექცია და დისკუსია „ამერიკული ჰუმანისტური ფსიქოლოგიური სკოლა: კარლ როჯერსი – პიროვნებაზე ცენტრირებული მიდგომა“.

1 აპრილს მოეწყო თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სამეცნიერო კვლევებისა და განვითარების სამსახურის უფროსი სპეციალისტის, ნინო პოპიაშვილის სამეცნიერო კვლევის – „განმანათლებლობის ევროპული ჰორიზონტები“ – პრეზენტაცია.

4 აპრილს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისრაელის ცენტრში მოეწყო არიელის უნივერსიტეტის (ისრაელი) პროფესორის, რუვენ ენობის (რუბენ ენუქაშვილის) წიგნის *The Passover Haggadah in Judeo-Georgian* (“პასექის ლეგენდის ტრადიციული ქართული თარგმანი ქართველ ებრაელთა წრეში”) პრეზენტაცია.

8 აპრილს იენის (გერმანია) ფრიდრიხ შილერის სახელობის უნივერსიტეტის რექტორმა, პროფესორ კლაუს დიკემ წაიკითხა საჯარო ლექცია თემაზე: „Patrons and Commemoration. The Case of Friedrich Schiller and “his” University“.

11 აპრილს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში გაიმართა აკადემიკოს მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადების 90-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის – „ისტორიული რეპრეზენტაცია: თეორიული მიმართულებანი და კონკრეტული კვლევები“ – გამოქვეყნებული მასალების პრეზენტაცია.

26 აპრილს ამერიკისმცოდნეობის სტუდენტთა ყოველწლიური რიგით მეორე კონფერენციის ფარგლებში მოეწყო ამერიკის შეერთებულ შტატებში სამოქალაქო უფლებების აქტის მიღების 50-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი ამერიკული მუსიკის საღამო.

1 მაისს თსუ კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრეცისტიკის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტმა და თბილისის კლასიკურმა გიმნაზიამ მოაწყო ქართულ-ბერძნული საგანმანათლებლო ფესტივალი „ოქროს საწმისი“.

7 მაისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე გაიმართა 2013 წლის სასწავლო-სამეცნიერო ექსპედიციების ანგარიშების პრეზენტაცია.

7 მაისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტისა და ამერიკის შესწავლის საქართველოს ასოციაციის ერთობლივი მოწვევით ცნობილმა ქართველმა დიპლომატმა, შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტის პროფესორმა, ამირან კავაძემ წაიკითხა საჯარო ლექცია „საქართველოს საგარეო სამსახურის ინსტიტუციური განვითარება: პირადი მოგონებები და გამოცდილება“.

16 მაისს გაიმართა თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სამეცნიერო კვლევებისა და განვითარების სამსახურის უფროსი სპეციალისტის, ნინო პოპიაშვილის წიგნის – „ომი ქალის მეხსიერებაში (ქართველი და ოსი ქალების ზეპირი ისტორიები)“ – პრეზენტაცია.

16 მაისს ჩატარდა თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ფილოსოფიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტის საერთაშორისო ჟურნალის „ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მიმომხილველის“ (№2, 2012 წ.) და ფუნდამენტური კვლევებისათვის სახელმწიფო სამეცნიერო გრანტების 2013 წლის კონკურსში გამარჯვებული პროექტის – „ანთიმოზ ივერიელი: ქართულ-ევროპული დიალოგი“ (FR/454/2-170/13) – პრეზენტაცია.

1 ივნისს მოენყო უილიამ შექსპირის დაბადებიდან 450 წლის იუბილეს აღსანიშნავი საგანმანათლებლო-ინტელექტუალური და სახელოვნებო ღონისძიება „სტურუას შექსპირის სამყარო“.

9 ივნისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში კულტურული ინფრასტრუქტურის ინსტიტუტის (საქსონია, გიორლიცი) დირექტორმა, ციტაუს უმაღლესი სასწავლებლის პროფესორმა, მათიას თეოდორ ფოგტმა წაიკითხა საჯარო ლექცია თემაზე: „პოსტსოციალისტური ტრანსფორმაცია და მისი ასახვა ეთნოკულტურულ სივრცეში“.

12 ივნისს თსუ პედაგოგიკის ინსტიტუტის პროფესორმა, ეთერ ღვინერიამ წაიკითხა საჯარო ლექცია პროექტისათვის „ნაბიჯ-ნაბიჯ ცოდნისაკენ-5“.

19 ივნისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის იაპონური ენისა და კულტურის ცენტრში გაიმართა იაპონური კულტურის საღამო.

23-27 ივნისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის თეორიული და გამოყენებითი ენათმეცნიერების სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში მოენყო საზაფხულო სკოლა ფონოლოგიაში „ფონოლოგიის თანამედროვე

თეორიები“. ლექციების კურსს ხელმძღვანელობდა მასაჩუსეტსის ტექნოლოგიური ინსტიტუტის პროფესორი მარიამ ბუცხრიკიძე.

10-21 აგვისტოს ბაკურიანში გაიმართა საზაფხულო სკოლა თემაზე: „რელიგიის ფილოსოფია და რელიგიის კრიტიკა“.

22-29 სექტემბერს „კურტ გიოდელის საზოგადოებისა“ და მისი გენერალური მდივნის, პროფესორ მათიას ბააზის ხელშეწყობით, ქართველი ლოგიკოსებისა და ლინგვისტების აქტიური მონაწილეობითა და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ორგანიზებით, მოენყო მე-10 საიუბილეო საერთაშორისო საზაფხულო სკოლა ლოგიკასა და ენაში.

7 ოქტომბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში თსუ ასისტენტ პროფესორმა, მიხეილ ბარნოვმა მოხსენება წაიკითხა „ინდეს ბილიკებით“ (20 დღე მესკალერო აპაჩების რეზერვაციაში). შეხვედრაზე მომხსენებელმა ისაუბრა მესკალერო აპაჩების რეზერვაციაზე, თანამედროვეობაზე, მათ კულტურაზე, ჯერონიმოზე, აპაჩებთან ურთიერთობაზე. ღონისძიებაზე წარმოდგენილი იყო ფოტო-, ვიდეო- და აუდიომასალა აპაჩების ტომის ცხოვრების წესის შესახებ.

16-23 ოქტომბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართველოლოგიური სკოლის ცენტრში მოენყო ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორის, ცნობილი ფრანგი ქართველოლოგის, ბერნარ უტიეს ლექციების ციკლი.

22 ოქტომბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში საქართველოში საერთაშორისო რესპუბლიკური ინსტიტუტის წარმომადგენლობის დირექტორმა, ანდრეა ქერბსმა წაიკითხა საჯარო ლექცია: „საერთაშორისო რესპუბლიკური ინსტიტუტის ისტორია და მისი საქმიანობა საქართველოში“.

13 ნოემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ამერიკისმცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში ნიუ მექსიკოს უნივერსიტეტის ემერიტუს პროფესორმა, ჯიმ თორსონმა წაიკითხა მოხსენება ნოდარ დუმბაძის შემოქმედების შესახებ: „ამერიკელი მკვლევრის თვალთ დანახული ნოდარ დუმბაძის ლიტერატურული სამყარო“.

15 დეკემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ფილოსოფიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში გაიმართა გამოჩენილი ქართველი ფილოსოფოსის, აკადემიკოს შალვა ნუცუბიძის ხსოვნისადმი მიძღვნილი წიგნის Georgian Christian Thought and Its Cultural Context

(ISBN 3: 9789004263376, ISSN: 2213-0039) და საერთაშორისო ჟურნალის „ფილოსოფიურ-თეოლოგიური მიმომხილველის“ მე-3 ნომრის პრეზენტაცია.

16 დეკემბერს გამოჩენილი ქართველოლოგის, პროფესორ გურამ კარტოზიას 80 წლის იუბილეს აღნიშვნის ღონისძიებათა ფარგლებში მოეწყო ჟურნალ „ქართველოლოგიის“ საიუბილეო ნომრის პრეზენტაცია.

მეცნიერთა და საზოგადო მოღვაწეთა ხსოვნისადმი მიძღვნილი სხდომები და საღამოები

8 იანვარს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ენის სასწავლო სამეცნიერო ინსტიტუტისა და არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ერთობლივი ორგანიზებით ჩატარდა აკადემიკოს ვარლამ თოფურიას ხსოვნისადმი მიძღვნილი საჯარო სხდომა.

9 იანვარს მოეწყო ცნობილი მწერლისა და მთარგმნელის, ჯემალ აჯიშვილის გარდაცვალებიდან ერთი წლისთავისადმი მიძღვნილი ღონისძიება.

4 თებერვალს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში გაიმართა ებრაისტიკის კათედრის დამაარსებლის, აკადემიკოს კონსტანტინე წერეთლის ხსოვნის საღამო.

26 თებერვალს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ენის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში ჩატარდა აკადემიკოს აკაკი შანიძის ხსოვნისადმი მიძღვნილი საჯარო სხდომა.

18 მარტს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის თეორიული და გამოყენებითი ენათმეცნიერების სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში მოეწყო პროფესორ ბაქარ გიგინეიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილი საჯარო სხდომა.

18 მარტს ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის კავკასიოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში ჩატარდა მიხეილ ქურდიანის დაბადებიდან 60 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო საღამო.

14 აპრილს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ქართული ენის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტში გაიმართა დოცენტ ოთარ ურიდიას ხსოვნისადმი მიძღვნილი სხდომა.

29 აპრილს თსუ თეორიული და გამოყენებითი ენათმეცნიერების სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტისა და გიორგი ახვლედიანის სახელობის ენათმეცნიერების ისტორიის საზოგადოების ინიციატივით ჩატარდა აკა-

დემიკოს გიორგი ახვლედიანის დაბადებიდან 127-ე წლისათვისადმი მიძღვნილი ერთობლივი საჯარო სხდომა.

28 მაისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის აღმოსავლეთ-მცოდნეობის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტისა და ქართული ენის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტის ინიციატივით მოეწყო ქართველი არმენოლოგის, ბიბლიის ტექსტის მკვლევრის, ელენე დოჩანაშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია „ბიბლია – ტექსტი და თარგმანი“.

3 ივნისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის იუნუს ემრეს სახელობის თურქული კულტურის ცენტრში გაიმართა თურქული ლიტერატურის, ხელოვნებისა და საზოგადო მოღვაწის, პოეტის, ნაზიმ ჰიქმეთის გარდაცვალებიდან 50 წლისთავისადმი მიძღვნილი შემოქმედებითი საღამო-სემინარი.

16 დეკემბერს მოეწყო გამოჩენილი ქართველოლოგის, პროფესორ გურამ კარტოზიას 80 წლისთავისადმი მიძღვნილი ხსოვნის საღამო.

გამოფენები

14 მარტს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის იუნუს ემრეს სახელობის თურქული კულტურის ცენტრის ორგანიზებით საქართველოს პარლამენტის ილია ჭავჭავაძის სახელობის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში მოეწყო გამოფენა „81 ილი 81 ფერი“.

3 მაისს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის შექსპირის შემსწავლელი ცენტრისა და რუსთაველის თეატრის ერთობლივი ორგანიზებით მოეწყო გამოფენა „შექსპირის დადგმის ისტორია რუსთაველის თეატრში“.

25 მაისს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და რუსთაველის თეატრის ერთობლივი საგანმანათლებლო-ინტელექტუალური და სახელოვნებო პროექტის „სტურუას შექსპირის სამყაროს“ ფარგლებში მოეწყო გამოფენა „ჰამლეტი“.

26 მაისს მოეწყო თსუ ქართული ემიგრაციის მუზეუმისა და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ხელოვნებათმცოდნეობის მიმართულების მაგისტრანტთა ერთობლივი გამოფენა „ახალთ საიმედოდ! საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი ყენევამი – 1914-1918“.

27 მაისს გაიმართა ხმელთაშუა ზღვის უნივერსიტეტის (თურქეთი) პროფესორ-მასწავლებელთა და თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა

ფაკულტეტის ვიზუალური ხელოვნების მიმართულების პროფესორ-მასწავლებელთა ნამუშევრების ერთობლივი გამოფენა-ვორქშოპი.

13 სექტემბერს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და წმიდა გრიგოლ ფერაძის საზოგადოების ერთობლივი ინიციატივით თბილისის უნივერსიტეტის სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის კურსდამთავრებულის (1918-1921 წლებში), წმიდა მღვდელმონაშე არქიმანდრიტ გრიგოლ ფერაძის დაბადებიდან 115-ე წლისთავთან დაკავშირებით გაიხსნა მემორიალური დაფა.

16 დეკემბერს თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე გამოჩენილი ქართველოლოგის, პროფესორ გურამ კარტოზიას 80 წლის იუბილეს აღნიშვნის ღონისძიებების ფარგლებში მოენყო მეცნიერის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ამსახველი ფოტომასალის გამოფენა.

დაჯილდოება

10 ივნისს ლატვიის რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის სენატის გადაწყვეტილებით თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასოცირებულ პროფესორს, ისტორიკოს ნიკოლოზ ჯავახიშვილის მიენიჭა საპატიო დოქტორის წოდება.

27 ივნისს ცნობილ იტალიელ ქართველოლოგს, ლუიჯი მაგაროტოს მიენიჭა თსუ საპატიო დოქტორის წოდება.

სამეცნიერო ექსპედიციები

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიუჯეტის დაფინანსებით თსუ ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტზე 2014 წელს მოენყო 10 სამეცნიერო სასწავლო ექსპედიცია:

1. **საქართველოს ისტორიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – სამეცნიერო ექსპედიცია ისტორიულ-გეოგრაფიულ „ქვეყანაში“ (2 ლექტორი, ბაკალავრიატის 7 სტუდენტი)
2. **არქეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – არქეოლოგიური სასწავლო პრაქტიკა გრაკლიან გორაზე (1 ლექტორი, ბაკალავრიატის 10 სტუდენტი)
3. **კავკასიოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – სამეცნიერო-სასწავლო ექსპედიცია აჭარაში (2 დოქტორანტი და ბაკალავრიატის 1 სტუდენტი)

4. **არქეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – სასწავლო-სამეცნიერო პრაქტიკა სვანეთში (1 ლექტორი, 1 დოქტორანტი, ბაკალავრიატის 10 სტუდენტი)
5. **ეთნოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – საველე ეთნოგრაფიული ექსპედიცია ზემო იმერეთში (1 ლექტორი, 1 დოქტორანტი, 1 მაგისტრანტი, ბაკალავრიატის 6 სტუდენტი)
6. **ქართული ენის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – სასწავლო პრაქტიკა სვანეთში (1 ლექტორი, ბაკალავრიატის 11 სტუდენტი)
7. **ქართული ენის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – ექსპედიცია სამეგრელოში (1 ლექტორი, 1 მაგისტრანტი)
8. **ქართული ენის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – სამეცნიერო ექსპედიცია სვანეთში (1 ლექტორი, 1 დოქტორანტი, 3 მაგისტრანტი)
9. **ქართული ლიტერატურის ისტორიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – ფოლკლორული ექსპედიცია იმერეთში (1 ლექტორი, ბაკალავრიატის 10 სტუდენტი)
10. **ხელოვნების ისტორიისა და თეორიის სასწავლო-სამეცნიერო ინსტიტუტი** – ექსპედიცია ტაო-კლარჯეთში (2 ლექტორი, ბაკალავრიატის 11 სტუდენტი)

გამომცემლობის რედაქტორები: ცირა ჯიშკარიანი
მარინე ქყონია
გარეკანის დიზაინი თინათინ ჩირინაშვილი
კომპიუტერული უზრუნველყოფა ნინო ვაჩეიშვილი

TSU Press Editors: Tsira Jishkariani
Marina Chkonia

Cover Designer Tinatin Chirinashvili

Compositor Nino Vacheishvili

0179, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
14, Ilia Tshavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel 995(32) 2 25 14 32
www.press.tsu.ge